

TUIJA ERONEN

Lastenkoti osana elämäntarinaa

Narratiivinen tutkimus
lastenkodissa asuneiden kertomuksista

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
20. päivänä huhtikuuta 2012 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Copyright ©2012 Tampere University Press ja tekijä

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1713
ISBN 978-951-44-8753-8 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1183
ISBN 978-951-44-8754-5 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Kiitokset

On tullut aika kiittää. Kiitokset kuuluvat lukuisille nimeämättömille lapsille ja heidän vanhemmilleen, joita olen tavannut vuosien kuluessa työskennellessäni lastensuojelussa. Aivan erityiset kiitokset kuuluvat heille, jotka osallistuivat tähän tutkimukseen jakamalla henkilökohtaisia tarinoitaan kanssani.

Matkani akateemiseen maailmaan on ollut hidasta, mutta samalla jännittävän kepeää vaihtelua lastensuojelun arkiselle työlle. Erityisesti haluan kiittää ohjaajiani professori Tarja Pösöä ja professori Hannele Forsbergia ymmärryksestä ja tuesta, jota olen heiltä tutkimustyölleni saanut. Artikkeliväitöskirjan tekemisessä heidän kokemuksensa tutkijoina, ja erityisesti tutkimustekstien kirjoittajina ja lukijoina, on ollut minulle ensiarvoisen tärkeää. He ovat molemmat opastaneet minua lukemaan saamaani palautetta, suodattamaan siitä olennaisen ja uskomaan omaan tekstiini. Väitöskirjatyöni ohjaamisen lisäksi Tarja on ohjannut minua akateemisen maailman areenoille, kansainvälisiin seminaareihin ja tutkijatapaamisiin. Tarja on myös hellästi ohjannut minua löytämään sopivia matkakumppaneita sekä ihmisiä, tekstejä että ajatuksia. Hän on rohkaissut näkemään eteeni tulevien sattumien arvokkuuden. Samaan aikaan hän on esimerkillään opettanut minulle, miten tärkeää ja merkityksellistä on sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön lastensuojelutyön dialogi. Näistä opeista haluan kiittää Tarjaa erityisen lämpimästi.

Väitöskirjani esitarkastajina toimivat professori Merja Laitinen ja tutkimusprofessori Marjatta Bardy. Molempien eettinen ja humanistinen ote tutkimuksen tekemiseen on vaikuttanut minuun. Heitä haluan kiittää paneutumisesta tutkimukseeni ja arvokkaista kommentteista. Kiitän Merja Laitista myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Ajatus elämäntarinoista tutkimukseni aineistona ei ollut alun perin omani. Ajatuksesta voinen kiittää professori Maritta Törröstä, joka ohjasi minut lukemaan Marjatta Bardyn, Johanna Barkmanin ja Tarja Janhusen toimittamaa ”Elämäni tarina” – kirjaa. Luin kirjaa Rovaniemellä iltalukemisena Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillisen lisensiaattitutkinnon lähiopetuspäivillä syyskuussa 2001. Kaksoistornit olivat romahtaneet New Yorkissa pari päivää aiemmin eikä Rovaniemellä ollut luvattua

kaunista ruskaa. Hannele Forsbergia kiitän siitä, miten hän hiljalleen ohjasi minua sosiologisen tunteiden tutkimuksen pariin ja tasoitti mielessäni sitä akateemista kynnystä, jonka olin liittänyt väitöskirjan tekemiseen.

Kiitokseni tuesta ja ajatusten jakamisesta saa Riitta Laakso. Riitan intohimo lastensuojelun sijaishuollon tutkimiseen ja ymmärrys perhesuhteista, joissa keski-ikäisinä naisina liukastelemme, ovat molemmat olleet minulle arvokkaita. Tampereen entisen Sosiaalityön tutkimuksen laitoksen seminaarilaiset vaihtuivat ja kaikki heistä ansaitsevat kiitokseni. Erityisesti: Leena Auttonen-Vaaraniemi, Rosi Enroos, Susanna Helavirta, Marja Katter, Pirjo Niittynen, Satu Ranta-Tyrkkö, Lasse Rautniemi ja Erna Törmälehto.

Sain olla mukana valtakunnallisessa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijakouluissa. Professori Irene Roivaisen, professori Kyösti Urposen ja akatemiaturkija Mirja Satkan ryhmään kuuluivat Susanna Hoikkala, Marjatta Martin, Johanna Moilanen, Heli Niemi, Elina Pekkarinen ja Suvi Tuomikoski-Koukkula. Kiitokset kaikille mukana olleille haastavasta tunnelmasta ja moninaisesta ajattelusta. Erityisesti haluan osoittaa kiitokseni Susannalle ja Elinalle. Heidän kanssaan on ollut hyvä keskustella ja pohtia väitöstyötä ja lastensuojelua.

Ilman rahoitusta väitöskirja ei etene. Kiitän saamistani apurahoista Tampereen yliopiston tukisäätiötä, Tampereen yliopiston Lapsuuden ja perheiden tutkimuksen yksikköä, Suomen kulttuurirahaston Harry Hendusen säätiötä ja Tampereen yliopiston H. Weijolan rahastoa.

Kiitän isää ja äitiä, koska heidän mielestään ainakin perheen kuopuksen koulutautuminen ja opiskelu oli kannustettavaa. Ehkäpä he näkivät, ettei minusta oikein ole oikeisiin töihin. Sisaruksilleni kiitos yhteisesti ja erikseen Mirjalle ja Leilalle, joiden hoiviin olen aina aika ajoin päässyt pakosalle. Tytärtäni Veeraa kiitän siitä, että hän on antanut minulle tukensa ja hoitanut Oilia aina tarpeen tullen. Jussille lämpimät kiitokset keskeneräisten versioiden lukemisesta, kritiikistä, tuesta ja läsnäolosta. Tällä matkalla hän on huolehtinut suhteellisuudentajustani ja muistuttanut aika ajoin siitä, mikä elämässä oikeastaan on tärkeää. Ei sovi unohtaa musiikkia, taiteita, puutarhanhoitoa, sienestystä eikä kalastusta.

Lahdessa 14.2.2012

Tuija Eronen

Tiivistelmä

Tuija Eronen

Lastenkoti osana elämäntarinaa

– narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista

Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, sosiaalityö

Väitöskirja 2012.

Tämä tutkimus käsittelee lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuutta osana henkilökohtaista elämää. Toisille lapsille lastenkoti on väliaikainen, muutamia päiviä kestävä vaihe elämässä, ja toisille se on pysyvä elinympäristö vuosia eteenpäin. Tutkimuksen ensimmäinen pääkysymys on: mitä ja miten lastenkodista kerrotaan osana henkilökohtaista elämää. Toinen pääkysymys liittyy tutkimusmetodeihin ja -etiikkaan: miten erilaisia tarinoita lastenkodista osana henkilökohtaista elämää kytetään kertomaan ja tutkimaan.

Tutkimuksen käsitteellinen kehys muodostuu toisiinsa limittyvistä teoreettisista ja metodologisista käsitteistä, joita yhdistää niiden liittyminen henkilökohtaiseen elämään ja sen tutkimukseen. Henkilökohtaisen elämän (personal life) käsite korostaa suhteissa elämistä ja näiden suhteiden refleksiivistä tarkastelua. Henkilökohtainen elämä ei ole yksityistä vaan se muotoutuu osaksi ja osana jo olemassa olevia suhteita ja sosiaalisia rakenteita. Tutkimuksessa korostuvat samanaikaisesti muistamisen, tunteiden, kuvittelun ja sosiaalisten rakenteiden olemassaolo suhteessa henkilökohtaiseen ja siitä kertomiseen.

Tutkimuksen metodologisena lähtökohtana on, että lastenkotia on mahdollista tutkia elämänkerrallisten aineistojen avulla. Tätä kautta voidaan löytää kertomuksia lastensuojelun ja lastenkodin jäsentämästä henkilökohtaisesta elämästä. Narratiivisen otteen avulla on sekä lähestytty että pyritty lisäämään lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuutta. Tutkimusaineistona ovat erilaiset elämäkerralliset aineistot, joissa lastensuojelun viimesijaiset interventiot kerrotaan osaksi henkilökohtaista

elämää ja tarinaa. Aineistojen analyysissä on käytetty sekä sisällöllistä että dialogis-performatiivista narratiivista analyysiä.

Tutkimus koostuu neljästä erillisartikkelista ja yhteenvetoluvusta. Jokaisessa erillisartikkelissa lähestytään sekä sisältöön että kerrottavuuteen liittyviä kysymyksiä tarkennetun teoreettisen otteen avulla. Lastenkodin kerrottavuus osana henkilökohtaista elämää rakentuu jokaisessa artikkelissa eri tavoin. Ensimmäisessä artikkelissa kerrottavuutta lähestytään sosiologisen tunteiden tutkimuksen kautta ja jäsenetään erilaisia häpeästä kertomiseen liittyviä kertojan paikkoja suhteessa lastenkodissa elettyyn lapsuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin. Toisessa artikkelissa lastenkodissa elettyä lapsuutta tutkitaan erilaisten henkilökohtaisten ja institutionaalisten dokumenttien ja yhdessä muistelun avulla. Kolmannessa artikkelissa eritellään iäkkäiden ihmisten tapaa muistella lapsuuttaan lastenkodissa ja jäsentää sitä osaksi omaa tarinaansa erilaisten kerrottavuuden ulottuvuuksien avulla. Neljännen artikkelin keskiössä ovat perhesuhteet ja erityisesti äidistä kertominen, kun osa lapsuutta on eletty lastenkodissa. Kaikkien artikkeleiden läpikäyvä teema on, että tutkimuksen aihe – lapsuudesta kertominen – on samaan aikaan sekä tavallista että erityistä. Lapsuusmuistot ovat osa jokaisen aikuisen ”tavallista elämää”, mutta lastenkodissa eletyn lapsuuden muistot sisältävät ”tavallisuuden” lisäksi jotakin erityistä.

Tutkimuksen päätulos on, että lastenkoti osana henkilökohtaista elämää ei taivu tarinoiden tulvaksi. Se ei myöskään taivu helposti tarinaksi, joka haluttaisiin kertoa ulkopuoliselle, vieraalle tutkijalle. Lastenkotiin liittyvän lapsuuden kerrottavuuteen vaikuttaa yhteiskunnallis-historiallinen suhtautuminen aikaan ja muistoihin. Tämä suhtautuminen voi yhtä lailla kannustaa muistelemaan ja kertomaan kuin unohtamaan. Hankalien muistojen ympärille muodostuu unohtamisen kulttuuri, jossa menynyt jätetään taakse eikä kerronnalle ole silloin tilaa.

Muistamista ja kerrontaa voivat tukea sukupolvikokemukset, kollektiiviset muistot ja erilaiset muistamisen yhteisöt. Lastenkodissa eletty lapsuus ei kuitenkaan jäsenny sukupolvikokemuksena tai erilaisina kollektiivisina tarinoina. Lastenkotimuistot eivät ole muistoja, joita tarinoitaisiin yhdessä perheen kanssa. Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuutta säätelee se narratiivinen ympäristö, jossa kulloinkin elämme. Lastensuojelun muokkaamasta henkilökohtaisesta elämästä kertomiseen kietoutuvat monet päällekkäiset tarinat, muistot, tunteet, sosiaaliset suhteet ja käytännöt. Tarinat opitaan kertomaan yhdessä vuorovaikutuksellisessa prosessissa kertojan ja kuuntelijan välillä. Haluun kertoa liittyy kertojan mahdollisuus rakentaa it-

selleen moraalisen kertojan paikka. Samoin siihen liittyy halu suojella itseään ja itselle merkittäviä sosiaalisia suhteita. Narratiivinen ympäristö voi yhtä lailla tukea kuin tukahduttaa henkilökohtaisen tarinan kertomista. Lastensuojelun laitosten erilaisilla yhdessä muisteluun tai elämän dokumentointiin liittyvillä käytännöillä voidaan tälläkin hetkellä muokata lasten muistoja ja niiden kerrottavuutta monin erilaisin tavoin. Näillä käytännöillä voidaan rakentaa sekä muistamisen että unohtamisen kulttuuria.

Avainsanat: henkilökohtainen elämä, lastenkoti, muistot, kerrottavuus, narratiivinen tutkimus

Abstract

Tuija Eronen

Children's home as part of the life story

– a narrative study on the stories of former children's home residents

University of Tampere, School of social sciences and humanities, social work

Doctoral dissertation 2012.

This dissertation examines the narrativity of a childhood lived in a children's home as part of personal life. For some people, a children's home is a temporary stage in life lasting a couple of days, while for others it forms a permanent living environment for years to come. The first primary question in the study is what people say about a children's home as part of their personal lives and how they put it in words. Another primary question is related to the research methods and ethics: how can different stories of a children's home as part of personal life be narrated and studied.

The conceptual framework of the study consists of intertwined theoretical and methodological concepts which are related through their connection to personal life and its study. The concept of personal life emphasizes that people live in relationships, and their reflective analysis. Personal life is not private but it becomes part of existing relationships and social structures and develops as part of them. In the study, the existence of reminiscence, emotions, imagining and social structures is simultaneously emphasized in relation to personal life and talking about it.

The methodological starting point of this study is the view that it is possible to study a children's home by using biographical material. This kind of material can provide narratives on personal lives that have been molded by children's homes and child protection. The narrative approach was used to analyse and increase the narrativity of a childhood lived in a children's home. The research data consists of different kinds of biographical material where child protection interventions as last resorts are narrated as part of personal life and a life story. The study utilizes both content analysis and dialogical/performative narrative analysis.

The study consists of four separate articles and a conclusion chapter. Each article approaches questions related to both content and narrativity with a theoretical view. The narrativity of a children's home as part of personal life is constructed differently in each article. The first article approaches narrativity through a sociological study of emotions and analyses different narrative positions related to shame in relation to a childhood lived in a children's home and social relationships. The second article studies a childhood lived in a children's home by using different kinds of personal and institutional documents combined with reminiscence. The third article examines the way elderly people reminisce their childhood in a children's home and how they position it as part of their personal story through different narrative dimensions. The fourth article focuses on family relationships and especially the way a mother is narrated when part of childhood has been lived in a children's home. A common theme in all the articles is that the subject of research – narrating childhood – is simultaneously both ordinary and special. Childhood memories are part of every adult's 'ordinary life', but memories of a childhood lived in a children's home contain something special in addition to the 'ordinariness'.

The main result of the study is that a children's home as part of personal life is not a source of a lot of stories. It is also not a source for a story that would easily and willingly be told to a researcher who is an outsider and a stranger. The narrativity of a childhood in a children's home depends on the person's sociohistorical attitude to time and memories. This attitude can encourage reminiscing and narrating or it can encourage forgetting. A culture of forgetting is formed around difficult memories so that the past is left behind and narrativity has no space to grow.

Reminiscence and narratives can be supported by generational experiences, collective memories and different communities that have formed around reminiscing. A childhood lived in a children's home is not, however, formed as part of a generational experience but as different collective stories. Children's home memories are not memories to be told together with family. The narrativity of a childhood in a children's home depends on the narrative environment where each of us lives at a given point in time. In a narrative of a life story molded by child protection, many overlapping stories, memories, emotions, social relationships and practices are intertwined. Former children's home residents learn to narrate their stories through an interactive process between the narrator and the listener. The desire to narrate is related to an opportunity to construct for oneself a position of a moral narrator. It is

also related to a desire to protect oneself and one's important social relationships. The narrative environment can both support and smother the narrating of a personal story. To this day, the different practices in child protection institutions using collective reminiscence and biographical documentation can mold children's memories and their narrativity in different ways. These practices can be used to construct a culture of both reminiscing and forgetting.

Keywords: personal life, children's home, memories, narrativity, narrative research

Sisällys

Kiitokset	3
Tiivistelmä.....	5
Abstract	8
Luettelo alkuperäisistä julkaisuista	12
1. Johdanto	13
2. Lastensuojelu ja lastensuojelun laitokset tutkimuksen kontekstina	21
2.1 Lastensuojelun ideologisia ja poliittisia painotuksia.....	21
2.2 Lastensuojelu juridis-hallinnollisena julkisen vallan käytäntönä.....	23
2.3 Laitoshuolto osana lastensuojelua	26
3. Lastenkotisijoituksen tutkiminen osana henkilökohtaista elämää	35
3.1 Lastenkotisijoituksen henkilökohtaiset jäljet	35
3.2 Henkilökohtainen elämä, aika ja muistot	39
3.3 Tunteet, sosiaaliset suhteet ja niistä kertominen	44
4. Omasta ja toisten elämästä kertominen.....	49
4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	49
4.2 Metodologiset sitoumukset: toisten elämästä kertominen.....	54
4.3 Tutkimuksen tehtävät	56
5. Tutkimuksen toteutus	59
5.1 Tutkimuksen aineistot	59
5.2 Tutkijan paikka, tutkimussuhde ja etiikka.....	64
5.3 Aineistojen analyysi ja tutkimuksen rajat	75
6. Osatutkimukset ja niiden tulokset	85
6.1 Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerroissa	85
6.2 Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna	89
6.3 Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista	92
6.4 Kolme tarinaa äidistä – huostassa olleiden naisten kertomuksia	95
7. Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuus	99
8. Pohdinta.....	111
Lähteet.....	123
Kirjoituskutsu.....	140
Alkuperäisjulkaisut	141

Luettelo alkuperäisistä julkaisuista

- I. Eronen, Tuija (2004) Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerroissa. *Janus* vol. 12 (4), 359–378.
- II. Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. *Janus* vol.16 (1), 19–34.
- III. Eronen, Tuija (2009) Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista. *Gerontologia* 2/2009, 82–92.
- IV. Eronen, Tuija (2011) Three Stories about Mother – narratives by women who have lived in care. *Child & Family Social Work*. EarlyView 18.5.2011. doi: 10.1111/j.1365-2206.2011.00773.x

1. Johdanto

Lastensuojelun laitossijoitus on voimakas yhteiskunnallinen interventio henkilökohtaisen elämän, vanhemmuussuhteiden ja perhesuhteiden määrittelyyn. Samalla se merkitsee lapselle tai nuorelle myös lukuisia uusia ihmissuhteita ja kasvamista yhteisössä, johon hän ei ole syntynyt. Lapset joutuvat muokkaamaan yhtä lailla omat perhesuhteensa kuin lastensuojelun yhteiskunnalliset interventiot osaksi omaa elämäntarinaansa, usein vailla tukea ja toisinaan myös keskellä vastakkaisia näkemyksiä ja tarinoita. Kiinnostukseni lastensuojelun interventioiden ja erityisesti lastenkotisijoitusten tutkimiseen asiakkaiden näkökulmasta elettyinä, muisteltuina ja kerrottuina tarinoina lähti hiljalleen liikkeelle siitä hämmennyksestä, joka liittyi oman työn ymmärtämiseen. Halusin oppia ymmärtämään paremmin lastenkotisijoituksia osana lastensuojelun muuttuvaa institutionaalista kokonaisuutta ja osana lasten ja perheiden henkilökohtaista elämää.

Sosiaalityöntekijänä olen vuosien mittaan voinut kuunnella ihmisten tarinoita sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin ja lain suomien valtuuksien ja rajoitusten turvasta. Minulla on ollut heti valtaa tehdä jotakin tarinaansa kertovan asiakkaan hyväksi. Sosiaalityöntekijänä olen kuitenkin ollut sidottu ajallisesti ja paikallisesti kuuntelemaan tarinoita, joiden aikajänne on hyvin lyhyt ja tuskin koskaan olen kuullut kerrottavan siitä, oliko toimenpiteilläni mitään vaikutusta tai merkitystä ihmisten elämässä. Joskus olen kuitenkin sattumalta törmännyt entisiin lastensuojeluasiakkaisiin ja kuullut tarinoita ajasta lastensuojelun jälkeen. Eräänä iltana törmäsin lähiön huoltoasemalla naiseen, joka paimensi varsin äänekkäästi lapsenlapsiaan viemään karkit takaisin hyllyyn, sillä niitä ei nyt ostettaisi. Nainen kääntyi minua kohti. Hänen ilmeensä kirkastui ja hän kysyi: ”Tuijakos se siinä? Missäs sinä olet ollut? Muistatko minut?” Sanoin muistavani ja halasimme. Hän kertoi siinä huoltamon kassajonossa kuulumisensa; tarinan siitä, miten olin heitä auttanut, kun mies oli vankilassa ja tyttöjen kanssa oli vaikeaa. Lapsilla menee nyt hyvin. Heillä on omat perheet, ja yksi tytöistä on työelämässä. Äiti kietoi minut sujuvasti osaksi perheen tarinaa ja tytärtensä menestystä. Tässä tarinassa oli mukavaa olla mukana. Mutta

entäpä, jos tarinan loppu ei olisikaan ollut lasten kannalta näin onnekas, olisinko sitä koskaan edes kuullut? Tai miten tarina olisi tullut kerrotuksi, jos olisin lastensuojelun sosiaalityöntekijänä kysellyt perheen kuulumisia?

Työntekijänä olen ollut jatkuvasti keskellä lastensuojelun välillä nopeastikin muuttuvaa palvelukenttää, jossa kuitenkin lastensuojelun johtavana periaatteena on ollut 1980-luvulta alkaen lakiin kirjattu lapsen edun tavoittelu (LsL 683/1983; LsL 417/2007). Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu- ja elinympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LsL 417/2007, 1§). Suomessa lastensuojelu on julkisen vallan tehtävä, josta on vastuussa kunnallinen sosiaalitoimi. Käsitys lastensuojelusta, lapsesta ja lapsen asemasta on vaihdellut eri aikoina, mutta pysyvää on ollut käsitys, että lasten suojeleminen on aikuisten vastuulla. Lapsen huostaanotto on nykyisen lastensuojelulain (LsL 417/2007, 40§) mukaan lastensuojelun viimesijaisin interventio, joka on mahdollista tehdä vasta, kun kaikki kolme huostaanoton kriteeriä täyttyy samanaikaisesti. Ensimmäisenä kriteerinä on, että puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka lapsi itse vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä rikoksia tai muulla näihin rinnastettavalla käyttäytymisellä. Toisena edellytyksenä on, etteivät avohuollon palvelut tai tukitoimet ole lapsen edun mukaisten palvelujen toteuttamiseen sopivia tai mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Kolmantena ehtona on, että sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Sosiaalityöntekijänä ja lastenkodin johtajana käsitykseni lapsen edun mukaisuudesta, turvallisesta kasvu- ja elinympäristöstä ja erityisestä suojelusta tuntui olevan hankauksessa tai välillä suorastaan vastahangassa lastensuojelun ja sijaishuollon palveluja koskevien paikallisten poliittisten linjausten ja päätösten kanssa.

Paine muuttaa kunnallista lastenkotityötä kohti lyhytaikaisia avohuollollisia tai kiireellisiä kriisisijoituksia oli 1990-luvun loppupuolelta alkaen jatkuvaa. Myös valtakunnallisissa tilastoissa näkyy tällainen kiireellisyyden kasvava trendi: vuonna 1997 joka toisen (49 %) lapsen huostaanotto alkoi kiireellisenä, kun taas vuonna 2007 lasten ensimmäisenä huostaanottomuotona kiireellisten sijoitusten osuus oli jo 69 prosenttia. Toinen suuri muutos viimeisen kymmenen vuoden aikana on ollut lastensuojelun palvelujen yksityistyminen ja markkinaistuminen: vuonna 2007 lastensuojelun sijaishuollon palveluista yksityiset palveluntuottajat hoitivat jo 70 prosenttia. (Heino 2009.) Perinteinen kunnallinen lastenkoti näyttää olevan hä-

viämässä lastensuojelun sijaishuollon palveluna, ja lakimuutosten avulla perhehoito on nostettu tiettyjen lapsiryhmien ensisijaiseksi vaihtoehdoksi. Samaan aikaan mietitään myös adoption mahdollisuutta yhtenä lastensuojelullisena toimenpiteenä silloin, kun kyse on lapsen pitkäaikaisesta sijoittamisesta. Lastensuojelun sijaishuollon kentällä ollaan tekemässä suuria poliittisia linjauksia, jotka tulevat vaikuttamaan tulevaisuudessa monien lasten ja perheiden elämään.

Lastensuojelun asiakkuuksissa on paljon sekä paikallisia että ajallisia vaihteluita. Jaan Tarja Heinon (2009, 200) käsityksen siitä, että lastensuojelussa asiakasmäärien paikalliset vaihtelut voivat johtua monistakin syistä. Ne voivat heijastaa kasvanutta lastensuojelun tarvetta ja lasten pahoinvointia. Lasten pahoinvointi voi myös jäädä sekä tilastoimatta että huomaamatta, koska sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus voi olla suuri ja samaan aikaan työntekijöitä rasittavat suuret asiakasmäärät. Tässä paineessa sosiaalityöntekijät kadottavat osan asiakkaista. Tosinaan kuitenkin lastensuojelun asiakasmääriin yhtä lailla avo- kuin sijaishuollossa vaikuttavat enemmän kunnan taloudelliset resurssit, ajassa liikkuvat vaihtelevat trendit, kuntakohtaiset linjaukset ja organisaatiouudistukset kuin lasten tai perheiden tarpeet.

Tässä tutkimuksessa en syvenny selvittämään näitä moninaisia lastensuojelun asiakasmääriin tai vaihteleviin trendeihin liittyviä tekijöitä, vaikka ne ovatkin tutkimukseni kontekstina. En myöskään pohdi erilaisten sijaishuollon muotojen paremmuutta, tehokkuutta, taloudellisuutta tai ensisijaisuutta suhteessa toisiinsa. Tässä tutkimuksessa liikun hitaammalla ja henkilökohtaisemmalla tasolla. Tutkimuksen tekemiseen minua on kannustanut ajatus sellaisen tiedon tuottamisesta, joka on merkityksellistä lastensuojelun asiakkaiden kannalta. Pyrin tuomaan esiin sitä, miten lastensuojelun asiakkuus ja lasten kodissa eläminen jäsentyvät osaksi omaa elämää. Tavoitteenani on ollut etsiä sellaisia tutkimusmenetelmiä ja tuottaa sellaista tietoa, joka on lähellä ihmisten elettyä elämää, iloineen ja suruineen.

En suinkaan ole yksin erilaisten tiedon tuottamisen tapojen etsinnässä. Marjatta Bardy, Johanna Barkman ja Tarja Janhunen (2000) ovat tuoneet esille lastensuojelun henkilökohtaiset tarinat yhtenä lastensuojelun tiedon muotona toimittamassaan lastensuojelun asiakkaiden elämäkertoja sisältävässä kirjassa. Tässä kirjassa erikäisten ihmisten elämäkerrat ovat luettavissa sellaisenaan. Ne ovat vaikuttavia henkilökohtaisia ääniä, jotka ravistelevat lukijan hereille ja huomaamaan, että lastensuojelussa on aina kyse monen tasoisesta suhteissa olosta ja samaan aikaan yksilöllisistä, yhteiskunnallisista ja aikaan sidotuista tapahtumista. tarinat jäävät usein kui-

tenkin liian henkilökohtaisiksi, jotta niillä voisi muuttaa vallitsevia käytäntöjä. Miten lastensuojelusta tai sosiaalityön asiakkuudesta voi tuottaa tietoa, jolla on myös vaikutusta poliittisiin linjauksiin, lastensuojelun kunnallisiin arkisiin käytäntöihin ja sosiaalityön tekemisen tapoihin? Ajattelen, että tässä yhtenä ratkaisuna on sellaisten tutkimusmenetelmien kehittäminen, joilla asiakkaiden tietoa palveluista tuodaan ehkäpä järjestelmällisesti sekä työntekijöiden että päättäjien tietoon. Mutta kuten Gunvor Andersson (2005, 54) toteaa, ei asiakkaiden kokemusten kuuleminen tee lastensuojelutyöstä välttämättä yhtään helpompaa mutta ehkä se tekee siitä reflektiivisempää.

Suomessa on kartoitettu lastensuojelututkimuksen katvealueita ja tiedon tarpeita, ja tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat pitävät tarpeellisenä monipuolista lastensuojeluun liittyvän tiedon tuotannon vahvistamista (Pekkarinen 2011). Sosiaalityön tutkimuksessa on 2000-luvulla nostettu esille erilaisia tiedon tuottamiseen liittyviä haasteita ja kehittämisen tarpeita. Nämä tarpeet liittyvät yhtä lailla sekä virallisen että niin kutsutun toisen tiedon tutkimuksen kehittämiseen ja erityisesti tutkimusetiikkaan (esim. Hänninen, Karjalainen & Lahti 2006; Laitinen & Uusitalo 2007). Tarja Heino ja Tarja Pösö (2003, 593; myös Pösö 2007a) ehdottavat, että samalla kun lastensuojelun nykykäytäntöjen tilastollista tiedontuotantoa vahvistetaan, olisi myös eri toimijoiden tarinoiden kuuntelemista tuotava osaksi vallitsevaa lastensuojeluymmärrystä. He muistuttavat kuitenkin, että ”lastensuojelussa on aina alueita, jotka eivät vaivatta tule julkisiksi – niistä puhutaan usein lasten ja perheiden salaisuuksina – ja joiden kuvaamiseen löytyy heikosti välineitä ja sanoja”.

Tutkimuksissa on pyritty selvittämään lastensuojelun vaikutuksia lasten myöhempään elämään ja sosiaaliseen sopeutumiseen (esim. Vinnerljung 1996; Jahnukainen 2004a; 2004b). Uusimmissa tilastollisissa rekisteriaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa tuodaan esille sitä, että huostassa olleet lapset näyttävät huono-osaisimmilta suhteessa ikätovereihinsa. Huostaanotto ja sijaishuolto eivät näytä näiden tutkimusten mukaan tasoittaneen lasten eroja tai eriarvoisuutta suhteessa koulutukseen, terveyteen tai työelämään osallistumiseen. (Vinnerljung, Öman & Gunnarsson 2005; Heino & Johansson 2010; Hiilamo & Kangas 2010.) Ruotsalaistutkimusten mukaan teini-ikäisinä käytösongelmien vuoksi huostaanotettujen tilannetta huostaanotto ei juurikaan paranna (Vinnerljung & Sallnäs 2008). Mike Stein (2006) korostaa, ettei huostassa olleista lapsista (tai nuorista) voi puhua yhtenä kategoriana. Tutkimuskatsausartikkelissaan hän jakaa sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret kol-

meen kategoriaan. Kategorisointi antaa viitteitä siitä, millaisia polkuja lapsille voi muodostua huostassa olon jälkeen. Osa lapsista ”siirtyy elämässä eteenpäin” ja pääsee yli hankaluuksistaan. He omaksuvat aikuisten rooleja ja kiinnittyvät yhteiskuntaan. He hankkivat itselleen koulutuksen ja pystyvät huolehtimaan terveydestään. Taloudellisia hankaluuksia heillä saattaa olla, mutta he osaavat hakea apua. Heille on syntynyt luottamus avun saamiseen ja omiin kykyihin. Tätä ryhmää on helpointa auttaa, ja he hyötyvät selvästi saamastaan avusta. Toinen Steinin luokitteleva ryhmä ovat ”selviytyjät” (survivors). He sinnittelevät huonojen kokemustensa kanssa hie-man puutteellisen avun turvin. Kolmantena ryhmänä Stein kuvaa ”uhrit”, joille vaikeudet, huonot kokemukset ja kapeat elämän mahdollisuudet ennen huostaanottoa, sen aikana ja sen jälkeen näyttävät kasaantuvan. Oma tutkimusintressini ei tuo esille, millaisia vaikutuksia lastenkotisijoituksella on ollut kertojien myöhempään elämään suhteessa yleisesti hyväksytyihin sosiaalisen sopeutumisen kriteereihin enkä myöskään pyri ulkoapäin luokittelemaan kertojia selviytyjiksi tai uhreiksi. Olen enemmän kiinnostunut siitä, miten lastenkodista kerrotaan osana tarinaa henkilökohtaisesta elämästä ja mitä näissä tarinoissa kerrotaan. Tällä tutkimuksella osallistun tähän lastensuojelun tiedonmuodostuksesta käytävään keskusteluun ja pohdin erilaisia omaelämäkerralliseen kerrontaan, erilaisten tarinoiden kertomiseen ja kuuntelemiseen liittyviä mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Yhtenä voimakkaan trendinä lastensuojelun tutkimuksessa on ollut lapsikeskeinen näkökulma. Lapsen paikkaa on pyritty tekemään näkyväksi erilaisissa sosiaalityön kohtaamisissa ja tutkimaan lapsen asemaa ja tietoa suhteessa yhtä lailla vanhempien kuin sosiaalityön viralliseen tietoon (esim. Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006; Hyytinen 2006; Korpinen 2008). Pyrin tutkimuksellani tuomaan esille asiakkaiden tai jopa lapsen ääntä. Tosin tutkimukseni lapset eivät enää ole olleet lapsen ikäisiä. Lastenkodissa asuvien lasten lapsuutta, kuten myös lapsuutta yleensä, voidaan lähestyä Marjatta Bardyn (1996; myös 2009, 19) mukaan neljän eri ulottuvuuden kautta. Sitä voidaan lähestyä lasten iässä olevien ihmisten elämänä, lapsiväestölle varattuna tilana yhteiskunnan erilaisissa rakenteissa, osana aikuismielen rakennetta tai kulttuurisena muistina, joka koostuu erilaisten aikuispolvien lapsuuksien muistelluista tarinoista. Tässä tutkimuksessa tavoitan näistä ulottuvuuksista kolme viimeisintä, kun taas lapsen ikäisten elämäntarinat jäävät tutkimuksessani miltei kuulumattomiin, muutaman kirjoitetun elämäntarinan varaan. Voimakkaimpana ulottuvuutena lapsuuteen ovat tässä tutkimuksessa lapsuusmuistot ja tarinat

lapsuudesta, joita kerrotaan suhteessa elettyyn aikaan, omiin vanhempiin ja sukuun yhtä lailla kuin suhteessa lastensuojelun institutionaalisiin käytäntöihin ja lastenkodin aikaan, tilaan ja siellä rakentuneisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Lastensuojelun sosiaalityön tai sijaishuollon käytäntöihin ei ole kuulunut erityinen järjestelmällinen asiakaspalautteen kerääminen, vaan institutionaalinen kiinnostus lapsiin on loppunut lainsäädännön jälkihuoltovelvoitteen päättyessä. Kiinnostus siihen, mitä lapsille kuuluu sijaishuollon päätyttyä heidän itsensä kertomana, on kuitenkin viriämässä. Tällaisia yksittäisiä tutkimuksia ja selvityksiä on tehty muutamia liittyen koulukodeissa olleisiin lapsiin (Jahnukainen 2004a) ja nuorisokodissa kasvaneisiin (Reinikainen 2009). Markku Jahnukainen (2004a, 99–103) pohtii tutkimuksensa lopussa katoanalyysin avulla sitä, miksi tutkimus tavoitti niin vähän koulukodissa olleita nuoria. Sarianna Reinikainen (2009, 170) kertoi, että postin kautta kotiin saapunut kyselylomake oli saanut yhden vastaanottajan soittamaan tutkijalle ja kertomaan, että aika nuorisokodissa oli unohdettua ja pois pyyhittyä elämää eikä kenelläkään ole oikeutta kysellä siitä. Toisaalta jotkut olivat mielissään, että asiaa tutkittiin. Mikäli kiinnostus tällaiseen seurantatutkimukseen viriää suuremmaksi, sen haasteina tulevat edelleen olemaan tutkimuseettiset kysymykset, jotka liittyvät henkilökohtaisen elämän ja institutionaalisen puuttumisen jännitteisiin. Institutionaalinen halu tietää ja henkilökohtainen halu kertoa eivät lastensuojelun sijaishuollon kentällä välttämättä kohtaa toisiaan.

Ajattelen, että lastensuojelun kehittämisen kannalta mahdollisimman monien tarinoiden kertominen olisi tärkeää – myös niiden, joista mieluummin vaietaan. Carolina Överlien (2004, 37–38) ajattelee, että puhuminen vaietuista aiheista ja kulttuurisista tabuista voisi olla joskus mahdollista. Hän pohtii sitä, että tarinan kertomista voidaan pitää valtasuhteena kertojan ja kuulijan välillä. Kertojalla on valta päättää, kertooko hän tarinansa. Tähän kertomisen sääntelyyn liittyvät myös tunteet. Tarinaan voi liittyä vaikkapa niin suuria häpeän tunteita, ettei sitä kerrota. Hän viittaa O’Connorin (2002), jonka mukaan on kolmenlaisia tarinoita: 1. *tarinoita, joita kertoja haluaa kertoa*, joihin sisältyy jotakin selvästi yhteisesti arvostettua, 2. *tarinoita, jotka pitää kertoa*, jotka käsittelevät käytännöllisiä asioita ja 3. *tarinoita, joita ei voi kertoa*. Tarinat, joita ei voi kertoa sisältävät jonkin tabun, mutta ne voivat muuttua tarinaksi, joka pitää kertoa. Tutkimukseni liittyy tätä kautta sosiaalityön tutkimukseen, jossa pyritään tuomaan tutkittaviksi ja kerrottaviksi sosiaalityöhön liittyviä sensitiivisiä aiheita (esim. Granfelt 1998; Laitinen 2004). Sensitiivisyyttä ja tutkitta-

vien autonomisuutta painottavalla tutkimusotteella olen tavoittanut joitakuita kertojia suhteessa kaikkien mahdollisten kertojien joukkoon. Siksi tutkimukseni keskiössä ovat kerrottujen tarinoiden sisällön lisäksi myös sosiaalityön tutkimuksen eettiset ja metodologiset kysymykset, jotka liittyvät erityisesti äänen antamiseen ja kanssatuhtajuuden mahdollisuuteen.

Rakennan tässä yhteenvedossa tutkimukseni teoreettista ja metodologista käsitekehikkoa pitemmälle kuin erillisissä osatutkimuksissa. Käsitekehikko koostuu kolmesta polusta. Ensimmäisen polun avulla rakennan suhdettani sosiologiseen henkilökohtaisen elämän tutkimukseen (Smart 2007), erilaisiin ajan ja ajasta kertomisen rakenteisiin ja muistojen tutkimukseen. Pohdin niin muistamista kuin unohtamista ja erilaisia kulttuurisia rakenteita ja yhteisöjä, jotka säätelevät muistamista ja muistoja (esim. Misztal 2003). Toinen polkuni liittyy sosiologiseen tai sosiaalipsykologiseen tunteiden tutkimukseen ja käsitykseen tunteista sosiokulttuurisesti rakentuvina, sosiaalisissa suhteissa todellistuvina ja sosiaalisia suhteita säätelevinä (esim. Harré 1988; Bendelow & Williams 1998; Smart 2007). Kolmantena, metodologisena polkuna ovat omaelämäkerrallisen tutkimuksen ja erilaisten narratiivisten rakenteiden ja käytäntöjen pohdinta elämästä kertomisen mahdollistajina tai rajoittajina (esim. Plummer 2001; Gubrium & Holstein 2008; Riessman 2008) silloin, kun oma tarina poikkeaa kulttuurisesti normatiivisesta lapsuuden tarinasta ja osa lapsuutta on eletty laitoksessa.

Tutkimukseni erillisartikkeleissa kertojan ja muistelijan paikalla ovat pääasiassa entiset lapset, joiden tarinoiden kautta jäsenän lastenkodista kertomista. Etsin erilaisia kerrottavuuden mahdollisuuksia ja rajoituksia, jotka liittyvät tunteilla ja tunteista kertomiseen, institutionaalisen ja oman elämän dokumentoinnin ja yhdessä muistelun mahdollisuuksiin. Tarkastelen myös erilaisia kerrottavuuden ulottuvuuksia iäkkäiden ihmisten tarinoiden kautta, ja siirryn lopuksi kuuntelemaan lastensuojelun jäsentämistä perhesuhteista ja äidistä kerrottuja moraalisia tarinoita ja luonnehdintoja. Äidistä kertomisen kautta palaan taipaleellani lastensuojelun perhesuhteiden sääntelyyn, jatkuvuuksiin ja katkoksiin. Palaan myös tunteiden tutkimukseen, sillä äidistä kerrontaan liittyy voimakas tunteilla kertominen ja äidin moraalinen arviointi rakastavana ja rakastettavana äitinä.

Ajattelen narratiivitutkijoiden tavoin, että elämästä voidaan kertoa vain tarinoina. Elämä tulee etemme monina päällekkäisinä ja usein myös vastakkaisina tarinoina. Kerromme tarinoita itsestämme, sosiaalisista suhteistamme ja paikastamme näissä

suhteissa erilaisille ihmisille, erilaisissa ympäristöissä ja erilaisin tarkoituksin. (Gubrium & Holstein 2008.) Lopuksi pohdin, voidaanko tutkimuksella luoda paikkaa ja tilaa erilaisten tarinoiden kertomiselle ja kuuntelulle. Pohdin myös sitä, millaista tilaa sosiaalityön käytännöissä tarvitaan, jotta asiakkaiden ääni voi vaikuttaa palvelujen kehittämiseen. Ajattelen, että erityisesti tällä hetkellä, jolloin erilaiset lastensuojeluun liittyvät tiedontuotannon toiveet ovat yhteiskunnallisesti heräämässä, on sosiaalityön tutkimuksessa herkistytävä siihen, miten toisten elämästä voidaan kirjoittaa niin, että kirjoittaminen säilyttää elämän ilot ja surut, kertojan arvokkuuden ja kerrottuun liittyvän inhimillisen toiveen tulla kuulluksi.

2. Lastensuojelu ja lastensuojelun laitokset tutkimuksen kontekstina

2.1 Lastensuojelun ideologisia ja poliittisia painotuksia

Lastensuojelussa säädellään lapsen, vanhempien ja valtion välistä suhdetta niin ideologisella, poliittisella, juridisella kuin arkisellakin tasolla. Loraine Fox Harding (1997) on tiivistänyt angloamerikkalaista näkemystä lastensuojelusta ja erityisesti valtiollisen lastensuojelupolitiikan kehityksestä neljään näkökulmaan. Ensimmäisessä, laissez-faire-paternalistisessa lastensuojelumallissa korostetaan perheiden yksityisyyttä. Tähän yksityisyyteen puuttumisen tai sen sääntelyn valtiollinen kynnyks on korkea. Toisessa, valtiopaternalistisessa mallissa korostuu valtion rooli lapsen ja vanhempien välisten suhteiden ja oikeuksien määrittelijänä. Valtion puuttuminen vanhemmuuteen saa oikeutuksensa lasten suojelusta, jolloin lasta suojellaan puutteelliselta vanhemmuudelta ja vanhemmilta. Biologisia vanhemmuussuhteita ei pidetä merkityksellisinä, vaan ne katsotaan voitavan korvata laadukkaalla sijaishuollolla. Kolmannessa, biologisten vanhempien oikeuksia korostavassa mallissa vanhemmilla ja perheillä nähdään olevan toiveita ja odotuksia valtion suhteen. Mallissa korostuvat yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden ja köyhyyden aiheuttamat perheiden ja vanhempien ongelmat. Vanhemmat voidaan nähdä yhteiskunnallisten toimien uhreina, ja perheitä pyritään tukemaan ja vanhemmuuden mahdollisuuksia tasaamaan erilaisilla tuilla ja palveluilla. Neljännessä, lapsen oikeuksia ja vapauksia korostavassa mallissa lapsi nähdään autonomisena yksilönä. Haavoittuvuuden ja riippuvuuden sijaan korostetaan lapsen kyvykkyyttä ja pelkän suojelun lisäksi myös lapsen oikeuksia kertoa mielipiteensä ja näkemyksensä omasta elämästään. Äärimilleen vietyinä lapsen oikeuksia pidetään aikuisten oikeuksien kaltaisina.

Vertailtaessa eri maiden lastensuojelupolitiikkoja voidaan löytää eroja suhteen, painotetaanko lastensuojelussa lasten suojelua vai hyvinvointia (Pösö 2007a, 72–76). Painotuksesta riippuen lastensuojelu, sen kohde ja toimenpiteet tulevat määritellyiksi hyvinkin eri tavoin. Suojelupainotteisessa mallissa lastensuojelun tehtävä

ymmärretään kapea-alaisemmin. Lastensuojelun tehtävänä on määritellä ja puuttua äärimmäisiin tilanteisiin usein valmiiden normien ja kriteereiden pohjalta, jotka myös sääntelevät niitä toimenpiteitä, joihin lastensuojelutyöntekijät ovat velvoitettuja ryhtymään ennalta määriteltyjen riskifaktoreiden täytyessä. Suojelupainotteisina maina voidaan pitää Iso-Britanniaa, Australiaa ja Yhdysvaltoja. Suojelupainotteista lastensuojelua on kritisoitu siitä, että puututaan vain äärimmäisiin lapsen henkeä uhkaaviin tilanteisiin. Kritiikkiä on kohdistettu myös siihen, millaista sosiaalityön ammatillisuutta tarvitaan työhön, jossa sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on valmiiden arviointilomakkeiden täyttäminen ja riskipisteiden yhteenlasku (Gillingham 2011). Suomi ja muut Pohjoismaat edustavat hyvinvointipainotteista lastensuojelumallia, jossa lastensuojelun tehtävä ymmärretään laajasti yhtä lailla lasten kuin perheiden hyvinvoinnin tukemisena. Hyvinvointipainotteista lastensuojelumallia taas on kritisoitu muodottomuudesta, laaja-alaisuudesta ja spesifioimattomuudesta. Hyvinvointipainotteinen lastensuojelu rakentuu sosiaalityöntekijöiden ammatillisen työskentelyn varaan. Suomessa entiset lääninhallitukset, nykyiset aluevalvontavirastot, ovat toistuvasti raportoineet peruspalveluselvytyksissään pätevien sosiaalityöntekijöiden puutteesta ja työntekijöiden vaihtuvuudesta, joita pidetään uhkana perheiden auttamisen pitkäjänteisyydelle ja suunnitelmallisuudelle. (Heino 2009, 210.) Lastensuojelumallien ero näkyy myös niissä yhteiskunnallisissa toimenpiteissä, joilla lapsia tai erityisesti nuoria pyritään tukemaan. Suomessa noudatetaan hyvinvointimallin lisäksi myös huoltomallia suhteessa lasten pahantapaisuuden käsittelyyn (Pösö 1993, 45). Tästä lastensuojelumallien erosta johtuen lapsia on lastensuojelulaitoksissa enemmän Suomessa kuin esimerkiksi Englannissa ja Walesissa, mutta toisaalta Englannissa ja Walesissa on vankiloissa 100 kertaa enemmän lapsia kuin Suomessa. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2010; Marttunen 2008.)

Suojelupainotteinen ja hyvinvointipainotteinen lastensuojelu näyttävät myös kehittyvän erilaisten julkisten keskustelujen tai jopa moraalisten paniikkien pohjalta, kuten Hannele Forsberg ja Aino Ritala-Koskinen (2010) toteavat. Angloamerikkalaisissa maissa 1990-luvulla erilaiset tapaus- tai lapsikohtaiset julkiset ja poliittiset keskustelut, kuten esimerkiksi Rikki Neaven (ks. Featherstone 1999) tai Victoria Climbién (esim. Reder & Duncan 2004) tapaukset, ovat vaikuttaneet viranomais-toimintaan ja koko palvelujärjestelmän muutoksiin. Tapauksia analysoitiin tarkasti etsien viranomais toiminnan puutteita. Tuloksena oli erilaisten viranomaisjärjestelmien resursointi ja myös suora ohjeistus, joilla eri viranomaisten yhteistyötä ja eri-

tyisesti sosiaalityöntekijöiden työtä pyrittiin ohjaamaan. Forsberg ja Ritala-Koskinen (2010, 54–55) väittävät, että suomalainen julkinen keskustelu lasten hyvinvoinnista – tai pikemminkin pahoinvoinnin lisääntymisestä – on kärjistäen johtanut koko lapsuuden määrittelyyn sosiaalisesti ongelmaksi. Lasten pahoinvoinnin lisääntymisen erityisenä mittarina on pidetty lasten määrän jatkuvaa kasvua lastensuojelun asiakkaina. Suomessa moraalisten paniikkien synnyttämä huoli lapsista ilmeni toisenlaisina käytäntöinä. Lasten suojelemisen nimissä erilaisilla yhteisöllisillä, varhaiseksi puuttumiseksi nimetyillä käytännöillä, kuten esimerkiksi kunnallisilla kotiintuloajoilla, rajoitettiin koko lapsiväestön oikeuksia ja liikkumisvapautta. (Harrikari 2006). Erilainen lastensuojelun ideologia ja poliittiset lastensuojelumallit toteutuvat lastensuojelun käytännöissä laajuudeltaan hyvin erilaisina lasten ja perheiden henkilökohtaiseen elämään puuttumisen tai tukemisen juridis-hallinnollisina velvoitteina ja oikeutuksina.

2.2 Lastensuojelu juridis-hallinnollisena julkisen vallan käytäntönä

Riippumatta siitä, noudatetaanko lastensuojelussa suojele- tai hyvinvointipainotteista mallia, on lastensuojelu kuitenkin julkisen vallan lailla säädelty institutionaalinen tehtävä. Institutionaalinen lastensuojelu voidaan ymmärtää eräänlaisena juridis-hallinnollisena koneistona. Tavoitteena lastensuojelussa on perheen juridis-hallinnollinen ongelmien kategorisointi ja muutoksen aikaan saaminen perheessä ja/tai lapsen elinoloissa. Tätä tavoitetta toteuttamassa ovat sosiaalityöntekijät. Lastensuojeluun on syvälle rakennettuna käsitys perheiden yksityisyydestä ja vanhempien velvollisuudesta huolehtia lapsistaan. Lastensuojelun toimenpiteet käynnistetään arveltaessa, ettei näin tapahdu. Lastensuojelulla pyritään kotitilanteen korjaamiseen ja/tai korvaamiseen lapsen tarpeita vastaavaksi. (Swift 1995, 53–54; 92–93.)

Erja Saurama (2002, 221) kuvaa lastensuojelun ongelmien määrittelyjä ja puuttumisen problematiikkaa ikuisuusongelmana. Lastensuojelussa kohdataan normaaliuden rajan epäselvyys. Normaaliuden raja ei määrity lastensuojelussa helposti, sillä jakoja on useita. Epäselvät rajat liittyvät siihen, miten ja milloin tukea vanhempia. Milloin vanhempien päihteen käyttö, mielenterveyden ongelmat tai väkivalta perhepiirissä on liiallista ja haitallista lapselle ja missä määrin? Miten pitäisi suhtautua

murrosikäisten käytöshäiriöihin? Selvää ei ole sekään, mikä on riittävää hoitoa ja huolenpitoa, mikä hoidottomuutta ja laiminlyöntiä. Lastensuojelun erilaisten asiakkuuksien valinnassa ja määrittelyssä on kyse institutionaalisen rajan määrittelystä useissa eri vaiheissa. Lastensuojelun päätöksenteossa on kyse asioiden punninnasta lastensuojelun tehtävän näkökulmasta, mutta tässä punninnassa on aina mukana kompleksisuus, tilannesidonnaisuus, epävarmuus, tapauskohtaisuus ja moniaineksisuus. (Pösö 2010; Christiansen & Anderssen 2010; myös Heino 1997.) Ei ole myöskään itsestään selvää, ketkä kaikki tähän määrittelyyn osallistuvat tai miten ja millaisella puhevallalla lapset itse voivat osallistua näihin määrittelyihin. Käytännöt lapsen osallisuudesta vaihtelevat lastensuojelun institutionaalisen toiminnan sisällä suurestikin. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006.)

Suomessa vuoden 2008 alussa voimaan tullut lastensuojelulaki (LsL 417/2007, 2§) korostaa vanhempien velvollisuutta huolehtia lastensa hyvinvoinnista ja kuntien tehtävää tukea perheitä ja lapsia ennaltaehkäisevästi. Laki velvoittaa kuntaa ja sen sosiaalitoimintaa ryhtymään viipymättä avohuollon tukitoimiin, jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat tai lapsi itse omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään (LsL 417/2007, 34§). Tarja Heino (2009, 119, myös Kuronen & Lahtinen 2010) paikantaa lastensuojelun avohuollon asiakkuuksien suuren kasvun samanaikaiseksi muutokseksi kotipalvelun lapsiperhetyön vähenemisen kanssa.¹ Hänen mukaansa kyseessä on näin tarkastellen yhteiskuntapoliittinen valinta, jossa kunnat ovat omia palvelujaan supistamalla pakottaneet osan perheistä lastensuojelun asiakkuuteen. Samaan aikaan kunnissa on pätevien sosiaalityöntekijöiden puuttuessa vastuu avohuollontyöstä siirtynyt perhetyöntekijöiden varaan. (Heino 2009, 199.)

Perhetyötä on myös markkinoitu hyvänä työmuotona laajalti lasten ja perheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille, ja sen erilaisista muodoista on kirjoitettu lukuisia tutkimuksia. Perhetyötä voidaan yhtä hyvin tehdä peruspalvelujen piirissä kuin lastensuojelun työmuotona. (ks. Eronen 2007.) Lastensuojelun perhetyön tutkimuksissa puhutaan perheiden tukemisesta (Forsberg 1998) ja saatetaan korostaa tiikkuvan auttamisen mallia (Hurtig 2003). Johanna Hurtigin (2003) mukaan perhetyön tiikkuvan auttamisen kautta lasta ajatellaan tuettavan parhaiten vanhempia tu-

---

¹ Tarkastellessaan parikymmenen vuoden ajanjaksoa (1990–2000-lukuja) Tarja Heino (2009) toteaa lastensuojelun avohuollon asiakkuuksien kasvaneen 12 000 lapsesta ja nuoresta 60 000 lapseen ja nuoreen ja samaan aikaan kotipalvelun tuettavien lapsiperheiden määrän pudonneen 60 000 lapsiperheestä 12 000 perheeseen.

kemalla. Tarja Heinon (2009) mukaan avohuollon perhetyö kohdistuu kunnissa usein pienten lasten perheisiin. Sen sijaan, että vauva otettaisiin huostaan, tarjotaan perheelle ja vanhemmille erilaisia perhekuntoutuksen tai perhetyön tukia kotiin. Anniina Myllärniemi (2005) toteaa selvityksessään, että huostaanoton kynnyks on aina korkeampi, mitä pienimmistä lapsista on kysymys. Suomalaisessa tutkimuskustelussa perhetyö retoriikan vastavoimana voidaan nähdä lapsen haavoittuvuutta korostavat näkökulmat, jotka sisältävät voimakkaita kannanottoja sekä pahan määrittelyä perheessä että siihen puuttumisesta (esim. Laitinen 2002). Sosiaalityön tutkijat ovat kysyneet, pyritäänkö riittämättömästi vanhemmuutta tukemaan liian pitkään, vaikka lapsen etu jo vaatisi huostaanottoa (esim. Hurtig 2003; Hyytinen 2006).

Kuten johdannossa totesin, lapsen huostaanottoon voidaan Suomessa ryhtyä, kun kaikki kolme huostaanoton kriteeriä täyttyvät samaan aikaan.² Tämän jälkeen sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on etsiä lapselle lapsen tarpeita vastaava ja sopiva paikka joko sijaisperheestä tai jostakin lapsen edun mukaisesta laitoksesta (Sinclair & Wilson, 2003; Wilson & Petrie & Sinclair 2003). Se, miten tätä valintaa tehdään tai millaisia käytäntöjä siihen liittyy, on yksi suomalaisen lastensuojelututkimuksen katvealueista. Kunnilla on varsin laaja itsemääräämisoikeus tavasta, jolla se järjestää lastensuojelun palvelunsa. Kunnat voivat tuottaa lastenkotipalveluja itse tai ostaa näitä palveluja. Yksityisten palveluntuottajien määrä on 1990-luvulta kasvanut jatkuvasti (Heino 2009). Ruotsalaistutkijat Torbjörn Forkby ja Staffan Höjer (2011) väittävät, että erityisesti laitospaikkaa (lastenkotia tai siihen verrattavaa yksikköä) valittaessa päätökseen vaikuttaa eniten paikallinen sosiaalityöntekijöiden kesken jaettu kollektiivinen muisti, joka siirtyy työyhteisössä kokeneemmilta sosiaalityöntekijöiltä toisille sosiaalityöntekijöille. Sijaishuoltopaikkaa valitessaan ruotsalaiset sosiaalityöntekijät painottivat erityisesti laitoksen työntekijöiden yhteistyökykyä ja sitä, että laitoksen työntekijät ymmärsivät sosiaalityöntekijän roolin lapsen asioista vastaavana työntekijänä. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä myös laitostyöntekijöiden kykyä luoda hyvä suhde lapseen ja laitoksen yleistä, ehkäpä jopa viihtyisää, il-

---

² Huostaanoton perusteet ovat 1. vakava terveyden ja kehityksen vaarantuminen joko lapsen olosuhteissa tai lapsen/nuoren oma käytös, joka saattaa hänet vakavaan vaaraan, 2. avohuollon tuen riittämättömyys tai puutteellisuus, 3. lapsen edun mukainen sijaishuolto (LsL 417/2007, 40§). Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsenhoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (LsL 417/2007, 49 §.)

mapiiriä. Sen sijaan lapsen hoidon tuloksellisuus ei korostunut ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden sijaishuoltopaikan valintaperusteissa.

2.3 Laitoshuolto osana lastensuojelua

Laitossijoitus on voimakas yhteiskunnallinen interventio henkilökohtaiseen elämään. Se määrittelee perhesuhteita ja vaikuttaa käsityksiin itsestä suhteessa muihin. Se luo elämälle uuden tilan, jossa elämää sijoituksen jälkeen eletään. Sijoituksessa lapsi siirretään pois kodista ja hallinnollis-tilastollisena terminä Suomessa puhutaan yhä ”kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista”. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli vuonna 2009 yli 16 000 lasta ja nuorta, joista laitoksessa asui noin 5 900 lasta. Laitoshuollossa olevien lasten ja nuorten määrä kasvoi edelleen, vaikka sijoitettujen lasten ja nuorten kokonaismäärä laskikin valtakunnallisesti. (Lastensuojelu 2009.)³ Lukumäärä sisältää monia yksilöllisiä, laitoksen ja sitä edeltäneiden ja yhtä lailla sen jälkeisten elämäntapahtumien värittämiä tarinoita ja kohtaloita, mutta se kuvastaa myös yhteiskunnallista kannanottoa soveliaasta lapsuudesta, perhe-elämästä ja valtiollisen puuttumisen mallista.

Lastensuojelun erilaiset laitokset ja laitosten historia ovat Kaisa Vehkalahden (2008) mukaan eräänlainen sosiaalipolitiikan, kriminaalipolitiikan ja erilaisten pedagogisten oppien ja suuntausten leikkauspiste. Siihen, miten laitoksissa ajatellaan puututtavan ihmisten henkilökohtaiseen elämään ja millaista identiteettiä laitokset tuottavat niin asukkailleen kuin työntekijöille, liittyy aina valtaa. Sosiologian klassikot, kuten Goffman (1987) ja Foucault (1980), ovat määritelleet tätä valtaa. Goffmanille laitokset ovat totaalinen instituutio, joiden käytännöissä laitosvalta johtaa siihen, että ihmisen identiteetti häviää ja korvautuu laitosminuudella. Foucaultin valta on tuottavaa valtaa, joka perustuu erilaisten uusien menetelmien ja ammattikäy-

---

³ Suomessa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ikäjakaumassa voidaan havaita eroja vuosien 1995–2007 vertailussa. Vaikka kaikenikäisten lasten huostaanotot ovat lisääntyneet, suhteellisesti eniten ovat lisääntyneet murrosikäisten huostaanotot. (Heino 2009.) Maria Sallnäsin, Bo Vinnerljungin ja Pia Kyhle Westermärkin (2004) mukaan kehitys on samansuuntainen myös Ruotsissa, jossa nuoret olivat 2000-luvun alussa lastensuojelun asiakkaiden suurin ryhmä käsittäen noin puolet uusista asiakkuuksista sekä suurimman osan sijoituksista. Nuoret myös siirtyivät usein laitoksesta toiseen. Sukupuolen suhteen ei sijoitettujen lasten kohdalla ole tapahtunut muutosta. Suomalaisten vuoden 2009 tilastojen mukaan sijoitetuista oli poikia 53 % (8 828) ja tyttöjä 47 % (7 815). Kaikista sijoitetuista lapsista ja nuorista 33 % (5 462) oli perhehoidossa, 18 % (2 971) ammatillisessa perhekotihoidossa, 35 % (5 916) laitoshuollossa ja 14 % (2 294) muussa huollossa. (Lastensuojelu 2009.)

täntöjen tehokkuudelle luokitella ja eritellä yhä uusia poikkeavuuden muotoja toisistaan. Vehkalahti (2008, 15) käyttää omassa tutkimuksessaan hoivaavan vallan käsitettä, jota ovat kehittäneet Annemieke van Drenth ja Francisca De Haan. Hoivaava valta liittyy kasvatukseen ja sosiaalityöhön, jossa hoivaa käytetään yhtenä vallan muotona tai tekniikkana. Erityisesti laitoshoidon tavoitteena on hoivan avulla muokata tai muuttaa yksilöiden (usein naisten tai lasten) toimintaa tai identiteettiä. Hoivaava valta ja sen synty voidaan nähdä myös sukupuolispesifinä toisesta näkökulmasta. Se on tuottanut monia naisille sopivia julkisen toiminnan alueita ja erilaisia hoiva-ammatteja. Hoivaavan vallan käsitteen avulla voidaan myös ymmärtää sitä hoivaa, läheisyyttä ja kontrollia, joka laitoksissa ja erityisesti lastensuojelun laitoksissa liittyy työntekijöiden ja lasten välisiin suhteisiin. Myös nykyisissä lastensuojelun politiikoissa ja käytännöissä kunnallisten viranomaisten vastuulla on olla 'in loco parentis' -suhteessa huostaanotettuun lapseen ja lapsen tarpeisiin. Tavoitteena on ikään kuin jäljitellä hyvän vanhemman toimia suhteessa lapseen (Fawcett, Featherstone & Goddard 2004, 82–83). Hyvin toimiva perhe on ollut lastensuojelun laitosten esikuvana tai ideaalina laitosten perustamisesta lähtien. Laitosta on pyritty kuvaamaan perhetermein, ja tavoitteena on ollut luoda kodinomainen tunnelma samoin kuin perheenomaisia tunnesuhteita. Miten ja millaisia käytännön toteutuksia tämä retoriikka on saanut, on voinut vaihdella ajasta ja paikasta riippuen suurestikin. (Pösö 1993, 62–63.) Laitoksiin liittyy yhä erityisyyden lisäksi myös monia tavallisuutta, rutiineja ja sosiaalisia suhteita tuottavia ja ylläpitäviä arkisia käytäntöjä, joita voidaan tuoda näkyviksi sekä lasten että työntekijöiden näkökulmista (Eronen & Laakso 2009).

Suomessa lastensuojelulaki määrittelee laitokset varsin väljästi. Lastensuojelulaitoksia, jotka järjestävät huolenpitoa sijaishuoltona tai avohuollon tukitoimena, ovat lastenkodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (LsL 417/2007, 49 §).⁴ Lastensuojelun laitokset eroavat Tarja Pösön, Markku Jahnukaisen ja Taru Kekonin (2004, 8–9) mukaan elinympäristönä muista laitoksista, kuten sisäoppilaitoksista, kuntoutuslaitoksista ja sairaaloista, olennaisesti sen seikan vuoksi, että niiden tarkoituksena on täydentää tai korvata lapsen tai nuoren kotia sekä läheisiä, huolta pitäviä ja kasvattavia suhteita. Laitokset voivat myös olla lapsen tai nuoren kasvuympäristönä muutamasta päivästä useisiin vuosiin. Käytännön tasolla

---

⁴ Aiemmat lastensuojelua ja sijaishuoltoa säädelleet lait ovat vuosilta 1937 ja 1984. (Lastensuojelulaki 52/1936; Lastensuojelulaki 683/1983).

lastensuojelulaitoksen tai lastenkodin käsite on kuitenkin varsin hämärä. Maria Sallnäs (2000) kuvaa ruotsalaista lastensuojelulaitosta hybridiseksi: laitosten idea, malli ja toimintatapa ovat muuttuneet 1900-luvun lopulla niin paljon, että sana ”laitos” kuvaa hänen mukaansa heikosti sitä moninaisuutta, jonka mukaan erilaiset lastenkodit toimivat. Lastenkodin tai lastensuojelulaitoksen määritelmään lukeutuu yksiköitä, joissa työntekijät työskentelevät vuoroissa (kuten lastenkodit, nuorisokodit, koulukodit ja perheryhmäkodit). Yhtä lailla laitoksiksi voidaan katsoa yksiköt, joissa työntekijät asuvat (kuten perhekodit). Laitosasumisena voidaan pitää myös erilaisia tukiasumisen muotoja, jolloin nuoret asuvat suhteellisen itsenäisesti ja työntekijät työskentelevät muualta käsin (kuten asumisharjoittelun järjestelyt) (Ainsworth & Hansen 2005).

Nykyinen lastensuojelulaki (LSL 417/2007, § 50) edellyttää, että sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin. Paikan valinnan tulee mahdollistaa lapselle sisarussuhteiden ja muiden läheisten suhteiden ylläpito ja hoidon jatkuvuus. Mahdollisuuksien mukaan tulee ottaa huomioon myös lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Laitoksessa asumiseen liittyy aina myös eriasteinen perhesuhteiden sääntely. Lastensuojelun ja sijaishuollon perhesuhdekäsitteistö on pääsääntöisesti sukupolvitietoista ja positiivista vanhemmuussuhdetta korostavaa. Puhutaan vanhemmista, hyvästä vanhemmuudesta ja jaetusta vanhemmuudesta (corporate parenting) (Fawcett, Featherstone & Goddard 2004, 82–83). Laitoksessa tai muutoin sijaishuollossa asuvien lasten kohdalla korostetaan nykykäytännöissä biologisia vanhempia kumppaneina myös angloamerikkalaisissa maissa (esim. Milligan & Stevens 2006). Riitta Laakso (2009, 200–212) kuvasi etnografisessa tutkimuksessaan kahden lastenkodin työntekijöiden käytäntöjä vanhempien kanssa työskentelyssä. Hän erotteli työntekijöiden työskentelystä kolme tapaa työskennellä vanhempien kanssa lapsen sijoituksen aikana. Näitä olivat käytännöllinen kasvatuskumppanuus, vanhemmuuden kontrollointi ja vanhemmaksi houkuttelu. Toisaalta biologista vanhemmuutta, sen tukemista ja perhekeskeisyyttä korostavissa käytännöissä saattaa tuottaa hankaluutta se, että kaikilla lapsilla ei olekaan elossa isää tai äitiä, joihin suhdetta voi pitää yllä. Ruotsalaistutkimuksessa on tuotu esiin, että saman ikäisiin verrattuna sijoitetut lapset ovat useammin kokeneet vanhemman kuoleman ennen sijaishuoltoon tuloa tai sen aikana. Tutkijat esittävät kehitettäväksi lastensuojeluun erilaisia työskentelymuotoja,

joiden avulla voidaan huomioida näiden vanhempansa menettäneiden lasten tarpeet. (Franzén & Vinnerljung 2006.)

Sijaishuollossa perhesuhteisiin liittyvään sääntelyyn ja perhesuhteiden ylläpitoon kuuluvat myös lasten suhteet sisaruksiin. Amerikkalaisissa tutkimuksissa korostetaan esimerkiksi hoivaavien sisaruussuhteiden mahdollisuutta ja sisarusuhteiden merkityksen tarkastelua sijoituspäätöksiä tehtäessä. Tutkijat eivät näe sisarusuhteita pelkästään lasta tukevin vaan kehottavat työntekijöitä selvittämään, liittyykö suhteeseen vaikkapa hyväksikäyttöä. Tutkijat varoittavat luomasta sellaisia sijaishuollon käytäntöjä ja politiikkoja, jotka pakottaisivat sijoittamaan sisarukset samaan paikkaan tai toisaalta ehdottomasti kieltäisivät tällaisen käytännön. (Herrick & Piccus 2005; Shlonsky et.al. 2005.) Sijaishuollossa eläneiden perhesuhteet näyttäytyvät tutkijoille usein hämmästyttäviltä. Ulkoapäin on vaikeaa ymmärtää, miksi lapset, jotka lastensuojelun toimin huostaanotetaan tavalla tai toisella erittäin toimimattomasta perheestä tai heidän kehitykselleen vaarallisesta ympäristöstä, muuttavat asumaan sukulaisten luo sijaishuollon jälkeen. Huonotkin perhesuhteet vaikuttavat hyvin pysyviltä. (Collins, Paris & Ward 2008).

Nykykeskusteluissa yhtenä hyvän sijaishuollon kriteerinä pidetään pysyvyyttä, mutta pysyvyys saa eri maiden käytännöissä hyvin erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi voidaan pyrkiä ”pysyviin” ratkaisuihin, kuten pienten lasten adoptioon. Toisaalta pysyvyys voi liittyä siihen, miten kauan lapset voivat tukeutua sijaiskasvattajiinsa. Keskustellaan siitä, miten kauan tai miten laajaa valtiollisen vastuun ja vanhemmuutta korvaavan kasvatuksen tulisi huostaanotettujen lasten kohdalla olla. (Fawcett, Featherstone & Goddard 2004, 71–72). Lasten sijaishuollossa pysyvyyden voidaan myös ymmärtää tarkoittavan yhtä lailla lapsen läheissuhteiden pysyvyyttä, kuulumista paikallisyhteisöön kuin hoidollisten tai koulutuksellisten suhteiden pysyvyyttä (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010). Yvonne Unrau (2007) väittää, että sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa pysyvyyttä ovat harvoin päässeet määrittelemään lapset tai edes sosiaalityöntekijät, vaan pysyvyys on ollut tutkijan luoma käsite ja kovin riippuvainen tutkimuksen taustateoriasta. Tarja Heino (2009) kuvaa lasten polkuja suomalaisessa sijaishuollossa yhtäältä paljon kuljetuiksi, toisaalta taas ainutlaatuisiksi ja mutkikkaiksi reiteiksi. Useimmiten lapsen sijoitusura alkaa laitoksesta, jatkuu toiseen laitokseen ja sieltä perhehoitoon tai kolmanteen laitokseen. (myös Kivinen 1992.) Nämä keskustelut kuvaavat lastensuojelun käytäntöjen kulttuurisesti muokkautuneita ja muuntuvia suhteita käsityksiin pysyvyydestä, perheistä,

sukulaisuudesta ja vanhemmuuden merkityksestä niille lapsille, jotka elävät tai ovat eläneet lapsuuttaan erilaisissa sijaishuoltopaikoissa.

Lastensuojelun käytäntöihin, siihen milloin perheiden tilanteisiin pitää puuttua ja millaisia keinoja tulisi käyttää, vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset muutokset, hallinnolliset käytännöt, lastensuojelutrendit ja usein myös osin hitaat lainsäädännölliset toimet. Panu Pulman (1987, 33–36) mukaan taistelu köyhyyttä ja siitä johtuvaa kerjuuta vastaan 1800-luvulla tapahtui pääasiassa lasten elätteelle annon tai ruotuhoitoon sijoittamisen kautta. Lasten kasvatusta ja varsinkin koulutusta nähtiin kuitenkin tärkeämpänä kuin vain armosta aherrus. Siveellisyys perustaa oli kodissa, ja hyväosaisten oli näitä koteja lapsille tarjottava. Kerjäävän lapsen harmillinen ja huolestuttava näkyvyys ja kuuluvuus haluttiin sulkea kodin seinien sisälle tai laitokseen pois kadulta ja yleisiltä paikoilta. Erityisillä lasten kasvatukseen tarkoitetuilla lastensuojelun laitoksilla on Suomessa kahtalaiset juuret, jotka toisaalta pohjautuvat kodittomille (orvoille, kerjääville ja köyhille) lapsille suunnattuihin lastenkoteihin ja toisaalta alaikäisille rikoksentekeijöille suunnattuihin kasvatustiloihin. Ensimmäinen lastenkoti perustettiin Helsinkiin Suomenlinnan rakennusaikaan 1751–1752, koska rakentajien lapset jäivät usein orvoiksi ja lapsikuolleisuus näiden lasten joukossa oli kovin suuri. Turvattomien lasten kasvatusyhdistys perusti kasvatustiloihin pahatapaisille lapsille. Näitä tiloita oli vuosina 1870–1871 jo kuusi (Pulma 1987, 19–20; 96–104).

Suomessa lainsäädännön tasolla ajatus lasten erityisyydestä ja lasten ja aikuisten erottamisesta erillisiin tiloihin tuli ensimmäistä kertaa esiin 1852 Vaivaishoitoasetuksessa. Lasten suojelussa tehtiin ero pahatapaisien ja turvattomien lasten välillä. Näiden lasten katsottiin myös tarvitsevan erilaista kasvatusta. Kuntien vastuulle tuli turvattomille lapsille tarkoitettuja lastenkoteja ja erityisen pahatapaisille tarkoitettuja kasvatustiloja (myöhemmin koulukodeja), jotka olivat valtion vastuulla. Suomessa 1900-luvun alkupuolella turvattomille tarkoitettujen lastenkotien tehtävänä oli lasten perushoidosta ja moraalisesta kasvatuksesta huolehtiminen. Laitostyöntekijät olivat pääasiassa naimattomia tiloissa asuvia naisia. (Vehkalahti 2008, 36–38; Harrikari 2004a; Pulma 1987.) Vuoden 1918 sotaorpojen huollosta tuli eräänlainen kansanliike ja lastensuojelulakia puuhattiin maahan. Lapsista muovattiin kansakunnan kohtalon kysymystä, ja kasvatuksellista vastuuta pyrittiin siirtämään valtioliseksi vastuuksi. Aatteellinen yksimielisyys lastensuojelujärjestöjen keskuudessa näkyy lastensuojelulle annetussa yhteiskunnallisessa merkityksessä: "Siveellisesti

harhaantuneiden lukumäärä yhä lisääntyy nuorison keskuudessa, ollen jo sillä asteella, että se saattaa sivistyksemme ja sisäpoliittisen kaukonäköisyytemme kyseenalaiseksi. Tehokas lastensuojelulainsäädäntö voisi kuitenkin 'kuten on osoittautunut muissa maissa' panna sulun tälle koko yhteiskunnan rauhaa uhkaavalle tuholle". (Pulma 1987, 149–153.)

Suomessa ensimmäinen lastensuojelulaki tuli voimaan vuonna 1937. Laki antoi myös ensimmäistä kertaa julkiselle vallalle mahdollisuuden erottaa tavalla tai toisella sopimattomat vanhemmat kasvatustehtävästään (Saurama 2002). Siinä laitokseen sijoittaminen määriteltiin eräksi lastensuojelun välineeksi (LsL 32/1936, 32–35 §).⁵ Timo Harrikarin (2004a, 267–270) mukaan kasvatuslaitoksiin ja lastenkoteihin levisi toisen maailmansodan jälkeen uusia opillisia näkemyksiä. Rikollisuus ymmärrettiin sosiaalisen sopeutumattomuuden alalajina, joka johtui osaltaan varhaisen vuorovaikutuksen häiriintymisestä. Suhdetta ei kuitenkaan pidetty deterministisenä, vaan lääketieteellisten selitysten rinnalle sopeutumattomuuden selittäjiksi nousivat myös suojele- ja parantamiskasvatusopin myöhemmin erityispedagogiikaksi nimetyn alan tutkimukset. Erityisen tärkeänä pidettiin, että laitoksissa asuvilla lapsilla olisi mahdollisuuksia käydä kokemuksiaan läpi yhdessä henkilökunnan kanssa ja näin saada korvaavia ja korjaavia kokemuksia. Ajanjaksoon voidaan liittää myös 1900-luvun alkuun liittynyt kasvatusoptimistinen näkemys. Tämä näkemys eteni Harrikarin mukaan yhtä lailla puhetapana kuin käytäntönä lastensuojelua painottavampiin laitoksiin, ja korostettiin eri-ikäisille ja erilaista hoitoa tarvitseville lapsille perustettavia erityishoitolaitoksia (Harrikari 2004b).

Suomalaisessa yhteiskunnassa pakkoauttamiskeskustelun (Eriksson 1967) laitoskritiikki kohdistui lastensuojelun osalta erityisesti koulukoteihin (Siren 1967). Tä-

---

⁵ Lapsia on sijoitettu laitoksiin ennen lastensuojelulakiakin. Suomessa ensimmäinen lasten hyvinvoinnin takaamiseen liittynyt kasvun kausi liittyi kansalaissodan jälkeisen sotaorpo-ongelman ratkaisemiseen. (Piirainen 1974, 63–65, Pulma 1987, 128). Kansalaissodan jälkeen lama-aika lisäsi köyhäinhoidon avustettavien lasten määriä. Köyhäinhoidon kautta lapsille suunnattuja avunmuotoja olivat laitossijoitus, yksityishoito ja kotiin annettavat avustukset. Vuonna 1935 oli köyhäinhoidon varsinaisten avustusten piirissä 35 730 alle 16-vuotiasta, joista laitoksissa asui 13 077. Vuoteen 1937 asti kaikki laitoksiin sijoitetut lapset olivat tilastoituina köyhäinhoidon varsinaisiksi alle 16-vuotiaiksi avunsaajiksi. (Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI Köyhäinhuoltotilasto A 40, 1937, 15, 17.) Vuonna 1937 voimaan tullut lastensuojelulaki erotteli lastensuojelun perusteiden sijoitetut lapset köyhäinhoidon lapsista. Vuonna 1938 lastensuojelun perusteiden huostaanotettujen lasten määrä oli 31 817 lasta, joka oli 0,9 % koko Suomen henkikirjoitetusta väestöstä. Laitoksiin sijoitettuja näistä lapsista oli 9 770. Laitokset, joissa lapsia hoidettiin, olivat pääasiassa kuntien ja yksityisten omistamia lastenkoteja, kunnalliskoteja ja kasvatuslaitoksia, tylsämielisten hoitoloita tai muita erityislaatuista sairaaloita ja parantoloita. (Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI A Huoltotilasto 2., 1945, 30–32.)

män kritiikin voidaan nähdä myös vaikuttaneen kunnallisten lastenkotien asemaan, sillä 1970-luvun alussa ehdotettiin, että koulukotihoitoa korvattaisiin perustamalla alueellisia lastensuojelulaitoksia ja tehostamalla kunnissa tehtävää avotyötä (Bardy 1985, 8). Toinen laitoskritiikin yhtä lailla kansainvälinen kuin ehkäpä suomalaisenkin vaihe keskittyy 1980-luvulle, jolloin liberaalit vetoamukset laitosten yksilöalistavista käytännöistä, konservatiivinen yhteiskuntakritiikki ja taloudelliset äänenpainot laitosten tehottomuudesta ja kalleudesta johtivat laitosten sulkemiseen ja erilaisten yhteisöllisten hoivan muotojen kehittämiseen. Tavoitteena oli kritiikin perustalta kehittää ikään kuin antilaitoksia, joissa yhteisöllinen demokratia yhdistyisi terapeuttisorientoituneeseen ympäristöön ja yhteisöön (Pösö 1993, 58–60). Suomessa lastensuojelun piirissä kehitettiin erilaisia työmenetelmiä, kuten yhteisökasvatusta (esim. Kaipio 1984). Suomessa laitoskritiikin voi ajatella johtaneen kahteen suuntaan 1980–1990-luvuilla: yhtäältä lastenkotien yksityistämiseen ja toisaalta kunnallisten lastenkotien kehittämiseen avohuoltoa ja perhetyötä korostaviksi avoimiksi ja lyhytaikaista tukea antaviksi laitoksiksi (esim. Tuurala 1992).

2000-luvun alun lastensuojelulaitoksiin liittyvässä keskustelussa uuden tulemissensa koki toisen maailmansodan jälkeinen näkökulma, jossa lapsen haavoittuvuutta korostettiin erityisesti lastenpsykiatrisessa ja psykologisorientoituneessa tutkimuksessa. Tässä orientaatioissa huomio kiinnittyi erilaisiin riskitekijöihin, erityisesti varhaisen vuorovaikutussuhteiden häiriintymiseen ja lasten erilaisiin traumaattisiin kokemuksiin ja niiden seurauksiin. Huostaanotettuja lapsia pidettiin erityisen vaikeahoitoisina ja ehdotettiin taas erilaisia arviointimenetelmiä, joilla lasten erilaisia tarpeita voitaisiin luokitella paremmin ja ohjata lapsia erityistä hoitoa vaativiin palveluihin tai laitoksiin. Toivottiin myös, että nykyisiä laitoksia kehitettäisiin paremmin vastaamaan lasten tarpeita. (esim. Pasanen 2001; Sinkkonen & Kalland 2001; Hukkanen 2002.) Tällaiset avaukset jäivät vaille pysyvää toteutustaan, sillä laitoksissa esiintyvän laitosväkivallan teemat korostuivat 2000-luvulle tultaessa. Tämän väkivallan uhreina ei pidetty lapsia, vaan ongelmaksi tuli erityisesti työntekijöiden kokea väkivalta (Hoikkala 2007). Yhtenä vastauksena lasten väkivaltaan tai vaikeahoitoisuuteen voidaan nähdä erityisen hoidon yksiköiden perustaminen varsinkin valtion koulukotien yhteyteen (Hoikkala 2006; Pösö, Kitinoja & Kekoni 2010).

Vaikka lastensuojelun käytäntöjä ja politiikkoja onkin vaikeaa verrata eri maiden välillä (Hearn ym. 2004), niin kulloinkin vallitsevat käsitykset siitä tavasta, jolla parhaiten taataan huostaanotettujen lasten hoito ja kasvatusta, saavat eri maissa erilai-

sia painotuksia. Laitossijoitukset ovat saaneet erityisen negatiivisen leiman maissa, joissa ne ovat kohdistuneet kansan vähemmistöihin tai alkuperäisväestöön. Esimerkiksi Australiassa pitkäaikaisena valtiollisena politiikkana noudatettiin lastensuojelussa laitossijoitusten välttämistä ja lapsen lähiyhteisöjen tukemista. Sijaishuollossa pyrittiin pois laitossijoituksista, ja vuonna 2004 94 % lapsista ja nuorista oli sijoitettaina perhehoitoon. Käytännössä tämä linjaus ei kuitenkaan ole toiminut, ja se on usein johtanut lasten sijoittamiseen aikuisten laitoksiin tai jopa yömajoihin. (Ainsworth & Hansen 2005.) Edes laitoksiin erittäin kriittisesti suhtautuvissa maissa lastensuojelun laitokset eivät ole menettäneet merkitystään lapsuuden instituutioina. Laitokset voidaan nähdä yhtenä lapselle rakennettuna mahdollisuutena elää suhteellisen tavallista ikäisensä lapsen arkea. Kanadalaisen tutkijan James P. Anglinin (2004, 184–185) mukaan hyvin toimivassa laitoksessa työntekijät pystyvät vastaanottamaan haastavampaa käyttäytymistä ja tarjoamaan turvallisemman ympäristön kuin esimerkiksi sijaisvanhemmat, jolloin nuori voi rauhassa työstää ongelmiaan. Monenlaisesta käytännöllisestä käsitteellisestä hämärtymisestä huolimatta lastensuojelulaitosten sisäinen logiikka toimii yhä hoivaavan vallan periaatteiden mukaan.

Suurin murros lastensuojelun lastenkotipalvelujen kehittämisessä ei ole kuitenkaan tapahtunut perustuen sosiaalityön, pedagogiikan, kriminologian, lapsuuden sosiologian tai lasten oikeuksien oppien mukaan tapahtuvaan laitoshoidon kehittämiseen, vaan tätä kehitystä on johtanut erityisesti 2000-luvulla pikemminkin kapitalistinen markkinalogiikka. Yhä suurempi osa lastensuojelun sijaishuollon palveluista tuotetaan yksityisillä markkinoilla (Heino 2009). Tämän päivän lastensuojelun sosiaalityön haasteena onkin, miten markkinoiden ehdot sovitetaan yksittäisen lapsen tarpeisiin ja lapsen etuun (Höjer & Forkby 2010).

3. Lastenkotisijoituksen tutkiminen osana henkilökohtaista elämää

Seuraavissa alaluvuissa paikannan tutkimustani aikaisempaa tarkemmin lastensuojelun tutkimuksen kentälle, määrittelen tutkimukseni teoreettisia välineitä ja niihin liittyviä keskusteluja. Pohdin ajan, henkilökohtaisten ja kollektiivisten muistojen ja kertomisen suhteita. Liitän henkilökohtaisesta elämästä kertomista sosiologiseen tunteiden ja muistojen tutkimukseen ja erityisesti kulttuurisesti hankalasti kerrottaaviin tunteisiin ja suhteisiin. Tätä kautta tutkimukseni kiinnittyy myös kulttuuriseen perhetutkimukseen, jossa perheistä puhutaan suhteina. Tässä suhteissa elämisessä korostuu käsitys perheiden muotoutumisesta yhtä lailla jännitteisinä arkisina perhesuhteina (”families we live with”) kuin kulttuurisina, imaginaarisina, kuviteltuina perhesuhteina (”families we live by”) (Gillis 1997).

3.1 Lastenkotisijoituksen henkilökohtaiset jäljet

Tutkija voi etsiä laitossijoituksen henkilökohtaisia jälkiä erilaisista rekistereistä, sosiaalityön asiakirjoista ja haastatteleamalla laitoksissa olevia tai olleita lapsia. Tutkimuksessa voi käyttää niin tilastollisia kuin laadullisiakin tutkimusmenetelmiä. Henkilökohtaisuus painottuu silloin tutkimuksissa eri tavoin. Tutkimukset laitossijoituksen jäljistä voi karkeasti jakaa tutkimuksiin, joissa pyritään selvittämään lastensuojelun vaikutuksia lasten myöhempään elämään ja sosiaaliseen sopeutumiseen usein isojen tilastollisten otosten tai erilaisten rekisteritietojen avulla. (esim. Vinnerljung 1996; Kitinoja 2005; Heino & Johansson 2010; Hiilamo & Kangas 2010). Toinen tutkimuspainotus koskee lasten kokemuksia erilaisista lastensuojelun sosiaalityön käytännöistä ja laitoksista (ks. Pösö 2004; Kekoni 2004; Jahnukainen 2004a; 2004b; Reinikainen 2009). Kansainvälisissä tutkimuskatsauksissa on kiinnitetty huomiota sekä teorian puutteeseen (Stein 2006) että sen moninaisuuteen (Holland 2009) tutkittaessa sijaishuollossa asuneita tai asuvia lapsia ja laitossijoitusten jälkiä. Mike

Stein (2006) väittää, että erilaiset seurantatutkimukset nojautuvat kolmeen teoriaan: kiintymyssuhdeteoriaan, kehitysteroriaan ja selviytyvyyden (resilience) käsitteeseen. Teoriasta riippuen kiinnitetään huomiota erilaisiin laitosten mahdollistamiin tuloksiin tai seurauksiin lasten myöhemmälle elämälle. Sally Holland (2009) taas löytää lähestymistapojen, teorioiden ja metodien moninaisuutta tutkimuksista, joissa ollaan kiinnostuneita lasten kokemusten esille tuomisesta. Hän selittää tätä eroa katsauksessaan sillä, että valtiollisiin suuriin tilastoaineistoihin perustuvat selvitykset ja niiden taustateoriat jäävät usein implisiittisiksi eivätkä tutkijat raportoi teoreettisia tai metodologisia lähtökohtiaan. Sen sijaan laadullisissa tutkimuksissa tutkijat selvittävät seikkaperäisestikin teoreettiset ja erityisesti metodologiset lähtökohtansa.

Millaisiksi lapsen suojelun tarpeet ajatellaan, riippuu kulloinkin vallitsevasta näkemyksestä lapsuuteen ja lapsen paikasta yhteiskunnassa. Chris Jenks (2005) painottaa lapsuutta sosiaalisena konstruktiona, sosiaalisena statuksena, jonka rajat vaihtelevat yhteiskunnittain ja ajassa. Lapset voidaan yleisesti nähdä joko kehityskeskisestä näkökulmasta tulollaan olevina, aktiivisina toimijoina tai aikuisille alisteisena vähemmistönä. Se, millaisena lapsi käsitetään tai millaisia identiteettejä tai positiota lapselle palvelujärjestelmissä tuotetaan (esim. Pekkarinen 2010, 17), vaikuttaa kunakin aikana eläneisiin lapsiin ja muodostaa erilaisia henkilökohtaisia jälkiä heidän elämäänsä. Elina Pekkarinen (2010) valottaa suomalaisia sosiaalityön puuttumisen käytäntöjä yhteisöreaktion teorian avulla 1940-luvulta nykyaikaan viiden pojan lastensuojeluprosessia tarkastelemalla. Samalla kun tapaukset kuvaavat oman aikansa lastensuojelua ja yhteiskunnallisia käytäntöjä, ne myös kuvaavat sitä, miten yhteisöt eri aikoina ovat osallistuneet lasten poikkeavuuden määrittelyyn. Tutkimus keskittyy erityisesti niin sanottujen pahatapaisten lasten lastensuojelullisten ongelmien määrittelyyn ja näiden ongelmiin puuttumiseen, mutta se toimii mielestäni myös esimerkkinä institutionaalisen lastensuojelun vallasta suhteessa lasten ja perheiden ongelmien määrittelyyn ja niiden erilaisiin ratkaisuyrityksiin. Pekkarisen mukaan lapsen positio suomalaisessa lastensuojelussa on määrittynyt hyvin eri tavoin eri aikoina. Siinä on painotettu 1940-luvulla yhteisön suojelemista hankalalta ja ehkäpä häiriintyneeltä lapselta ja lapsen eristämistä yhteisöstä laitokseen. Lapsesta tuli sosiaalityön ymmärryksessä olosuhteiden uhri 1960–1980-luvuilla, ja hänelle rakentui näin ollen autettavan ja tuettavan, oikeuksia omaavan lapsen positio. Lapsi positioitui uudelleen 2000-luvulle tultaessa ja erityisesti nuoria tuli suojella oman turvallisuutensa tähden.

Lastenkodissa asumiseen liittyy moninkertainen määritellyksi tuleminen, joka vaikuttaa ruumiin sijoittumiseen aikaan ja paikkaan. Lastensuojelun kentällä laitossijoituksia pidetään viimesijaisina puuttumisen välineinä, ja niihin liittyy usein tilastollisesti katsoen kiireellisyys ja vastentahtoisuus (Heino 2009). Toisaalta myös erittäin vakaviin toimenpiteisiin, kuten erityisen huolenpidon päätöksiin saattaa toisinaan liittyä lapsen halu päästä turvaan näihin yksiköihin (Pösö, Kitinoja & Kekoni 2010). Siitä, millaisia merkityksiä tai kokemuksia näistä käytännöistä muodostuu lasten henkilökohtaiseen elämään, tiedetään varsin vähän. Niranjan Karnik (2001) määrittelee sijaislapsena olemisen merkityksen liittyvän arkisten kokemusten virtaan. Tällöin inhimillisen kokemuksen ajallinen, sosiaalinen ja kulttuurinen puoli korostuvat. Hän kirjoittaa erittäin mielenkiintoisessa lastensuojelun dokumentteihin perustuvassa artikkelissaan sijaishuollossa asuvan pojan tarinan. Hän tarkastelee määritellyksi tulemistä sijaishuollon käytännöissä, joissa pojalle rakentuu kapea, ehkäpä sattumanvarainenkin polku. Aiemmasta uhrin asemasta kiusaajaksi määritellyllä on pojalle merkittäviä ja peruuttamattomia seurauksia ruumiillisena kokemukse-
sena, paikan ja sosiaalisten suhteiden laadun muutoksina.

Suomessa lastensuojelun laitossijoitukset ovat kulttuurisesti hankalasti käsiteltävä aihe, joka on samanaikaisesti sekä näkyvä että näkymätön osa suomalaista yhteiskuntaa. On väitetty, että Suomessa lastenkoteihin liittyy samanaikaisesti tilastollinen näkyvyys ja kulttuurinen hiljaisuus. (Eronen, Laakso & Pösö 2010.) Tutkimus lapsista laitoksissa ja laitoksista lastensuojelun vanhimpana toimintamuotona on ollut Suomessa varsin vähäistä viimeisten vuosikymmenten aikana. Yksittäiset suomalaistutkimukset sijaishuollosta ja siellä asuvista lapsista ovat puhuttelevia ja perustuvat usein tutkijan suhteellisen henkilökohtaiseen intohimoon aihetta kohtaan. (esim. Törrönen 1999; Pösö 2004; Kitinoja 2005; Kivistö 2006; Kempainen 2006; Laakso 2009; Reinikainen 2009.) Laitostutkimus jättää usein myös tutkijaan henkilökohtaisen jäljen.

Tarja Pösö (2004) kuvasi tutkimuksessaan koulukodissa asuvien nuorten kokemusten kerrottavuuden hankaluutta. Välillä tutkijaa vastapäätä olivat vain vakavat silmät. Toisinaan nuorten käyttämän kerronnan voimakkain muoto ja sisältö oli hiljaisuus. Tutkimuksissa, joissa on pyritty selvittämään nuorten kokemuksia erilaisista sosiaalityön tai sijaishuollon palveluista tuodaan esille nuorten hiljaisuutta tai osattomuuden kokemusta. Samoin näissä tutkimuksissa on tuotu esille tutkijan hämmennystä siitä, ettei vallitseva asiantuntijapuhe tunnu kohtaavan näiden nuorten

elämää (esim. Virokannas 2004; Pekkarinen 2006). Kokemukset jopa yhdessä ja samassa laitoksessa asumisesta voivat vaihdella suuresti, kuten Sarianna Reinikainen (2009) on tutkimuksessaan tiivistänyt. Hänen tutkimuksensa keskeisin tulos oli, että sama nuorisokoti, myös samana aikana, on kokemuksellisesti sekä jaettu että ei-jaettu. Reinikainen luokitteli kokemukset nuorisokodissa elämisestä kuudeksi erilaiseksi yleiskokemukseksi: ihana oikea koti, uusi maailma, turvasatama, paikka asua, rangaistuslaitos ja painajainen. Hänen mukaansa kokemukset vaikuttavat olevan yhteydessä ennen kaikkea siihen, miten nuorisokodin on koettu vastanneen omiin, yksilöllisiin tarpeisiin ja odotuksiin, jotka koskivat turvallisuutta, yhteenkuuluvuutta ja arvostusta.

On väitetty, että sijaishuollossa syntyvä osattomuus voi joidenkin kohdalla olla myös osattomuutta omaan historiaan. Christine Horrocksin ja Jim Goddardin (2006, 264–266) mukaan sijaishuollossa asuneilla aikuisilla saattaa olla hyvin vähäiset tiedot taustastaan, vanhemmistaan, itsestään, suvustaan tai syistä, jotka johtivat huostaanottoon. Usein ainoita tiedon lähteitä oman perheen ja suvun tarinaan tutustumisessa ovat erilaiset institutionaaliset dokumentit. Sijaishuollossa asuneiden oikeutta tietää perhesuhteistaan ja rakentaa omaa tarinaansa tuetaan erilaisilla politiikoilla ja käytännöillä, kuten elämäkerrallisella työskentelyllä ja asiakirjalainsäädäntöä koskevilla lakimuutoksilla, jotka antavat myös sijaishuollossa kasvaneille laajemman mahdollisuuden tutustua omiin asiakirjoihinsa.

Lastenkodista kertominen ei ole yksinkertaista, sillä nämä tarinat kietoutuvat myös kansallisella tasolla vaikeasti kerrottaviin tarinoihin, joiden unohtamisella, muistamisella ja kertomisella on ollut sekä yksilöllisiä, sosiaalisia että poliittisia tavoitteita. Samalla ne kietoutuvat perheiden ja sukujen salaisuuksiin, henkilökohtaisiin salaisuuksiin ja hankalasti kerrottaviin tunteisiin. Lastenkotimuistot eivät ole mitä tahansa muistoja lapsuudesta ja perheestä tai hoivaavista aikuisista. Ne eivät myöskään ole mitä tahansa tarinoita lapsuudessa koetuista iloista, suruista, rakkaudesta tai häpeästä. Vaikka sijaishuollossa asuneiden tai adoptoitujen lasten biologisen perheen ja suvun tarinan rakentamiseen liittyvät tunteet voivat tuntua hyvin henkilökohtaisilta, nämä kokemukset ja tunteet ovat sidoksissa yhteiskunnallis-historialliseen aikaan, jossa juurien tuntemista ja perheen historian muistamista pidetään sosiaalisesti hyväksyttynä ja tarpeellisenä. (Smart 2007, 49–50.) Myös Suomessa on työstyetty erilaisia malleja sijaishuollossa elävien lasten elämäkerralliseen työskentelyyn. Elämäkerrallisessa työskentelyssä on tavoitteena liittää oma tarina

muiden tarinoihin (Bardy & Känkänen 2005). Päivi Känkäsen (2004, 215) mukaan omaelämäkerrallinen työskentely syventää oman elämän ymmärtämisen lisäksi nuoren ja aikuisen välistä vuorovaikutussuhdetta, luo yhteistä sosiaalista tilaa ja yhteenkuuluvuutta yksinäisyyden sijaan.

Äänen antaminen sijaishuollossa asuville ja sijaishuollossa asuneiden äänen kuuleminen liittyy yhteiskunnallis-historialliseen aikaan ja lastensuojelun ideologiseen muutokseen, jossa oman tarinan rakentaminen ja kertominen nähdään tavoiteltavana. Jotta sijaishuollossa asuneet (nuoret, aikuiset tai vanhukset) voivat olla osallisia omasta elämästään kertomiseen yhteiskunnassa tai tutkimuksessa, näitä tarinoita on kutsuttava esiin ja kuunneltava. Tällä tutkimuksella pyrin osaltani osallistumaan sosiaalityön tutkimukseen, jossa kuunnellaan asiakkaiden tarinoita ja luodaan tilaa ja mahdollisuuksia erilaisten tarinoiden kertomiselle.

3.2 Henkilökohtainen elämä, aika ja muistot

Henkilökohtainen elämä muotoutuu osana ja osaksi jo valmiina olevaa sosiaalista maailmaa. Se ei ole yksityistä vaan pikemminkin refleksiivistä suhteissa oloa muihin ihmisiin, sosiaaliin rakenteisiin ja omaan asemaan näissä suhteissa. Siinä korostuvat samanaikaisesti muistamisen, tunteiden, kuvittelun ja ”sedimentoitujen rakenteiden” olemassaolo suhteessa henkilökohtaiseen ja siitä kertomiseen. Erityisesti muistojen, elämänhistorioiden ja niistä kerrottujen henkilökohtaisten tarinoiden tutkimus voi lisätä ymmärrystä siitä, miten ihmiset kokevat elämässään erilaista sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja miten näistä kokemuksista voidaan kertoa. (Smart 2007, 28–31.) Lapsuusmuistot lastensuojelusta jäävät osaksi henkilökohtaista elämää senkin jälkeen, kun varsinainen asiakkuus on jo päättynyt. Kertomukset ja tarinat ovat Catherine Kohler Riessmanin (1994a, 68–69) mukaan ensisijainen tapa, jolla ihmiset tekevät kokemaansa ymmärrettäväksi. Riessmanin mukaan (1994b, 114–115) erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa tulisi kunnioittaa kertojien tapaa merkityksellistää kertomaansa. Narratiivit antavat mahdollisuuden yhdistää ja merkityksellistää itseä, ympäristöä ja yhteiskuntaa ja linkittää mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa toisiinsa.

Yhteiskunnallinen suhtautuminen aikaan ja muistoihin säätelee osaltaan henkilökohtaista ja kollektiivista muistelua. Tämä suhtautuminen voi Barbara A. Misztalin

(2003, 108–109) mukaan olla ainakin kolmenlaista. Ensimmäisestä näkökulmasta aikaa ja muistoja voidaan pitää menneinä ja ikään kuin taakse jätettyinä, jolloin muistamisen ja kertomisen sijaan unohtaminen ja vaikeneminen korostuvat. Toisesta näkökulmasta mennyttä aikaa ja muistoja voidaan korostaa nykyhetkessä alati uudelleen rakennettavina ja muotoiltavina, jolloin menneestä voidaan kertoa ja mennyttä muistella uudelleen ja uudelleen aina uusina versioina. Kolmantena vaihtoehtona on se, että mennyt aika ja muistot voidaan nähdä ajattomina ja alati läsnä olevina, jolloin ne säilyvät sellaisinaan osana nykyisyyttä eikä niitä voi jättää taakse. Ajattelen tämän niin, että yhtä lailla yhteiskunnallis-kulttuurinen kuin myös henkilökohtainen ajan merkityksellistäminen käyttää näitä kaikkia samaan aikaan.

Mikään muisto tai elämäntarina ei tule kerrotuksi, ellei yhteiskunnallinen ympäristö ja aika luo puitteita tarinan kertomiselle. Ken Plummer (2001, 235) käyttää esimerkkinä tällaisista aikaan sidotuista kollektiivisista muistoista kertomuksia, jotka liittyvät pohjoisamerikkalaiseen mustien ”orjuudesta vapautumiseen”, seksuaaliseen suuntautumiseen ja ”ulos tulemiseen” tai ”seksuaalisen hyväksikäytön uhrina” olemiseen. Tällaiset kollektiiviset kertomukset voidaan kertoa vasta sitten, kun niiden kertomista tukevat yhteiskunnalliset rakenteet ovat olemassa. Tullakseen muistelluiksi ja kerrotuiksi kollektiiviset kertomukset tarvitsevat niitä tukevan paikallisen kulttuurin, johon kertoja tuntee kuuluvansa. Muistelututkimuksissa on pyritty erottelemaan yksilöllisiä muistoja kollektiivisista muistoista ja näiden erojen ajatellaan löytyvän muistelun kerrostumista ja erityisesti kertojien kielenkäytöstä. Toisten muistot ja kertomat eroavat omista eloisista muistoista ja kerronnasta. Kollektiivisen aineksen lisäksi muisteluissa kulkee mukana myös omaelämäkerrallinen aines. Kun puhutaan omaelämäkerrallisista muistoista, puhutaan kertojan itsensä kokemasta ja hänelle kokemuksellisesti tärkeästä. (Korkiakangas 2005, 137.) Omakehtainen aines muodostaa kuitenkin vain osan muistelun narratiivisesta kokonaisuudesta. Se on Jyrki Pöysän (2006) mukaan kuin hattaran puukeppi, joka toimii runkona kaikelle oletetulle, kuullulle ja kertomuksen rakentamiseen tarvitulle taustatiedolle.

Barbara Misztalin (2003, 11–19) mukaan menneen muistaminen tai unohtaminen ei ole vain yksilöllinen kyky, vaan molemmat ovat sosiaalisesti rakentuneita. Eri-laisten muistamisen yhteisöjen kautta muodostuu myös käsitys siitä, mitä tulee muistaa ja mitä unohtaa tai miten ja mitä tarinoita kerrotaan seuraavalle sukupolvelle. Tällaisia muistamisen yhteisöjä voivat olla kansakunnat, erilaiset yhteiskunnalliset muistiorganisaatiot, yhdistykset tai perheet. Janne Vilku (2007, 177–179) pu-

huu yhteiskunnallisista muistiorganisaatioista, joita ovat museot, arkistot ja kirjastot. Muistiorganisaatioiden tehtävänä on jakaa ja säilyttää tietoa, josta voi tulla yhteisön tai yksilön identiteetille olennaisia todistuskappaleita. Muistamisen lisäksi myös unohtaminen liittyy erityisesti arkistoiivaan säilyttämiseen. Arkistoiessa on valittava se, mikä katsotaan säilyttämisen arvoiseksi. Tällainen valikointi voi olla yhtä lailla luonnollista kuin kulttuurisidonnaista unohtamista. Kuitenkin tämä valikointi ja siihen liittyvä vallankäyttö vaikuttavat siihen, millainen menneisyys tulevaisuudessa on mahdollinen. Muistamisen ja unohtamisen vallankäyttö liittyy myös lastensuojelun ja lastenkotien erilaisiin dokumentointi- ja arkistointikäytäntöihin, joissa yksilöön liittyvien tietojen sisältö, dokumentointi ja arkistointi ovat lailla säädeltyjä ja ohjeistettuja (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000).

Yhteiskunnallisten muistiorganisaatioiden ja arkistojen lisäksi muistelua ja arkistointia tehdään henkilökohtaisemmin ja perhepiirissä. Muistitieto ja perheen muisteluun rituaalit ovat valikoivia ja vaihtelevat perheittäin, mutta valikointia voi tapahtua vain sen rajoissa, mitä tiedetään. Perheillä on usein omat muistojen arkistojensa ja tarinan kertojansa, jotka pitävät yllä perheen myyttejä ja legendoja. Perheissä muistojen arkistointi on usein naisten ja erityisesti äitien tehtävä. (Gillis 1997; xvi.) Perheissä muistellaan ja kerrotaan tarinoita. Muistoistamme kaikkein varhaisimmat ovat toisten kertomia. Perheestä kertominen riippuu mahdollisuudesta liittää oma tarinansa osaksi muiden tarinoita. Se on liitettävä osaksi jatkumoa, joka on konstruoitu toisten tarinoista ja jaetusta sosiaalisesta historiasta, jonne voimme paikantaa itsemme ja oman henkilökohtaisen jatkuvuutemme. (Bruner 1991.) Muisteluun ja tarinoiden kerrontaan liittyy monia sellaisia kollektiivisiä muistoja ja tarinoita, jotka siirtyvät perimätietona sukupolvelta toiselle. Kollektiivisen muistin ylläpitäminen ei edellytä, että kertoja olisi ollut osallisena tapahtumissa. Sen resurssina ovat kertomukset, jotka tekevät tapahtumat ymmärrettäviksi. (Wertsch 2002, 66.)

Henkilökohtaisen elämän muisteluun ja kerronnan etenemiseen oletetaan liittyvän erilaisia rakenteellisia ja ajallisia tasoja. Kerstin Arbaeus (1993, 49–51) kirjoittaa erityiseen ja erilaiseen lapsuuden ympäristöön liittyvistä kerronnan rakenteista. Iäkkäät mielisairaalayhteisössä lapsuutensa eläneet kertojat aloittivat kerrontansa ulkopuoliselle yleisestään yhteisön tilojen kuvauksesta, josta he siirtyivät kokemukselliseen kerrontaan ja mahdollisesti myös tunteista tai tunteilla kertomiseen. Daniel L. Schacter (2001, 103–104) kytkee elämäkerrallisen muistelun ja ajan toisiinsa psykologisesta muistin tutkimuksen näkökulmasta erilaisiksi ajallisiksi tie-

dontasoiksi. Omaelämäkerralliset muistelmat liikkuvat ajallisesti kolmella tasolla. Ensimmäinen aikakausien taso lasketaan vuosikymmeninä, ja silloin voidaan muistella esimerkiksi koulu-aikaa. Toisen tason muodostavat yleisluonteiset tapahtumat, jotka kootaan osista, joiden kesto lasketaan päivissä tai viikoissa, kuten esimerkiksi erilaiset lomamat. Kolmantena muistelun ajallisena tasona ovat hetket, yksittäiset tapahtumat, joiden kesto on vain sekunteja, minuutteja tai tunteja. Aikakaudet eivät itsessään kerro mitään henkilökohtaisesta elämästä, mutta ne auttavat muistelemaan yleisluonteisia ja yksittäisiä tapahtumia. Kun erilaisten aikatasojen tiedot yhdistetään toisiinsa, elämäntarinan kertominen voi alkaa. Aikaa merkityksellistetään yhteiskunnassa sekä yksilöllisenä että kollektiivisena kokemuksena usein muutoksen kautta, jolloin aikakausien muistelussa ja kerronnassa voi yhtä lailla korostua joko suhteellisen ”edistyksen” näkökulma tai menneen ajan nostalgisointi (Misztal 2003, 108; 156–157) mutta myös neutraali suhtautuminen menneeseen aikaan ja muistoihin on mahdollista (ks. Järviluoma 2007, 67).

Aika ja kollektiivisen kerronnan lisääntyminen voivat tehdä pitkäänkin vaietun henkilökohtaisen kokemuksen kertomisen mahdolliseksi. Sodan aikana Suomesta lähetettiin noin 70 000 lasta sotalapsiksi Ruotsiin. Viime vuosikymmeninä sota-ajan lapset ja sotalapset ovat päässeet kertomaan kokemuksistaan. (Näre ym. 2007.) Kerronta-ajankohdan näkökulmasta sota-ajan lapsuuden muistoja tulkitaan sekä kollektiivisinä sukupolvi-muistoina että psykodynaamisen kehyksen kautta yksilöllisinä traumaattisina muistoina. Kun muistoissa korostetaan niiden traumaattisuutta, mennyttä pidetään ajattomana ja alati läsnä olevana ja myös nykyisyyden kannalta haitallisena. Muistelun ja kertomisen ajatellaan vapauttavan menneestä. Catharine Kohler Riessman (1994a) viittaa Hannah Ardentin paljon lainattuun ajatukseen, että surut voidaan kantaa, jos ne saadaan osaksi tarinaa tai niistä voidaan kertoa tarinana (Plummer 2001, 253). Muistin etiikkaa tutkinut Avishai Margalit (2002, 2–6) kuitenkin esittää kritiikkiä tähän muistojen, tunteiden ja tarinoiden väliseen yhteyteen, joka pohjautuu osin Freudin ajatuksiin muistoista ja tunteista. Lienee miltei yleistietoa, että epämieluisat tunteet ja muistot torjutaan tiedostamattomaan, jossa ne torjuttuina aiheuttavat erilaisia ruumiillisia tunteita ja hankalaa käytöstä. Ajatellaan, että traumaattisista muistoista kärsivät ylireagoivat nykyisiin tapahtumiin, koska mennyt tukahdutettu muisto pyrkii esiin. Margalitin mukaan Freudin muistiteorian metaforana voidaan pitää vankilaa, joka rakentuu tarinalliseen muotoon Danten tuonpuoleisen kuvauksen mukaan. Muisti ja muistelu olisivat näin ollen kolmiosisaisia: ensin

on helvetti, sitten muistelun kiirastuli ja sitä seuraava tietoisuuden taivas. Margalit (emt.) on huolissaan vakaumuksesta, jonka mukaan muistojen tuomisella tietoisuuden valoon olisi kaikissa tapauksissa parantava vaikutus. Yksilötasolla näin voi hänen mielestään olla, mutta kollektiivisen kansallisen muistelun tai ”sovintokomiteoiden” eheyttävään voimaan hän ei usko.

Miten muistoihin siis oikeastaan tulisi suhtautua? Ovatko muistot ja tarinat menneestä vaarallisia ja kerrassaan tuhoavia? Pitääkö muistojen eheyttää, vai pitääkö muistoja eheyttää, vai olisiko unohtaminen tai jonkinlainen poispyyhkiminen sittenkin parasta? Muistamiseen, unohtamiseen ja muisteluun liittyy myös tulevaisuuteen suuntautuva ajallinen ulottuvuus yhtä lailla kulttuuris-yhteiskunnallisella kuin henkilökohtaisellakin tasolla. Erityisen yksityiseenkin muisteluun, kuten päiväkirjan kirjoittamiseen, voi liittyä toive siitä, että tulisi luetuksi. Kirjoittamishetken toive voi liittyä vaikkapa vain siihen, että tulevaisuudessa olisi itse lukemassa päiväkirjaansa ja jakamassa kirjoitettua muistellen. (Margalit 2002,159.) Tämä lienee pienin mahdollinen sosiaalinen ja kulttuurisesti rakennettu muisteluyhteisö, jossa tavoitellaan henkilökohtaista jatkuvuutta ja kuulluksi tuleamista.

Vanhuusiässä tapahtunutta muistelua tutkinut Marja Saarenheimo (1997, 100) toteaa, että kerrotuilla muistoilla ei ainoastaan tavoitella henkilökohtaista jatkuvuuden tunnetta vaan myös yhteisöllistä oikeutusta ja arvoa omalle kertomukselle tai oman viiteryhmän totuudelle. Hän näkee muistelun, kerronnan ja tarinat enemmänkin sosiaalisina prosesseina kuin yksilöpsykologisina minän rakentamistarinoina. Ymmärrän omaelämäkerrallisen, henkilökohtaisesta elämästä kertomisen Atvar Brahin (1996, 10; 117) tavoin tulkitseväksi uudelleen kertomiseksi, joka on samaan aikaan myös altis kaikille tulkinnoille ja siksi haavoittuva. Kertomuksen uskottavuus ja luotettavuus tilanteiden tai tapahtumien kuvaajana on kuitenkin vähemmän kiinni kuvaajasta, koska yksilöllinen kertoja ei paljastu kertoessaan tarinaa vaan pikemminkin muotoutuu kerrontaprosessin aikana. Kertomiseen lujasti sitoutunut kertojainä tukeutuu siihen toivoon, että oma tarina saa vastakaikua muiden kertomusten ja ”kuviteltujen yhteisöjen” tarinoista. Yksilöllisellä tarinalla olisikin näin ollen merkitystä ensisijaisesti kollektiivisena muistona tai kertomuksena. Samoin kuin yksilölliset tarinat myös kollektiiviset tarinat ja muistot rakennetaan kulttuurisesti erilaisten merkitystenantoprosessien kautta, joilla merkityksellistetään arkea ja sosiaalisia suhteita. Sama konteksti voi tuottaa useita erilaisia kollektiivisiä tarinoita, erotellen ja

yhdistäen elämäkertoja ja artikuloiden erilaisia kulttuurisia käytäntöjä ja lisäksi kollektiivisiin tarinoihin uusia merkityksiä.

Tähän mennessä rakentamani ymmärryksen käsitteellinen kehikko on seuraavanlainen. Yhtä lailla henkilökohtaiset kuin kollektiiviset muistot ja tarinat ovat sidoksissa yhteiskunnallis-historialliseen aikaan. Kertominen liittyy niin muistamiseen kuin unohtamiseen, joita molempia sääntelevät erilaiset yhteiskunnalliset muistiorganisaatiot, erilaiset sosiaaliset suhteet ja muisteluun liittyvät kulttuuriset käytännöt. Toisaalta kertojan tukeutuminen ”kuviteltuun yhteisöön” ja kurottaminen ajassa eteenpäin tekevät mahdolliseksi toisin kertomista, luovat uutta paikalliskulttuuria ja myös uutta yhteiskunnallis-historialliseen aikaan liittyvää kerrottavuutta. Yhtenä tällaisena uutena kerrottavuuden ulottuvuutena voidaan myös pitää lisääntyntä sosiologista kiinnostusta tunteiden tutkimukseen.

3.3 Tunteet, sosiaaliset suhteet ja niistä kertominen

Carol Smart (2007, 140) korostaa, että analysoitaessa kertomuksia henkilökohtaisesta elämästä voidaan tutkia sitä, miten esimerkiksi luokka-asema, sukupuoli tai sukupolvi ilmaistaan tarinoissa negatiivisina tai kärsimystä tuottavina tunteina. Tarinat ja tunteet eivät kerro vain yksilöstä. Ne kertovat siitä, miten yksilöt asettavat itselleen positioita tai joutuvat asettumaan valmiisiin positioihin ja erilaisiin valtasuhteisiin arkisen elämänsä kontekstissa. Yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksessa on 1990-luvulla virinnyt kiinnostus tunteisiin, samaan aikaan kun henkilökohtaisesta elämästä on tullut sosiologisen tutkimuksen kiinnostuksen kohde. Erilaiset yhteiskunnalliset suhteet, sosiaaliset suhteet, perhesuhteet, läheissuhteet ja niihin liittyvät tunteet ovat tulleet myös suomalaisen tutkimuksen piiriin. (esim. Näre 1999a.) Sari Näreen (1999b, 10–11) mukaan sosiologisessa tunteiden tutkimuksessa painottuu psykologisen yksilön tunnekehityksen tutkimisen sijaan tunteiden merkityksen tutkiminen yhteisöjen rakentumisessa. Tällainen tunteiden tutkimus korostaa tunteiden kulttuurisidonnaisuutta. Arlie Hochschildin (1998, 11) mukaan kulttuuri määrittää ja tuottaa tunteita monissa eri kohdissa: tunteiden tunnistamisessa, nimeämisessä, arvottamisessa, hallinnassa ja ilmaisemisessa.

Kulttuurinen yhteisö tarjoaa tuntemista rakentavan kielen, uskomukset ja sosiaaliset säännöt eräänlaisena emotionaalisenä kielioppina ja emotionaalisen ymmärryk-

sen sanastona. Tunteita koetaan tilanteissa, joissa niitä konventionaalisesti tietyn kulttuurin piirissä odotetaan tunnettavan. Tunteiden ilmaisemisessa on ikään, sukupuoleen ja myös maantieteelliseen sijaintiin liittyviä eroja. Länsimaisessa (psykologisessa) ajattelussa ilmaisematta jäänyt viha patoutuu ja purkautuu kontrolloimatta tai kääntyy itsevihaksi. Joissakin kulttuureissa taas ilmaisematon viha haihtuu tai kuolee ja vihastunut ihminen saavuttaa mielenrauhan. Konstruktionistinen lähestymistapa tunteisiin sijoittaa tunteet sosiaalisina prosesseina tiettyihin historiallisesti muuttuviin tilanteisiin. (Harré 1988, 4–12; Nykyri 1998, 20–21.)

Carol Smart (2007, 58) nostaa relationalisuuden, suhteissa elämisen, sosiologisen tunteiden tutkimuksen keskiöön. Hän viittaa Kenneth Gergenin (1994) ajatukseen siitä, että tunteet eivät vain vaikuta sosiaalisiin suhteisiin vaan muodostavat nämä suhteet. Ihmisten välisiä suhteita voidaan tutkia vain tutkimalla näihin suhteisiin liittyviä tunteita. Kulttuuriset arvot ja uskomukset vaikuttavat erityisesti häpeän, kunnian ja syyllisyyden tunteisiin (ks. Harré 1988). Häpeällä on keskeinen asema ihmisten välisissä suhteissa. Esimerkiksi häpeämättömyys tilanteessa, jossa yhteisön normien mukaan kuuluisi hävetä, saa sivusta katsojan tuntemaan itsensä häkeltyneeksi tai suuttuneeksi (Scheff & Retzinger, 1997). Lievä ihmettely, suuttumus tai häkeltyminen voi sosiaalisissa suhteissa muuttua poikkeavuuden määrittämiseksi ja ulos sulkemiseksi, kuten Erving Goffmanin (1963; 1967) stigman ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen tutkimuksissa on esitetty. Thomas Scheff ja Suzanne Retzinger (1997; 2000a; 2000b) käsittävät häpeän tunteen liittyvän Goffmanin (1967) tavoin kaikkiin sosiaalisiin suhteisiin joko olemassa olevana tai epämiellyttävänä mahdollisuutena. Sosiaalisissa, vuorovaikutuksellisissa suhteissa nolostumisen mahdollisuus, nolatuksi tuleminen tai nolostumisen välttäminen ovat aina mukana.

Häpeän voima liittyy Agnes Hellerin (1985) mukaan sen kykyyn integroida yksilö yhteiskuntaan. Mitä enemmän häpeän voima on sisäistetty, sitä vähemmän tarvitaan ulkoista hallitsemista. Häpeän voima perustuu siihen, että opimme yhteiskunnan keskeiset normit häpeämällä. Samalla kun opimme häpeämään, opimme myös hyväksymään yhteiskunnan valtarakenteet. (Heller 1985, 40.) Käytän tutkimukseni ensimmäisessä artikkelissa laajaa häpeän käsitettä. Häpeä on sosiaalinen tunne, joka sijoittaa ihmisen suhteeseen toisten ja itsen kanssa. Häpeä kertoo, että olemme yhtä aikaa sekä yksilöitä että sosiaalisissa suhteissa toisiimme. Häpeällä säädellään sosiaalisissa suhteissa etäisyyttä ja läheisyyttä, kuulumista ja vieraantumista, hetkestä hetkeen. Häpeä viittaa laajaan tunneperheeseen, joka vaihtelee lievästä epämu-

vuudesta, oudosta olost, häpäisemisen ja kärsimyksen hetkiin sosiaalisissa suhteissa. (Retzinger 1995, 1105, Scheff & Retzinger, 2000a.)

Suomalaisissa tutkimuksissa häpeän tunne on liitetty naissukupuoleen, parisuhdeväkivaltaan, leimaamiseen ja naiseen liittyvään ”hyvän naisen tai tytön” position määrittelyyn (Näre 1999b, 11; myös Saarikoski 1999; Ronkainen 1999b; Nykyri 1999). Häpeä liittyy tabuihin, salaamiseen ja vaikenemiseen. Esimerkiksi äitiyteen liittyvän ambivalenssin, äidin lasta kohtaan tunteman vihan ja rakkauden vaihtelevat ilmaisut voivat olla sellainen kulttuurinen tabu, josta voi olla hankalaa kertoa yhtä lailla institutionaalisessa kuin henkilökohtaisessa tarinassa. (Parker 1995; Ref. Fearherstone 1999.) Rakkauden, kuten muidenkin tunteiden, mittaaminen lienee perin kiistanalaista ja mutkikasta. Toisin kuin henkilökohtaisissa tarinoissa, sosiaalityöntekijöiden kirjoittamissa asiakirjoissa tai selostuksissa otetaan harvoin kantaa äidin tai lapsen tunteisiin, kuten rakkauteen, häpeään tai vihaan, toisiaan kohtaan. Sen sijaan sosiaalityöntekijöiden kirjoittamissa lapsen tilanteen arvioinneissa painotetaan erityisesti äidin antamaa hoivaa ja huolenpitoa. Äitejä mitataan ja arvioidaan heidän lapsilleen antaman hoivan laadun ja äidin oman moraalisen luonteen mukaan. Sosiaalityön tarinoissa lasten huostaanotto ja sen perustelut rakentuvat usein lasten ”auttamisen” tai ”pelastamisen” moraaliselle kerronnalle. (Swift 1995, 118–119; 124–125.)

Vaikka häpeä, kunnia ja syyllisyys voidaankin nähdä keskeisinä kulttuurisina tunteita, häpeän hetkistä kertominen ei ole yksinkertaista. Erityisesti aikuisten naisten koulumuistojen kerrontaan liittyy häpeän ja nolatuksi tulemisen tarinoita. Tutkiessaan eri-ikäisten naisten koululiikuntaan liittyviä muistoja Ulla Kosonen (1997, 32) totesi, että naisten kouluaikaisista päiväkirjoista pahan olon ja häpeän ilmaisut puuttuivat mutta aikuisina ne olivat heidän muistoissaan ja kertomuksissaan läsnä. Muistot saattoivat yhä herättää kärsimystä, mutta niiden kerrottavuus lisääntyi iän myötä. Nigel King, Trevor Butt ja Loraine Green (2004, 201–202) kuvaavat äänen ja käsitteiden saamista, joka tekee aikuisena lapsuuteen sijoittuvien väkivaltakokemusten muistelun ja kertomisen tarinana mahdolliseksi. Heidän mukaansa tähän prosessiin liittyy sekä sosiaalinen että yksilöllinen tapahtumien konstruointi ja tulkinta. Kumpikaan niistä ei kuitenkaan ole toisen syy, vaan ne ovat dialektisessa suhteessa toisiinsa ja tapahtuvat samaan aikaan. Esimerkkinä he kertovat tilanteesta, jossa lasta on fyysisesti kuritettu koulussa, mutta hän on huomannut olevansa kykenemätön kertomaan siitä väkivaltakokemuksena, jos ympärillä olevat ovat naures-

kelleet tälle kokemukselle (nolanneet kertojan tai mitätöineet kertomuksen) tai kurittamista on pidetty hyväksyttynä kasvatukseen. Toisten samanlaisten kokemusten kuuleminen voi antaa muodon ja sanaston omalle kokemukselle ja tehdä siitä kerrottavan. Tätä kautta tunteista kertominen on sidoksissa yhteiskunnallis-historialliseen aikaan, siinä muodostuviin paikalliskulttuureihin ja mahdollisiin muistoihin ja kertomuksiin. (vrt. Plummer 2001, 235.)

Varhaisimmat muistomme syntyvät suhteissa vanhempiin tai muihin hoivaaviin aikuisiin ja sisaruksiin. Nämä sosiaaliset suhteet ovat myös erilaisten suurimpien tunteiden ympäristö. Näihin tunteisiin kuuluvat yhtä lailla rakkaus ja viha, halveksunta ja kateus, turvallisuuden tuntu ja hylkäämisen pelko. (Mauthner 2002.) Perheitä ja perhesuhteita muotoillaan sekä arkisina käytäntöinä että kulttuurisina tarinoina. Erittäin voimakkaana länsimaisena perhesuhteisiin liittyvänä kerronnan konventiona voidaan pitää kulttuurihistorioitsija John Gillisin (1997, xv) mukaan sitä, että meillä on ikään kuin kaksi perhettä. Perhe, jossa elämme, on arkinen, pirstaleinen ja useimmiten erittäin epäluotettava verrattuna perheeseen, jonka mukaan elämme. Perhe, jonka mukaan elämme, on kulttuurisesti rakennettu perhe. Se on rakennettu myyteistä, rituaaleista ja kuvitelmista. Tämä perhe on kuvitelmissamme aina suojeleva ja hoivaava eikä se tuota ikinä pettymyksiä. Molemmissa perhesuhteissa eläminen johtaa usein todellisten perhesuhteiden mystifointiin. Gillis (emt.) väittää, että nämä molemmat perheet ovat jatkuvassa muutoksen ja uudelleenrakenteistumisen tilassa. Perhesuhteiden rakenteistuminen tulee esille niissä törmäyksissä, joissa arkiset perheet (”families we live with”) törmäyvät kulttuuriin mallitarinoihin ja kertomuksiin perheistä (”families we live by”). Erottelun tekeminen arkisiin perheisiin, perhesuhteisiin ja niissä rakentuviin tunteisiin ja kuvitteellisiin perheisiin, perhesuhteisiin ja tavoiteltaviin tunteisiin toimii tutkimukseni kannalta avaavana käsitteellistämisenä. Hankalista suhteista ja tunteista kertominen vaatii rinnalleen ”tavoiteltavan”, johon hankaluutta voidaan verrata. Yhtä lailla arkiset hankaluudet ja ongelmat kuin myös kuvitteellinen tavoiteltavuus muuttuvat yhteiskunnallis-kulttuurisen ajan myötä.

Anthony Giddensin (1992, 61–62; 108–109) mukaan aikuiset, jotka pyrkivät muuttamaan suhdettaan vanhempiinsa tai muihin heitä hoivanneisiin aikuisiin lapsuuden muistelun kautta, vaativat itselleen oikeuksia, jotka liittyvät erityisesti vastavuoroiseen rakkauteen (confluent love). Tällainen rakkaus on aktiivista rakkautta, joka edellyttää tasavertaisuutta emotionaalisen antamisen ja saamisen suhteen. Han-

kalista vanhemmuussuhteista kertominen vaatii tiettyjen eettisten periaatteiden tai oikeuksien esiin nostamista. Lapsilla ei ole ainoastaan oikeus tulla ruokituiksi, vaatetuiksi ja suojelluiksi vaan myös oikeus tulla emotionaalisesti hoivatuiksi, kunnioitetuiksi, huomioonotetuiksi ja kuulluiksi. Tällaiset aikuisten muistot ja kertomukset liittyvät yhteiskunnallis-historialliseen aikaan, jossa tiettyjen tarinoiden muisteleminen ja kertominen tulee mahdolliseksi. (ks. Plummer 2001, 235.) Aikuisena esimerkiksi yhteiskunnallis-historialliseen aikaan liittyvistä lapsen oikeuksista ollaan tietoisempia ja omaa lapsuutta voidaan tarkastella suhteessa näihin tämän päivän lasten oikeuksiin. Hankalista perheistä, lapsuusmuistoista, lapsuuden hyväksikäyttö- tai laiminlyöntikokemuksista kertovat ovat suomalaisissa tutkimuksissa olleet usein aikuisia (esim. Jähi 2004; Laitinen 2004; Itäpuisto 2005). Toisaalta aikuisten lapsuudenmuistelussa voi yhtä lailla korostua ymmärrys vanhempia ja vanhempien elämäntilannetta kohtaan, kuten Molly Andrews (2004) totesi tutkiessaan neljän 75–90-vuotiaan englantilaisen elämäntarinoihin liittyviä muistoja äidistä. Kertomuksiin sisältynyt yksilöllinen, traumaattinenkin, lapsuuden kokemus tuli tulkituksi ja ymmärretyksi kollektiivisena, menneeseen aikaan sidottuna ja yhteiskunta-poliittisena ilmiönä.

4. Omasta ja toisten elämästä kertominen

4.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat rakentuvat omaelämäkerrallisen ja narratiivisen tutkimuksen varaan. Peruslähtökohtana on, että elämästä kertominen on sotkuista puuhaa. Se tapahtuu monissa tilanteissa ja muodoissa ja muuttuu kerronnan ajasta, tarkoituksesta ja paikasta riippuen. Se on joskus hiljaista ja toisinaan kovaäänistä. Elämästä kertominen ja elämän dokumentointi ovat Ken Plummerin (2001, 78–79) mukaan kiihtyneet jo niin paljon, että voisimme puhua jopa omaelämäkerrallisesta tai elämäkerrallisesta yhteiskunnasta. Länsimainen pitkäaikainen kehitys on johtanut kerronnan muodon muuttumiseen suullisesta yhä enemmän kirjoitetuksi. Kertomaan ovat päässeet myös ne yhteiskunnan jäsenet, joilla on vähemmän valtaa.

Muistelijoita kutsutaan muistelemaan, kirjoittamaan ja kertomaan eletystä elämästä lehti-ilmoitusten tai kirjoituskilpailujen avulla. Tämä on ollut hedelmällinen tapa kerätä muistoja, teemallisia tarinoita ja omaelämäkertoja erilaisiin arkistoihin ja tutkimuksen käyttöön. Henkilökohtainen tai henkilöön viittaava informaatio muuttui 1980–1990-luvun Suomessa Jyrki Pöysän (2006, 226) mukaan aiemman taustatiedon asemasta keskeisiksi aineistoiksi ja tutkimuskohteiksi. Kirjoitustaitoon ja hakkuuteen perustuva kilpakirjoitus teki mahdolliseksi henkilökohtaisen elämän tutkimuksen ilman välitöntä kohtaamista tai vuorovaikutusta tutkijan ja kertojan välillä. Tällaisen omaelämäkerrallisen muistelututkimuksen kautta on pyritty tekemään näkyväksi tavallisten suomalaisten elämää, pitkään virallisessa historiassa vaiettuja muistoja ja naisten elämänkerrontaa (Roos 1987; Peltonen 1996; Vilkkö 1997; May 2001). Pöysän (2006) mukaan kirjoittaen tapahtuva muistelu kuvaa hyvin postmodernin yhteiskunnan paradoksia, jossa yksityisyyden suoja on entistä juridisemmin valvottu, mutta samalla uusien teknologioiden mahdollistama tunnustuksellinen julkisuus on laajenevaa.

Lisääntyneen omaelämäkerrallisen kerronnan paradoksina on, että lisääntynyt kerronta voi auttaa ihmisiä ymmärtämään paremmin elämäänsä ja johtaa voimaantumiseen, mutta samalla se voi tulla kontrollin välineeksi; elämä kavennetaan mallikertomukseksi ja kertomiselta riistetään sen autenttisuus. Erityisesti kirjoitettu omaelämäkerta on länsimaisen individualistisen kerronnallisen kaavan muokkaamaa. Vaaditaan kokemuksista kertomista, minä-muotoa, asioiden esittämistä oikeassa järjestyksessä, ”totuudellisuutta”, kiinnostavuutta, asiassa pysymistä ja erityisesti tunteista kertomista. (Riessman 2008, 2.) Huoli kerronnan kapenemisesta liittyy erityisesti kerronnan muodon muuttumiseen kirjoitetuksi, dokumentoiduksi ja luetuksi, puhutun, kerrotun ja kuunnellun sijaan. Huoli liittyy myös niihin käsityksiin omaelämäkerrallisesta kerronnasta, joissa koherentin tarinan rakentaminen nähdään omaelämäkerrallisen kerronnan päämääränä. Tilanteet, joissa omaelämäkerrallista kerrontaa tuetaan, voivat olla erilaisissa terapeuttisissa käytännöissä syntyneitä ja niillä toivotaan saavutettavan ”hyvän elämän tarina” ehkäpä jopa kulttuurisen mallitarinan avulla (Plummer 2001, 242–246). Kerronnalla ei kuitenkaan aina yksioikaisesti tavoitella koherenssia tai voimaantumista, vaan sillä etsitään kuulijaa joskus hankalastikin kerrottavalle tarinalle.

Narratiivitutkijoiden tavoin jaan yleiset perusoletukset siitä, että kertomukset tuottavat ja kantavat kulttuurisia merkityksiä. Kerronta on aktiivista menneen tulkintaa kerrontahetkestä käsin eikä menneen kuvaamista tai heijastamista. Narratiivisen tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat kertomus, kerronta, tarina ja juoni. Erittäin yleistäen voisi luonnehtia, että kertomus on tapahtumasarjan muodon taso, jolla on alku, loppu ja kärki (engl. plot). Kärki ei kuitenkaan ole välttämättä kertomuksen kronologisessa lopussa, mutta se tiivistää merkityksen. Kerronta taas on ilmaisun taso ja liittyy tapahtumasarjan esittämiseen. Tarina on sisällön taso, ja juoni kantaa mukanaan merkityksiä ja etsii yhteyksiä tapahtumien välillä. (Ukkonen 2006, 192.)

Jerome Bruner (1991) kuvaa viittä erilaista narratiivin peruspiirrettä, joiden kautta narratiiviset rakenteet yhdistyvät nähdäkseni myös muistelun ajallisiin rakenteisiin. Ensimmäiseksi hän korostaa, että narratiivit ovat kertomuksia tapahtumista ajassa. Ne voivat olla kronologisia tai sisältää takaumia ja sivupolkuja. Narratiivista voidaan erottaa diskurssin tai kerronnan aika eli aika, joka kuluu kertomiseen ja kuuntelemiseen, sekä tarinan aika, joka voi olla vuosia. Pitkiä ajanjaksoja voidaan kertoa lyhyesti tai lyhyitä pitkästi. Toisinaan nämä ajat kohtaavat toisensa. Toiseksi narratiivit ovat jälkikäteistä aktiivista tapahtumien tulkintaa, yhteyksien hakemista

ja järjestämistä tietystä näkökulmasta. Kolmanneksi ne kertovat sekä kertojan että muiden toiminnasta. Neljäntenä piirteenä on kertojan identiteetin rakentaminen. Kerrottaessa rakennamme tarinamme ja kerromme itseämme muille ja asetamme yhtäläillä tarinan kuin itsemme sen kertojana muiden reaktioille alttiiksi. Tarina vaatii aina kuulijan. Kertomuksessa voi olla monia identiteettejä, joista toiset puhuvat toisten vaietessa. (vrt. esim. Suoninen 1997.) Viidentenä piirteenä on, että narratiivit kerrotaan yleisölle, jolloin kerronta vaatii neuvottelua positiivisista merkityksistä, jotka vaikuttavat kerronnan etenemiseen. Tullakseen kuulluksi kertojan on oltava empatian arvoinen. (ks. myös Vilkkonen 1993; 1998.) Henkilökohtaisen tarinan kerrontaa ja omaelämäkerrallista kerrontaa voidaan pitää tapana rakentaa ”moraalista filosofiaa siitä, miten tulisi elää”. Elämäntarinan kertojat kertovat elämästään, ihmis-suhteistaan, itsestään ja tunteistaan usein moraalisina tarinoina ja arvioivat erilaisia tapahtumia moraalisessa valossa, jossa omaa ja toisten toimintaa arvioidaan pikemminkin yleisten normatiivisten käsitysten ja standardien mukaan kuin henkilökohtaisesti. Tällainen kertojan esiin tuoma moraalinen näkökulma on usein elämäntarinoiden keskeinen narratiivinen rakenne. (Ochs & Capps, 2001, 45–46.) Hyvyyden standardit – ketä syytetään, ketä ylistetään ja kuka on moraalisesti vastuussa teoistaan – ovat keskeisiä perheistä ja perhesuhteista kertomiseen liittyviä asioita.

Kuulluksi tuleminen ja ajatus yhdessä kertomisesta ovat kaksi keskeistä kertomiseen liittyvää sosiaalista ulottuvuutta. Brunerin (1991) tavoin myös Jaber F. Gubrium ja James A. Holstein (2008) korostavat kerrottavuuden sosiaalista ulottuvuutta. Heidän mukaansa osa ihmisistä muistaa ja muistelee paljon. He voivat rakentaa tarinoitaan etenemään ajassa askel askeleelta loogisiksi kokonaisuuksiksi ja elämän arvioinneiksi. Toisten elämäntarinat hapuilevat ja murtuvat ja voivat myös tietystä näkökulmasta vaikuttaa valheilta tai ”kieltämiseltä”. Tällainen yksilöllinen kerronnan arviointi jättää huomioimatta perustavanlaatuisen kerrottavuuteen liittyvän sosiaalisen ulottuvuuden. Tätä kerronnan sosiaalista ulottuvuutta he kutsuvat narratiiviseksi käytännöksi. Narratiivinen käytäntö on terminä laaja. Se pitää sisällään tarinan sisällön ja kerronnan sisäisen organisoinnin mutta myös kerrontahetken vuorovaikutuksellisen tilanteen ja ne resurssit, joiden avulla kertomukset koostetaan ja vastaanotetaan arkisessa ympäristössä. Kaikki eivät kerro tarinoitaan samalla kaavalla, eikä kaikkia tarinoita kerrota kaikille yleisöille samoin. Monimutkainen ja päällekkäinen kerronta muodostaa narratiivisen ympäristön.

Narratiivisen käytännön käsitettä voidaan valottaa myös Päivi Kososen (1998, 105–110) esiin tuoman vertailuasetelman kautta, joka liittyy elämäkertojen sisäisen muodon luentaan. Tällainen luenta on liittynyt erityisesti elämäkertojen tyypittelyyn sukupuolen tai luokka-aseman mukaan. Elämäkerrat tarjoavat tällaisen suurten erojen tutkimisen aineiston. Miesten elämäkerrontaa kuvataan muodoltaan lineaarisena ja ajassa etenevänä. Naisten elämäkerrontaa taas kuvataan katkonaisuudella. Niissä elämä rakentuu palasista ja kerronta on muodoltaan fragmentaarista. Linearisessa elämäntarinassa elämä jäsentyy suoraviivaiseksi tieksi tai matkaksi, joka päättyy kertojan itsensä löytämiseen. Tämän ajatuksen varassa kertoja rakentaa elämänsä taaksepäin tähtyen vaihteittain erilaisten etappien ja käännekohtien kautta loppupistettä. Fragmentaarisessa tarinassa elämä ei ole suoraviivainen tie vaan monista pääpolusta haarautuvien sivupolkujen verkosto. Naisten elämäntarinoissa sivuepisodioiden on väitetty saavan keskeisemmän roolin kuin miesten elämäntarinoissa. Katkonaiset, joskus feminiinisiksi nimetyt muoto- ja tyylipiirteet liitetään usein ongelmattomasti naisten pirstaleiseen elämään tai ongelmalliseen minäkuvaan. Muoto-ongelman sisään rakentuu sukupuoli ja sitä arvottava kerronta.

Muoto-ongelmaa valottaa myös Arthur Frank (1995), joka kirjoittaa ”kaaostarinoista”, joissa ei ole selviä kohtauksia eikä syy-seuraussuhteita. Ne ovat tarinoita haavoittuvuudesta, toivottomuudesta ja kykenemättömyydestä. Tarina tulee kuuluksi poukkoilevana ja mielettömänä. Kaaostarinat voivat johtaa kuulijan hyljeksimään tarinaa, koska ne ovat epäloogisia. Kaaostarina voi myös saada kuulijassa aikaan välittömän halun ”kiskoa kertoja ulos kertomuksesta”. Omaelämäkerta voidaan rakentaa itsestä kertomisena, itsensä löytämisenä, itsetutkiskeluna ja sisäänpäin katsomisen tarinana tai ulospäin katsomisena, jossa itsestä kertominen on kertomista henkilökohtaisesta elämästä, joka kietoutuu monien muiden elämään, erilaisiin sosiaalisiin rakenteisiin, sosiaalisiin suhteisiin ja tunteisiin (Plummer 2001, 86–91). Arkisessa vuorovaikutuksessa erilaisten tarinoiden ja versioiden yhtäaikaista olemista voidaan jopa pitää rikkautena. Liz Stanley (1992, 158) käyttää mikroskoopin ja kaleidoskoopin metaforia selittäessään kahta erilaista näkemystä kerrottuihin tarinoihin ja tapahtumiin. Tässä näkyy myös kahden todellisuuskäsityksen ero. Toisessa oletetaan, että riittävän tarkasti katsoen voidaan löytää asioiden todellinen kulku tai kertojan sisin minä. Mikroskoopilla voidaan syventää ja tarkentaa tätä kuvaa niin, että se lopulta piiryy tarkasti. Vastakohtana tälle Stanley (emt.) pitää kerrottuja tarinoita enemmän kaleidoskooppimaisena. Jokaisella uudella katsomiskerralla kuva

muodostuukin erilaiseksi. Kuva koostuu samoista elementeistä, mutta ne muuttavat hivenen järjestystään ja muodostavat uuden kuvan.

Tarinalla on kuitenkin aina kertoja, joka kertoo joko lineaarista tai katkonaista tarinaa, katsoo sisään tai ulos ja kääntää kaleidoskooppia kierroksen eteenpäin. Elämästään kertova rakentaa itselleen kertojan paikan, position. Subjektiposition käsitettä käytettäessä on syytä muistaa, etteivät positiot ole valmiita paikkoja (minälle, suhteessa muihin tai itseen), joihin yksilöt asettuvat vaan positiot tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä enemmän tai vähemmän sitoutuneesti. (Suoninen 1997, 56–59.) Kun kertoja kertoessaan rakentaa itselleen subjektiposition, hän tulkitsee maailmaa tältä paikalta käsin. Elämästä kerrotaan positioon liittyvien käsitteiden, siihen kytkeytyvien metaforien ja kerrontatapojen avulla. Erilaisten positioiden määrä on rajallinen, sillä kaikki ei ole mahdollista. Kukaan ei ole missä tahansa eikä kuka tahansa tai pääse minne tahansa. Jostakin subjektiposiitiosta voi tulla eräänlainen kertomuksen johtomotiivi. Positio kertoo, millaisessa suhteessa olemme meitä määrittäviin diskursseihin. Kannattammeko niitä lämpimästi, vastustammeko, uskommeko, epäilemmekö, tyydymmekö, käytämmekö niitä rutiininomaisesti vai hyväksymmekö ne nihkeästi. (Ronkainen 1999a, 34–37.)

Käytän subjektiposition käsitettä osassa tutkimustani analyttisenä käsitteenä. Ajattelen, että tietyn kertojan paikan itselleen rakentava kertoja kertoo henkilökohdaisesta elämästä, mutta tämä kertominen on monin tavoin sidoksissa erilaisiin narratiivisiin rakenteisiin ja tyyppitarinoihin, joita käytetään kerronnan apuna ja resursseina (ks. esim. Hänninen 1999). Erilaiset narratiiviset tyyppitarinat voivat olla kertomisen mahdollistajia, mutta joissakin tilanteissa kertomisen esteitä. Erilaiset sosiaalityön tai terapian ammatilliset käytännöt ohjaavat tarinoiden kerrontaa usein erilaisten malli- tai tyyppitarinoiden suuntaan. Hyvänä esimerkkinä tällaisesta ohjauksesta pidän Donileen Loseken (2001) pohdintaa eletyn todellisuuden ja ”pahoimpien naisten” tyyppitarinoiden suhteesta naisille tarkoitetun turvakodin ryhmäkeskusteluissa. Tyyppitarinassa tuotetaan hänen mukaansa jatkuvasti naisille uhrin identiteettiä ja puolisolle pahantekijän identiteettiä. Tyyppitarina voi toimia naisille pohjana oman ymmärryksen, tilanteen tulkinnan ja identiteetin rakentamisessa. Naisten tarinat eivät kuitenkaan asettuneet helposti tyyppitarinan kategorioihin. Niissä kerrotut vaikeudet olivat enemmän ennustamattomia, epäsäännöllisesti eteen tulevia, vaikeasti määriteltäviä, monimerkityksellisiä ja epävarmoja kehityskulkuja. Erilaiset tyyppitarinat voivat vähentää tätä epävarmuutta ja auttaa ymmärtämään

tapahtumia, mutta samalla ne peittävät taakseen eletyn kokemuksen ennalta määrittelemättömyyden. Esimerkiksi yksi tyyppitarina naisiin kohdistuvasta väkivallasta pitää hyvän tarinan tapaan sisällään juonen (a plot) (naisen viktimitisaatio) ja henkilöiden väliset suhteet (pahoinpidelty nainen uhrina ja pahoinpitelevä mies konnana). Naisten kertomissa tarinoissa esiin tulevat aiheet tai henkilöt olivat usein myös tyyppitarinan vastaisia. (Loseke 2001, 107–108.) Loseke (emt.) käyttää eletyn kokemuksen käsitettä, joka liittyy fenomenologiseen tutkimusperinteeseen. Vaikka olen viehätynyt eletyn käsitteestä, sitoudun käsitteellistämisesäni kuitenkin narratiivitutkijan tavoin kerrotun ja kertomisen käsitteisiin ja viittaaan elettyyn henkilökohtaisen elämän ja siitä kertomisen käsitteillä (Plummer 2001; Smart 2007).

4.2 Metodologiset sitoumukset: toisten elämästä kertominen

Anu Koivusta (2004, 228) lainatakseni: ”Puhe metodeista ja metodologiasta on puhetta säännöistä, ehdoista ja valinnoista. Se on myös itsen esittämistä, kertomista ja kehystämistä. Se on osa kaikkea tutkimusta, joskin se tulee näkyviin eri tavoin. Joskus niin säännöt kuin itse-esitykset ovat eksplisiittisiä, joskus implisiittisiä. Aina ne kuitenkin löytyvät tutkimustekstistä.” Tutkimukseni on täynnä metodologisia sitoumuksia, sääntöjä, ehtoja ja valintoja. Ensimmäinen niistä liittyy siihen, miksi ylipäänsä tutkia niin hankalaa aihetta kuin lastenkoti, koska se jo pelkkänä sanana herättää ristiriitaisia tunteita, voimakkaita näkemyksiä ja mielikuvia.

Erilaisissa yhteyksissä tutkimusprosessin aikana olen kuullut monta kertaa kommentin, joka on jyrkän yksiselitteinen ja liittyy yhteen mahdolliseen lastenkodista kertomisen tapaan tai siis yhden mahdollisen kerronnan tavan pitämiseen kulttuurisesti tuomittavana ja mahdottomana. Kommentti kuuluu: ”Laitos ei voi olla kenenkään koti.” Lastenkodista puhuessa ja sitä tutkiessa tulee liikkuneeksi kulttuurisesti aralla alueella, jossa tietynlaiset käsitteellistämiset voivat tuntua kulttuurisesti uhkaavilta tai moraalittomilta. On eri asia tutkia aihetta sensitiivisesti ja eettisesti tutkittavien kannalta kuin välttää kulttuurisesti ja ehkäpä myös poliittisesti vaikeita tutkimusaiheita ja niihin liittyviä tunteita. (ks. Farquhar 1999, 48–49.) Se, ettei lastenkodissa asumisesta paljon puhuta tutkimusteksteissä, ei merkitse sitä, ettei siitä puhuttaisi lastenkodissa asuessa ja sen jälkeen jossakin muualla. Sosiaalityön tutki-

muksessa ei voida väistää kulttuurisesti hankalia aiheita, vaan nämä ”ilkeät ongelmat” (ks. Pösö 2005a) kuuluvat sosiaalityön tutkimuksen ytimeen. Sosiaalityön tiedonmuodostuksen ja erityisesti lastensuojelun tiedon kannalta laitoksissa asuneiden elämäkerroilla voi olla merkitystä ymmärryksen laajentamisessa, yhtä lailla lastensuojelupolitiikan kuin erilaisten tutkimuskäytäntöjen suunnittelussa (Plummer 2001, 246–248; Granfelt 2005).

Kun puhutaan laadullisen tutkimuksen herkkyydestä, sillä tarkoitetaan mielestäni tutkijan kykyä kysyä, kuunnella ja kuulla monia merkityksiä. Laadullinen tutkimus tai tutkimus yleensä voi tuottaa häpeää, iloa tai surua sekä tutkittaville että tutkijalle. Tutkija paljastaa tai valottaa kerrottuja ja muisteltuja tarinoita aina vähän toisin jäsentäessään niitä uusiksi kertomuksiksi ja yrittäessään kirjoittaa niitä uusille yleisöille. Jaber F. Gubrium ja James A. Holstein (1997, 101–102) korostavat, että laadullisen tutkimuksen tulee olla erityisen herkkää esityksensä suhteen, koska se sijaitsee eletyn rajalla. Eletyllä kirjoittajat tarkoittavat elämismailmaa ja paikkaa, jossa asiat, tapahtumat ja olosuhteet, joita ihmiset kokevat ja joista he kertovat, tulevat ymmärrettäviksi sekä heille itselleen että toisille. Tutkimuksessa kohtaavat sekä tutkijan että tutkittavien maailmat. Eletyn käsite toimii minulle vahvana eettisenä kannanottona tutkijan suhteesta toisten elämään ja erityisesti siitä kertomiseen. Sitoudun tutkimuksessani narratiiviseen tutkimukseen, ja käytän elämäkerta-aineistoja tutkimuksen tiedonlähteinä. Olen samaan aikaan kiinnostunut sekä kerronnan rakenteellisista että sisällöllisistä (temaattisista) piirteistä ja myös kerrontahetken vuorovaikutuksellisuudesta. Toisaalta sitoudun myös naistutkimukselliseen tai ehkäpä enemmän ”oral-history”-perinteen äänen antamiseen, jota kautta tutkimukseni tiedonintressiä voidaan tarkastella myös poliittisena.

Olen halunnut tutkia lastenkotia muisteltuna ja kerrottuna elämäkerrallisten menetelmien avulla. Diane Wolfen (1996, 25) mukaan valtakysymykset ovat tutkimuksessa mukana sen kaikilla kolmella tasolla: tutkijan ja tutkittavien taustoissa, heidän kohtaamisessaan ja tutkimuksen kirjoittamisessa. Henkilökohtaiseen elämään, sen muisteluun ja siitä kerrottuun liittyvä tieto asettaa tutkimukselle monia metodologisia ja erityisesti eettisiä haasteita tutkimuksen teon edetessä. Nämä haasteet liittyvät jännitteisiin, joiden takia autonomiaan ja suostumukseen perustuva tutkimusetiikka muuttuu suhdeperustaiseksi tai hoivaeettiseksi pohdinnaksi. (Edwards & Mauthner 2002; Ellis 2007.) Olen pyrkinyt haastatteluja tehdessäni ja myös niitä analysoidessani vastuulliseen tutkijuuteen, ”äänen antamiseen” ja osin kanssakertojuuteen. Silti

kerronnan asetelma ei ole tasavertainen. Se ei ole sitä kerronnan hetkellä, ei analyysivaiheessa eikä kirjoittamisvaiheessa. Kirjoittamisen, analyysin ja tulosten esittämisen vaiheessa tutkimus muuttuu toisten elämästä kertomiseksi ja kirjoittamiseksi.

4.3 Tutkimuksen tehtävät

Tutkimuksessani tehtävät liittyvät sosiaalityön tutkimukseen, jossa pyritään tuomaan esiin vaietussa asemassa olevien ihmisten todellisuutta ja tätä kautta myös laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2006, 214) näkevät asiakasnäkökulman tärkeänä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa silloin, kun on syytä olettaa, että ilmiö näyttäytyy erilaisena eri toimijoille. Tukeudun tutkimuksessani sosiologiseen henkilökohtaisen elämän (personal life) käsitteeseen (Smart 2007) ja ymmärrän lastenkodista kerrottujen elämäntarinoiden liittyvän erityisesti henkilökohtaiseen elämään ja siitä kertomiseen. Lähestyn tutkimukseni omaelämäkertoja ja muita narratiivisia aineistoja muistelun, tunteiden, sosiaalisista suhteista kertomisen ja kerrottavuuden näkökulmasta ja myös oman kertojan position rakentamisen paikkoina. Käyttäen narratiivista tutkimusotetta pyrin osallistumaan lastensuojelun tiedontuotannosta käytävään keskusteluun.

Tutkimukseni pääkysymykset ovat:

1. Miten lastenkodista kerrotaan osana tarinaa henkilökohtaisesta elämästä ja mitä näissä tarinoissa kerrotaan?
2. Miten erilaisia tarinoita voidaan tuoda kerrottaviksi ja tutkittaviksi?

Näitä tutkimuskysymyksiä tarkastelen artikkeleina julkaistujen osatutkimusten kautta⁶, joista jokaisessa kysymykset lastenkodin muokkaamasta henkilökohtaisesta elämästä kertomisesta asettuvat suhteeseen erityisen teoreettisen keskustelun ja eri tavoin tuotetun aineiston kanssa.

---

⁶ Erilliset osatutkimusartikkelit ovat liitteinä.

Osakysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia kertojan paikkoja kertojat rakentavat itselleen tarinoissaan ja miten he kertovat erityisesti häpeästä näistä positioista käsin?
2. Mitä ja miten lastenkodista voidaan kertoa erilaisten dokumenttien kautta yhdessä muistelun ja tutkimisen metodia käyttäen?
3. Mitä ja miten iäkkäät ihmiset kertovat lapsuudestaan ja lastenkodista?
4. Mitä sijaishuollossa asuneet aikuiset naiset kertovat perhesuhteistaan ja erityisesti äidistä ja miten äidin moraaliset luonnehdinnat rakentuvat dialogisesti kirjoitetussa omaelämäkerrassa ja elämäkerrallisessa haastattelussa?

Jokaisessa osatutkimuksessa kysymys siitä, mitä tarinoissa kerrotaan ja muistellaan, liittyy kerrottujen tarinoiden sisältöön, tapahtumiin, tekoihin, henkilöihin, henkilöiden välisiin suhteisiin, tapahtumaympäristöön ja kertojien valintoihin. Mitenkysymykset viittaavat kertomiseen ja siihen, miten kertoja rakentaa tarinaansa ja muistelee lapsuutta ja pohtii lastenkodin merkityksiä. Miten-kysymys liittyy myös siihen, miten kertoja asettuu kertomaan ja millaisen kertojan paikan hän itselleen tarinassa rakentaa sitä kertoessaan. Miten-kysymys liittyy kerrontahetken vuorovaikutukselliseen tilanteeseen ja siinä käytettyihin kerronnallisiin keinoihin, jolloin yhdessä kertominen ja tarinan rakentaminen dialogina kertojan ja kuulijan välillä korostuu.

5. Tutkimuksen toteutus

5.1 Tutkimuksen aineistot

Aineistojen keräämistä tai tuottamista pidetään erilaisissa metodioppaissa varsin mekaanisena toimintana, mutta jos tutkimuksen pyrkimyksenä on tuottaa tietoa toisin tai jopa ”toista tietoa”, aineistojentuottamisprosessistakin tulee monimutkaista. Jukka Törrönen (2005, 15–16) kirjoittaa, että tutkijalla on kaksi strategista mahdollisuutta, jos tutkimuksella halutaan tuoda esille vaietumpia kokemuksia, ääntä tai näkökulmia. Tutkija voi analysoida sitä, miten virallinen tieto asettaa kohteekseen tutkittavien elämän ja miten heidän omat äänensä pääsevät esille näissä määrittelyissä. Tällöin tutkijan tehtävänä on ikään kuin tunnistaa alistavia rakenteita ja leimavia käytäntöjä ja edesauttaa mahdollisuutta päästä dialogisempiin käytäntöihin. Toisaalta tutkija voi myös asettaa kyseenalaiseksi hallitsevia tieto- ja uskomusjärjestelmiä ja pyrkiä rakentamaan sellaisia tutkimusasetelmia, joissa tieto kerätään, analysoidaan ja kirjoitetaan alusta lähtien toisin. Tutkimukseni aineistot muodostuvat erilaisista ja eri tavoin tuotetuista narratiivisista ja omaelämäkerrallisista aineistoista, joissa kaikissa on tavoiteltu tutkittavien äänen esille tuomista ja niin sanottua ”toista tietoa” (ks. Hänninen, Karjalainen & Lahti 2005).

Osa tutkimukseni aineistosta liittyy Stakesin Huostaanottoprojektiin, jonka elämäntaito-osiossa avattiin kesällä 1999 tarinoiden keruu kutsumalla sijaisperheissä ja/tai laitoksissa eläneitä ja eläviä kirjoittamaan kokemuksistaan. Marjatta Bardy, Johanna Barkman ja Tarja Janhunen (2000, 4) kertovat esipuheessa ohjeistaneensa kirjoittajia kertomaan tarinansa: *“Lastensuojelun kehittämiseksi, avuksi itselle ja muille. Kokemusten jakamista tarvitaan ymmärryksen syventämiseksi lapsuudesta ja lasten tavoista tuntea, ajatella ja toimia. Lapsuuden ja lapsen ääni” jää helposti kuulumattomiin etenkin silloin, kun vanhempien elämää kuormittavat suuret vaikeudet. Pyysimme kirjoittajia pohtimaan kysymyksiä kuten kuka minä olen, mihin minä kuulun ja miten elän. Pyysimme heitä kertomaan onnistumisen kokemuksista unohtamatta ahdistuksen ja epäonnen kokemuksia.”* Kutsu tarinoiden keruusta välitettiin

Helsingin Sanomien Nuorten palstalla, alan ammattilehdissä, suurimpien kaupunkien sosiaalivirastojen ja Sinut ry:n kautta. Kutsuun vastasi 26 ihmistä, joista kaksi ei halunnut tarinaansa julkaistavan. Kirjoituksista koottiin kirja ”Elämäni tarina – lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa”. Omaelämäkerrallisia kirjoituksia on koottu julkaisuun 25 kirjoittajalta, joiden iät kirjoitushetkellä vaihtelivat 12 vuodesta 75 vuoteen. Kirjoittajista kaksi oli miehiä ja loput naisia. (Bardy, Barkman & Janhunen 2000, 4.) Näistä omaelämäkertoista käytin aineistona 24 omaelämäkertaa, joiden kirjoittajien ikä vaihteli 12 vuodesta 75 vuoteen.

Saadakseni tutkimukseeni lisää lastenkodissa eläneiden ja heidän omaistensa kertomuksia ja mahdollisesti myös omaelämäkerrallisia haastatteluja välitin kirjoitus- ja haastattelupyyntöä⁷ syksyllä 2004 erilaisissa paikallis- ja ammattilehdissä. Kirjoituspyyntöni julkaistiin Etelä-Suomen Sanomissa, Keskisuomalaisessa, sekä Perhehoito- ja Sininauha-lehdissä. Kirjoituspyyntö oli myös huostaanotettujen lasten vanhempainyhdistyksen nettisivuilla vuoden 2004 lokakuusta joulukuun loppuun. Pyysin lastenkodissa asuneita mutta myös heidän vanhempiaan tai sukulaisiaan kirjoittamaan kokemuksistaan. Ohjeistin kirjoittamista seuraavanlaisilla kysymyksillä: Millaista elämäsi oli ennen lastenkotiin tuloa? Muistele ja kerro, millaista oli tulla lastenkotiin. Miten elämä alkoi sujua? Millaisia kokemuksia, tunteita ja merkityksiä sinulla liittyy lastenkodissa asumiseen ja elämiseen? Miten lastenkodissa eläminen on muuttanut suhteita vanhempien, lasten ja omaisten välillä? Valintani hankkia aineistoa kirjoituspyynnön avulla oli tutkimuseettinen ja liittyi käsitykseeni aiheen sensitiivisyydestä. Halusin korostaa tutkimukseen osallistumisen ja omasta elämästä kirjoittamisen vapaaehtoisuutta ja autonomisuutta. Halusin välttää tutkimista institutionaalisten käytäntöjen piirissä, joiden erilaiset tutkimuslupakäytännöt ja portinvarijat olisivat toimineet joko estäjinä, tukijoina tai välikäsinä minun ja kertojien välillä. (ks. Kuula 2006, 126–127; 144–145.)

Kirjoitettuja elämäkertoja oli yhteensä vain neljä. Kertomusten vähäisyys voi johtua monista syistä, mutta yhtenä hiljaisuuden syynä on varmastikin se, että lastenkotiin liittyvät muistot eivät ole sellainen kertomus henkilökohtaisesta elämästä, joka voidaan tai halutaan kirjoittaa elämäkerraksi tutkimuskäyttöön tai josta halutaan lähteä keskustelemaan itselle vieraan ihmisen kanssa. Kaikki saamani elämäkerrat olivat lapsena lastenkodissa eripituisia aikoja eläneiden kertomuksia. En saa-

---

⁷ Kirjoituskutsu on kokonaisuudessaan luettavissa sivulla 140.

nut yhtään kertomusta, jonka olisi kirjoittanut äiti, isä, sisko, veli tai vaikkapa mummo, vaikka olin suunnannut kirjoituspyyntöäni myös näille mahdollisille kertojille. Sain yhden nuorena lastenkodissa työskennelleen tarinan, mutta sitä en ole tässä tutkimuksessani käyttänyt. Tutkimuksen teon myötä olen käynyt monia keskusteluja eri ihmisten kanssa, joiden lähipiiriin kuuluu joku sukulainen tai ystävä, joka on elänyt osan lapsuuttaan lastenkodissa. En ole kuitenkaan tarttunut aktiivisesti näihin kaikkiin mahdollisuuksiin saada tuttavuuksien kautta lisää elämäkerrallisia haastatteluja tai kirjoituksia.

Itse keräämiäni omaelämäkerrallisten kirjoitusten ja elämäkerrallisten haastattelujen tekemisen kautta ymmärsin sen, että lastensuojeluun liittyvä omaelämäkerrallinen kerronta on kertomista moninkertaisesta sidoksissa ja sosiaalisissa suhteissa elämisestä. Omaelämäkertansa kirjoittaneet ja elämäkerralliseen haastatteluun osallistuneet naiset olivat käsitelleet tunteitaan ja kokemuksiaan erilaisissa terapeuttisissa suhteissa elämänsä varrella. Terapiat olivat olleet yksilö- ja parisuhdeterapioita tai vertaisryhmiä. He olivat myös kerrontahetkellä sellaisessa terapeutisessa suhteessa, josta he itse kertoivat saavansa apua. Kaksi naisista oli luettanut kirjoittamansa elämäkerran terapeuteillaan ennen sen lähettämistä minulle. Elämäntarinnan kirjoittaminen ja kokemuksista kertominen tutkimussuhteessa oli ollut naisille pitkän, vuosia kestäneen matkan yksi vaihe. Vältellessäni ennakkoon kuvittelemiani portinvartijoita, sosiaalityön ammattilaisia, kohtasin toiset: terapeutit. Naiset olivat myös keskustelleet perheenjäsentensä ja ystäviensä kanssa kirjoittamisesta tutkijalle. Tutkijana olin lähtenyt siitä kuvitelmaasta, että postmodernit vapaat yksilöt voivat kirjoittaa elämästään ja kirjoittamalla muokata sitä uudelleen ja olla elämänsä päähenkilöitä (ks. Smart 2007, 81). Tutkimukseni eettiset, kertojien autonomisuuteen, suostumukseen ja vapaaehtoisuuteen perustuneet lähtökohdat kääntyivät tutkimuksen tekemisen myötä suhdeperustaiseksi eettiseksi pohdinnaksi (ks. Edwards & Mauthner 2002). Oman tarinan kertomisessa on kyse moninkertaisesta sidoksissa olemisesta.

Kirjoituspyyntöjen lisäksi osa tiedon keräämisestä on perustunut tuttuuteen. Henkilökohtaiseen kontaktiin perustuneet tutkimusaineistot muodostuivat merkittäviksi kokonaisuuksiksi tutkimukseni kannalta ja kertovat mielestäni erityisesti tutkimusaiheesta, joka tuntui olevan yleisellä kirjoitus- tai haastattelupyynnöllä vaikeasti tavoitettavissa. (Kuula 2006, 158–159.) Kun olin keväällä 2004 aloittamassa lastenkodissa asuneiden ja myös heidän omaistensa elämäntarinoiden keräämistä tutki-

mukseni aineistoksi, tapasin sattumalta Katin, Katjan ja Johannan⁸. He olivat poikenneet lastenkodissa tutustumassa papereihinsa ja lainaamassa lomavideoita kopiaitavaksi. Lastenkodissa elettyyn lapsuuteen, sen muisteluun ja omiin asiakirjoihin tutustumiseen liittyi heidän kohdallaan arkista kiinnostusta. En ollut puhunut tutkimushankkeestani aiemmin, mutta en voinut antaa tilaisuuden mennä ohi. Kerroin, että olen kiinnostunut siitä, miten lastenkodista voi puhua, kirjoittaa ja kertoa. Miten lastenkodissa asuminen jäsentyy osaksi omaa tarinaa? Nuoret naiset suhtautuivat sanoihini kukin tavallaan. Johanna innostui ja sanoi haluavansa kertoa elämästään lastenkodissa, jos haluaisin haastatella häntä. Katja kysyi, olinko lukenut *Elämäni tarina*-kirjan (Bardy & ym. 2000), sillä siinä oli jo monia elämäkertoja, joista saisin tietoa tutkimukseeni, vaikka hänen mielestään monet niistä kertovat vanhoista ajoista ja lastenkodit olivat siitä muuttuneet jo ihan toisenlaiseksi. Kati kysyi, miksi lastenkodista pitäisi erityisesti puhua, sillä eihän siinä ole mitään ihmeellistä kerrottavaa. Tästä keskustelusta alkoi retkemme erilaisten elämän dokumenttien maailmaan.

Dokumenttien tutkimusmenetelmänä käytin yhdessä tutkimista, joka tarkoittaa laajimmillaan sitä, että tutkimusta tekee ihminen ihmisten kanssa eikä ihmisistä. (Wilkins 2000). Kolmen nuoren ryhmä kutistui kahteen, sillä Johanna muutti toiselle paikkakunnalle opiskelemaan. Meitä oli keskustelemassa kolme: minä Tuija (43 v.), Kati (19 v.) ja Katja (21 v.). Kokoonnuimme tutkimaan erilaisia sekä instituutionaalisia että arkisia elämän dokumentteja kuusi kertaa syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana. Yhdessä tutkimiemme dokumenttien ulkopuolelle rajautuivat viralliset sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat päätösasiakirjat ja sosiaalityön muut dokumentit, koska nuoret aikuiset katsoivat niiden kertovan enemmän vanhempien elämästä kuin heidän omastaan. Myös omat päiväkirjat ja omaelämäkerralliset kirjoitukset jätettiin yhdessä tutkimisen ulkopuolelle, koska nuoret naiset pitivät päiväkirjoja itselle kirjoittamisena ja liian yksityisinä yhdessä tutkittavaksi. Omaelämäkerrallisia kirjoituksia, joita molemmat olivat kirjoittaneet erilaisissa tilanteissa itselleen tai pyynnöstä koulussa tai lastenkodista nuorisokotiin siirtyessä, taas pidettiin sellaisena muille kirjoittamisen muotona, jossa yleisö määritteli tarinan sisältöä ja muotoa. Toisaalta omaelämäkerrallista tekstiä voitiin pitää liian henkilökohtaisena ja itselle

---

⁸ Nimet on muutettu.

kirjoitettuna tai toisaalta liian suurpiirteisenä ja samalla kaavalla muille kirjoitettuna.

Keskustelujen, yhdessä muistelun ja tutkimisen pohjana käytettävät dokumentit oli tuotettu eri aikoina. Ne muodostivat fragmentaarisen, elämästä ja sen erilaisista hetkistä kerronnan kokonaisuuden dokumenteille tyypilliseen tapaan. Osa dokumenteista oli tuotettu lastenkodissa ollessa, ja niiden kirjoittamisesta tai kuvaamisesta saattoi olla pitkäkin aika. Tässä dokumenttimateriaalissa oli sekä lastenkodin työntekijöiden kirjoittamia raportteja että nuorten itsensä ottamia valokuvia ja kuvaamia videoita. Dokumenteissa oli myös sukulaisilta saatuja ja äidin vanhoja valokuvia, jotka liittyivät aikaan ennen lastenkotia tai suvun yhteisiin tapaamisiin. Tätä materiaalia käytettiin keskustelujen virittäjänä ja yhdessä tutkimisen aineistona, mutta nämä institutionaaliset ja henkilökohtaisen elämän dokumentit eivät ole osana tutkimusaineistoani muutoin kuin niistä käytyjen keskustelujen kautta. Tapaamisemme kestivät kerrallaan noin kolme tuntia ja osa keskusteluistamme nauhoitettiin. Keskustelut, joita kävimme autossa hakiessani ja viedessäni Katia ja Katjaa takaisin koteihinsa, eivät tulleet nauhoitetuiksi eivätkä ne näin ollen ole osana litteroitua tutkimusaineistoa. Niillä on varmasti oma merkityksensä haastattelutilanteessa käytyihin keskusteluihin. Osan litteroimistani nauhoituksista Kati ja Katja lukivat ennen seuraavaa tapaamista. He kommentoivat tätä lukukokemusta oudoksi, koska olin anonymisoinut tekstin. Siksi en enää lähettänyt heille luettavaksi litteroituja haastatteluja.

Toinen henkilökohtaisten suhteiden perusteella syntynyt aineisto antoi mahdollisuuden tutkia neljän samassa lastenkodissa olleen iäkkään ihmisen tarinoita lastenkodista osana elämäkerrallista haastattelua ja näin tuoda esiin erilaisia kerrottavuuden ulottuvuuksia. Kirjoitettujen elämäntarinoiden joukossa oli 75-vuotiaan Hilman kertomus. Hilman kautta sain haastateltavaksi hänen puolisonsa, 81-vuotiaan Veikon, haastatteluviikolla 80-vuotissyntymäpäiväänsä viettäneen Irman ja 72-vuotiaan Mairen. He olivat kaikki asuneet samassa lastenkodissa, joskin vähän eri aikaan. Veikon elämäntarinasta kuulin jo osan Hilmaa haastatellessani, joten Veikon jättäminen kuulematta tuntui epäoikeudenmukaiselta. Olisin tietysti voinut pitäytyä rajuksessani, että elämäkerrallinen haastattelu on kirjoitettua elämäkertaa täydentävä aineiston keräämisen ja rakentamisen tapa, mutta tässä vaiheessa päätin käyttää tarjoutunutta tilaisuutta hyväkseni (vrt. Virokannas, 2007). Tällä tavoin yhdeksi aineistoksi muodostuivat elämäkerralliset haastattelut, joissa lapsuus ja lastenkoti olivat

yksi osa pyydettyä elämäntarinaa. Kertojilla oli käytettävissään ennen haastattelua lehdissä julkaistu kirjoituspyyntö ja siinä esittämäni kysymykset, joten jokaisella oli myös etukäteen mahdollisuus valmistautua haastatteluun. Haastattelut kestivät noin kahdesta tunnista kolmeen tuntiin. Litteroin ne kirjalliseen muotoon niin, että kerrontahetkeen liittyvät selkeät tunneilmaisut, kuten itku, nauru ja hiljaisuudet, on kirjattu tekstiin. Tarinoissa kerrotut dialogit on kursivoitu litteroitaessa. Tunnistettavuuden poistamiseksi paikkojen nimet ja henkilöiden nimet on muutettu. Paikkakuntien nimissä päädyin käyttämään kokoon viittaavia käsitteitä: kylä, kauppala ja kaupunki. Haastattelut noudattivat elämäkerrallisen haastattelun ideaalia, jossa pyritään tukemaan kertojien omaa kerrontaa ja merkityksenantoa. (Atkinson 2007, 236–237.)

Olen informoinut haastatteluihin osallistuneita siitä, että omaelämäkerrallisia kirjoituksia ja tutkimushaastatteluja käytetään vain tähän tutkimukseen ja koska itse keräämäni aineistot ovat pieniä ja intiimejä, ne tuhotaan tutkimuksen julkaisemisen jälkeen. Valitettavasti en ymmärtänyt jo lehdissä julkaistussa kirjoituspyynnössäni korostaa vielä enemmän tätä anonymisointiin ja luottamuksellisuuteen liittyvää tutkimuseettistä sitoumusta. (Kuula 2006, 127.)

5.2 Tutkijan paikka, tutkimussuhde ja etiikka

Minulla on henkilökohtainen työhistoriani ja sen kautta tuleva kiinnittymiseni laitostutkimukseen ja lastensuojeluun. Olen viettänyt laitoksissa monia vuosia sekä lastenkodin johtajana että sosiaalityöntekijänä mutta silti ollut aina kuitenkin ”toinen” ja ulkopuolinen suhteessa lastenkodissa elettyyn lapsuuteen. Tutkimusta kirjoitan tutkijan paikalta. Tutkijan paikantuneisuus ja siitä puhuminen liittyvät erityisesti naistutkimuksen esiin nostamiin tutkimuksen tekemisen ja tiedon tuottamisen kysymyksiin (ks. esim. Liljeström 2004). Teemu Taira (2004, 112–113) käsittelee oivaltavasti tutkimuksen tekemistä ei-paikantuneesti ja paikantuneesti. Oletetaan, että ei-paikantunut tutkimus pitää tiedettä neutraalina ja totuudellisena, jolloin tutkijasta voidaan kertoa, jos hän jotenkin vaikuttaa tutkimusasetelmaan tai haastattelun tekemiseen. Paikantuneessa perinteessä taas tutkijan tulee selittää juurta jaksain, millaisesta positiosta hän tutkimustaan kirjoittaa, miten hän tutkimuskohdettaan katsoo ja tulkitsee. Pahimmillaan koko tutkimusraportista tulee selvitys tutkijan yrityksestä

reflektoida kaikkia mahdollisia tutkimukseensa vaikuttaneita erilaisia identiteettejä ja positioita. Paikantumiskeskustelun avulla tutkijat puhuvat toisilleen ja myötämie-liset voivat löytää toisensa.

Tutkijana jouduin taiteilemaan eletyn rajalla läpi koko tutkimusprosessin ja toisi-naan paikan vaihtamiset tekivät kirjoittamisesta mahdotonta. Siirtymiseni eläytyväs-tä lukemisesta tai haastattelujen tekemisvaiheeseen kuuluneesta intensiivisestä tois-ten elämän kuuntelusta tämän muistellun ja kerrotun henkilökohtaisen elämän ana-lysointiin ja siitä kirjoittamiseen oli vaikeaa. Olisin halunnut kertoa enemmän kuin mitä tutkimuskysymykseni kysyivät. Toisaalta taas tutkimuskysymykseni kysyivät sellaisia asioita, joihin vastaaminen ei ole yksinäistä eikä yksinkertaista. (ks. Gub-rium & Holstein 1997.) Vaikka aineistoni olivat pieniä, silti valitsemani artikkelili-muoto tuntui ahtaalta. Se rajasi tutkimuksen kirjoittamisen muotoa samoin kuin tut-kimuksessa kerrottua ja muisteltua tarinaa, mutta toisaalta artikkelimuoto antoi myös mahdollisuuksia kirjoittaessaan ajatella erilaisia yleisöjä ja mahdollisia luki-joita. Tutkimusta kuitenkin kirjoitetaan luettavaksi ja tutkijan paikka muuttuu eri tavoin kuuntelevasta, lukevasta, tulkitsevasta ja ymmärtävästä tutkijasta toisten elä-mästä kertovaksi ja kirjoittavaksi tutkimusprosessin myötä. Kirjoittajana tässä tut-kimuksessa olen minä, mutta kertojia on monia. Kirjoittaessani ja julkaistessani tut-kimuksen osia olen pyrkinyt säilyttämään kertojien ääntä ja omaelämäkerrallisen kertojan yhtä lailla laajaa kuin yksityiskohtiin tarkentuvaa katsetta, sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita ja kertojien pohdintoja omasta paikastaan niissä. Olen myös kirjoittanut esiin hämmennystä, haavoittuvuutta ja ilakointia sekä merkityksillä leik-kimistä. (esim. Ellis 2004.)

Kirjoitettu ja luettu

Oman elämäntarinan kirjoittaminen on aktiivista toimintaa. Kukin elämäkertansa kirjoittaja pyrkii sanomaan sanottavansa siten, että lukija ymmärtäisi hänen tarkoi-tuksiaan, ymmärtäisi pysyä kirjoitetun rajoissa ja tulkita kirjoitetun oikein. Lukija joko suostuu tai ei suostu tähän luennan tapaan. Omaelämäkerran kirjoittajat käsitte-levät paljon suhdettaan kirjoittamaansa. Tekstissä annetaan lukijalle usein myös suoria lukuohjeita. (Vilkko 1997, 95.) Seuraava esimerkki on ”Elämäni tarina” - kirjasta.

”Olen 26-vuotias, kahden pienen pojan äiti. 26 vuotta ei ole hirveän pitkä aika, mutta siihen mahtuu monenlaista. Elämä ei ole kohdellut minua aina reilusti. Tämä taitaa kuitenkin olla selviytymistarina.” Liisa 26v.

Tarinan kirjoittaja kertoo tarinaansa sekä itselleen että muille. Samalla elämäntarinan kerrontaan sisältyy kirjoittajan omaa esitystapaa koskevat kommentit, jotka näyttelevät tarinoiden kokonaisuuden tulkinnassa Anni Vilkon (1997, 95–96) mukaan merkittävää sivuroolia. Kertojan kommenttien tarkastelu tähtää osittain samaan kuin haastattelututkimuksessa kertoja-kuulija-asetelman purkaminen silloin, kun haastateltava kysyy: ”Kerroinko lainkaan siitä, mistä halusit minun puhuvan?” Kirjoittajan suhde omaan esitystapaansa on tärkeä sekä kirjoitustapahtumassa että narratiivien tulkinnassa. Nämä kerronnan ainekset liittyvät kysymykseen omaelämäkerrasta genrenä, kerronnallisena lajityyppinä. Siinä lajityyppi ja kirjoittava yksilö lajityypin edustajana liittyvät toisiinsa ja asettuvat vastakkain tutkijaa monin tavoin haastavina ja tulkintakykyä koettelevilla tavoilla. Tätä seikkaa korostetaan erityisesti nais- ja työläisomaelämäkertoja koskevissa tutkimuksissa. Kysymys on siitä, kuinka pitkälle tutkija-lukija nojautuu tulkinnassaan elämäntarinan kirjoittajan tarkoitteisiin ja kuinka pitkälle hän tukeutuu omaan merkityksenantoonsa ”kulttuurisena lukijana”. (Vilkko 1997, 97.)

Minulle näiden lastensuojelun viimesijaisista toimista, laitos- tai perhesijoituksista, kertovien eri-ikäisten kirjoittajien omaelämäkertojen lukeminen vaati useita luku-kertoja ja myös mahdollisuuden keskeyttää lukeminen ja lukea vain vähän kerrallaan. En aloittanut elämäkertojen luentaa tutkijan paikalta enkä puhtaasti ”kulttuurisen lukijan” paikalta vaan pikemminkin sosiaalityöntekijän ja eläytyvän lukijan paikalta. Eläytyvänä lukijana kerrotut tarinat koskettivat minua ja saivat toisinaan sulautumaan ja eläytymään tarinaan. Saatoin sukeltaa mukaan tarinan synkkyyteen ja sulautua kirjoittajan kertomiin tapahtumiin ja tunteisiin. Omalta ammatilliselta paikaltani lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ja laitoksessa työskentelevänä luin ja tulkitsin kertojien elämää toisin kuin eläytyvän lukijan paikalta. Tarinat herättivät ammatillisen häpeäni. Elämäkerrat eivät kertoneet laitoksista tai sijaishuollosta sellaisia tarinoita, joita sosiaalityöntekijän paikalta olin tottunut kuulemaan tai kertomaan. Sosiaalityöntekijän paikalta kerrottaessa katse on kiinnitettynä perheeseen ja lapseen eikä niinkään institutionaalisiin toimijoihin. Sen sijaan henkilökohtaisesta elämästä kerrottujen elämäntarinoiden sisältöön kuuluivat tarinat sosiaalityöntekijöistä, tera-

peuteista tai laitoksen henkilökunnasta. Kertomusten juonet ja henkilöhahmotelmat olivatkin toisia, kun tarinaa kerrottiin lapsuuden muistoista lastensuojelussa. Tarinat määrittivät minua sulautuneena ammattikuntaani, yhtenä sen edustajana ja asettivat välillä ammattiylpeyteni kyseenalaiseksi. Sosiaalityöntekijänä lukeminen sai aikaan suuren halun määritellä itseäni ammattikuntani ulkopuolelle. Tutkijan paikan löytäminen suhteessa kirjoitettuun ja luettuun vaati käsitteitä, joilla pääsen käsiksi tulkitaan. Näitä käsitteitä löysin sosiologisesta tunteiden tutkimuksesta ja narratiivisesta tutkimuksesta.

Myöhemmin keräämäni kirjoitettu aineisto koostui omaan tutkimuspyyntöni vastanneiden käsikirjoitetuista omaelämäkertoista. Käsikirjoitetun ja minulle osoitetun kertomuksen lukeminen toi kirjoittajan eteeni henkilökohtaisempaa kuin julkaisujen ja osin editoitujen omaelämäkerrallisten kirjoitusten kirjoittajan. Vaikka julkaistujen elämäkertojenkin kirjoittajista minulle oli mielessäni syntynyt elävä kuva monien erilaisten lukemiskertojen jälkeen, omalla käsialalla kirjoitettu teksti teki kirjoittajasta elävemmän ja lukemisesta erilaisen tulkinnallisen prosessin. Luettua seuraisi kohtaaminen ja haastattelu. Kirjoitetut elämäkerrat olin lukenut ennen haastattelun tekemistä ja tehnyt niihin reunahuomautuksia itseäni mietityttävistä asioista, joista halusin keskustella haastattelussa.

Kerrottu ja kuunneltu

Toisin kuin kirjoitetuissa elämäkertoissa, joissa elämä etenee suhteellisen kronologisesti, haastatteluissa liikuimme ajassa joustavammin ja mennyt yhdistyi tämänhetkiseen elämään ja myös tulevaisuuteen monin tavoin. Haastatteluissa elämä, lastenkoti ja perhesuhteet näyttäytyivät hämmentävämmiltä ja moninaisemmilta kuin kirjoitetuissa elämäkertoissa. Ruthellen Josselson (2007, 538–539) on pohtinut narratiivisen tutkimuksen etiikkaa. Hänen mukaansa erityisesti elämäkerrallisten haastattelujen tekemiseen liittyy aina tutkijan kohtelias tunkeilu ihmisten elämään ja kertojien halukkuus auttaa tutkijaa ymmärtämään tutkijalle merkityksellisiä kysymyksiä. Tutkimuksen eettiset ulottuvuudet liittyvät tunnistettavuuden poistamisen lisäksi siihen kaksinaiseen suhteeseen, jossa tutkija on tutkimusta tehdessään. Tutkija on toisaalta intiimissä ja luottamuksellisessa suhteessa elämästään kertoviin ihmisiin ja toisaalta vastuullinen tiedeyhteisön jäsen. Haastateltaviin päin eettinen vastuu käsit-

tää kertojien arvokkuuden, yksityisyyden ja hyvinvoinnin takaamisen, kun taas tiedeyhteisön vaateet liittyvät tarkkuuteen, autenttisuuteen ja tulkintaan.

Kirjoitettua elämäntarinaa lukiessa lukemisen voi keskeyttää ja jättää sikseen, jos luettu alkaa hämmentää lukijaa/tutkijaa liiaksi. Sen sijaan elämäkerrallisessa haastattelussa ollaan keskellä vuorovaikutusta, jota ohjaavat yhtä lailla haastattelijan kuin haastateltavan toiminta ja tunneilmaisut. Kun aloitin elämäkerrallisten haastattelujen tekemisen, pohjalla oli ymmärrykseni kirjoitetuista elämäkertoista genrenä. Haastatteluja tehdessäni antauduin minulle kerrottujen tarinoiden vietäväksi ja myös ihastuin ainakin osaan kertojistani. Se, miten laadullisen tutkimuksen tekijänä suhtaudun elettyyn ja siitä kertomiseen, vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen sen kaikissa vaiheissa. Mitä lähempänä eletyn rajaa olin, sitä hämärämmäksi muuttuivat ne asiat, jotka kaukaa näyttivät itsestään selviltä. (Gubrium & Holstein 1997, 102.)

Kaukaa kuvittelin, että lastenkodista kertominen osana henkilökohtaista elämää jäsentyisi elämän vaiheeksi, kuten kirjoitetussa ja ajassa kronologisesti etenevässä ”hyvässä” tarinassa. Ajattelin myös, että sitä tarkasteltaisiin menneenä elämänä. Näin olikin joissakin haastatteluissa, mutta aika rakentui kuitenkin muistellessa ja kerrottaessa paljon monimutkaisemmin. Haastattelutilanteessa toiset muistot olivat niin eläviä, että niistä kertoessa itkettiin. Toisista kerrottaessa taas naurettiin. Se intuitio ja osittain myös tieto, jonka perustalta olin lähtenyt tekemään tutkimusta, liittyi siihen, että lastenkodista puhumiseen ja kerrotun tarinan kuuntelemiseen tarvitaan paljon tunnetietoa ja taitoa, sensitiivisyyttä ja empatiaa. Kuunnellessani kertomuksia ja sen jälkeen litteroidessani haastatteluja pohdin eettistä kysymystä siitä, oliko omasta elämästä kertominen tutkimuksessa ihmisille hyväksi. Entä löysivätkö he minusta kuuntelijan? Kuuntelinko minä vai olinko keskellä omia ajatusketjujani? Tässä kohtaa olen luottanut sosiaalityöntekijän ammattitaitooni ja sen kautta oppiini taitoihin kuunnella ja tukea sekä tuttuja että tuntemattomia ihmisiä heidän kertoessaan iloistaan ja suruistaan. Yritin myös ääneen varmistaa sen, että haastateltava voi heti keskeyttää haastattelun, jos hänestä siltä tuntuu. Haastattelut kestivät keskimäärin kaksi tuntia, eikä kukaan keskeyttänyt haastattelua. Yhdessä haastattelussa kävimme kuitenkin myös kesken haastattelua keskustelun anonymiteetin säilyttämisestä tutkimusta kirjoitettaessa. Carolina Överlien (2004, 37–38) pohtii, että tarinan kertomista voidaan pitää valtasuhteena kertojan ja kuulijan välillä. Kertojalla on valta päättää, kertooko hän tarinaansa. Ehkäpä kuitenkin on myös kyse luottamuksesta ja luottamussuhteesta, joka sekin on molemminpuolinen.

Haastatteluja tehdessäni olen tukenut kertojien omaa kerrontaa ja merkityksenantoa, mutta silti olen tuonut siihen omia kommenttejani ja kysymyksiäni. En ole ollut haastatteluissa täysin vapaata kerrontaa tukeva kuuntelija-tutkija, jota ihannoidaan osassa elämäkerrallisen tutkimuksen traditioita (esim. Chaitin 2004), enkä myöskään erityisen aktiivinen tarinan rakentamiseen osallistuva haastattelijatutkija (Gubrium & Holstein 1995). Osa haastatteluihin osallistuneista oli käynyt terapiasa, jolla on ollut oma paikkansa heidän elämässään. Se oli ehkä antanut sanastoa omasta elämästä kertomiseen. Jotkut kertoivat myös keskustelleensa terapeutinsa ja ystäviensä kanssa etukäteen siitä, mitä hyötyä tai haittaa heille olisi tutkimukseen osallistumisesta. Mieltäni vaivasi haastattelujen tekemisen jälkeen pohdintani siitä, miten keskustelut ”haastateltavien” kanssa, pohdinta yhdessä heidän kanssaan, syöminen, kahvitteleminen ja kiertoajelut, joissa käytiin tutustumassa erilaisiin lapsuuden maisemiin, olivat tutkimusta. Tutkimusmetodini ei tuntunut ”tieteellisestä”, vaan se oli toisinaan spontaani ja ailahtelevainen. Toisinaan taas se oli arkinen ja tavallinen tapa olla vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Voisinko siis ajatella, että olen pystynyt keräämään tällä tavoin ”tavallisia” tarinoita? Olen myös vastannut minulta kysytyihin henkilökohtaisiin kysymyksiin, jotka ovat kiinnostaneet muita: Mistä olen kotoisin? Mistä vanhempani ovat kotoisin? Onko minulla lapsia? Kenen kanssa asun? Olenko jo syönyt? Yöksi en ole kuitenkaan jäänyt, vaikka minun jaksamisestani on oltu huolissaan. Elämäkerrallinen haastattelutapani ei ole aina poikennut paljoakaan ”naisille tavallisesta” keskustelusta ja hankalien tarinoiden arkisesta kuuntelemisesta ja kertomisesta (Madriz 2000, 839). Tosin en ole kertonut eikä minua ole pyydetty kertomaan omista suruistani tai iloistani.

Halusin tutkijana ja kirjoittajana määritellä itseni ja elämäkertansa kertojan välisen suhteen suoraksi ja kunnioittavaksi. Kiinnityin myös haastatteluja suunnitellesani tutkimuksessani aktivoivaan haastatteluun ja tasavertaisen dialogin ihanteeseen (ks. Denzin 2003, Gubrium & Holstein 2003) ja yritin löytää sellaisen tutkijan paikan, joka antaa mahdollisuuden sekä minulle että oman elämänsä kertojille toimia puhuvina ja kirjoittavina subjekteina. Tämä välillä aika hankala dialogisuuden ihanne tulee elämäkertatutkimuksesta, jossa Katariina Eskola (1998, 56) on korostanut, että elämäkertansa kirjoittajalla olisi oikeus tulla näkyväksi tutkimuksessa ”kanssakertojana”, sillä hän on yhtä lailla tutkijan kanssa paikantuva ja historiallinen henkilö. Kummatkin ovat kertovia henkilöitä. Elämäkertatutkimuksessa on pohdittu yhdessä kertomisen eettistä ulottuvuutta varsinkin, jos elämäkertansa kirjoittanut on

kirjoittanut kertomuksensa omalla nimellään: onko oikeutta jättää häntä tutkimustekstissä anonyymiksi? Voiko tästä eettisestä ongelmasta päästä yli kysymällä lupaa tai kieltoa? Naisten kirjoittamat omaelämäkerrat, joita sain oman kirjoituspyyntöni kautta, oli kirjoitettu omalla nimellä. He halusivat myös tulla haastatelluiksi ja kertoa minulle elämästään myös kasvokkain. Haastattelut ja elämäkerrat ovat tutkimukseen tuotettuja kertomuksia, jolloin kertojat ovat mielestäni halunneet olla eläviä, paikantuvia ja ”oikeita” ihmisiä vain minulle eivätkä koko maailmalle, vaikka he ovatkin kirjoittaneet omalla nimellään. Tutkimustekstissä käytän heistä keksittyjä nimiä, jotka heillä ihan yhtä hyvin olisi voinut olla. Haastattelemieni ihmisten nimet ovat oman aikansa nimiä, ja jo nimestä pystyy päättelemään ihmisen syntymävuosikymmenen. Anonymisointi ei kuitenkaan riistä heiltä kertojan asemaa eikä sitä, että heidän kertomansa tarinat ja niiden merkitykset muodostavat tutkimuksen sisällön.

Kertomusten sisältö tuo heidät esiin osin myös moraalisisina todistajina ja tarinoihin liittyy ”testimony”-kerrontaa (vrt. Tierney 2000; Margalit 2002). ”Testimony” on omalla äänellä minä-muodossa kerrottu tarina elämästä, jossa korostuu se, ettei enää halua tulla vaiennetuksi. Tarinassa on tiettyä uhmakkuutta. Toisaalta uhmakkuuskin on kulttuurinen kerronnallinen rakenne, jossa kertoja kertoo elämästään muiden ”sorrettujen” suulla. (Tierney 2000, 556–557.) Erilaisia haastattelumuotoja pohdittaessa sekä objektivoiva että tunnustuksellinen haastattelu voidaan nähdä tiedon tuottamisen kannalta ongelmallisena. Objektivoiva ote käsittelee haastateltavia etäältä objekteina ja tunnustuksellinen taas kadottaa etäisyyden. (Törrönen 2005, 23.) Objektivoivan ja tunnustuksellisen tiedon välissä on kuitenkin monia paikkoja ja harmaita alueita, joissa on kyse etäisyyden ja läheisyyden säätelystä tutkimuksen teon aikana ja tutkimuksen teon edetessä. Toisten elämä on minulle tutkijana väline ymmärryksen lisäämisessä, olin sitten haastattelijana kuinka empaattinen tahansa. Tutkimushaastattelu ei voi ylittää kulttuurisia merkityksenantoja eikä valtarakenteita, vaikka haastattelija olisikin empaattinen kuuntelija. Haastattelut ovat olleet toisaalta tavanomaista vuorovaikutusta, mutta paikkani niissä oli tutkijahaastattelijan paikka ja sellaisena olin kulttuurisesti erittäin merkittävä kuuntelija. Arja Kuula (2006, 160–161) pohtii, että tutkittavalle haastatteluun osallistuminen voi olla jopa nautinnollista, koska hän voi kertoa itselleen tärkeästä aiheesta kuuntelijalle, joka on kiinnostunut ja jaksaa kuunnella vaatimatta tilaa itselleen tai omille kertomuksilleen. Josselson (2004, 297) toteaa, että haastattelija voi ylentää haastateltavansa ja saada tässä aikaan tiedostamattomia suurellisuuden tunteita. Haastateltavat ovat harvinais-

suudessaan olleetkin minulle tutkimuksen etenemisen kannalta erittäin merkittäviä. Haastatteluhetkellä olin haltioissani kaikesta siitä, mitä minulle kerrottiin. Tutkijana olin haastattelussa välillä aktiivinen ja yli-innokas kuuntelija, jollaista haastateltava ei kovin usein tapaa elämänsä varrella. Haastattelutilanteissa luotin omaan kykyyni kuunnella ja olla hiljaa puhuttaessa vaikeista asioista. Voi olla, että olen viettänyt koko olemuksellani haastateltavat kertomaan sellaistaakin, mitä he eivät olleet aikoneetkaan kertoa. Toisaalta olen myös kunnioittanut hiljaisuutta ja vaikenemistä enkä ole kysynyt jotakin mieltäni kaihertavaa kysymystä silloin, kun sen kysyminen on tuntunut liiksi tunkeilulta. Vaikeneminen on myös voinut johtua siitä, että esittämäni kysymykset eivät ole olleet haastateltavista erityisen kiinnostavia eikä heillä ole ollut tarvetta ”avautua” tai vastata kaikkiin kysymyksiini. (ks. Oinas 2004.)

Tutkimushaastattelussa haastateltavasta tulee samaan aikaan niin merkittävä, että ”tutkija” on kiinnostunut hänestä, mutta samalla hän on tutkijan tulkintojen armoilla ja siksi erityisen haavoittuva. Erityisen haavoittuvina voidaan pitää esimerkiksi lapsia tai vanhuksia. Pirjo Nikander ja Minna Zechner (2006) ovat tuoneet esiin lapsiin ja vanhuksiin kohdistuvan sosiaalitieteellisen tutkimuksen eettisiä yhteneväisyyksiä. Lähtökohtaisena oletuksena elämänkulun ääripäihin liittyvässä tutkimuksessa on tutkittavien haavoittuvuus. Haavoittuvuuden korostaminen on kohderyhmän suoje-
lua, mutta se voi muuttua myös ylisuojeluksi, joka riisuu toimijuutta ja alleviivaa marginaalisuutta. Lastensuojelun tarinoiden tutkimuksessa on nämä molemmat puolet: sekä kertojien haavoittuvuus että muistelun ja kertomisen liittyminen oman elämän arvokkuuteen ovat vakavasti otettavia eettisiä periaatteita kautta koko tutkimuksen tekemisen prosessin.

Yhdessä muisteltu ja kerrottu

Olen tehnyt ryhmähaastatteluja kahden nuoren naisen kanssa, jotka olivat minulle ennestään tuttuja. En tiedä, voiko meitä edes kutsua ryhmäksi. Ryhmähaastattelua on käytetty naistutkimuksessa ja myös historiantutkimukseen liittyvissä yhdessä muistelun tutkimuksissa (esim. Ukkonen 2000), joissa ryhmällä ajatellaan olevan emansipatorinen vaikutus osallistujille. Esther Madriz (2000, 835–836) pitää ryhmiä hedelmällisinä silloin, kun yksittäisten haastattelujen tekeminen on tutkittaville liian pelottavaa tai jännittävää. Ryhmä antaa turvallisen ympäristön, jossa samanlaisen kokemuksen, sukupuolen tai taustan perusteella koottu ryhmä voi ”kirjoittaa yhteistä

kulttuuria”. Ryhmässä voidaan tutkia omaa asemaa ja kokemuksia. Samalla ryhmäkeskustelu voi tuottaa erilaisia kertomuksia myös siitä arkipäiväisestä vastustuksesta, jota tietystä asemassa eläminen tuottaa. Ajatuksena on myös se, että ryhmässä henkilökohtainen tarina muuttuu kollektiiviseksi.

Toteuttamissani kolmen naisen ryhmäkeskusteluissa minun asemani ei ole ollut tasavertainen, vaan niissä on korostunut asemani tutkijana, entisenä sosiaalityöntekijänä ja eri sukupolven edustajana. Tasavertaisen kerronnan ja kanssatutkijuuden ihanne on ehkä sittenkin vain ihanne, mutta sitä kohti voi silti pyrkiä. Yhdessä tutkimisen menetelmässä tutkimuksesta muodostuu vuorovaikutuksellinen käytäntö, jossa voidaan osin purkaa myös tutkijan ja tutkittavien suhdetta tiedontuottajina (Shaw & Gould 2001, 38–39; Tee & Lathlean 2004; ks. myös Syrjälä ym. 2006). Se, että tutkimusta tekee ihminen yhdessä ihmisten kanssa (Wilkins 2000), on kuitenkin yritys asettua kuuntelemaan ja kuulemaan, mitä heillä on sanottavanaan. Mutta jos tutkija unohtaa valtasuhteiden ja kompetenssien realiteetit, onneksi tutkittavat voivat palauttaa haaveilijan aina takaisin. Näin kävi, kun keskustelimme yhdessä tutkimisen mahdollisuuksista ja rajoista.

Katja: Niin, et sehän vaan riippuu, et mitä siihen sit sattuu tulemaan.

Tuija: niinnn...

Katja: Ehkä ihan tommonen kanssatutkijuus on ehkä vähän hankalasti sillai toteutettavissa. Vaik se ois ehkä ihan hyvä idea, emmä tiedä, ehkä se on kumminkin helpompi, et sä oot tutkija ja me ollaan ehkä (naurua) sillai lähdeaineistoa.

Kati: Niin...(H2)

Silti tapaamisten myötä on muodostunut jotakin, joka oli ”me” mutta joka kuitenkin kunnioitti erilaisuuttamme ja erillisyyttämme. Ryhmäkeskustelujen ja haastattelujen rakentaminen vaati kaikilta halua asettua kertomisen tilaan ja toistemme kunnioittamiseen. Mielestäni keskustelumme tuottivat monia kertomuksia arkipäivän vastustuksesta, joka liittyy lastenkodissa elämiseen mutta jota on ollut vaikea käsitellä tai käsitteellistää siellä asuessa ja eläessä. Lastenkotiaikana vastustus on voinut peittyä arjen kohinaan tai tulla ohitetuksi liian äänekkyytensä vuoksi. Ehkäpä vastustuksesta kertominen ja sen kuuleminen ovatkin mahdollisia vasta jälkikäteen. Tietystä paikassa elämiseen liittyntä nöyryymistä ja vastustusta voidaan kertoa ja tehdä näkyväksi myös historian tutkimuksen keinoin (ks. esim. Vehkalahti 2002; 2004.) Michael Ungar (2001, 150) ehdottaa, että tutkittaessa “ongelmallisia” elä-

mänpolkuja tulisi käyttää sellaisia lähestymistapoja, jotka tunnistavat ja antavat mahdollisuuden ennakoimattomuudelle ja avoimuudelle, identiteettien ja elämänpolkujen jatkuvuudelle ja katkoksille. Olemme yrittäneet löytää tällaista lähestymistapaa, joka antaisi tilaa erilaisille muistoille ja kerronnalle. Keskustelumme ovat olleet sekoitus aktivoivaa, dialogista haastattelua ja paikoin arkista jutustelua ja vuorovaikutusta lähestyvää (ks. Gubrium & Holstein 2003, 39–45).

Ryhmähaastatteluissa olen pyrkinyt yhdessä muisteluun, kertomiseen ja tutkimiseen mutta pitämään koko ajan kaikkien mielessä sen, että puhumme tutkimustaroituksessa. Tutkimusasetelma ei ole terapeutin eikä tavoitteena ole ollut myöskään ”mennä syvemmälle” kokemuksiin tai etsiä jostakin kuvitellusta kokemusten syvyydestä ”todellista ja oikeaa” kokemusta lastenkotielämästä (ks. Törrönen 2005, 23). Tavoitteenani on ollut etsiä erilaisia tapoja kertoa siitä osana henkilökohtaista elämää. Haastatteluvaiheessa kykenin antamaan tukea ja ymmärrystä tarinan kertomiseen ainakin kahdella tavalla. Ensimmäinen oli emotionaalinen ja empaattinen ymmärrykseni. Tutkijana ja ihmisenä jouduin kestäämään haastattelutilanteessa syntyvän oman voimattomuuteni ja avuttomuuden elämän suurten ja pienten surujen edessä ja jakamaan sitä. Jouduin myös kohtaamaan sen vastuun ja surun, että lastenkodin johtajana ja sosiaalityöntekijänä olen ollut tuottamassa suruja ja pettymyksiä lasten elämään. Pystyin tukemaan kertomista myös siksi, että olin työskennellyt lastenkodeissa ja tiesin jo monia kertomiseen liittyviä arkoja aiheita ja ehkäpä myös salaisuuksia. Olin tavallaan ennalta vihkiytynyt näihin salaisuuksiin, mutta en haastatteluissa ole aloittanut itse niiden kertomista. Ulkopuolelta käsin nämä haastatteluissa vahvuuksiksi muodostuneet asiat voidaan myös kääntää heikkoudekseni ja nähdä puolueellisuutena. Äärimmäisenä vaihtoehtona tässä yhdessä tutkimisen osuudessa olisi käsittää tutkimustapani eettisesti arveluttavana ja puolueellisena tapana tutkia laitoksia tai sosiaalityötä ylipäänsä. Josselssonin (2004) tavoin tutkin ihmisiä, joiden kanssa jaan rajallisesti osan menneistä ihmissuhteista, paikkaa ja aikaa. Tämä vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen haastattelu-, kirjoittamis- ja julkaisuvaiheissa.

Ihmissuhteet ja niistä kertominen nousevat tutkimuseettiseksi ongelmaksi kaikissa tekemissäni haastatteluissa. Minulta on monesti kysytty, miksi olen halunnut tehdä osan tutkimuksestani korostaen yhdessä tutkimista ja muisteluun. Olisinko voinut saada saman tiedon tutkimalla aihetta toisin? Menetelmävalinnan vuoksi jouduin pohtimaan tutkimuksenteon eettisiä ulottuvuuksia monin verroin enemmän kuin tut-

kimalla aihetta jotenkin toisin. Ajattelen, että tällä menetelmällä olen pystynyt tuomaan esiin nuorten naisten omaa aktiivisuutta elämänsä jäsentämisessä ja siitä kertomisessa. Toisaalta en usko, että he olisivat välttämättä puhuneet tai kertoneet elämästään vieraalle tutkijalle, kuten he kertoivat siitä minulle. Tarinan kerronnan tyyli erottuu huomattavasti ”testimony”-kerronnasta, jota oli mukana erityisesti kirjoituksissa elämäkertoissa, mutta myös muissa elämäkerrallisissa haastatteluissa.

Olen rikkonut ainakin kahta ”luonnollisen” aineiston keräämistä ja haastattelujen tekemistä koskevaa sääntöä. Havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa korostetaan usein sitä, että tutkimusta tehdään mahdollisimman lähellä toimijoiden ”luonnollista” elämäntapaa ja -olosuhteita. Haastattelukäsikirjoissa voidaan opastaa tutkijaa siinä, miten lähestyä ja päästä lähelle tutkittavia ja tekemään haastattelua heidän kotiinsa tai miten arkoja ja hankalia aiheita ”syvennetään” useilla haastattelukerroilla (esim. Chirban 1996). ”Luonnollisuus” häviää erityisesti tilanteessa, jossa tutkija korvaa tutkittaville heidän näkemänsä vaivan. Valinta siitä, että tapaamme minun luonani oli olosuhteiden sanelema päätös, sillä emme halunneet keskustella missään julkisessa paikassa, kuten kahvilassa, emmekä myöskään missään virallisessa ympäristössä. Katin tai Katjan kotona tapahtuva haastattelu taas muistutti haastattelujen tekemisen aikaan minua liiaksi sosiaalityöntekijän kotikäynniltä, tunkeilulta henkilökohtaiselle alueelle ja tuntui sen vuoksi kiusalliselta. Voi olla, että minun kotini oli ”luonnollisin” saatavissa oleva ympäristö lastenkodin yhdessä muisteluun ja siitä kertomiseen. Jokaisella kokoontumisella olemme myös syöneet yhdessä ja ruokailun ajaksi on nauhoittaminen aina keskeytetty. Yhdessä syömisestäkin neuvottelimme ja päätimme, että se ei ole ”porkkana” vaan soveliasta käytöstä ja edes pieni korvaus siitä ajasta, jonka he antoivat tähän keskusteluun.

Keskusteluissa pyrin yhdessä kertomiseen ja yhdessä tutkimiseen. Keskusteluissa korostuu välillä myös vastavuoroinen kokemusten jakaminen dialogisen haastattelun ihannetta noudattaen (Denzin 2003,147), mutta tämä jakaminen ei ole aina äänekästä tai vilkasta keskustelua ja innokasta narratiivista kerrontaa vaan myös hiljaisuutta. Keskustelumme antoivat paljon tilaa hiljaisuudelle ja sille, että sanat välillä häviävät. Käsitteiden, sanaston ja kielen löytäminen oli toisinaan hyvin vaikeaa. Toisinaan vastustus erilaisia tulkintoja kohtaan oli keskusteluissa äänekästä, ja toisinaan vastustus oli vain hiljaisuutta.

Oliko tämä aihe lastenkotiin liittyvien institutionaalisten ja oman elämän dokumenttien yhdessä tutkiminen sitten kuitenkin liian lähellä minua tai päästinkö haas-

tateltavani liian lähelle kutsumalla heidät kotiini? Kysymys pitää sisällään sen oletuksen, että tutkijan on oltava neutraali, objektiivinen ja aina emotionaalisesti turvassa tutkittavien maailmasta. Ajattelen tämän niin, että läheltä ja kosketetuksi tulemalla olen saanut sellaista tietoa, mitä kaukaa en olisi koskaan saanut. Josselson (1995, 31) toteaa, että narratiivisessa tutkimuksessa juuri läheisyys tekee ymmärtämisen mahdolliseksi. Tutkimuksen asetelma, jossa luimme ja katselimme yhdessä lastenkotiaikaisia dokumentteja ja keskustelimme niiden erilaisista merkityksistä, poikkeaa aiemmista suomalaisista lastensuojelun dokumentointiin liittyvistä tutkimuksista ja myös narratiivisesta elämäkerrallisesta tutkimuksesta. Ian Shaw ja Nick Gould (2001, 38) väittävät, että sosiaalityön tutkimuksessa ja laadullisessa tutkimuksessa yleensäkin ollaan ottamassa askelta postmodernista ja narratiivisesta tutkimuksesta kohti kanssatutkijuutta, voimaannuttavaa ja positionaalista tutkimusta. Tällöin narratiivin käsite muuttuu kirjaimellisesta elämäntarinan kertomisesta laajemmaksi ja lopulta väitteeksi, että tutkimuksen tuottamat teoriat ja menetelmät ovat eräitä retoriikan muotoja, suostuttelua tai jopa itsessään tarinan kerrontaa. Tällaisen tutkimuksen ”äänien” vaihtelu ja puhujien päällekkäisyys voi myös luoda uusia mahdollisuuksia toisin kertomiselle.

5.3 Aineistojen analyysi ja tutkimuksen rajat

Olen halunnut tutkimuksellani luoda tilaa lastenkodista kertomiseen osana henkilökohtaista elämää. Pyrkimykseni on ollut rakentaa lastenkodista kerrottua tarinaa muisteltuna ja kerrottuna. Tällaisessa tutkimusasetelmassa haastateltavien eletty tieto yhdistyy minun tietooni tutkijana ja osin myös sosiaalityöntekijänä. Samaan aikaan jaan tutkijana monia positionaalisia tietämisen ja tuntemisen paikkoja haastattelemini ihmisten kanssa, mutta silti olen ”toinen” suhteessa heidän elämäänsä. (ks. Granfelt 2005.) Tutkimukseni alkutaipaleen äänen antamiseen liittyvien aikomusteni ja tähän liittyvien ehkäpä romantisoitujen näkemysteni vuoksi juoduin tutkimuksen edetessä sen tosiasian eteen, että tätä tutkimusta kuitenkin kirjoitan vain minä. Tutkimusta kirjoittaessani minä olen se, joka valikoi, lisää ja poistaa, kertoo tai jättää kertomatta. Vaikka kirjoittaminen voi olla myös tutkimusmenetelmä (ks. Richardson 2000), silti hyväkään tutkimusteksti tai kaunein pyrkimys ei poista valtasuhteita tutkijan ja tutkittavien väliltä.

Olen pohtinut Tessa Munseyn (2005) tapaan sitä, miten paljon tutkimusmenetelmällä voi vaikuttaa kerrottuun ja kuultuun tutkimustarina. Hän toteaa, että elämäkerrallinen tutkimus pikemminkin ylistää kuin demonisoi yksilöllistä tarinaa. Näin on myös silloin, kun kyseessä on ”poikkeava” tarina. Toisaalta tarinasta voi tulla ”poikkeava” vain siksi, ettei sitä kerro kukaan auktoriteetti eikä se sovi valtavirran ääniin vaan kuvaa toiseutta. Toisaalta Munseyn (emt.) tavoin uskon, että ehkäpä ”poikkeavia” tarinoita ei olekaan olemassa vaan on vain lukuisia henkilökohtaisia tarinoita, joita on vielä vaikea kertoa. Erilaisten tarinoiden kertominen vaatii paljon tukea ja ymmärrystä, jotta tarinat tulisivat kerrotuiksi ja kuunnelluiksi. Tähän liittyy tutkimuksen aineistoihin ja niiden keräämiseen liittyvä huoleni. Ensimmäinen aineistoni olivat julkaistut ja editoidut omaelämäkerrat, joita pidin ja pidän yhä ainutlaatuisena aineistona. Toisaalta minulla ei ole mitään tietoa siitä, miten ja minkälaisella tuella aineisto on syntynyt. Millaista eettistä pohdintaa tai keskustelua omaelämäkertojen kirjoittamiseen on liittynyt? Kaksi kertojista ei ole halunnut tekstiään julkaistavaksi kirjassa, mutta muut ovat julkaisemisen jälkeen olleet kokonaisuudessaan lukijoiden tulkinnan armoilla. Nykyisin ei varmastikaan suhtauduttaisi näin ”romantisoiden” äänen antamiseen vaan arvelisin, että tietoisuus erilaisista eettisistä kysymyksistä on lisääntynyt (Burman, Batchelor & Brown 2001, 455; Laitinen & Uusitalo 2007). Itse keräämästäni aineistosta tiedän, miten ja millä ehdoilla se on tuotettu. Vaikka tarinoiden keräämiseen on liittynyt äänen antamisen idea, se ei vie minulta tutkijana vastuuta siitä, mitä kirjoitan, mitä ja kenen ääniä tutkimukseen analyysin avulla valitsen.

Jokaisessa osatutkimuksessa lähestyn lastensuojelun muokkaamasta henkilökohtaisesta elämästä kertomista rajatun tutkimuskysymyksen kautta. Kussakin aineistossa tutkimuskysymys rajaa jotakin kerrotun tutkimustarinan ulkopuolelle. Vaikka olen kaikkien aineistojen kohdalla keskittynyt sekä sisältöön että kerrontaan, kukin artikkeli tuo analyysin keskiöön tutkimuskysymysteni mukaisia erilaisia tarinoita lastenkodista osana henkilökohtaisesta elämästä ja suhteista kertomista.

Taulukko 1. Tutkimuksen osatehtävät, aineistot, analyttiset yksiköt ja analyysin fokus

TUTKIMUKSEN ERI OSA- TEHTÄVÄT	AINEISTOT	ANALYYTTINEN YKSIKKÖ / ANALYYSIN FOKUS JA MENETELMÄ	
		Tarinan sisältö (mitä?) Temaattinen narratiivinen analyysi	Kerronta (miten?) Dialogis-performatiivinen narratiivinen analyysi
Millaisia kertojan paikkoja kertojat rakentavat itselleen tarinoissaan ja miten he kertovat erityisesti häpeästä näistä positioista käsin?	”Elämäni tarina” -julkaisun kirjoitetut ja editoidut elämäntarinat, joista aineistona oli 24 eri-ikäisten kirjoittajien omaelämäkerrallista kirjoitusta.	Elämäkerrassa (tarinassa) kerrotut häpeän hetket. Tarinan aika	Tunteilla kerrottu suhde itseen ja suhde muihin, jota kautta määrittävät kertojan paikat (positiot). Kerronnan aika
Mitä ja miten lastenkodista voidaan kertoa erilaisten dokumenttien kautta yhdessä muistelun ja tutkimisen metodia käyttäen?	Yhdessä muistelun ja tutkimisen menetelmän avulla tuotettu aineisto. (sattumasta syntynyt aineisto).	Viralliset dokumentit/tarinat, oman elämän ja yhteisön dokumentit/tarinat. Tarinan aika	Vuorovaikutuksessa syntyvä yhteisen ymmärryksen etsintä, tiedon vahvistaminen ja kiistäminen. Kerronnan aika
Mitä ja miten lastenkotia muistellaan ja siitä kerrotaan vanhuudesta käsin?	Neljän iäkkään samassa lastenkodissa olleen elämäkerralliset haastattelut (lumipallomenetelmä).	Lapsuus- ja lastenkotimuistot ja –tarinat.	Kerronnan tyylin ja kertomuksen kehystämisen eroavuudet Kerronnan aika
Mitä ja miten sijais-huollossa asuneet aikuiset naiset kertovat erityisesti äidistä?	Kolmen eri-ikäisen naisen kirjoitetut omaelämäkerrat ja elämäkerralliset haastattelut (oma kirjoituspyyntö).	Tarinat perhesuhteista ja äidistä.	Äidin moraaliset luonnehdinnat ja niiden rakentuminen. Kerronnan erot.

Analyysin kautta jokainen henkilökohtainen tarina ja ehkäpä erilainen kerronta tulevat pilkotuksi paloiksi ja kootuksi taas uudelleen tutkijaa kiinnostaneesta näkökulmasta. Elämäkerrallisen tutkimuksen analyysin vakuuttavuutta ja totuudellisuutta on pyritty lisäämään erilaisilla luettamisen keinoilla, joilla tutkija kierrättää tutkimustekstin tai kirjoittamansa analyysiversiot tutkittavilla. Tähän en ole lähtenyt, koska ajattelen Ruthellen Josselsonin (2004, 294) tavoin, että kirjoitetuksi tuleminen muotoilee, tiivistää, vangitsee lauseisiin ja kuvaa ihmisen elämää aina vain osittain ja tekee sille aina kuitenkin vääryyttä. Onko ihmiselle edes hyväksi lukea itse, mitä heistä on tutkimustekstissä kirjoitettu? Elämäkerrallinen, ”äänen antava” tutkimus voi olla ”lempeydessään” yhtä alistava kokemus kuin mikä tahansa muu valtasuhteisiin liittyvä nähdä ja määritellyksi tulemisen kokemus. Ennen analyysiä tapahtuneella kohtaamisella, kertomisella ja kuuntelulla on ollut merkitystä kaikille, jotka ovat siihen osallistuneet. Olen kohtuullisen varma siitä, että keskusteleminen ja oman tarinan pohdinta kanssani on ollut tutkimukseen osallistuneille turvallinen kokemus. Minusta tuntuisi kuitenkin aivan liian suureelliselta ja loukkaavaltakin väittää, että tutkimus olisi ”voimauttanut” heitä. Minulla ei ole mitään keinoa eikä edes halua varmistaa sitä oletusta, että yhdessä kertomisella ja kuuntelemisella olisi ollut emansipatorinen tai voimauttava vaikutus. Pysin kirjoittamaan parhaan taitoni mukaan niin, että tutkimuksen analyysi ja kirjoittamistapa samalla sekä suojelee tutkimukseen osallistuneiden intiimiyttä ja salaisuuksia että tuo esille kertojien muistoja, tarinoita ja ääntä.

Aineiston analyysissä olen tukeutunut narratiivisen tutkimuksen metodologiaan, jossa korostuvat narratiivien temaattiset ja dialogiset elementit (Riessman 2008). Aineiston kerääminen perustui ymmärrykselle tarinoiden yhdessä kertomisesta yhtälailla tutkimuksen aikana kuin elämässä yleensä. Kun tarinat ymmärretään yhdessä kerrotuiksi, niissä yhdistyvät kertojan ääni ja erilaiset äänet menneestä. Yhdessä kertominen tarkoittaa myös sitä vuorovaikutuksellista prosessia, jossa kertoja ja kuulija (haastattelija) ovat kerrontahetkellä. Lisa Capps ja Elinor Ochs (1995, 117) kutsuvat tällaista erilaisten menneiden ja nykyisten äänten yhtymistä yhdessä rakentamiseksi (co-construction). Erityisesti vuorovaikutuksellisissa haastatteluaineistoissa olen myös keskittynyt analysoimaan kerrontatilanteeseen liittyneitä kerronnan keinoja ja kerrontahetken tunteita: naurua, itkua ja hiljaisuutta, joita kirjoitetussa tekstissä on vaikea ymmärtää. Vanessa May (2008) huomioi, että moraalinen kerronta on aina epävarmaa ja kiistanalaista puuhaa, koska kertojan moraalinen maine

saattaa horjua, jos kuulija ei jaa tai ei hyväksy kertojan moraalialia. Haastatteluissa, kuten muussakin kasvokkaisuissa vuorovaikutuksissa, sekä puhuja että kuuntelija voivat tarkistaa, onko toinen ymmärtänyt asian siten kuin on tarkoitettu. Toisin kuin kirjoitetuissa elämäkertoissa, joissa elämä etenee kronologisesti, haastatteluissa liikimme ajassa joustavammin ja mennyt yhdistyi tämänhetkiseen elämään ja myös tulevaisuuteen monin tavoin. Kirjoitettu tulee usein tulkituksi ”vakavaksi” ja usein se myös on sitä, mutta jotakin kerronnalta riistetään, kun siitä kirjoitettaessa poistetaan hiljaisuus, hapuilu, nauru ja itku. Toisaalta kerrontahetkeen liittyvä itku tai huumori voivat myös tulla väärinymmärretyksi, kun tutkija kertoo niistä tutkimuksessaan (esim. Pösö 2005b), mutta Leena Eräsaaren (2004, 83) tavoin uskon, että nauru voi joskus ”valaista sisältäpäin” hankalasti kerrottavia asioita.

Kaikissa osatutkimuksissa elämäntarinoiden koko sisällöstä jäi paljon kirjoitetun tutkimuksen ulkopuolelle. Ensimmäisessä artikkelissani olin kiinnostunut erityisesti häpeän tunteesta ja siitä kertomisesta elämäntarinoissa. Keskityin kerronnan kautta rakentuviin erilaisiin subjektipositioihin ja siihen, miten häpeää ilmaistaan, säädelään ja käsitellään kustakin positioista käsin. Tutkin näitä elämäntarinoita kahden ulkopuolelta itse määrittelemäni käsitteen turvin. Se, että rajasin kiinnostukseni subjektipositioihin, kerrottuihin tunteisiin ja erityisesti analyttisenä käsitteenä käyttämäni laajaan häpeän käsitteeseen (Sheff & Retzinger 1997), merkitsi myös sitä, että kaksi ”Elämäni tarina” -kirjassa ollutta elämäntarinaa jäi analyysini ulkopuolelle. Analyysivaiheessa rajasin ensimmäisen ulkopuolelle siksi, ettei siinä ilmaistu tunteita, ja toisen siksi, että se oli moneen kertaan kerrottu ja kertoja pohti paljon erityisesti kertomiseen liittyviä kerronnallisia rakenteita, mahdollisuuksia ja eettisiä ulottuvuuksia. Tarinat poikkesivat sisällöltään ja rakenteeltaan muista elämäkertoista. Valitsemani analyttiset käsitteet eivät riittäneet näiden kahden kertomuksen luokitteluun eivätkä niiden analyttiseen käsittelyyn ja ymmärtämiseen.

Kaksi kertomuksista (Jimmy, 13 v., Jet -85, 14 v.) oli ”asioita” toteavia, mutta niissä ei ollut tutkimuksellisen intressini mukaisia, erityisesti tunteisiin liittyviä evaluatiivisia pohdintoja tai jaksoja. Molemmat olivat muodoltaan täysin lineaarisia ja ajassa eteneviä tarinoita tapahtumien kulusta. Lopuksi päätin kuitenkin ottaa Jimmyn mukaan analyysiin siksi, että hän sanoi kaksi asiaa: ”aloin erottua” ja ”olen tyytyväinen itseeni”. Ne riittävät minulle analyttisen luokituksen perusteiksi, sillä niissä verrataan itseä muihin ja myös suunnataan oma arvioiva katse itseen. Jet- 85 kertoi, etteivät ”kokemukset ole aina olleet mukavia”, mutta hän ei käyttänyt muita

tunnesanoja eikä myöskään tekstin jännitteisiä rakenteita kertoakseen mitään tunteistaan tai rakentaakseen evaluatiivista ainesta niin, että olisin lukijana voinut päätellä, mitkä kokemukset eivät olleet mukavia. Tutkijana en ymmärtänyt niukkuutta, mutta jälkeinpäin pohdin, oliko kyseessä yksittäisen lapsen tapa kertoa niukasti elämään ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvistä hankaluuksista vai yksinkertaisesti kirjoittamisen ja kirjallisen ilmaisun hankaluus.

Muissa elämäntarinoissa oli käytössä laaja tunnekirjo. En kuitenkaan ollut kiinnostunut kaikista kirjoittajien tunteista ja niiden toiminnallisuudesta, vaan keskityin ensimmäisessä artikkelissa (Eronen 2004) erilaisiin häpeän tunteisiin. Osittain samaa aineistoa analyysissään käyttänyt Silja Remes (2002, 80) pohti, miksi tarinat tuntuivat lukiessa jakautuvan sisällöltään onnellisiin tai onnettomiin tarinoin. Näiden tarinoiden ensimmäisessä analyysivaiheessa jäljitin tekstin perussävyä tai virettä. Tässä jäljittämisessä oli tärkeää mennä sisään tarinaan ja kuunnella kertojaa tarinan sisältä käsin (Kosonen 1998, 116.) Tarinoiden perusvire oli vaikeuksista ja selviytymisestä kertominen. Tarinoissa vaihtelivat sekä ilon ja tyytyväisyyden että kärsimyksen puhe. Kärsimys näissä tarinoissa oli enemmän pelon, nöyryytyksen tai häpeän aiheuttamaa mutta myös ruumiin kärsimyksiä (vrt. Kosonen 1997). Tunnekirjon tunnistamisessa käytin Michael Lewisin (1999, 125–127) kehittämää tunnemaal-
lia.

Keskityin tunnistamaan teksteistä ilon/tyytyväisyyden puhetta ja kärsimyksen puhetta. Toisessa analyysivaiheessa erittelin kirjoittajien kirjoittamishetkellä muotoutuneita subjektipositioita. Miten he lähtivät kertomaan itsestään? Millainen ”minä” elämäntarinaa kertoi? Osa kirjoittajista perusteli oman tarinan kertomista itsensä elossa pitämisenä. He pohtivat menneitä ja nykyisiä sosiaalisia suhteitaan ja etsivät tapoja kertoa hankalista suhteista. Toisissa tarinoissa hankalista suhteista kertominen sai oikeutuksensa siitä, että kirjoittaja halusi kertoa elämästään, jotta voisi olla avuksi muille. Toiset kertojat liittivät kerronnan oikeutuksensa ylpeyteen siitä, että olivat ylipäänsä selvinneet hengissä tähän päivään kertomaan tarinaansa. Kolmannessa vaiheessa erittelin eri väreillä värittämällä ilon/tyytyväisyyden puheesta ylpeyden, ilon, kiinnostumisen ja empatian tunteita ja kärsimyksen puheesta surun, pelon, vihan, inhon, hämmennyksen, häpeän ja syyllisyyden tunteita (empatia voi sisältyä myös kärsimyspuheeseen ja yllättyminen säikähtämisenä voi olla kärsimyspuhetta.). Tunteiden tunnistaminen tekstistä ei suinkaan edennyt selvärajaisesti, sillä tunnesanoja ei tekstissä välttämättä käytetty, mutta värittäminen toi esiin sen, että erilaiset subjekti-

positiot olivat myös konkreettisesti erivärisiä. Lopuksi jaoin kirjoittajat neljään erilaiseen subjektipositioon: kiusatut/uhrit, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat⁹. Näiden positioiden sisällä tutkin erityisesti erilaisista sosiaalisista suhteista kerrottuja häpeätilanteita, häpeän tunteen hallintaa ja sen erilaista ilmaisemista.

Kolmen eri-ikäisen aikuisen naisen kirjoitetussa ja elämäkerrallisiin haastatteluihin liittyvässä aineistossa jatkoin sosiaalisten suhteiden tutkimusta käyttäen kaksivaiheista narratiivista analyysiä (Eronen 2011). Tällaisella kaksivaiheisella analyysiotteella on mahdollista käsitellä suurempia narratiivisia aineistomääriä kuin rakenteellisella narratiivisella analyysillä, jossa analyysi rakentuu lyhyiden tekstiotteiden rakenteelliseen tulkintaan. Toisin kuin rakenteellisessä narratiivisessa analyysissä, käyttämässäni tavassa aineiston tulkinta perustuu enemmän koko aineistoon kuin vain yksittäisiin tekstiotteisiin. (Riessman 2008, 103–107.) Analyysin ensimmäisessä vaiheessa käytin temaattista narratiivista analyysiä; erittelin tarinoita eri sukulaisista ja perheenjäsenistä. Kaikkien kertojien elämäkertoissa ja haastatteluissa äiti mainittiin 77 kertaa ja esitettiin moraalisia luonnehdintoja äidistä suhteessa muihin henkilöihin. Isä mainittiin 43 kertaa erilaisissa tarinoissa, veli 35 kertaa ja sisko 24. Isovanhemmista, tädeistä ja sedistä oli vain muutamia mainintoja. Jokaisen kertojan perhesuhteiden henkilögalleria oli erilainen, samoin kuin näiden suhteiden merkitys heille itselleen.

Sekä kirjoitetuissa elämäkertoissa että elämäkerrallisissa haastatteluissa äidistä kerrottiin eniten tarinoita, minkä vuoksi valitsin moninaisten perhesuhteiden tarkemman analyysin sijaan analyysin kohteeksi kertomukset äidistä. Analyysin toisessa vaiheessa käytin dialogis-performatiivista analyysiä rakentaakseni kolme tarinaa äidistä. Analyysini pyrki noudattamaan Riessmanin (2008, 53–55, 105) ehdotusta, että analyysissä tulisi kerrotun sisällön (mitä kerrotaan) lisäksi kiinnittää huomiota kerronnan tapaan: miten äidin moraalista luonnetta rakennetaan tarinassa ja miten sitä myös muotoillaan yhdessä uudelleen haastattelujen aikana. Analyysissä kiinnitin huomiota myös siihen, miten kertojan valinnat vaikuttivat lukijaan/kuulijaan eli minuun. Tällaisessa esitykseen liittyvässä analyysitavassa korostuu, että merkitykset eivät ole tekstissä vaan ne syntyvät luettaessa, dialogissa tekstin kanssa. Tässä dialogissa myös tutkija tulee näkyväksi osaksi itse tutkimusta, sillä kuulijana hän vii-

---

⁹ Positiot kertovat erityisesti siitä kerronnan tavasta, jolla kertojat muistelevat elettyä elämää. Rikkailla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että kertojat korostavat erilaisten ihmissuhteiden, lastenkoti- ja perhehoitokokemusten, vaikeuksien ja niiden voittamisen tehneet elämästään rikkaita.

meistelee tekstin tai kuulemansa puheen tekemällä tulkintoja. Tässä artikkelissa lukija/kuulija olen minä tehdessäni tulkintoja lukemistani ja kuulemistani äitiin liittyvistä moraalisisista luonnehdinnoista tai tulkitessani kerrontaa henkilökohtaisen elämän ja normatiivisten perhe-elämän odotusten suhteesta. (Urek 2005.)

Yhdessä tutkimisen prosessiin liittynyt analyysi alkoi jo erilaisten elämän dokumenttien keräämisellä yhdessä tutkittaviksi. Nuoret naiset määrittelivät osan dokumenteista liian yksityisiksi ja osan liian ylimalkkaisiksi. Tätä kautta myös muotoutui tutkimuskysymyksen: mitä erilaiset dokumentit tuovat kerrottavaksi ja yhdessä muisteltavaksi lastenkodista (Eronen 2008). Aineiston ensimmäinen analyysivaihe oli erottaa toisistaan institutionaaliset ja henkilökohtaisen elämän dokumentit, joita molempia oli syntynyt lastenkodin käytännöissä. Dokumenteissa oli lastenkodin työntekijöiden kirjoittamia raportteja, nuorten itsensä ottamia valokuvia ja kuvaamia videoita sekä sukulaisilta saatuja valokuvia. Aineistoa analysoitiin ja merkityksellistettiin vuorovaikutuksellisessa prosessissa samaan aikaan, kun sitä luettiin tai katseltiin ja siitä keskusteltiin. Dokumenttien pohjalta syntyneet keskustelut ja tulkinnat olivat eräänlaisia kollektiivisen muistin tiivistymiä, joissa sekä muistaminen että unohtaminen tulivat yhteisöllisesti säädellyksi. Muistaminen ja menneen reflektointi on mahdollista vain nykyhetken käsittein, tästä hetkestä ja tämän päivän kontekstista käsin. (ks. Misztal 2003, 11–14.)

Analyysissä pyrin tuomaan esille dokumenttien sisällöstä, kerronnasta ja käymistämme keskusteluista ne kohdat, joissa erityisesti yritimme löytää yhteistä ymmärrystä ja joko löysimme sen tai jäimme hiljaisina hämmennyksen valtaan. Tätä kautta myös erilainen tunteilla kertominen liittyi osaksi tämänkin aineiston analyysiä. Tietoa emme voineet aina kiistää tai vastustaa emmekä vahvistaa sitä myötämielisyydellä, vaan toisinaan olimme vain yhdessä hämmentyneitä. Tarinat, joita tuotimme, olivat paljon jaetumpia kuin muissa haastatteluissa. Kertomisessamme korostui toistemme tunteiden kunnioittaminen. Toisaalta tuttuus myös antoi luvan olla eri mieltä, ja välillä tuotimme myös erillisyyttä ja erilaisuutta hyvin korostetusti. Aineiston analyysiin liittyi myös se, että äänen ottaminen ja sen antaminen ovat tasapainoilua hankalassa kulttuurisessa tunneverkostossa, jossa ei voi olla etukäteen varma äänen ottamisen eikä sen antamisen hyödyistä ja haitoista.

Tuija: Sit otetaan tää kysymys, et mitä hyötyä tästä tämmösestä tutkimusprosessista, et tutustuttais näihin asiakirjoihin ja mietittäis minkälaisen kuvan ne antaa itsestä ja lastenkotielämästä. Niin mitä hyötyä siit vois olla itselle?

Kati: En mä vaan tiää.

Katja: En mä nyt tiää. Olisko siitä meille mitään hyötyä, ku mehän nyt tietetään, et minkälaista siellä oli?

Tuija: mmm...no mitä hyötyä siit vois olla muille?

Katjaa:...niiinnn?

Tuija: Muille lapsille jotka joskus asuu lastenkodissa?

Kati: Ei hajuukaa...

Tuija: No, voisko siit olla hyötyä työntekijöille jotka tekee töitä lastenkodissa?

Kati: En mä tiää... liian vaikeita...

Katja: Sä kysyt niin suuria kysymyksiä, mut me yritetään parhaamme...

Kati: Niin.. (H2)

Minulle tutkijana kysymys tutkimuksen hyödyllisyydestä lienee ollut haastatteluaikaan ajankohtainen, mutta se on todellakin suuri ja vaikea kysymys. Kati ja Katja suostuivat pohtimaan ja yrittämään parhaansa. Heidän kanssaan ymmärsin, että tärkeintä ja itselle merkityksellisintä ei välttämättä toisteta eikä huudeta suureen ääneen eikä se välttämättä ole räikein koettu väärinkäytös vaan se voikin olla hiljaisuutta. Vaikka tapamme kertoa ja myös aineiston analyysi keskittyi epävarmuuden hetkiin, niin ajattelen Atvar Brahia (1996) mukaillen, että tämän aineiston analyysi tuo esille sen, miten sama konteksti mutta siihen liittyvät erilaiset elämän dokumentoinnin käytännöt tuottavat erilaista kerrontaa ja ymmärrystä lastenkodista osana henkilökohtaisesta elämästä kertomista.

Oman analyttisen mahdollisuutensa tutkimukseen toivat iäkkäiden, samassa lastenkodissa asuneiden elämäkerralliset haastattelut (Eronen 2009). Tässä osatutkimuksessa tutkimuskysymyksen rajauksena oli se, mitä ja miten iäkkäät ihmiset kertovat lastenkodista osana elämäntarinaansa. Analyysissä etsin erilaisia lastenkotiin liittyviä kerrottavuuden ulottuvuuksia: tarinan (mitä kerrotaan) ja kerronnan (miten kerrotaan) eroja ja mahdollisuuksia. Tämänkin analyysin tavoitteena oli antaa mahdollisuus monenlaiselle kerronnalle. Analyysissä en päätenyt noudattamaan sellaista elämäkerrallisen tutkimuksen analyysiä, jonka lopputuloksena olisi kertojan äänellä rakennettu kokonainen elämäntarina, josta on poistettu tutkijan kysymykset ja tulkinnat. (ks. Atkinson 2007, 236–237.) Valintani oli tutkimuseettinen ja perustui siihen, että haastateltavat tuntevat toisensa, mutta eivät ehkä ole kerto-

neet toisilleen koko elämäntarinaansa. Heidän välisensä tuttuus helpotti haastattelemaan pääsemistä, kuten myös se, että haastateltavat olivat puhuneet elämästään lastenkodissa myös yhdessä eri tilanteissa, joiden narratiiviset käytännöt pohjautuivat tuttavuudelle, ystävyydelle, puolisoiden väliselle suhteelle tai lehtihaastatteluihin. Tutkimushaastatteluissakin heidän välisensä tuttuus ja intiimiys tulivat esille. Kirjoitetussa tutkimuksessa ja analyysissä kerrottavuuden rajat määrittävät suojelemaan yksityisen kertojan arvokkuutta, yksityisyyttä ja hyvinvointia sekä heidän välisiään suhteitaan. Empiirisesti analyysin kautta esille nostamani ulottuvuudet eroavat toisistaan erityisesti kerronnan sisällön (mitä kerrotaan) ja sisäisen organisoinnin (rakenteen) mukaan, mutta myös erityisesti haastattelutilanteen vuorovaikutuksen eli dialogis-performatiivisen rakenteensa mukaan. Vahvat ulottuvuudet olivat tarinoita, jotka olivat haastateltavien valmiiksi miettimiä ja joita he lähtivät miltei oma-aloitteisesti kertomaan heti tutkimussuhteen alussa. Analysoimalla kutakin haastattelua ensin itsenäisesti ja sitten vertaamalla niitä toisiinsa sain esille sekä vahvoja että hiljaisempia kertomuksia, jotka tulevat kerrotuiksi haastattelun myötä (ks. Riessman 2008, 41). Julia Chaitin (2004) puhuu elämäkerrallisten aineistojen analyysitavasta, jota hän kutsuu ”syväanalyysiksi”. Yksinkertaisimmillaan se merkitsee haastattelujen tarkkaa litterointia ja luentaa ja taas uudelleen luentaa. Se voi myös merkitä haastattelunauhojen uudelleen kuuntelua. Toisin kuin syvähaastattelussa, jossa kertojan ”sisimmän” olemuksen tai kerrotun perimmäisen merkityksellisyyden ajatellaan paljastuvan tunnustuksellisuuden kautta useiden haastattelukertojen jälkeen, ”syväanalyysissä” haastateltavan kertomuksessa olennaisin ja hänelle merkityksellisin voidaan yhtä hyvin kertoa heti haastattelun tai omaelämäkerrallisen kirjoituksen alussa, mutta sellaisena se näyttäytyy vasta suhteessa koko kerrottuun tarinaan.

6. Osatutkimukset ja niiden tulokset

Kukin osatutkimus tuo esille lastensuojelun muokkaamaan henkilökohtaiseen elämään ja sen kerrottavuuteen liittyviä erilaisia kertomisen mahdollisuuksia. Tavoitteenani on ollut Liz Stanley'n metaforaa lainatakseni kääntää kaleidoskooppia uudelleen ja uudelleen, jolloin palaset ovat perustaltaan samat, mutta ne muodostavat aina uuden kuvan. Yhdessä osatutkimukset laajentavat moniäänistä tarinavalikkoa lastenkodissa eletystä lapsuudesta kertomisesta.

6.1 Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerroissa

Ensimmäisessä osatutkimuksessa olin kiinnostunut lastensuojelusta ja erityisesti siihen liittyvistä erilaisista tunteista. Kokemuksellinen lähtökohtani oli, että lastensuojelu on tunteiden kyllästävä. Brid Featherstone (1999) väittää, että erityisesti lastensuojelun sosiaalityön haasteena ovat juuri ne monet yhteiset identiteetit, jotka työntekijät jakavat asiakkaiden kanssa. Työntekijöiden tulisi kyetä kuuntelemaan monia tarinoita perheistä, äitiydestä, isyydestä ja lasten haavoittuvuudesta samaan aikaan kun ovat itse äitejä, isiä, tyttäriä tai poikia. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa auttamistyön ja erityisesti lastensuojelun herättämiä tunteita on otettu pohdinnan, tutkimuksen ja kirjoittamisen kohteeksi (esim. Forsberg 2000 ja 2003; Hurtig & Laitinen 2002). Lastensuojeluperheiden perhedynamiikasta kirjoittaessaan Lounavaara-Rintala ym. (1997) katsoivat, että lastensuojelun asiakasperheet olivat erittäin huonosti autettavissa terapeutteisilla, systeemiteoreettisilla tai psykodynaamisilla menetelmillä. Tämän vaikean autettavuuden taustalla oli heidän mielestään perheiden kyvyttömyys kohdata häpeää, katsoa tehtyä pahuutta. Kirjoittajien mukaan tämä häpeä levisi samalla auttajaverkostoon ja teki sen toimintakyvyttömäksi. Häpeän läsnäolo on liitetty sosiaalityön asiakkuuteen myös sosiaalityön tutkimuk-

nessa. Sosiaalityön asiakkuuteen liittyy nöyryydyksen, alistamisen ja häpeän tunteita (Rostila, 1988, 108–123). Toisaalta taas Arja Tuomen (1992,64) mukaan kukaan sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan halua tahallaan nöyryyttää, nolata tai alistaa asiakkaitaan. Häpeä on hankala tunne niin sosiaalityöntekijöille kuin asiakkaillekin. Anneli Pohjola (2002, 45) kirjoittaa, että auttamissuhteeseen sisältyvä valta on usein mikrovaltaa, joka on piiloista, huomaamatonta ja usein tarkoituksetonta oheisvies-tintää. Se voi kuitenkin kasvaa itseään suuremmaksi, kun se todellistuu apua ja tu-kea edellyttävässä tunneherkässä tilanteessa.

Ensimmäisessä artikkelissa tarkastelin, millaisia subjektipositioita, minän paikkoja, kertojat rakensivat omaelämäkerroissa itselleen. Miten he näissä paikoista käsin jäsensivät häpeää? Miten häpeä sääteli suhdetta muihin ja itseen? Käytin tässä artikkelissa analyttisenä käsitteenä laajaa häpeän käsitettä. Tarkasteluni lähti siitä, että häpeä on sosiaalinen tunne, joka sijoittaa ihmisen suhteeseen toisten ja itsen kanssa. Häpeä kertoo sen, että olemme yhtä aikaa sekä yksilöitä että sosiaalisissa suhteissa toisiimme. Häpeällä säädellään sosiaalisissa suhteissa etäisyyttä ja läheisyyttä, kuu-lumista ja vieraantumista, hetkestä hetkeen. Häpeä viittaa laajaan tunneperheeseen, joka vaihtelee lievistä epämuikavuudesta, oudosta olostä, häpäisemisen ja kärsimyksen hetkiin sosiaalisissa suhteissa. (Retzinger 1995, 1105; Scheff & Retzinger, 2000a.) Länsimaisissa kulttuureissa häpeän käsite on kaventunut ajan myötä ja muo-toutunut erilaiseksi kuin itäisissä kulttuureissa. Länsimainen häpeäsanasto on muut-tunut miltei yksipuolisen negatiiviseksi. Moderneissa individualistisissa yhteiskun-nissa häpeän eri muotoja pyritään välttämään ja ohittamaan. (Scheff & Retzinger, 1997; ks. myös Malinen 2002.) Häpeän dynamiikan esiin tuomiseksi häpeäsanastoa on laajennettava. Häpeä tulisi ymmärtää mahdollisimman laajana käsitteenä, joka sisältää myös positiivisia toiminnallisia mahdollisuuksia: häpeää ei tarvitse yrittää kaikin voimin välttää, paeta tai tehdä näkymättömäksi. Tällöin häpeää voidaan pitää luonnollisena tunteena tilanteissa, joissa on hävettävää (Mäntysaari 1996, 47). Ame-rikkalaiset sosiaalipsykologit Thomas Scheff ja Susan Retzinger (1997; 2000a; 2000b) käsittelevät tutkimuksissaan häpeän ja sosiaalisten sidosten suhdetta. Heidän mukaansa häpeä liittyy sovinnon mahdollisuuteen niin yksilöllisellä kuin yhteisölliselläkin tasolla. He käsittävät Goffmanin (1967) tavoin häpeän liittyvän kaikkiin sosiaalisiin suhteisiin joko olemassa olevana tai epämiellyttävänä mahdollisuutena. Tällainen laaja häpeän käsite pitää sisällään ”omantunnon tuskat”, joita voidaan pi-tää häpeän tajuna. Se pitää sisällään nolostumisen, vaatimattomuuden, nöyryyden,

alistumisen, ujouden, epä mukavan oudon olon tuntemukset, epäpätevyys, torjuttuksi ja hylätyksi tuleminen, epävarmuuden, kelpaamattomuuden, turvattomuuden kuin itsevarmuuden puutteenkin. Se on analyttisena käsitteenä häilyvä, mutta se tuo esiin kestoiltaan ja intensiteetiltään erilaisia häpeäepisodeja ja häpeän kierteitä. Laaja häpeäkäsitys antaa analyysin pohjaksi myös perussanaston. Häpeää ilmaistaan kielessä erilaisilla sanoilla, joilla kuvataan ihmisten välisiä suhteita ja suhdetta itseensä.

Jokainen kirjoittajista kertoi ”sijoitushistoriansa” (ks. Vilkkonen 1998, 28). Elämäntarinan kerronnassa referentiaalinen funktio viittaa tapahtumien perättäisyyteen, todenperäisyyteen, kerronnan tarkkuuteen ja rajauksiin. Evaluatiivinen, tapahtumia arvioiva ja merkityksiä antava funktio tuo menneiden tapahtumien keskelle nykyisen arvioivan kertojan. (Vilkkonen 1997, 94, Wertsch 2002, 57–60.) Arvioivan aineksen kautta kirjoittamishetken ajasta käsin rakentuivat kirjoittajien positiot. Häpeä ja muut tunteet tuotiin omaelämäkertaan evaluatiivisen aineksen kautta menneeseen tästä päivästä käsin. Sosiaaliin suhteisiin liittyvästä tunteiden kirjosta ja erilaisista häpeän hetkistä kertoessaan kirjoittajat rakensivat itselleen erilaisia subjektipositiota. Kertomuksissa tunteita ei sanoitettu suoraan iloksi, suruksi, yllättymiseksi, häpeäksi tai syyllisyydeksi vaan tunteiden sanasto oli myös metaforia ja metonymioita ja tekstin rakenteen yhteyksiä (ks. Kaskisaari 1998). Häpeästä kerrottiin dialogeina ja tarinoina elämästä, jossa häpeä liittyi ihmisten välisiin suhteisiin ja toimintaan tai suhteeseen oman itsen kanssa. Joku kertoi pienellä äänellä pieniä julmia tarinoita. Toinen taas kertoi jatkuvasta kärsimyksestä ja sosiaalisissa suhteissa mitätöidyksi tulemisesta. Analyysin edetessä erilaiset subjektipositiot hahmottuivat erilaisen elämästä kertomisen kautta myös konkreettisesti erivärisiksi. Menneen väriskaala, paletin niukkuus tai runsaus, väritettiin kuitenkin tästä hetkestä käsin.

Erivärisissä positioissa ilmaistiin erilaista häpeää ja niiden aikajänne suhteessa häpeän hetkiin oli erilainen. Kertojat asettuivat kiusatun, etsijän, tyytyväisen ja rikkaan subjektipositiioihin. Seuraavassa kaaviossa pyrin esittämään kerrottujen positioiden muodostumista suhteessa muistellun tarinan ajan ja kerronnan ajan sosiaaliin suhteisiin.

Taulukko 2. Ensimmäisen osatutkimuksen tulosten tiivistelmä

POSITIOT	MENNYT JA MUISTELTU TARI- NAN AIKA	KERRONNAN AIKA
Kiusatut	Turvattomat ja alistavat sosiaaliset suhteet.	Turvattomat ja alistavat sosiaaliset suhteet.
Etsijät	Eristävät, leimaavat ja mitätöivät sosiaaliset suhteet (arvottoman häpeä).	Toive paremmista sosiaalisista suhteista tulevaisuudessa.
Tyytyväiset	Turvattomat sosiaaliset suhteet.	Neutraalit suhteellisen turvalliset sosiaaliset suhteet ja ylpeys itsestä.
Rikkaat	Alistavat, mitätöivät ja turvattomat suhteet.	Rakastavat, anteeksiantavat ja sovintoon pyrkivät sosiaaliset suhteet. Tarinaa kerrotaan korostetusti turvasta ja ”kotoa” käsin. Kerronnassa käytetään laajaa tunnekirjoa ja erilaisia häpeän asteita.

Häpeä ei liittynyt yksioikoisesti näissä kertomuksissa arvottoman häpeään eikä siihen, että kertoja oli itse kasvanut ja elänyt lastenkodissa tai sijaisperheessä. Myöhempäänkään sosiaalityön asiakkuuteen kaikki kertojat eivät liittäneet arvottoman häpeää, mutta etsijöillä tähän suhteeseen liittyi voimakasta leimatuksi tulemisen vastustusta ja vihaa. Toisissa kertomuksissa lastensuojelun puuttuminen tilanteeseen ja kotoa pois pääseminen olivat vähentäneet häpeää. Kiusatuilla häpeä liittyi turvattomiin ja alistaviin sosiaalisiin suhteisiin, joista he olivat olleet liian riippuvaisia. Etsijöillä häpeä liittyi eristäviin, mitätöiviin ja esineistäviin suhteisiin, joissa he olivat joutuneet puolustautumaan. Tyytyväiset kertoivat suhteista, joissa häpeä ei määrittänyt elämää. Heidän kokemansa häpeä oli ollut kerrontahetkellä episodista. Rikkaan subjektipositiossa häpeä nolostumisena ja omantunnontuskina oli toiminut myös sovinnon edellytyksenä: vapauttavasti. He kertoivat antaneensa anteeksi, ottaneensa opiksi toisten sanomisista ja oppineensa pitämään puolensa.

Ulkoisia olosuhteita tärkeämmäksi kertomuksissa nousi sosiaalisissa suhteissa olo ja se, millaisen minän paikan lapsena tai nuorena näissä suhteissa voi tai oli voinut itselleen rakentaa. Häpeä liittyi tässä aineistossa myös kasvamiseen tytöstä naiseksi. Kiusatuilla naiseksi kasvaminen oli ollut pelottavaa ja tarkkaa puuhaa, hyväksikäytetyksi joutumista, alistumista ja maineen menetystä. Etsijän naiseuteen kuului häpeä omasta ”miehisestä” tai ”lapsellisesta” raivosta, joka eristi heitä sosiaalisista suhteista. Tyytyväisille kasvaminen oli ollut itsenäistymistä, ”lapsellisen” iloinen ja ylpeä asia, eikä siinä ole otettu kantaa sukupuoleen. Rikkaille naiseuden päämääränä oli tulla omaa äitiä rikkaammaksi: rakastavammaksi ja tyytyväisemmäksi suhteissaan.

6.2 Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna

Toisen osatutkimuksen tavoitteena oli ensinnäkin laajentaa sosiaalityön tutkimuksen tiedontuotannosta ja dokumentoinnista käytävää keskustelua ja toiseksi tarkastella yhdessä tutkimisen menetelmää käyttäen kahden lapsuutensa lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa niitä erilaisia dokumentteja, jotka kertovat heidän elämästään. Kysyin: mitä erilaiset dokumentit tuovat kerrottavaksi lastenkodista osana henkilökohtaista elämää? Analyysissä keskityin nostamaan esille hetkiä tiedon todeksi määrittelystä eli myötämielisyydestä, vastustuksesta eli kiistämisestä ja hämmennyksestä suhteessa erilaisiin dokumentteihin (ks. Bruner 1991; Kitzinger & Farquhar 1999).

Taulukko 3. Toisen osatutkimuksen tulosten tiivistelmä

DOKUMENTIT		TARINAN (DOKUMENTTIEN) SISÄLTÖ JA AIKA	KERRONNAN AIKA, YHDESSÄ MUISTELU JA DIALOGIS- PERFORMATIIVINEN TULKINTA
Institutionaalinen elämästä kertominen (lastensuojelun ammattilaisten kirjoittamat tarinat)	<i>Yhteenvedot</i>	Koko elämä neljällä sivulla.	Hämmennys, myötämielisyys ja poeettinen toisto. Muistot ihmisistä.
	<i>Päivittäiset raporttikirjat</i>	Lapsi lastenkodin ajassa ja tilassa.	Vastustus, hämmennys, kiistäminen, nauru ja karnevalisointi.
Henkilökohtaisesta ja yhteisön elämästä kertominen (oman elämän dokumentointi)	<i>Valokuvat</i>	Hetkiä arjesta, juhlasta, perheestä ja ystävistä.	Myötämielisyys ja hiljainen muistelu.
	<i>Videot</i>	Villit ja äänekkäät lapset retkellä leppoisten (leppujen?) aikuisten kanssa.	Kollektiivinen muistaminen ja unohtaminen. Sosiaalisesti sopivat muistot.

Tämä tutkimus on hyvin paikallinen, ja siinä tutkitut dokumentit kertovat yhdestä 1980–1990-lukujen lastenkodista, josta elämästä kertomisen ja dokumentoinnin tapoina olen nostanut esiin sekä institutionaalisen dokumentoinnin että oman ja yhteisön elämän dokumentoinnin. Tällä jaolla pyrin laajentamaan sosiaalityön dokumentoinnin ja tiedontuottamisen ymmärrystä. Jos olisimme lukeneet yhdessä vain institutionaalisia ammattilaisten kirjoittamia dokumentteja lapsesta, joissa kuvataan lasta lastenkodin ajassa ja tilassa ja mahdollisesti myös mitataan ”edistymistä”, kertomus lastenkodista ja myös itsestä olisi ahdas. Yhdessä muistella ja keskustella tähänkin kerrontaan tuli mukaan myötämielisiä ja helliä muistoja ihmisistä tekstien takana. Jos taas olisimme rakentaneet keskustelujamme ainoastaan valokuvien ja

videoiden kautta, kerronnassa korostuisivat hiljaisen myötämielisyyden hetket, joissa oma tarina rakentuu osaksi suvun tarinaa, lastenkotiyhteisön tarinaa, aikuistuvan ikäpolven tarinaa ja jossa muistetaan myös käydyn kamppailuja sosiaalisesti sopivista muistoista ja unohtamisesta, kuten aikuisille syystä tai toisesta kiusallinen retkivideo osoitti.

Dokumentit – niin institutionaaliset kuin henkilökohtaisetkin – ovat aina fragmentaarista kerrontaa, jossa kertoja valikoi sen, mitä kertoo ja miten. Yksilöllinen kerronta on mahdollista vain sosiaalisen kerronnan sisällä, jolloin normit ja rakenteet sääntelevät kerrottua ja sen tarkoituksia. Kerronnalla ravistellaan välillä myös sosiaalisesti sopivan kerronnan rajoja. Erilaisten dokumenttien kautta käymämme keskustelut toivat menneestä esille erilaisia ääniä, asioita ja tarinoita. Keskustelussa myötämielisyys vaihtui vastustukseksi tai vastustus myötämielisyudeksi ja jätti välillä hämmennyksiin epävarman tiedon äärelle.

Tässä tutkimuksessa yhtä lailla institutionaaliseen kuin oman elämän kerrontaan liittyvä dokumentointi asettui yhteiskunnallis-historialliseen aikaan, jossa muutokset suhteessa erilaisen dokumentoinnin mahdollisuuksiin olivat lisääntyneet ja samalla myös yksityisyyden suojan sääntely oli kiristynyt (ks. Plummer 2001; Pöysä 2006). Sääntelyn ajallinen ulottuvuus tuli näkyviin siinä, että Kati ja Katja olivat tutustuneet asiakirjoihinsa 2000-luvulla, jolloin asiakirjoja koskeva lainsäädäntö ja asiakirjahallinto olivat muuttuneet asiakkaaseen nähden avoimemmiksi ja yksityisyyden suojaan nähden tiukemmaksi (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000). Erilaiset menneet oman elämän dokumentit oli tuotettu yhteisöllisemmässä ajassa, jossa lapsen kuuluminen lastenkotiyhteisöön ja näkyminen tämän yhteisön jäsenenä, on ollut mahdollista. Tämä näkyminen ja erityisesti kuuluminen on tosin ollut jo murroksessa ja ristiriitaista. Nykyisissä äärimmilleen viedyissä tietosuojaan ja huoltajien lupaan perustuvissa valokuvauskäytännöissä lapsen esiintyminen ryhmäkuvassa tai toisen lapsen albumissa saattaa muodostua lastenkodissa sellaiseksi ongelmaksi, jonka seurauksena tällaisia kuvia ei enää oteta. Toisaalta taas laajeneva teknologia ja erilaiset sosiaaliset mediat ja niiden käyttäminen oppimisen ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen apuna kuuluvat lasten nykyiseen tavalliseen arkeen.

6.3 Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista

Kolmannessa osatutkimuksessa tutkin lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuutta iäkkäiden ihmisten elämäkerrallisten haastattelujen kautta. Lähestyin lastenkotimuistoja narratiivisen tutkimusotteen ja erityisesti kerrottavuuden käsitteen avulla. Kerrottavuuden käsite liittyy sekä muistamiseen että kertomiseen, joista molempia sääntelevät narratiiviset käytännöt ja ympäristöt. Se, että tavoitin tutkimukseeni pääasiassa iäkkäitä ihmisiä, kertoo osaltaan lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuudesta. Ajallinen etäisyys ja eletty elämä tekivät lastenkodista kertomisen mahdolliseksi. Ajallisen etäisyys lapsuuteen antoi mahdollisuuden tarkastella lastenkodin merkityksiä erilaisissa menneissä ikävaiheissa ja erilaisissa narratiivisissa ympäristöissä tästä päivästä käsin. Toisaalta ajallinen etäisyys lapsuuteen saattoi haastatelussa hetkittäin hävitä miltei kokonaan, kun kerrottavaksi tulivat lapsuusmuistot hajuineen, makuineen, äänineen ja tunteineen.

Elämäkerrallisten haastattelujen analyysi toi esiin neljä erilaista vahvaa kerrottavuuden ulottuvuutta. Lastenkodista kerrottiin 1. menneelle ajalle uskollisena ja omana selviytymisenä, 2. osana oman perheen ja suvun tarinaa, 3. tämän päivän valittamattomuutena ja 4. tunteina, joista tässä aineistossa korostui häpeä. Lastenkotimuistot ovat vaikeasti kerrottavia, mutta jokainen kerrottavuuden ulottuvuus valottaa omalta osaltaan näiden muistojen kertomiseen liittyviä mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Taulukko 4. Kolmannen osatutkimuksen tulosten tiivistelmä

KERRONNAN ULOTTUVUUDET	TARINAN AIKA JA SISÄLTÖ	KERRONNAN AIKA JA MUISTELUN TAPA (PERFORMATIIVINEN)
Menneelle ajalle uskollinen kerronta ja oma selviytyminen	Aikakausien aika: tiukat ajat, lastenkodissa oloaika, sota-aika.	Tavallisuuden korostaminen.
Perheen ja suvun tarina	Perheen ja suvun aika. Köyhyys, nälkä, sairaudet, toisen vanhemman menetys.	Poikkeuksellisuuden korostaminen. Henkilökohtaisen kerronnan kietominen poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tarinaan.
Valittamattomuus	Hetkien aika. Lastenkoti tilana, paikkana ja jännitteisinä sosiaalisina suhteina.	Epäoikeudenmukaisuuksista kertominen ja tunteilla kertominen.
Tunteilla ja tunteista kertominen. Häpeä.	Toistuvat häpeän hetket.	Ajan hävittävä/ylittävä kerronta. Menneen jatkuva läsnäolo.

Lastenkodista voitiin kertoa uskollisena menneelle ajalle, jolloin kerrottiin kollektiivinen kertomus tiukoista ajoista. Oma tarina kietoutui osaksi kansallista historiallista aikaa, johon liitettiin henkilökohtainen selviytymiskertomus. Lapsuudesta ja lastenkodista kerrottiin osana oman sukupolven kovaa lapsuutta ja korostettiin omaa sitkeää selviytymistä ja katkeruuden välttämistä. Jäin pohtimaan sitä, onko tämä Roosin (1987) kuvaamaa ”vaikeuksista voittoon” -kerrontaa, jonka hän ajattelee olevan erityisen sukupolvispesifiä vai saattaisivatko myös nuoremmat lastenkodissa olleet käyttää tällaista kerrottavuuden ulottuvuutta oman tarinansa kertomiseen. Selviytymiskertomusten rakenne toistuu erilaisissa suomalaistutkimuksissa tarinoiden sisällöllisenä rakenteena: elämä on kovaa, on yritettävä selviytyä, lopulta selviydytään ja ollaan siitä ylpeitä. (Kortteinen 1992, 43–44, myös Saarenheimo 1997, 180–182.) Selviytymistarinassa elämä hahmotetaan nousevan kaaren mu-

kaan, ja tämä rakenne säätelee tarinaan liittyvien tunteiden kuvausta (Nätkin 1997, 269). Kertomukseen ei liitetä pelon, ahdistuksen tai epävarmuuden tunteita eikä liioin korosteta osaksi tullutta huonoa kohtelua. Ajalle uskolliset selviytymiskertomukset ovat tärkeitä lastensuojelun tarinoina, koska niiden avulla omasta elämästä voidaan kertoa tavallisena ja samalla rakentaa positiivista kertojan asemaa tähän päivään. On kuitenkin hyvä muistaa tämän kerrottavuuden ulottuvuuden rajoitukset, sillä jos tästä muodostuu korostetusti toivottu kulttuurinen kerronnan rakenne tai jopa mallitarina, se johtaa väistämättä toisenlaisten tarinoiden hyljeksimiseen ja erilaisten tarinoiden vaijuttamiseen.

Kun lastenkodista ja sinne päättämisestä kerrottiin osana oman perheen ja suvun tarinaa, kerronnassa korostui tavallisuuden sijaan poikkeuksellisuus. Oma tarina kietoutui suvun tarinoihin, joihin liittyi yhtä lailla selviytymistä, virhearvioiteja kuin menetyksiäkin. Köyhyys, nälkä, sairaudet, kulkutaudit ja toisen vanhemman kuolema koskettivat perhettä. Aikana, jolloin avun tarvitsijoiden määrä oli suuri ja yhteiskunnan institutionaalinen apu lapsille ja perheille annettiin köyhäinhoidon avustusten kautta pääasiassa joko yksityis- tai laitossijoituksina, lastenkotiin oli samaan aikaan sekä päästy että jouduttu. Kerronnassa korostuu samanlainen ymmärrys vanhempia ja vanhempien elämäntilannetta kohtaan kuin minkä Molly Andrews (2004) totesi tutkiessaan neljän 75–90-vuotiaan englantilaisen elämäntarinoihin liittyviä muistoja äidistä. Kertomuksiin sisältynyt henkilökohtainen, traumaattinenkin, lapsuuden kokemus tuli tulkituksi ja ymmärretyksi osana suvun tarinaa, jossa se liittyi myös yhteiskuntapoliittisiin ilmiöihin ja rakenteisiin. Kerrottavuuden ulottuvuus korosti henkilökohtaisen elämän kietoutumista poliittisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Valittamattomuus toi kerrottavaksi lastenkodin arkisiin käytäntöihin liittyneitä tarinoita epäoikeudenmukaisuuksista, pienistä iloista, hoivan puutteista ja aikuisten välillä julmastakin lapsiin kohdistuneesta katseesta. Tällöin oli mahdollista muistella ja kertoa lastenkodista tilana, paikkana ja sen rakentamina jännitteisinä sosiaalisina suhteina. Toisin kuin ajalle uskollinen selviytymisen kerronta, valittamattomuus sallii lastenkotiin liittyen laajemman tunteiden ja muistojen kerronnan kirjon. Kun lastenkodista kerrottiin tunteina, tässä aineistossa korostui erityisesti häpeän tunne, joka oli syntynyt ajan perhesalaisuuksien ja moraalikäsitteiden myötä, mutta rakentui tarinassa ajan ylittäväksi ja erilaisissa tilanteissa uudelleen elettyksi.

6.4 Kolme tarinaa äidistä – huostassa olleiden naisten kertomuksia

Neljännessä osatutkimuksessa tarkastelin perhesuhteista kertomista ja sitä erityisyyttä, joka tähän kerrontaan liittyy, kun näitä suhteita jäsentävät lastensuojelun ja sijaishuollon interventiot. Perhesuhteiden kirjon joukossa äidistä kerrotut tarinat olivat keskeisimpiä aikuisten naisten elämäntarinoissa. Olin kiinnostunut tähän kerrontaan liittyvistä jännitteistä: siitä, millaisia moraalisia luonnehdintoja äidistä rakennetaan, jotta sekä äidistä että lastenkodissa eletystä lapsuudesta pystytään kertomaan samassa tarinassa. Henkilökohtaiset tarinat ovat tärkeä moraalisten luonnehdintojen ja henkilöhaahmotelmien rakennuspaikka (Ochs & Capps, 2001).

Vanessa Mayn (2008) mukaan kerronnan moraalisuus liittyy siihen tapaan, jolla omasta elämästä kerrotaan suhteessa vallitseviin sosiaalisiin normeihin. Tässä artikkelissa analyysin kohteena ovat ne kerronnan tavat, joita aikuiset lapsuutensa sijaishuollossa eläneet naiset käyttävät kertoessaan äidistään. Kiinnitin analyttisen katseeni siihen, miten kertojat rakensivat moraalista kuvausta äidistä tarinoissaan ja miten he käyttivät tätä kuvausta äidistä tulkinnallisena resurssina suostuttelemaan kuulijaa/lukijaa jakamaan tulkinnan kanssaan. (Riessman 2008, 105–137; Urek 2005.) Tukeuduin analyysissä myös kulttuurihistorioitsija John Gillisin (1997) kahden perheen käsitteeseen.

Perheen tarinaa muisteltiin tilanteissa, joissa muistot omasta perheestä olivat hyvin ohuita. Tämä johtaa Gillisin (1997) käsittein tarkastelemaan omaa perhettä eletyn perheen sijasta pikemminkin vain kuvitellun kulttuurisen perheen mukaan. Tällainen muistojen ohuus tulisi erityisesti ottaa huomioon tarkasteltaessa lastensuojelua ja perheitä lastensuojelussa. Lastensuojelun ja sijaishuollon vanhemmuuspuheen ristiriidat tulivat näkyväksi äidistä kerrottaessa. Lastensuojelupolitiikoissa vanhemmuutta pidetään ensisijaisena ja elinikäisenä vastuuna, mutta korvattavissa olevana. Sen sijaan henkilökohtaisessa elämäntarinassa kerrottiin tarinaa, joka liittyi yhteen ainutkertaiseen äitiin, joka ei ollut korvattavissa ja tarinaa äidistä rakennettiin aktiivisesti tästä päivästä käsin.

Äiti oli keskeinen henkilö jokaisen huostassa olleen tyttären elämäntarinassa riippumatta siitä, oliko äiti elossa vai kuollut tai minkä pituinen äidin ja tyttären yhdessä eletty aika oli ollut. Kaikki kertojat kuvasivat sekä kirjoitetussa elämäkerrassa että haastattelussa itseään suhteessa äitiin. Suhde saattoi yhtä lailla tuottaa ontologis-

ta turvallisuutta kuin muodostua psykologisesti ja emotionaalisesti tukahduttaviksi. Edellinen sukupolvi kietoutui seuraavan tarinaan, eikä suhde päättynyt edes kuolemaan. (ks. Smart 2007, 43–45.) Löysin kolme erilaista äidistä kertomisen tapaa¹⁰, joista ensimmäisessä kerrottiin äidistä aikuisena muisteltujen äitiyden puutteiden ja äidin lastenkotiaikana saaman kohtelun kautta. Toisessa kerrottiin rakastavasta ja rakastetusta äidistä ja etsittiin merkkejä äidin hoivasta ja rakkaudesta. Kolmannessa äidin ja tyttären suhde rakentui aktiivisen neuvottelun kautta kertomukseksi aikuisena äitiään hoivaavasta tyttärestä.

Taulukko 5. Neljännen osatutkimuksen tulosten tiivistelmä

ÄITI TYTTÄREN TARINASSA	LAPSUUDEN AIKA (SISÄLTÖ)	KERRONNAN AIKA (DIALOGIS- PERFORMATIIVINEN ESITYS)
Poissaoleva äiti	Yhdessä äidin kanssa eletty aika kuvataan äärimmäisten, kulttuurisesti negatiivisten kategorisointien kautta. Lastenkotiaikana yhteydenpito äitiin on ollut hoitoideologian tukemaa mutta ristiriitaista.	Tarinassa esitetään merkkejä äidin rakkauden ja suojelun puuttumisesta. Luonnehdinnat, kategorisoinnit ja kerrotut lapsuusmuistot äidistä rakentavat kuvaa äidin poissaolosta ja arvottomuudesta.
Rakastettu ja rakastava äiti	Kertojalla ei ole omia muistoja äidin kanssa eletystä ajasta. Lapsuuden aikaan liittyy myös vähän esinemuistoja tai toisten tarinoita äidistä.	Tarinassa rakennetaan äidin rakkautta pienistä merkeistä, vastakertomusten avulla ja myös kuvitteellisesti.
Neuvottelu äidiksi ja tyttäreksi	Tarinassa kerrotaan vain vähän lapsuusmuistoja, mutta muistossa rakennetaan onnellinen hetki äidin kanssa.	Tarinassa rakennetaan äidin ja tyttären suhdetta vanhenevan äidin ja hoivaavan tyttären suhteeksi erilaisten ajassa muuttuvien hoivaneuvottelujen kautta.

¹⁰ Tarja Pösö (2007b) löysi nuorten tavoista jäsentää ja kertoa perhesuhteistaan paljon enemmän vaihtelua kuin mitä minä löysin aikuisten naisten tavasta kertoa äidistä.

Lastensuojelun institutionaaliset käytännöt sääntelevät perhesuhteita arkisen vuorovaikutuksen tasolla, mutta samaan aikaan ne sääntelevät perhesuhteiden muistamista ja unohtamista, niistä kertomista ja vaikenemista. Kertajat loivat nyt aikuisina paikkaansa perhesuhteiden ja suvun tarinoiden muistelijoina ja kertojina. Aikuisena lapsuuden muistojen ja kertomusten hatarus liittyi myös kanssakertojien puuttumiseen ja elämiseen keskellä muistoja tukematonta tarina- ja esinemaailmaa. Aikuisina naiset rakensivat aktiivisesti omaa tarinaansa pienistä palasista ja irralliset muistot tai asiat saivat suuren merkityksen ja ne tulkittiin merkeiksi joko äidin rakkaudesta tai sen puuttumisesta. Perhe-elämän ja perhesuhteiden rekonstruktio tuli esille naisten kertomuksissa niissä tilanteissa, joissa arkiset perhesuhteet, perheet, joissa elämme, törmäsivät kulttuurisiin normatiivisiin tarinoin perheistä, joiden mukaan elämme.

Jos otetaan vakavasti Gillisin (1997) ajatukset länsimaisten lapsuusmuistojen kehittymiseen muistoihin äidistä, lastenkodissa eletystä lapsuudesta kertomisen vaikeus tulee ymmärretyksi osin myös tätä kautta. Hankalaan lapsuuteen liittyvät muistot eivät ole niitä tarinoita, joita perheissä kerrotaan tai muistellaan yhdessä. Ne eivät aina myöskään ole välttämättä muistamisen tai tietämisen arvoisia. Naiset eivät olleet hakeneet tietoja itsestään eivätkä perheestään sosiaalityön asiakirjojen kautta, vaikka tällainen mahdollisuus ainakin nuoremmilla naisilla oli olemassa.

Lastensuojelun käytännöissä kohdataan samaan aikaan monia erilaisia tarinoita, joiden moraalisuus rakentuu jännitteinä kahden perheen – sen, jossa elämme ja sen, jonka mukaan elämme – välille. Tämä moraalisuus rakentuu yhtä lailla institutionaalisissa kuin henkilökohtaisissakin tarinoissa, mutta etukäteen ei voi varmasti tietää, millainen tarina ihmisellä on kerrottavanaan. Siksi tilan antaminen erilaisille henkilökohtaisille kertomuksille perhesuhteista ja erityisesti äidistä on tärkeää lastensuojelun käytäntöjen kehittämiseksi. Institutionaaliset tarinat hyvästä vanhemmuudesta ovat voimakkaita ja kätkevät taakseen useita erilaisia instituutioiden tekemiä moraalisia arviointeja äidistä tai yhtä lailla isästä. Nämä tarinat voivat muuttua henkilökohtaiseksi tarinaksi tai kätkeä ne alleen. Toisaalta niiden rinnalla on monia henkilökohtaisia tarinoita äidistä ja äidin äitiyden moraalisesta arvioinnista, joita instituutioiden sijaan tekevät lapset, joko lapsina tai myöhemmin aikuisina. Lastenkodissa asuneiden henkilökohtaiset tarinat rakentuvat ajassa, jossa mennyttä arvioidaan tämän hetkisen ”hyvän” mukaan. Sekä henkilökohtaisissa tarinoissa että lastensuoje-

lun tarinoissa tarinat äidistä ja äitiydestä sekä äitiyden moraaliset luonnehdinnat ovat aikaan sidottuja ja sen myötä muuttuvia.

7. Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuus

Tämän tutkimuksen kautta olen lähestynyt lastenkotia osana henkilökohtaista elämää ja etsinyt siihen liittyviä erilaisia elämäntarinoita, kerrottavuuden mahdollisuuksia ja rajoituksia. Tutkimukseni keskeisinä kysymyksinä olivat: miten lastenkodista kerrotaan osana tarinaa henkilökohtaisesta elämästä ja mitä näissä tarinoissa kerrotaan? Miten erilaisia tarinoita voidaan tuoda kerrottaviksi ja tutkittaviksi? Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuden ymmärrän rakentuvan erilaisissa yhteiskunnallis-kulttuurisissa suhteissa, jotka sääntelevät suhdetta aikaan, muistoihin, tunteisiin ja tarinoihin. Yhdessä nämä suhteet joko mahdollistavat tai estävät erilaisten tarinoiden muistelua ja elämästä kertomista.

Kerrottavuuden ensimmäisenä mahdollistajana ja varsin perustavanlaatuisena ehtona ymmärrän Misztalin (2003, 108–109) tavoin olevan yhteiskunnallis-historiallisen ajan. Ajan täytyy suosia muistelua, henkilökohtaisia tarinoita ja tarinointia. Tällöin kerrottavuus liittyy yhteiskunnallis-historialliseen aikaan, jossa menneen muistamista ja siitä kertomista pidetään yleisesti hyväksyttävänä ja tarpeellisena. Aika ja kollektiivisen kerronnan lisääntyminen ovat tehneet sota-ajan lapsuudesta ja sotalapsista kertomisen mahdolliseksi (Näre ym. 2007). Myös lastenkodeissa vuosien saatossa asuneiden lasten määrä on niin merkittävä, että hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurin sijaan olisi luotava mahdollisuuksia kerrottavuudelle. Lastenkodissa eletyn lapsuuden ja sota-ajan lapsuuden ero on kuitenkin sukupolvikokemus. Sotalapsuudesta kertomiseen liittyy mahdollisuus muistella sitä sukupolvikokemuksena tai kertoa siitä kollektiivisena traumaattisena kokemuksena, joista molemmat lisäävät kerrottavuutta, koska ne tekevät nykytilanteessa menneen muistamisesta ja muistelusta sallittua, tarpeellista ja hyväksyttävää. Mutta miten lastenkodissa eletyn lapsuuden muistelusta ja siitä kertomisesta voitaisiin tehdä sallitumpaa ja hyväksyttävämpää? Pitäisikö niin edes tehdä? Onko lastenkotiin ”pääseminen” tai ”joutuminen” kuitenkin asia, josta ei ole hyvä puhua suureen ääneen? Elämäkerrallisissa tarinoissa lastenkotiin päätyminen, jos siitä oli muistoja ollen-

kaan, oli itkulla ja hiljaisuudella merkitty hetki, josta ei tarinoitu pitkiä kertomuksia (Eronen 2004; 2008; 2009; 2011). Siitä ei ehkä voi kertoa kollektiivisena sukupolvikokemuksena, mutta voisiko siitä silti kertoa aikaan ja aikakausiin sidottua kollektiivista tarinaa, kuten iäkkäillä lastenkodissa asuneilla oli mahdollisuutena? Kerrottavuuteen ja erityisesti oman elämän kerrottavuuteen liittyvät myös Schacterin (2001, 103–104) mukaan erilaiset ajallisen tiedon tasot. Muistojen kerrottavuutta tukevat aikakausten aika, toistuvien tapahtumien aika ja hetkien aika. Lapsuudesta lastenkodissa kerrottaessa esimerkiksi häpeä saattoi liittyä kertojasta riippuen vain yhdelle ajalliselle tasolle, hetkien aikaan, mutta toistuessaan ja kertautuessaan se muodostui elämäntarinoissa aikakausten ajaksi. Erilaisiin ajallisiin tasoihin liittyvät myös nuorten naisten kanssa katsellut ja luetut dokumentit. Ne kiinnittyivät hetkien aikaan mutta muodostivat jatkuvuuksia. Aikakausten tarinassa lama-aika, sota-aika, kulkutaudit ja köyhyys kietoutuvat omaan henkilökohtaiseen tarinaan. Yhtä lailla aikakausten ajalla mitattiin erilaisia siirtymiä: koulu-aikaa, vapaa-aikaa, aikaa ennen lastenkotia, lastenkodissa ja sen jälkeen, työssäoloaikaa ja eläkkeelle pääsyä (Eronen 2009).

Kerrottavuutta olennaisesti kaventavana yhteiskunnallis-kulttuurisena suhtautumisena aikaan voidaan ajatella menneen pitämistä menneenä, taakse jätettynä tai yksilöllisenä kokemuksena. Tämä on Misztalin (2003, 108–109) mukaan yksi yhteiskunnallis-kulttuurinen mahdollisuus suhtautua aikaan. Se jätetään taakse, ja elämässä mennään eteenpäin. Tätä kuvastaa myös Sarianna Reinikaisen (2009, 170) tutkimuksessa hänen saamansa vastaus nuorisokodissa asuneelta, että mennyt on poispyyhittyä. Toisaalta suomalaiseen kulttuuriin liittyy myös kollektiivista vaikeumista tai vaijantamista, kuten vuoden 1918 tapahtumiin (Peltonen 1996), mutta silti muistelukerronta muotoutuu ajan myötä ehkä taas unohtuakseen uudelleen. Jos erilaiselle kerronnalle ei tarjota paikkaa ja tilaa nykyhetkessä erilaisten muistamisen yhteisöjen kautta, kerrottavuuden sijaan rakennetaan unohtamisen kulttuuria. Lastenkodista kertominen ja kerronnan tukeminen ja menneen muistelu vain ja ainoastaan yksilöllisenä kokemuksena terapeutisessa suhteessa kaventaa kerronnan mahdollisuuksia ja tarinaa henkilökohtaisesta elämästä. (Plummer 2001, 242–246.) Tätä en sano väheksyäkseni erilaisia terapian tarpeita, joita lastenkodeissa asuvilla tai asuneilla on vaan pikemminkin ihmetelläkseni sitä, miten yksinäisiksi kulttuurisamme lastenkodissa asuneet jäävät tarinoineen. En usko kuitenkaan, että lastenkodimuistoihin liittyen voisi syntyä suurta kansallista muistelun ja tarinoiden keräämi-

sen kulttuuria, jossa arkistoihin voitaisiin kerätä kilpakirjoitusten tai haastattelujen muodossa mittava aineisto tutkijoiden käyttöön.

Henkilökohtaisesta elämästä kertomiseen liittyy postmodernin yhteiskunnan paradoksi, jossa yksityisyyden suoja on entistä juridisemmin valvottu, mutta samalla erilainen tunnustuksellinen julkisuus on laajenevaa (ks. Plummer 2001; Pöysä 2006). Voi olla, että tämä on totta jossakin, mutta suomalaisessa mediassa lastenkohteihin liittyviä aiheita käsitellään vähän. Itse yritin saada elämäntarinoita lasten vanhempainyhdistyksen nettisivuilla olleen ilmoituksen kautta, johon en saanut yhtään vastausta. Vanhemman, äidin, isän, mummon tai sisaruksen tarinaan liittyvää kerrottavuuden tai tabujen rajaa en tutkimuksellani ylittänyt. Määrällisesti ajateltuna näitä tarinoita pitäisi olla paljon. Jos jokaisella tänä päivänä laitokseen sijoitetulla noin 5 900 lapsella ja nuorella on äiti ja isä, sisaruksia, tätejä, setiä, isoäitejä ja isoisiä, niin jo tästä määrästä kertautuu suuri joukko mahdollisia tarinoita. Jos ajatusleikkiä mahdollisista tarinoista vielä jatkaa toiseen suuntaan, kertojina voisivat olla ne lapset ja nuoret, jotka ovat jo aikuistuneet tai ovat jo vanhuusiässä ja heidän puolisonsa, lapsensa tai lastenlapsensa. Kertomusten niukkuus kertoo lastenkotisijoituksiin liittyvästä suomalaisesta hiljaisuuden kulttuurista.

Toinen kerrottavuutta mahdollistava tai rajaava tekijä on se, millaisia tarinoita kuulemme ja millaisessa narratiivisessa ympäristössä elämme (Gubrium & Holstein 2008). Narratiivinen ympäristömme antaa eri aikoina erilaisia mahdollisuuksia omasta elämästä ja itsestä kertomiseen. Lastensuojeluun tai ylipäänsä lapsuuteen liittyen narratiivinen ympäristömme on 2000-luvulta alkaen ollut kasvavan huolen täyteistä, pullollaan aikuisten pelkoja ja erilaisia lapsiin ja lapsuuteen liittyviä riskejä (Harrikari & Hoikkala 2008; Koskela 2009; Forsberg & Ritala-Koskinen 2010). Puheilla ympäristössämme on meihin vaikutuksia ja riskipuhe siirtyy myös itseymmärrykseksi tai ainakin ihmettelyksi myös lastensuojelun palvelujen piirissä olevien lasten puheisiin. Lapsi voi kysyä: ”Olenko mä sitä riskiryhmää?” (Heikkinen 2006.)

Lastensuojelu ja erityisesti lapsen huostaanotto herättävät suuria tunteita – joissakin tilanteissa jopa myrskyisiä purkauksia. Ennen tutkimukseni aloitusta lastensuojelun ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityön kenttää olivat ravistelleet keskustelut huostaanotosta, vanhemmuudesta ja biologisten vanhempien asemasta. J.P. Roos (2002) kuvaa toimittamansa Huostaanottokirjan esipuheessa, että ”eräässä vaiheessa kuulijoiden ja luennoitsijoiden välinen ristiriita kärjistyi niin vahvasti, että luennon päättyessä paikalla oli vain 1–2 henkilöä allekirjoittaneen ja muutaman muun vakio-

osanottajan lisäksi.” Toisaalta ajan ilmapiiri 2000-luvun alussa olisi hyvinkin voinut olla herkkä lukuisille kertomuksille huostaanotosta ja elämästä lastenkodissa – vai onko kuitenkin niin, että näkyvät julkiset kamppailut vähentävät kerrottavuutta ja näkyviä kamppailuja seuraa kiusaantunut hiljaisuus ja pyrkimys unohtaa.

Narratiivisen tutkimuksen termein narratiivinen ympäristömme ei ole 2000-luvulla tukenut eri kertojien – lasten, vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden – yhtäaikaista mahdollisuutta esiintyä moraalisina kertojina. Lastensuojelun kentällä kuulijat eivät ole suinkaan aina hyväksyneet toistensa moraalia ja jos näin käy, ei tarinaa todellakaan kerrota yhdessä, josko kerrotaan ollenkaan. Ja jos kerrotaan eikä kuulija hyväksy kertojan moraalia, tarina mitätöidään eikä se tule kuulluksi. (Ochs & Capps, 2001; May 2008.) Narratiivinen ympäristömme määrittelee niitä mahdollisuuksia, joita kertojilla on käytössään rakentaessaan kerronnan hetkeen itselleen kertojan paikan, josta käsin mennyttä voidaan muistella ja siitä voidaan kertoa. Eriyisesti tällaista kertojan paikkaa nykyhetkeen rakennettiin kirjoitetuissa elämäkertoissa (Eronen 2004), joissa vaikeistakin tunteista ja kokemuksista kerrottiin nykyhetkestä käsin yhtä lailla kiusatun, etsijän, tyytyväisen kuin rikkaan positioista käsin. Yhdessä muistelun ja kerronnan kautta moraalisen kertojan paikat rakentuivat tutkimusprosessin myötä ja vuorovaikutuksessa niitä suojeltiin myös hiljaisuudella (Eronen 2008). Iäkkäät kertojat rakensivat moraalisen kertojan paikkansa eri kerronnan ulottuvuuksien kautta, jolloin oma tarina voitiin kertoa osana perheen ja suvun tarinaa, valittamattomuutena, sitkeänä selviytymisenä tai tunteilla (Eronen 2009). Kun samassa tarinassa kerrottiin äidistä, itsestä ja lastenkodista, tarinaa äidistä voitiin kertoa rakkauden tai sen puuttumisen kautta ilman, että kertojan moraaliksi kertojana olisi joutunut kyseenalaiseksi (Eronen 2011).

Omassa tutkimuksessani nostin esiin myös kahden perheen käsitteen (Gillis 1997) elämäkerrallista kerrontaa tukevana tai kaventava käsitteellistämisenä. Väitän, että narratiivinen ympäristömme rakentuu voimakkaasti kulttuurisen, kuvitteellisen, alati suojaavan ja pysyvän perheen varaan. Tämä perhe, jonka mukaan elämme, voi olla äärimmäisen kaukana arkisesta eletystä perheestä. Kuilu, joka kerrontaan syntyy, voi olla liian suuri sekä kerrottavaksi, kuunneltavaksi että ylitettäväksi. Lasten, vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden tarinat eivät kohtaa. Ei kuitenkaan ole syytä yksinkertaistaa tätä asiaa väittämällä, että sosiaalityön tarinat lapsista tai lasten vanhemmista olisivat vain ja ainoastaan leimaavia ja alistavia. Lapsi voi kertoa van-

hemmistään käyttäen äärimmäisiä kategorisointeja (Eronen 2011) ja voi hävetä tai pelätä vanhempiaan niin paljon, ettei enää halua heitä nähdä (Eronen 2004).

Aika ja narratiivinen ympäristömme määrittelee sosiaalisesti ja kulttuurisesti sopivia ja legitiimejä tunteita ja näiden tunteiden kerrottavuutta. Tunteista voidaan kertoa ja tunteita voidaan eritellä tai esittää dialogis-performatiivisina kerronnan keinoina, joka herättää tunteita tarinan kuulijassa/lukijassa (Hochschild 1998; Riessman 2008). Myös Schacterin (2001) käsite hetkien ajasta liittyy tunteilla tai tunteista kertomiseen. Yhtä lailla tarinoissa menneestä kerrotaan tunteista hetkien ajasta tai ajattomien hetkistä, mutta tällainen kerronta liittyy myös kerronnan hetkeen. Esimerkiksi nuorten naisten ryhmähaastattelussa (Eronen 2008) toisto, tauot ja hiljaisuudet saattoivat yhtä lailla esiintyä hyvistä kuin hankalistakin hetkistä kerrottaessa. Välillä hiljaisuudella hyristiin mielihyvystä muisteltaessa, vaikkapa valokuvaan liittynyttä hetkeä, ihmistä tai tapahtumaa. Toisinaan kuvaan ja sen yhdessä katsomiseen liittyi hiljainen haikeus. Toisinaan haastattelutilanteiden keskusteluissa ja kerronnassa siirryttiin toistavaan poeettiseen muotoon. Poeettinen muoto liittyy tunteilla kertomiseen ja tunteista kertomiseen.

Olen kiinnittänyt tutkimuksessani huomiota erityisesti kahteen kulttuurisesti hankalasti kerrottavaan tunteeseen, joiden erityisyys korostuu kerrottaessa lastensuojelun jäsentämästä henkilökohtaisesta elämästä. Näitä tunteita ovat häpeä, joka liittyy tai ei liity lastenkodissa elämiseen (Eronen 2004), ja rakkaus, joka liittyy äidin ja tyttären suhteen moraaliseen arviointiin. (Eronen 2011.) Suorasanaisten kieli tavoittaa toisinaan huonosti sitä, mitä tunteista haluaisi sanoa. Ajattelen, että tunteista erityisesti suru on sellainen, jonka kerronnallisena muotona runous toimii muita kerronnan muotoja paremmin (ks. esim. Salo 2001). Tuula Uusitalon (2009, 144) mukaan surupuhettamme vaivaa aneeminen kieli ja sanasto, mikä johtaa siihen, että surevat eivät uskalla sanoittaa menetyksiään. Olen raportoinut tutkimustani perinteiseen tieteelliseen tapaan, mutta seuraavaksi rikon tämän muodon tuomalla yhdessä luettavaksi runon lapsuudesta, lastenkodista, hetkiin kiinnittyneestä, hetket ylittävästä ja aikakausia jäsentäneestä surusta. Tätä runoa en ole käyttänyt aineistona osatutkimuksissani, mutta tähän kohtaan teen sille tilan tulla luetuksi.

”Lapsi vailla turvaa
elämän käsien heitteillä
yksin ja pimeässä loukossa

toisten lasten kanssa
etsimässä kotia
jota ei näy

Kaukaa kuuluu kellot
lapsi hiljenee
sydän on niin täynnä murhetta
enkö saa kotia enää
pidellä vauvaa sylissä
niin tuskaisa olo

Katson toisia lapsia
heilläkin ikävä
käsi yrittää tavoittaa lämpimän käden
pois pois se sanoo
en sittenkään voi luottaa
uskoa tuohon käteen

Yksinäisyys jää vierelleni asumaan
ja toivo yrittää kammeta
vieläkin esiin
niin paljon sydän sieluni
kaipaa luottamista
hyväksymistä ja lämmintä
iloista katsetta

Kuka minusta iloitsisi
kuka tulisi vierelleni
ja sanoisi
olet kaunis kultainen tyttö

Niin oli tyytyminen
pois menoon
yksinäisyyden muurien taa

siellä turvani olla voi
sinne, sinne tieni johti
hapuili käsi, sydän, Jeesuksen luo
syyllinen olo seuranaan
vapahdusta ei tarjonnut kukaan”

27.6.2009 nimimerkki ORVIA

Kertoja on arveluni mukaan yli 60-vuotias lapsuutensa lastenkodissa asunut nainen, joka oli minuun yhteydessä moneen kertaan tutkimuksen teon vaiheissa. Hän ei kirjoittanut suorasanaista omaelämäkertaa eikä hän osallistunut elämäkerrallisiin haastatteluihin. Kuitenkin halu kertoa ja tulla kuulluksi muotoutui lopulta runon muotoon. Uusitalon (2009) mukaan surun monimuotoisuus tekee ymmärrettäväksi sen, että toiset kertovat elävänsä lähtemättömän surun kanssa. Toiset taas kertovat kääntäneensä suuretkin vastoinkäymiset voimavaroikseen. On kuitenkin mahdotonta ennustaa tai tietää, miten yksittäiset ihmiset toimivat. Samankaltaisiksi tulkitseen tutkiini elämäntarinoihin liittyneet kertomukset häpeästä ja häpeän hetkistä (Eronen 2004) ja äitiin liittyvästä rakkaudesta tai sen poissaolosta (Eronen 2011). Yhtä lailla suru, häpeä kuin äidin ja tyttären suhteessa rakentuva rakkauskin voivat olla lastensuojelun ja lastenkodin jäsentämistä lapsuudesta kerrottaessa monimuotoisia.

Kerrottavuuteen liittyy myös Ken Plummerin (2001, 242–246) huoli sekä narratiivisten rakenteiden kapenemisesta että yleisöjen laajenemisesta. Rakenteiden kapeneminen ja yleisöjen laajeneminen pakottavat kerrontaa kohti normatiivisia tyyppitarinoita. Toisten tarinat tai mallitarinat voivat toimia oman tarinan kertomisen mahdollistajina tai muodostua sen esteiksi. Kirjoitettu omaelämäkerta voi hyvinkin olla muodoltaan ja rakenteeltaan liian ahdas kulttuurinen kerronnan tapa, jos halutaan lisätä lastensuojelun tiedontuotannossa tarinoita henkilökohtaisesta elämästä ja siitä kertomisesta. Nuorten naisten kanssa yhdessä tutkimisen ja muistelun kautta kerrottavuus määrittyi kerronnan tavan ja erityisesti yleisön mukaan. Heille omaelämäkerrallinen kirjoittaminen määrittyi toisille kirjoittamiseksi tai myös yksityiseksi itselle kirjoittamiseksi. Myöskään iäkkäät ihmiset eivät kirjoittaneet elämäkertojaan vaan halusivat kertoa kasvokkain elämästään. Kohtaaminen muodostui tutkimuksessani kaikille tavalla tai toisella tärkeäksi. Kerrottavuus liittyy myös haluamme kertoa yhdessä ja tulla kudotuiksi toistemme tarinoihin (ks. Gergen 1998). Oman

aineistoni vahvuutena pidän sitä, että kerrottavuus on syntynyt ”luonnollisissa” tilanteissa. Halu kertoa ja muistella liittyi osin kertojien ikävaiheeseen. Kertojat olivat joko iäkkäitä, juuri siirtymässä pois lastenkodista tai kertominen liittyi tarpeeseen jäsentää omaa elettyä elämää myös tutkimuksessa. Kerrottavuus liittyi haluun vastata tutkijan kutsuun (ks. Eskola 1998), mutta tämä halu vaati ulkopuolisia tukijoita enemmän kuin etukäteen osasin odottaakaan.

Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuus liittyy myös kollektiiviseen yhdessä muistelun mahdollisuuteen ja esinemuistoihin. Yhtä lailla lastenkodissa kuin myös perheissä muistoja ja muistelua voidaan tukea tai unohtamista voidaan korostaa (Gillis 1997; xvi). Lastenkotiyhteisö tai perhe voi arkisilla toimillaan keskittyä muistoja tukevaan esinemaailmaan, sen rakentumiseen, säilyttämiseen ja siirtämiseen ”lasten” käyttöön. Lastensuojelun käytännöissä esinemuistoista on muodostunut ongelma. Haastattelemillani iäkkäillä ihmisillä (Eronen 2009) oli 1930–1940-luvun lastenkodista valokuvia, joissa lapset olivat aina osa ryhmää ja samassa kuvassa olivat työntekijät, harjoittelijat ja lapset. Kuvassa näkyi taustalla lastenkodin rakennukset ja pihan istutukset. Sitä, ettei lapsuudesta ollut sen enempää esinemuistoja, ei pidetty mitenkään poikkeavana suhteessa ajan lapsuuteen noin yleensä. Lapsuuteen liittyvien muistojen, työn ja leikkien vuorottelu muisteltiin osana sukupolven tavallista lapsuutta (Korkiakangas 1996). Nuoremmilla kertojilla valokuvat kantivat myös oman perheen ja suvun muistoja. Lastenkotiyhteisön muistoja arjesta, juhlista ja retkistä oli osalla taltioituna myös videonauhoille, jotka toivat muisteltaviksi äänet, sosiaaliset suhteet ja erilaiset kamppailut sosiaalisesti sopivista muistoista. Valokuvien ja videoiden kautta määrittyivät yhdessä muistamisen, unohtamisen ja kerrottavuuden rajat varsin konkreettisesti mutta eivät ollenkaan yksiselitteisesti. Kuvien ”tavallisuus” muuttui sisältöpäin tietämisen erityisyydeksi. Toiset muistot taas määrittyivät yhteisön kannalta unohdettaviksi kuten äänekkäät lapset retkellä. Lastenkodin yhteisölliset muistot määrittyivät epäilyttäviksi erilaisten ulkopuolisten yleisöjen, erityisesti vanhempien suhteen. (Eronen 2008.) Lastenkodissa eletyn lapsuuden muistelun erityisyys rakentui myös sen kautta, ettei lapsuudesta ollut jäljellä mitään esinemuistoja, jolloin lapsuuden muistelu ja kerronta rakentui pienten palasten uudelleen järjestelynä ja tulkintana tästä hetkestä käsin. Neuvo-lakortista tai äidin kirjoituksesta valokuvan vieressä voitiin rakentaa tulkintaa äidin hoivasta ja välittämisestä (Eronen 2011). Toisaalta niiden vähien esineiden menet-

tämiseen, kadottamiseen tai pois ottamiseen liittyi muistoja kohtuuttomuudesta, josta ei vielä vuosikymmenten jälkeenkään voinut kertoa itkemättä (Eronen 2009).

Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuteen liittyivät erityisesti erilaiset sosiaaliset suhteet. Lastenkodista, perheestä tai henkilökohtaisesta elämästä yleensä ei voi tarinoida kertomatta muista ihmisistä. Lapsuuteen lastenkodissa liittyy oma perhe, vanhemmat, sukulaiset, koulukaverit, muut lastenkodissa asuvat lapset, heidän vanhempansa ja sukulaisensa. Yhtä lailla siihen liittyvät myös työntekijät omine perheineen ja sukuineen. Lapsuuteen lastenkodissa liittyvät myös kaikkien näiden ihmisten suhteet toisiinsa, heidän elämänsä, kertomuksensa ja kaikki se, mitä tiedetään heidän salaisuuksistaan ja heistä ihmisinä. (ks. Eronen 2004; 2008; 2009; 2011.) Jos tarinaa itsestä ja lapsuudesta lastenkodissa yrittää kertoa täysin yleisellä tasolla häivyttämällä siitä kaikkien muiden tarinat paitsi omansa, tulee kertomuksesta mahdoton ymmärtää ja myös mahdoton kertoa. Siitä tulee Pöysän (2006) metaforan mukaan ”hattaran keppi” tai ei ehkä sitäkään.

Sekä lastenkodin sosiaalisista suhteista että omista perhesuhteista kertomiseen liittyy arkista eettistä harkintaa. Koko tutkimusprosessin kertojat sekä minä, tutkijana, olemme tehneet päätöksiä siitä, mitä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta. Toisaalta muista ihmisistä saatettiin kertoa tarinoita, jotka he varmaan pitäisivät itse mieluummin salassa. Kertomuksissa kerrotaan sellaisista ihmisistä, joilta emme ole koskaan kysyneet, haluavatko he osallistua tarinaan tai tutkimukseen. Kerrotuksi tulevat myös jo kuolleet, joilta ei voi koskaan edes kysyä lupaa tai halua osallistua tähän tutkimukseen. Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuteen liittyy yhtä lailla omaelämäkertaa kirjoitettaessa, tutkimushaastattelujen aikana kuin myös tutkimusta raportoitaessa vahvasti eettinen harkinta, joka liittyy suhdeperustaiseen etiikkaan. Tämän eettisen harkinnan ymmärrän liittyvän sekä kertojien valintoihin että omiin valintoihini. Carolyn Ellis (2007) pohtii suhdeperustaisen etiikan liittymistä haluan kertoa OMA tarina. Suhdeperustainen etiikka liittyy erityisesti omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen, henkilökohtaisesta elämästä kertomiseen ja myös elämäkerralliseen tutkimukseen. Halu kertoa saattaa vaarantaa niitä sosiaalisia suhteita, joissa ihmiset elävät. Omaelämäkerrallista tai elämäkerrallista tekstiä tuotettaessa kerrotaan aina muista ihmisistä. Toisinaan se, mitä ja miten elämästä kerrotaan, ei ole ”kaunista”. Kerrottavuuteen liittyy kertojan harkinta, jossa on pohdittu sitä, mitä ja miten itsestä voi kertoa loukkaamatta muita ainakaan erityisen vakavasti. Tai

mitä pitää itsestä ja muista kertoa sillä uhalla, että tulee paljastetuksi mutta ehkäpä paremmin ymmärretyksi.

Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuteen, lastensuojelun asiakkuuskokemuksiin ja muistoihin liittyy myös pohdinta siitä, mikä osa lastenkodista on institutionaalista ja julkista laitosta, jossa ei voida säilyttää salaisuuksia. Mikä osa laitoksesta on kulttuurisesti jonkinlainen laajennettu perhe, jossa voikin olla perhesalaisuuksia? Tällainen kerrottavuuden sääntely liittyy siihen, että lastenkodit laitoksina ovat erityisesti hoivaavan vallan näyttäjämiä (Vehkalahti 2008), joissa lasten ei ole tarkoituskaan käsittää olevansa jatkuvasti laitoksessa vaan elävänsä suhteellisen tavallista lapsuutta kaikesta huolimatta. Tutkimuksessani olen välttänyt tietoisesti kahta käsitteellistämistä. Olen puhunut lastenkodista hyvin varoen ”kotina” tai korostanut ”perheenomaisuutta”, vaikka osassa aineistoa nämä teemat tulevatkin esille.

Lastenkotikäytäntöihin kuuluvat lakisääteisen intymiteettisuojan lisäksi myös erilaiset perhesalaisuudet. Perhesalaisuudet käsittelevät sekä lasten omaa perhettä että ”lastenkotiperhettä”. Janet Mason Ellerby (2001, 48) pitää salaisuuksia ja perheitä niin intiimisti yhteen liittyneinä, että hän pohtii, ovatko salaisuudet juuri perheyhteyden keskeinen ydin. Lastenkotielämästä kertomiseen ja lastenkodin jäsentämistä perhesuhteista kertomiseen liittyy salaisuuksien verkko. Perhesalaisuuksien lisäksi lastenkotiin liittyvät joko lakiperustaiset salassa pidettävät tiedot tai työntekijöiden ylitulkinnat salaisuuksista. Se, ketä lastenkodissa asuu, on salaista. Lapsena tähän salaisuuksien ja kertomisen sääntelemiseen ei ole voinut osallistua kuin osittain. Salaisuudet näkyvät myös papereiden lukemiskäytännöissä, joissa omiin tietoihin tutustuminen on säädeltyä. Omia asiakirjoja aikuisena lukemalla voi hämmästellä sitä, mitä työntekijät ovat kirjoittaneet ja miksi (ks. Eronen 2008). Suomessa ei ole tehty selvitystä siitä, miten laajaa on lastenkodissa asuneiden kiinnostus omiin asiakirjoihinsa tai millaisia ovat ne käytännöt, joilla asiakirjoihin tutustutaan.

Lastenkodissa eletyn lapsuuden muistelu ja kerrottavuus rakentuu myös muistamisen yhteisöjen avulla. Vaikka Suomessa ei ole lastenkodissa asuvien tai asuneiden lasten virallista yhdistystoimintaa, miltei kaikki haastatteleman ihmiset olivat kuitenkin olleet mukana jonkinlaisessa epävirallisessa tai itse järjestämässään toiminnassa, jossa he olivat tavanneet samaan aikaan samassa lastenkodissa asuneita tai he olivat osallistuneet esimerkiksi muistotilaisuuteen lastenkodin johtajattaren kuoltua. Tapaamiset ja kuulumisten vaihtaminen liittyivät kulttuurisiin tilanteisiin ja rituaaleihin. Lastenkodissa asumiseen ei liity kollektiivista ”ulos tulemisen” kertomusta

(ks. Plummer 2001, 235), sillä lastenkodissa eletty lapsuus ei ole identiteettipoliittinen kysymys vaan pikemminkin siihen liittyy monia kertomuksia arjen ihmissuhteiden ylläpitämisestä. Lastenkodista kertominen osana omaa elämäntarinaa on vailla yhtä suurta mallitarinaa, vaikka se onkin osa monen ihmisen henkilökohtaista elämää ja elämäntarinaa.

Ehkäpä onkin niin, että lastenkodista osana elämäntarinaa kertomisen vähäisyys tai hankaluus kertoa liittyy itselle merkittävien sosiaalisten suhteiden suojeluun ja nykyiseen peloilla ja riskeillä kuormitettuun narratiiviseen ympäristöömme. Lastenkodista kerrottujen tarinoiden perusvire oli vaikeuksista ja selviytymisestä kertominen. Vaikeista asioista kerrottaessa on tärkeää käyttää sanoja, jotka eivät yritä keino-tekoisesti häivyttää hankalaa kokemusta. Mukavat sanat saattavat peittää ne ponnistelut, joita kertojat ovat elämässään kokeneet ja joiden kanssa heidän on kumminkin elettävä. (Granfelt 1998, 44.) Toisaalta taas liika vakavoittaminen ja naurun poistaminen tekee yhtä lailla vääryyttä henkilökohtaisesta elämästä kertomiselle – sillä niin tarinoiden aikaan kuin myös kerronnan aikaan ja tapaan on liittynyt tässä tutkimuksessa hetkittäin nauru, mielihyvä, hiljainen myötämielinen hyrinä ja muistelu.

8. Pohdinta

Olen pyrkinyt kuljettamaan lukijaa erilaisissa keskusteluissa, jotka liittyvät yhteiskunnallis-historialliseen ja kulttuuriseen ajan merkityksellistämiseen ja siinä rakentuvien menneen muisteluun ja tarinointiin liittyvien käsitysten eroihin. Olen liittänyt tutkimustani keskusteluihin henkilökohtaisesta elämästä, ajasta ja muistoista, omaelämäkerrallisesta kerronnasta ja narratiivisista rakenteista. Olen sivunnut kulttuurisesti sopivista ja sopimattomista perhesuhteista, tunteista, muistoista ja kertomisesta tehtyjä tutkimuksia ja käytyjä keskusteluja. Tutkimuksellani olen pyrkinyt löytämään lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuden sisältöjä, rajoituksia ja mahdollisuuksia. Tässä luvussa pohdin tämän tutkimuksen merkitystä yhtä lailla sosiaalityön tutkimukselle kuin lastensuojelun sosiaalityölle ja erilaisille laituskäytännöille.

Merkitykset sosiaalityön tutkimukselle

Tutkimuksellinen ymmärrykseni tiivistyy käsitykseen, että lastensuojelun muokkaamasta henkilökohtaisesta elämästä kertomiseen kietoutuvat monet päällekkäiset tarinat, muistot, tunteet ja sosiaaliset suhteet. Lastensuojelun jäsentämisestä henkilökohtaisesta elämästä kertomista säätelevät institutionaaliset, kulttuuriset ja kollektiiviset kertomisen, muistelun ja dokumentoinnin käytännöt. Nämä liittyvät kerronnan tai kertomisen aikaan, paikkaan ja yleisöihin. Yhdessä näistä muodostuu narratiivinen ympäristömme.

Tutkimukseni ei ratkaise ehkäpä yhtään sosiaalityön tutkimukseen tai sosiaalityöhön liittyvää hankalaa aihetta. Hankala aihe, jota olen pohtinut mutta jonka syvemmän pohdinnan päätin jättää tuonnemmas, on sosiaalityössä ja tutkimuksessakin välillä esiin nouseva keskustelu sosiaalisesta perimästä ja sukupolvien ketjun katkaisemisesta. Haastatteluissa tuli enemmän esille se, miten paljon vaivaa haastattelemani ihmiset olivat nähneet rakentaakseen suhteen edellisiin ja seuraaviin sukupolviin ja löytääkseen tarinan, joka tuo jatkuvuutta erilaisten katkosten sävyttämälle kertomukselle ja ehkäpä myös elämälle. Toisaalta tarinoissa kerrottiin myös siitä,

miltä tuntuu, kun oman hengissä säilymisen vuoksi on pakko katkaista suhteet omiin vanhempiin. Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuden ääripäihin liittyivät iäkkäillä ihmisillä lapsuuden kerronta osaksi tavallista kovaa lapsuutta mutta myös lapsuuteen liittyvä häpeä. Tätä häpeää luovat osaltaan sekä lastenkoteihin ja ”lastenkotilapsiin” liittyvät leimaavat ja stereotyyppiset käsitykset että kulttuurinen hiljaisuus, joita tulisi murtaa yhteiskunnallisella tasolla.

Elämme aikaa, jona lastenkotiin liittyvistä tarinoista ja siellä eläneiden myöhemmistä elämänvaiheista on alettu kiinnostua. Tilastollisissa seurantatutkimuksissa toistuvat lastenkodeista aikuistuneiden kohdalla tutkimuksesta toiseen erilaiset sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymisen muodot. Aikuisuudessa lastenkodeista itenäistyneet perustavat perheen tai saavat lapsia muita ikäisiään nuorempina. Heidän koulutustasonsa jää puutteelliseksi ja alhaisemmaksi kuin ikätovereilla. Heillä on enemmän terveyteen ja mielenterveyteen liittyviä ongelmia, työttömyyttä ja rikoksiin liittyviä tekoja kuin muilla ikäisillään. Kansainvälisissä tutkimuksissa nousee esiin myös asunnottomuus tai kadulla asuminen. (Stein 2006; Heino & Johansson 2010; Hiilamo & Kangas 2010.) Tilastollinen tutkimus tuottaa tietoa yleisellä tasolla ja kategorisoi kaikki sijaishuollossa asuneet usein yhdeksi ryhmäksi.

Seurantatutkimuksissa, jotka kohdistuvat usein yhteen laitokseen tai laitospuoltoon, kiinnostus tutkimukseen lähtee instituutioiden tarpeista oikeuttaa toimintaansa ja vakuuttaa vaikuttavuuttaan, mutta tämä kiinnostus ei välttämättä kohtaa instituution piirissä eläneiden halua kertoa (esim. Kekoni 2004; Jahnukainen 2004a., Reinikanen 2009). Myös tällaisessa tutkimuksessa toistuvat kategorisoinnit, jotka ovat toki tilastollista tutkimusta erittelevämpiä. Steinin (2006) luokituksin tapahtuu vähintään jako kolmeen ja voidaan puhua elämässä eteenpäin menijöistä, selviytyjistä ja uhreista. Voi olla, että jako kolmeen riittää oikeuttamaan instituutioiden olemassaoloa. Tässä kolmijaossa on kuitenkin mielestäni kyse institutionaalisista mallitariinoista ja varsin kapeasta kerronnasta.

Aika, paikka ja yleisöt muokkaavat tarinoiden sisältöä ja kerronnan muotoa. Suomessa on pitkään vallinnut hiljaisuuden kulttuuri suhteessa lastenkodeissa elettyihin lapsuuksiin eikä tällaisessa murrosvaiheessa ole ollenkaan yhdentekevää, millaista tietoa ja mihin tarkoituksiin lastenkodeissa asuneista ja asuvista lapsista ryhdytään tuottamaan ja millaiseksi muutamme tutkimuksella narratiivista ympäristöämme. Mitä tämä sitten merkitsisi tutkimukselle, jossa pyritään kuuntelemaan lastenkodissa asuneiden tarinoita? Kerronnan tärkeimpänä ehtona on yhteiskunnallis-

kulttuurinen aika, joka mahdollistaa tai estää henkilökohtaisten tarinoiden kerronnan. Pitäisikö vain odottaa, että aika on viimein otollinen ja esimerkiksi naistenlehdissä kerrottujen lastenkotimuistojen määrä niin yleinen, että tutkijana voisin uskoa tarinoiden olevan kulttuurisesti hyväksytyjä ja niiden kerrontaan syntyneen mallitarinan? Arvelen, ettei näin tule käymään vaan että lastensuojeluun liittyvät henkilökohtaiset tarinat ovat jatkossakin arkoja aiheita, joita on houkuteltava kerrottaviksi. Arthur Frank (2002) korostaa kerrottavuuden liittyvän näkemykseen ihmisen arvokkuudesta. Arvokkuus rakentuu vuorovaikutuksessa, jossa jokainen muisteltu ja tarinoitu elämä on ollut sekä elämisen että siitä kertomisen arvoista. Ihmisen tarinasta ei oltaisi kiinnostuneita vain palvelujen kehittämiseksi vaan siksi, että yleishumanistisesti Veikko Lavin sanoin ”jokainen ihminen on laulun arvoinen, jokainen elämä on tärkeä”. Vai elämmekö sellaista aikaa, jossa kerrottavuuden rajat, hyvän elämän ja elämisen arvoisen elämän ihanteet ovat niin kaukana arkisesta elämästä, ettei elämä taivukaan tarinaksi?

Ajattelen, että ihmisen arvokkuutta korostavan tutkimuksen tekeminen vaatii aikaa kerätä tutkimuksen aineistoa monilla menetelmillä ja erilaisissa paikoissa. Minulta kysyttiin tutkimusta tehdessäni, että miksi en mene vankilaan, sillä varmasti-kin löytäisin sieltä monia elämäntarinoita, joiden alkupuolelle liittyy lastenkotisijoitus tai -sijoituksia tai myöhemmin omien lasten huostaanottoja ja sijoituksia. Tähän en ryhtynyt, koska ajattelin, että kirjoittamiskutsu tavoittaisi ihmisiä paikkaan katsomatta. Pelkäsin leimaavani ihmisiä ja pelkäsin tarinoita, joita kuulisin. Vastustin ajatusta, että olisin ollut keräämässä uhritarinoita. Tarinan logiikka kun kuitenkin rakentuu tästä päivästä, ajasta ja paikasta käsin. Toisaalta tarina rakentuu tähtyen menneeseen mutta myös rakennellen jatkuvuuksia, katkoksia tai sivupolkuja. (Kosonen 1998.) En saanut myöskään yhtään yhteydenottoa paraikaa lastenkodissa asuvalta lapselta tai nuorelta tai heidän vanhemmiltaan. Tällä hetkellä ajattelen, että sosiaalityön tutkijan on mentävä myös paikan päälle tai pyrittävä keräämään aineistoa erilaisista paikoista käyttäen liittolaisia, yhdessä tutkimisen menetelmiä (Wilkins 2000; Shaw & Gould 2001, 38–39; Tee & Lathlean 2004; myös Syrjälä ym. 2006) ja narratiivisen tutkimuksen menetelmiä. On tartuttava analyttisesti, rohkeasti ja ymmärryksellä hankaliin ihmisten elämänkulkua haavoittaviin aiheisiin (esim. Laitinen 2009). Se, että elämästä kerrotaan erityisesti tarinoina, puoltaa narratiivisen tutkimuksen käyttöä tutkittaessa arkoja tai sensitiivisiä aiheita, joita sosiaalityöhön liittyy monia (Plummer 2001; Riessman 2008; Hydén 2010).

Omassa tutkimuksessani kertomusten niukkuus ilmensi haluna olla kertomatta ja suojella yhtä lailla itseä kuin itselle merkittäviä sosiaalisia suhteita. Ehkäpä se kertoi myös syvästä epäilystä, joka liittyy tutkimukseen osallistumiseen ja omasta elämästä kertomiseen tutkijalle. Lastenkodista kertominen tutkimuksessa osana henkilökohtaista elämää on hankala aihe. Epäily tutkijaa kohtaan voi liittyä siihen, että tutkijan oletetaan olevan jollakin puolella jo alun pitäen, koska on ylipäänsä kiinnostunut aiheesta. Halutaan välttää epämiellyttävää kohtaamista toisinajattelijan kanssa. Riitta Laakso (2009, 26) pohti laitostutkijana paikkaansa Ann Davisin (1981) kolmen laitokseen liittyvän suhtautumistavan kautta. Optimistisesti laitokseen suhtautuvat uskovat yksilöllisiin muutoksiin ja laitosten mahdollisuuteen lisätä hyvinvointia. Pessimistinen näkökulma taas sijoittaa laitokset ja niissä asuvat ihmiset yhteiskunnan marginaaliin, suhteellisen toivottomiksi autettaviksi. Radikaali suhtautumistapa lähestyy laitoksia kriittisesti, mutta näkee ne vaihtoehtoisiksi kasvuympäristöiksi tilanteissa, joissa ydinperhe muotoutuu sietämättömäksi kasvupaikaksi. Tutkimukseni kertojat, jotka olivat asuneet lapsuuttaan lastenkodissa, voitaisiin myös jakaa optimisteihin, pessimisteihin ja radikaaleihin heidän laitokseen suhtautumisensa mukaan. Toisaalta heidän tarinoistaan voidaan myös lukea sitä, miten hankalaa on kertoa omasta elämästä, joka ulkopuolisten silmissä herättää voimakkaista näkemyksiä ja tunteita.

Sosiaalityön tutkimuksen odotetaan käsittelevän hankalia aiheita ja pystyvän käsittelemään tutkimiaan aiheita sensitiivisesti ja eettisesti kestävästi (Josselson 2007; Laitinen & Uusitalo 2007). Toisaalta taas Riitta Granfelt (2009, 169) kysyy, missä ovat sosiaalityön tutkimuksen tabujen rajat: kaikkea voi tutkia, mutta ymmärtävä ja sensitiivinen ote on varattu vain tietyille ryhmille, joita voidaan ainakin osin käsitellä uhreina. Lastenkodissa eletty lapsuus osana kertojien henkilökohtaista elämää tuli kerrotuksi erilaisina tarinoina, joissa kerrottavuuden rajat ja kerrontaan käytetyt dialogis-performatiiviset esitykset voivat määrittyä hyvinkin erilaisin tavoin. Sosiaalityön tutkimuksessa, jossa kohdataan tavalla tai toisella marginaaliin määritelty toinen ihminen, voivat erilaiset dialogis-performatiiviset esitykset rikkoa rajoja, yllättää tutkijan tai olla uhmakkaita. Oma ajatteluni on tukeutunut siihen, että kerrottavuus liittyy kertojan eettiseen ja moraaliseen arvokkuuteen. Lastensuojelututkimuksessa tuskin pystytään välttämään uhrinäkökulmaa, mutta se ei silti voi olla peruste sille, mitä tutkitaan. Tosin ei myöskään pelkkä menestystarinoiden metsästys tutkimuksen keinoin ole oikeutettua eikä eettistä.

Erityisenä tutkimuksellisenä hyveenä sosiaalityön tutkimuksessa pidetään ”asiakkaan ääntä”. Toisaalta myös äänen antamisen ideaali alkoi vaivata minua kahdesta syystä. Ensimmäinen liittyy siihen, että nykykäytännöissä asiakkaan ”äänen” tulee olla niin ajankohtaista, että sitä voidaan käyttää hyväksi nykyisten käytäntöjen ja palvelujen kehittämiseen. Asiakkaan tulisi pystyä antamaan suoraan täsmällistä tietoa palvelujen kehittämiseen erittäin hankalissakin asioista (ks. Hydén 2010). Toinen mieltäni kaivertava asia, joka liittyy äänen antamiseen ideaaliin, on tutkijan valta. Jotta voin tutkijana ”antaa äänen” toisille, minun täytyy myös samalla hyväksyä kaikki epätasa-arvo, mitä meidän välisemme valtasuhteeseen liittyy. Miten ja kenen hyväksi käytän valtaani? Onko minulla sitä ja miten paljon? Teemu Taira (2004, 118) kehottaa tutkijaa miettimään sitä, mitä vaikutuksia tutkijan työllä saattaa olla, millaisiin koalitioihin tutkija sitoutuu ja mitä me teemme tutkimuksella toisillemme.

Mitä lastensuojelun tutkimuksessa voisi sitten oppia lastenkodissa asuneiden tarinoista ja henkilökohtaisesta elämästä kertomisen haasteista? Jaan täysin Riitta Granfeltin (2005, 252) käsityksen tietämisen rajoista, joita kokemustietoon perustuva tutkimus sisältää. Ihmisten kokemuksille tai kertomuksille rakentuva tutkimus ei useinkaan tuota tietoa suoraan käytännön kehittämiseen tai uudistamiseen eikä sen avulla voi tehdä suoria toimintaehdotuksia. Tieto ihmisten toiveista ja unelmista on tavalla tai toisella vietävä palveluja työkseen tekevien ihmisten luokse ja heidän tietonsa ja kokemustensa äärelle. Eri tiedon lajit eivät ole korvattavissa toisillaan eivätkä toistaan parempia. Käytäntösuhteisen sosiaalityön tutkimuksen tiedon tulisi rakentua asiakkaiden eletylle tiedolle, sosiaalityöntekijöiden kokemustiedolle ja tutkijan teoreettiselle tiedolle. Elettyä tietoakin voi olla ainakin kahta eri lajia: elävää elettyä tietoa, joka muodostuu ajallisesti tämän hetken tilanteessa sekä etäännytettyä tai etäännytynyttä elettyä tietoa, joka muodostuu muistoista.

Merkitykset lastensuojelulle ja laitostyölle

Kiinnostus lastensuojelun ja sen erilaisten palveluiden vaikuttavuutta kohtaan on lisääntynyt. Erilaiset hallinnolliset käytännöt saattavat tulevaisuudessa pakottaa myös suomalaista lastensuojelua mittaamaan erilaisia asioita. Käytännössä voimme ryhtyä mittaamaan ja raportoimaan mittaustuloksiamme piiruntarkasti rakentamalla erilaisia (riskien) arviointilomakkeita ja arvioida niiden avulla myös sitä, millaisen riskin erilaiset perheet ja lapset aiheuttavat työntekijöille lastensuojeluprosessin eri-

laisissa vaiheissa (Littlechild 2008). Voimme myös päättää, missä kohtaa emme enää ole kiinnostuneita mittaamaan. Lastensuojelun toimien vaikuttavuutta mitataan usein muutama vuosi toimenpiteiden jälkeen. John Devaney (2004) kuvaa lastensuojelun ongelmia sotkuisiksi. Perheiden ja lasten ongelmat eivät rakennu lineaarisesti toistensa jatkeiksi eivätkä ne ole ratkaistavissa sektoroidun palvelujärjestelmän avulla kuten lineaariset ongelmat. Hän käyttää esimerkkinä lineaarisesta ongelmasta auton hajoamista, joka on selkeä ajassa tapahtuva tilanne. Auton kuntoon saaminen etenee ajassa ongelman määrittämisen, erilaisten toimenpiteiden ja korjaamiseen käytettävien resurssien myötä. Sotkuiset ongelmat taas ovat hankalasti määriteltäviä eikä etukäteen voi tietää, miten paljon ihmisiä tai aikaa tarvitaan niiden ratkaisemiseen. Elämäkerralliset henkilökohtaiset tarinat voivat tuoda tällaista tietoa osaksi sosiaalityön tietoa.

Elämäkerrallisten menetelmien avulla saadaan tutkittavaksi etäännytettyä tai etäännyttynyttä elettyä tietoa mutta vain, jos tällaiselle kerronnalle luodaan paikka, jossa kerronnalla ajatellaan olevan sekä merkitystä että otollisia kuulijoita. Muistin ja muistamisen etiikkaa pohtinut Avishai Margalit (2002, 163) puhuu tiedon ja ehkäpä tarinoidenkin eroista, jotka liittyvät hankalista kokemuksista tai ajoista kertomiseen. Hankalia aikoja voidaan kuvata piiruntarkasti kronikoiden, ikään kuin seismografilla, joka mittaa hetkestä hetkeen maanjäristyksen voimakkuutta. Mittaus on tarkkaa ja totuudellista, mutta se ei kerro mitään siitä, mitä on olla maanjäristyksen keskellä. Tällaiseen kerrontaan tarvitaan moraalista todistajaa. Moraalinen todistaja taas kolkuttaa omaatuntoamme ja pakottaa katsomaan omia toimia toisin, toisesta suunnasta ja pitkänkin ajan päästä.

Ne käsitteet, joilla pystyin toimimaan lastenkodin johtajana tai sosiaalityöntekijänä ja keskustelemaan lapsista ja nuorista muiden ammattilaisten kanssa, alkoivat tuntua tutkimuksen teon edistyessä kapeilta, kiusallisilta ja toimimattomilta. Näitä käsitteitä olivat esimerkiksi ”päihdeäidit”, ”voimaantumisen” ja vaikkapa ”selviytyminen”. Keskusteleminen, tarinointi ja lastenkodista kertominen tai näiden tarinoiden lukeminen ja kuunteleminen ei ollut yksinkertaista. Matkan varrella suurin henkilökohtainen oppimani asia oli oman ymmärryksen institutionaalinen rajallisuus ja ahdas positionaalisuus, jonka ylittämiseen ja reflektointiin tarvitaan toisten tarinoita.

Onko menneiden muistelulla ja siitä kerrotuilla tarinoilla merkitystä sosiaalityön tai lastensuojelun tiedon kannalta? Kuka saa lastensuojelun käytännöissä muistella

menneitä ja kenen menneitä saa muistella? Ilahtuen olen lukenut Irkka Peltosen (ks. Bardy 2009) tarinoita ja muisteluita lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, joissa hän tarinoi niin asiakkaistaan, itsestään kuin ajasta, kulttuurista ja moraalista. Sosiaalityöntekijöiden muistojen ja tarinoiden tutkimus tuo esille osaltaan lastensuojelun puuttuvaa tietoa, joka ei jäsenykään pelkästään institutionaalisenä elämästä kertomisena eikä häivytä kertojaa anonyymiksi organisaation edustajaksi. Mutta olisiko näitä tarinoita voinut muistella yhdessä tarinoissa henkilöinä muisteltujen asiakkaiden kanssa? Itseäni kiehtoo ajatus tarinallisesta sosiaalityön tutkimuksesta, jossa sosiaalityötä tutkitaan muistelun ketjuina, ja samalla luodaan sellaista narratiivista ympäristöä, jossa erilaisten tarinoiden päällekkäisyys, sisäkkäisyys ja rinnakkaisuus ovat mahdollisia. Minä luulen kehittyneeni sosiaalityöntekijänä, kun olen kuullut siitä, miten Gergenin (1998) käsittein tulen kudotuksi toisten elämään ja tarinoihin.

Se, mitä teemme sosiaalityön käytännöissä tällä hetkellä, vaikuttaa ihmisten elämään tässä ja nyt sekä myös tulevaisuudessa. Sosiaalityön käytännöissä ollaan päivittäin tekemisissä muistamisen etiikan kanssa. Päivittäiset valinnat, joita ohjaavat muisteluun ja kerrontaan liittyvät kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet, vaikuttavat tällä hetkellä siihen, millainen menneisyys ja millaiset muistot lastenkodissa tai sijaishuollossa asuville lapsille ovat tulevaisuudessa mahdollisia. Se, miten ajatella ajasta ja ihmisen elämästä, ei ole vailla vaikutuksia. Kuten Marjatta Bardy (2006) toteaa, ei ole yhdentekevää, ohjaako meidän toimintaamme lastensuojelussa lyhyt vai sukupolvinen aikajänne, kapea vai laaja käsitys ihmisestä ja hyvästä elämästä, todellisuus vai teknokraattinen pöpelikkö, kauppiasmoraali vai huolenpito-moraali.

Lastensuojelun tiedontuotannon käytännöt ja erityisesti arkistotieto muotoutuu institutionaaliseksi muistiksi, jonne pääasiassa työntekijöillä on valta koostaa ja valikoida muistamisen arvoisia asioita ja tarinoita lapsesta ja perheestä. Yhteiskunnallisena muistiorganisaationa se siis säätelee muistamista, unohtamista ja kertomista osin myös lakisääteisesti. Ian Shaw ja Nick Gould (2001, 18) väittävät, että institutionaalinen dokumentointi on yksi keskeinen tapa tuottaa tietoa sekä instituutiosta itsestään että sen tavoista luoda, käsitteellistää ja ymmärtää todellisuutta. Aino Kääriäisen (2003) väitöskirja käsitteli sosiaalityöntekijöiden tapaa kirjoittaa lastensuojeluasiakirjoja, ja hän päätyi tekemänsä analyysin pohjalta antamaan suoria ohjeita dokumentoinnista ja asiakirjojen lukemisesta, jolloin niihin liittyviä erilaisia alista-

via käytäntöjä voitaisiin muuttaa. Kääriäinen (2005, 166–167) näkee dokumentoinnilla olevan keskeinen osa sosiaalityön tiedon tuotannossa. Hän toivoo Princen (1996, 187) tavoin, että dokumentointi voisi toimia asiakkaan ja työntekijän välisen ymmärryksen lisääjänä. Voidaanko lastenkotien ja laitosten käytännöissä myös lisätä lasten ja aikuisten välistä ymmärrystä erilaisia dokumentointikäytäntöjä kehittämällä? Vai olisiko käytännöissä suojeltava ja tuotettava lapsille mahdollisuutta elää suhteellisen tavallista lapsuutta ilman, että he olisivat jatkuvasti kivuliaan tietoisia siitä, miten heidän elämänsä tarkkaillaan ja arvioidaan?

Tällä hetkellä lastenkodeissa asuvien lasten muistoja rakennetaan arkisissa käytännöissä, joilla säädellään yksilöllisen ja kollektiivisen muistelun ja kerronnan tapoja. Yksilöllistyvät dokumentointikäytännöt ja yksilöllisyyden suoja voivat äärimmilleen vietyinä kokonaan syrjäyttää tai poistaa yhteisöllisen dokumentoinnin ja muistin ja muuttua unohtamisen käytännöiksi, jolloin vuosien lastenkotiajalta ei olekaan enää yhtään valokuvaa itselle tärkeistä tapahtumista tai ihmisistä. Lastenkotien tulisi tarjota lapsille ja aikuisille mahdollisuuksia sekä lastenkodeissa asuessa että sen jälkeen yhdessä muisteluun ja kohtaamiseen, jossa oma elämä voidaan kertoa osaksi muiden tarinoita ja osaksi kulttuuria oman jatkuvuuden säilyttämiseksi. Tähän tarkoitukseen pelkkä asiakirjadokumentointi ja sen kehittäminen erilaisin tietojärjestelmin on liian kapeaa. Kun pohditaan erityisesti lastenkotien dokumentoinnin kehittämistä, niin tulisi olla ainakin tietoinen siitä, että lastenkoti on myös yhteisö, jossa lapset elävät lapsuuden arkea ja henkilökohtaista elämäänsä.

Institutionaalisia dokumentteja tai arkistotietoja ei ole suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa lähestytty yhteiskunnallisina muistiorganisaatioina (ks. Vilkuna 2007; myös Misztal 2003), joiden tiedot koostuisivat muistamisen tai unohtamisen näkökulmasta kerrotuista tarinoista. Tällainen lastenkotien arkistoiva institutionaalinen muisti lienee hyvin sattumanvarainen, mutta tämän muistin kautta ja historian tutkimuksen menetelmin on tavoitettu kiinnostavia ja herkkiä kuvauksia kasvatuksellisista käytännöistä tytöille tarkoitettussa koulukodissa. Tyttöjen kirjoittamien arkistoitujen kirjeiden kautta Kaisa Vehkalahti (2008) tekee näkyväksi sitä, miten nämä kirjeet kotiin pitivät yllä perheyhteyttä, toimivat henkilökohtaisesta elämästä kertomisen tapoina ja miten kirjeiden kirjoittamisen valvonta toimi kasvatuksellisenä hoivaavan vallan välineenä.

Laitoksissa ollaan jatkuvasti sen paradoksin ääressä, että yksityisyyden suoja on tiukempaa, mutta erilaiset mediat tekevät mahdolliseksi olla esillä koko ajan (Pöysä

2006). Nykyisinä henkilökohtaisesta elämästä kertomisen tapoina lasten ja nuorten keskuudessa lienevät erilaiset reaaliaikaiset sosiaaliset mediat, kuten vaikkapa Facebook. Miten näihin sosiaalisiin yhteisöihin kuulumiseen ja oman tarinan rakentamiseen niissä suhtaudutaan laitospäristössä? Millaista valtaa työntekijät käyttävät opastaessaan lapsia kertomaan henkilökohtaisesta elämästään erilaisten sosiaalisten medioiden kautta tai muilla välineillä? Voivatko lapset kuulua erilaisiin nettiyhteisöihin vai onko se kiellettyä laitoksessa asuessa?

Lastenkodit heijastavat aikansa yhteiskunnan käsityksiä hyvästä ja huonosta lapsuudesta ja vanhemmuudesta. Nämä käsitykset välittyvät lastenkodissa kasvaville lapsille arkisten suhteiden kautta. Lastensuojeluun tarvittaisiin tietoa siitä, miten on mahdollista samaan aikaan sekä rakentaa omaa tarinaansa että suojella itseään ja itselle merkittäviä sosiaalisia suhteita. Olivatpa nämä sitten suhteita lastenkodin sisällä tai suhteita omiin vanhempiin ja sukulaisiin. Erityisesti äidistä kertomiseen lastensuojelun käytännöissä liittyy vaikenemista. Toivoisin sosiaalityön ja lastensuojelun käytäntöjen hermistyvän erilaisista tunteista kertomiselle. Niin häpeästä, vihasta, surusta, tyytyväisyydestä, rakkaudesta kuin sen puutteesta olisi pystyttävä kuuntelemaan tarinoita. Äidistä kertomiseen liittyvä kulttuurinen kerronnan konventio näyttää vaativan kertomaan rakkaudesta. Sijaishuollossa eletystä lapsuudesta kerrottaessa rakkauden vaatimus liittyy erityisesti äitiin mutta osin myös sijaishuollon toimijoihin. Kulttuurinen ajatus omista rakastavista vanhemmista ja toisaalta vanhempiin liittyvä arvostuksen ja kunnioituksen tarve rakentuivat henkilökohtaisiin tarinoihin erilaisina jännitteinä kahden perheen välillä (families we live by - families we live with).

Sosiaalityön käytäntöjen toivoisin auttavan lastenkodeissa asuvia ja asuneita kurtomaan omaa tarinaansa perheen ja suvun tarinan yhteyteen, osaksi ajalle uskollista yhteiskunnallis-historiallista kerrontaa, kertomaan kokemastaan epäoikeudenmukaisuudesta ja myös erilaisista tunteista, jotka liittyvät lastenkodissa asumiseen. Ajattelun Riitta Granfeltin (2005, 252–253) tavoin, että elettyyn tietoon liittyy tietoa myös tunteista. Jos työntekijä tai tutkija ei kykene tunnistamaan eikä käsittelemään omia vihan, kateuden, pelon tai häpeän tunteitaan, niin usein asiakkaat näillä tunteilla lautauneissa ja kaoottisissa tilanteissa jäävät avun saavuttamattomiin. Tieto ei pelkästään lisää ymmärrystä, vaan tärkeää on myös se, miten tieto tulee käytetyksi. Tietoa voidaan käyttää ymmärryksen ja dialogin lisäämiseen, tai tieto voi jähmettää meidät omiin asemiimme. Kyse on siitä, annammeko lasten ja vanhempien tiedon horjuttaa

omaa tietämistämme ja muuttaa omaa sosiaalityön kollektiivista muistiamme ja lopulta jopa muuttua omaksi kollektiiviseksi muistiksemme. Sosiaalityöntekijöiden ja lastenkodin työntekijöiden kollektiivinen muisti (Forkby & Höjer 2011) on voimakas työkalu eikä ole ollenkaan yhdentekevää, millaisia tarinoita työstämme ja asiakkaistamme kerromme toisillemme. Kuuntelemaan asettuminen ja toisten henkilökohtaisesta elämästä kirjoittaminen ovat sosiaalityön ja lastenkotityön haasteita myös tulevaisuudessa.

Kuuntelemalla sijaishuollossa asuneiden tarinoita ajattelen ymmärtäväni jotakin hoivatuksi tulemisesta ja sen mahdollisuuksista erilaisissa sijaishuollon käytännöissä. Jennifer Mason (1996) korostaa, että hoivatuksi tulemisen kokemus liittyy myös siihen, miltä se tuntuu. Arkiset hoivatoimet voivat näyttää samalta, tehtiin ne rakkautella tai ilman tunteita, mutta ne tuntuvat erilaisilta. Juuri tunteet tekevät arkisista teoista merkityksellisiä. (Smart 2007, 60.) Kun erotellaan toisistaan se, miltä joku tuntuu tai näyttää, niin yhtä lailla tutkimuksessa kuin sosiaalityössäkin on siirryttävä kuuntelemaan, mitä toiset kertovat elämästään ja pyrittävä luomaan siitä yhteistä ymmärrystä. Erilaisten kerronnallisten käytäntöjen kautta tulisi luoda tilaa erilaiselle kertomiselle ja muistelulle, mutta myös antaa lupa unohtaa ja vaieta.

Lopuksi kerron teille kuulemani tarinan ihan tavallisesta työvuorosta lastenkodissa, perhekeskuksessa tai vastaanottokodissa. Millä nimellä paikkaa kutsutaankin, ei ole tässä tarinassa paljoakaan merkitystä.

”Lastenkodin iltavuoro oli kiireinen kaikkine pyykkeineen ja iltapaloineen ja raporttien kirjoittamiseenkin meni oma aikansa. Kanslian ovella seisojaksi kaksi viisivuotiasta tyttöä, juuri suihkusta tulleina ja yöpuvuissaan.

”No, mitäs nyt”, kysyi kiireinen nainen nostaen päänsä papereista. ”Tule, me on laitettu sinulle tänne jotakin”, sanoivat tyttöset. Voi ei, ajatteli nainen, nyt ei kyllä millään ehtisi, mutta niin ovat täpinöissään. Molemmat tyttöset ottivat naista kädestä kiinni ja taluttivat hänet huoneeseensa. Keskellä huonetta oli tuoli. ”Jaa, siinä on sitten tuoli”, sanoi nainen. ”Sinä voisit istua siihen”, sanoivat tytöt. Nainen istui hieman hämillään. ”No, entäs nyt”, hän kysyi. Hymyssä suin tyttöset ilmoittivat: ”Nyt sinä voit pitää meitä sylissä.”

Lähteet

- Ainsworth, Frank & Hansen, Patricia (2005) A dream come true – no more residential care. A corrective note. *International Journal of Social Welfare* 14, 195–199.
- Andersson, Gunvor (2005) Family Relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work* 10 (1), 43–56.
- Andrews, Molly (2004) Memories of mother: Counter-narratives of early maternal influence. Teoksessa Michael Bamberg & Andrews Molly (toim.) *Considering Counter Narratives. Narrating, resisting, making sense. Studies in Narrative*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 7–26.
- Anglin, James P. (2004) Creating “Well-functioning” Residential Care and Defining Its Place in a System of Care. *Child and Youth Care Forum* 33 (3), 175–192.
- Arbaeus, Kerstin (1993) Att berätta sin barndom. Teoksessa Alf Arvidsson (toim.) *Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällsspegel. Etnologiska skrifter Nr 2. Etnologiska institutionen: Umeå universitet*, 47–60.
- Atkinson, Robert (2007) The Life Story Interview as a Bridge in Narrative Inquiry. Teoksessa Jean D. Clandinin (toim.) *Handbook of Narrative Inquiry. Mapping a Methodology*. Thousand Oaks, California: Sage, 224–245.
- Bardy, Marjatta (1985) Koulukotien historiasta. Liite: Lastensuojelutoimikunta 1982:n mietintö III. Lasten palvelujen ja kasvuolojen kehittäminen. Komiteamietintö 1985: Helsinki.
- Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaikkana Émile. *Tutkimuksia* 70. Helsinki: Stakes.
- Bardy Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) (toim.) *Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa*. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa*. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2006) Mitä meille ja meissä tapahtuu? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 241–253.
- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 17–46.
- Bendelow, Gillian & Williams, Simon J. (1998) (toim.) *Emotions in Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*. London & New York: Routledge.
- Brah, Atvar (1996) *Cartographies of diaspora: contesting identities*. London: Routledge.
- Bruner, Jerome (1991) The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1–21.

- Burman, Michele J., Batchelor, Susan A, & Brown, Jane A. (2001) Researching Girls and Violence. Facing the Dilemmas of Fieldwork. *British Journal of Criminology*. (2001) 41, 445–459.
- Capps, Lisa & Ochs, Elinor (1995) *Constructing panic: The discourse of agoraphobia*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chaitin, Julia (2004) My Story, my life, my identity. *International Journal of Qualitative Methods*, 3 (4), Article 1. Viitattu. 30.6.2005.
http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/3_4/pdf/chaitin.pdf.
- Chirban, John T. (1996) *Interviewing in Depth. The Interactive-Relational Approach*. Thousand Oaks, New Delhi, London: Sage.
- Christiansen, Øivin & Anderssen, Norman (2010) From concerned to confined: reaching decisions about out-of-home care in Norwegian Child Welfare Services. *Child & Family Social Work* 15, 31–40.
- Collins, Mary Elisabeth, Paris, Ruth & Ward, Rolanda L. (2008) The Permanence of Family Ties: Implications for Youth Transitioning From Foster Care. *American Journal of Orthopsychiatry*. Vol. 78. Issue 1, 54–62.
- Crossley, Nick (1998) Emotion and communicative action. Hebermas, linguistic philosophy and existentialism. Teoksessa Gillian Bendelow & Simon J. Williams (toim.) *Emotions in Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*. London & New York: Routledge, 16–38.
- Denzin, Norman K. (2003) The Cinematic Society and Reflexive Interview. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein, (toim.) *Postmodern Interviewing*. Thousand Oaks: Sage, 141–155.
- Devaney, John (2004) Relating outcomes to objectives in child protection. *Child and Family Social Work* 9, 27–38
- Edwards Rosalind. & Mauthner, Melanie (2002) *Ethics in Feminist Research: Theory and Practice*. Teoksessa Melanie Mauthner, Maxine Birch, Julia Jessop & Tina Miller (toim.) *Ethics in Qualitative Research*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage, 14–31.
- Ellebry, Janet Mason (2001) *Intimate reading. The contemporary women's memoir*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Ellis, Carolyn (2004) *The Ethnographic I. A Methodological Novel about Autoethnography*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: AltaMira Press. A Division of Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Ellis, Carolyn (2007) "I Just Want to Tell MY Story": Mentoring Students about Relational Ethics in Writing about Intimate Others. Teoksessa Norman K. Denzin & Michael D. Giardina (toim.) *Ethical Futures in Qualitative Research. Decolonizing the Politics of Knowledge*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, Inc., 209–227.
- Eriksson, Lars D. (1967) (toim.) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Eronen, Tuija (2004) Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. *Janus* vol. 12 (4), 359–378.

- Eronen, Tuija (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelu- tutkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf>
- Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. *Janus* vol.16 (1), 19–34.
- Eronen, Tuija (2009) Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista. *Gerontologia* 2/2009, 82–92.
- Eronen, Tuija & Laakso Riitta (2009) Donner du sens à la prise en charge institutionale. Construire l'ordinaire dans la vie des institutions spécialisées. Teoksessa Bernadette Tillyard & Anna Rurka (toim.) *Du placement à la suppléance familiale. Actualité des recherches internationales*. Paris: L'Harmattan, 35–44.
- Eronen, Tuija, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2010) Now you see them – now you don't: institutions in Finnish Child Protection Policy. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) *Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses*. Bristol: The Policy Press, 147–159.
- Eronen, Tuija (2011) Three Stories about Mother – narratives by women who have lived in care. *Child & Family Social Work*. EarlyView 18.5.2011. doi: 10.1111/j.1365-2206.2011.00773.x
- Eräsaari, Leena (2004) Antaudu vieteltäväkseni. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 59–87.
- Eskola, Katariina (1998) "Tutkijoiden kutsu, kirjoittajien vastaus." Teoksessa Katariina Eskola (toim.) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–57.
- Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- ja asinatuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.
- Farquhar, Clare (with Das, Rita) (1999) Are focus groups suitable for 'sensitive' topics? Teoksessa Rosaline S. Barbour & Jenny Kitzinger (toim.) *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage, 47–63.
- Fawcett, Barbara, Featherstone, Brid & Goddard, Jim (2004) *Contemporary Child Care Policy and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Featherstone, Brid (1999) Taking mothering seriously: the implications for child protection. *Child and Family Social Work*, 4, 43–53.
- Forkby, Torbjörn & Höjer, Staffan (2011) Navigation between regulations and gut instinct: the unveiling of collective memory in decision-making processes where teenagers are placed in residential care. *Child and Family Social Work*, 16, 159–168.
- Forsberg, Hannele (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

- Forsberg, Hannele (2000) "Palaverin päätyttyä pihisimme vihasta". *Väkivalta, auttajat ja kirjoitetut tunteet*. Janus 4/2000, 3–21.
- Forsberg, Hannele (2003) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 86–102.
- Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen Matitta (toim.) 2006 *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: Ps-kustannus.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2010) From welfare to illfare: public concern for Finnish childhood. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) *Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses*. Bristol: The Policy Press, 47–64.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Fox Harding, Lorraine (1997) *Perspectives in Child Care Policy*. 2nd Edition. London and New York: Longman.
- Frank, Arthur W. (1995) *The Wounded Storyteller: Body, illness, and ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Frank, Arthur W. (2002) Why study people's stories? The dialogical ethics of narrative analysis. *International Journal of Qualitative Methods*, 1 (1), Article 6. Viitattu 2.12.2009 <http://www.ualberta.ca/~ijqm/>
- Franzén, Eva & Vinnerljung, Bo (2006) Foster children as young adults: many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study. *Child and Family Social Work*, 11, 254–263.
- Gergen, Kenneth J. (1998) Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness. A Social Constructionist Account. Viitattu 5.12.2008. http://www.swarthmore.edu/Documents/faculty/gergen/Narrative_Moral_Identity_and_Historical_Consciousness.pdf
- Giddens, Anthony (1992) *Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Gillingham, Philip (2011) Decision-making tools and the development of expertise in child protection practitioners: are we 'just breeding workers who are good at ticking boxes'? *Child & Family Social Work*. doi:10.1111/j.1365-2206.2011.00756.x
- Gillis, John R. (1997) *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes of the Management of Spoiled Identity*. New York: Englewood Cliffs.
- Goffman, Erving (1967) *Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Erving (1987) *Asylums. Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Books.

- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta (2000) Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suuntauksia. Jyväskylä: SoPhi, 99–116.
- Granfelt, Riitta (2005) Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Helsinki: Palmenia-kustannus, 240–258.
- Granfelt, Riitta (2009) Syyllisyyden sanoja. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 164–176.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1995) The Active Interview. Qualitative Research Methods Series 37. Thousand Oaks: Sage
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) The New Language of Qualitative Method. New York: Oxford University Press.
- Gubrium, Jaber F & Holstein, James A. (2003) From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa Jaber F. Gubrium, & James A. Holstein (toim.) Postmodern Interviewing. Thousand Oaks: Sage, 21–49.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2008) Narrative Ethnography. Teoksessa Sharlene Nagy Hesse-Biber & Patricia Leavy (toim.) Handbook of Emergent Methods. London/New York: The Guilford Press, 241–264.
- Harré, Rom (1988) An Outline of the Social Constructionist Viewpoint. Teoksessa Rom Harré (toim.) The Social Construction of Emotions. Oxford & New York: Blackwell, 2–14.
- Harrikari, Timo (2004a) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 48. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harrikari, Timo (2004b) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydyttämiseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntö historiaa 1860–1980. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 21–60.
- Harrikari, Timo (2006) Lasten ja nuorten kotiintuloaikoja koskevat käytännöt Etelä-Suomen läänin alueen kunnissa. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja; 106. Helsinki: Etelä-Suomen lääninhallitus.
- Harrikari, Timo & Hoikkala, Susanna (2008) Nuorten hyvinvointi politiikka – pahoinvointiin puuttumista ja riskien hallinnointia? Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot –vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisosiain neuvottelukunta, Stakes, 150–160.

- Hearn, Jeff, Pösö, Tarja, Korpinen, Johanna, Smith, Carol & Whyte, Sue. (2004) What is Child Protection? Historical and Methodological Issues in Comparative Research on Lastensuojelu/Child Protection. *International Journal of Social Welfare*. 13(1), 28–41.
- Heikkinen, Alpo (2006) Olenko mä sitä riskiryhmää? Lastensuojelun poikaryhmien hyvinvoinnin muutostekijät – realistinen etnografia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. *Tutkimuksia* 77. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 68: 6, 584–597.
- Heino, Tarja, Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2005) Lastensuojelun avohuollon tilaston haasteet: kuntakyselyn yhteenveto. *Työpapereita / Stakes*, 5/2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 198–213.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Unto Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela, 266–293.
- Heller, Agnes (1985) *The Power of Shame. A Rational Perspective*. London, Boston, Melbourne & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Herrick, Mary Ann & Piccus, Wendy (2005) Sibling connections: The importance of nurturing sibling bonds in foster care system. *Children and Youth Services Review*. Vol. 27, Issue 7, 845–861.
- Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli (2010) Liiallista huolta vai todellista hätää? Kodin ulkopuolelle sijoittamisen kuntatason taustatekijät suomalaisissa kunnissa 1998–2008. *Yhteiskuntapolitiikka* 75, 488–497
- Hochschild, Arlie Russel (1998) The sociology of emotion as a way of seeing. Teoksessa Gillian Bendelow & Simon J. Williams (toim.) *Emotions in Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*. London & New York: Routledge, 3–15.
- Hoikkala, Susanna (2006) Onko lastensuojelun laitoshuollon asiakkaista tullut vaikeahoitaisia ja erityisen huolenpidon tarpeessa olevia lapsia? *Nuorisotutkimus* 24, 83–87.
- Hoikkala, Susanna (2007) Työväkivalta lastensuojelulaitoksissa -työntekijöiden näkökulma. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä* 2007:2. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Holland, Sally (2009) Listening to Children in Care: A Review of Methodological and Theoretical Approaches to Understanding Looked after Children's Perspectives. *Children & Society*. 23, 226–235.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006) Rikokset nuorten ”juttuina” – narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia. Teoksessa Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.) *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66, Nuorisoasian neuvottelukunta, julkaisuja 33, 211–234.

- Horrocks, Christine & Goddard, Jim (2006) Adults who grew up in care: constructing the self and accessing care files. *Child and Family Social Work* 11, 264–272.
- Hukkanen, Raija (2002) Psychosocial problems of children placed in children's homes. *Turun yliopiston julkaisuja. Sarja D, Medica - Odontologica*, Turku: Turun yliopisto.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja & (toim.) (2002) Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hydén, Margareta (2010) Listening to children's experiences of being witnesses to domestic violence. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) *Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses*. Bristol: The Policy Press, 129–146.
- Hyytinen, Riitta (2006) Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. *Yhteiskuntapolitiikan laitos, Sosiaalityö*. Helsinki : Helsingin yliopisto. (mikrokortti)
- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) (toim.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Höjer, Staffan & Forkby, Torbjörn (2010) Care for Sale: The Influence of New Public Management in Child Protection in Sweden. *British Journal of Social Work. Advance Access*, 22, 1–18.
- Itäpuisto, Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. *Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jahnukainen, Markku (2004a). *Koulukodissa ja koulukodin jälkeen*. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. *Aiheita* 29. Helsinki: Stakes.
- Jahnukainen, Markku (2004b) *Koulukodin jälkeen*. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentyminen ja riskikäyttäytymisen kasaantuminen. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 293–330.
- Jenks, Chris (2005) *Childhood*. Second Edition. London and New York: Routledge.
- Josselson, Ruthellen (1995) *Imagining the Real*. Empathy, Narrative and the Dialogic Self. Teoksessa Ruthellen Josselson ja Amia Lieblich (toim.) *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives*. Volume 3. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 27–44.
- Josselsson, Ruthellen (2004) Nimeämistä, tunkeilua ja vallankäyttöä? Toisten elämän kirjoittamisesta. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutki- ja kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 292–305.

- Josselson, Ruthellen (2007) *The Ethical Attitude in Narrative Research: Principles and Practicalities*. Teoksessa Jean D. Clandinin (toim.) *Handbook of Narrative Inquiry. Mapping a Methodology*. Thousand Oaks, California: Sage, 537–566.
- Jyrkämä, Jyrki (2001) *Aika tutkimuksessa ja elämänkulussa*. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta Vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 117–157.
- Jähi, Rita (2004) *Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena*. Acta Universitatis Tamperensis; 1015. Tampere: Tampere University Press.
- Järviluoma, Helmi (2007) ”Kuulen korvissani vieläkin” - muistellut kuulokuvat. Teoksessa Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Menneisyys on toista maata*. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 62–78
- Kaipio, Kalevi (1984) *Antakaa meille mahdollisuus. Johdatus nuorten yhteisökasvatukseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Karnik, Niranjana S. (2001) *Between Victim and Victimizer: The Narrow Corporeal Path of Being a Foster Child*. *Children and Youth Services Review*. Vol.23. Nos. 9/1, 743–759.
- Kaskisaari, Marja (1998) *Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 273–309.
- Kekoni, Taru (2004) *Koulukoti kertomuksena*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisu 43, 331–352.
- Kempainen, Sirkka-Liisa (2006) *Itseltään huostaan otetut: huumetaustaiset pojat lastensuojelulaitoksessa*. *Lisensiaatintyö*. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö. Rovaniemi.
- King, Nigel, Butt, Trevor & Green, Lorraine (2003) *Spanking and the corporeal punishment of children: The sexual story*. *The International Journal of Children's Rights* 11, 199–217.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti: tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta*. Helsinki: Stakes.
- Kitzinger, Jenny & Farquhar, Clare (1999) *The analytical potential of 'sensitive moments' in focus group discussions*. Teoksessa Rosaline S. Barbour & Jenny Kitzinger (toim.) *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage, 156–172.
- Kivinen, Tarja (1992) *Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäiselvitys lasten asiakkuudesta*. *Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja* 59. Helsinki.
- Kivistö, Jaana (2006) *"Missä mä olisin muuten?" : nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista*. *Lisensiaatintyö*. Turku: Turun yliopisto.
- Koivunen, Anu (2004) *Mihin katse kohdistuu? Feministisen elokuvatutkijan metodologinen itsereflektio*. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 228–251.

- Korkiakangas, Pirjo (1996) Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikin muisteluissa. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuisto yhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo (2005) Muistoista tulkintaan – Muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) Polkuja etnologian menetelmiin. Helsinki: Ethnos ry, 129–147.
- Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Acta Universitas Tampereensis 1322. Tampere: Tampere University Press.
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Helsinki: Gaudeamus.
- Kosonen, Päivi (1998) Muodottomat ja sukupuolettomat. Georges Perecin ja Nathalie Sarrauten katkonaiset kirjailija omaelämäkerrat. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) Liikuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 103–124.
- Kosonen, Ulla (1997) Nähyksi tulemisen kaipuu ja häpeä. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Kuronen, Marjo & Lahtinen, Pia (2010) Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses. Bristol: The Policy Press, 65–81.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Känkänen, Päivi (2004) Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 214–235.
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki: Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsingin yliopisto.
- Kääriäinen, Aino (2005) Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 159–171.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Acta Universitatis Tampereensis; 1444. Tampere: Tampere University Press.
- Laitinen, Merja (2002) Inestitulanteen ulottuvuuksia. Pahaa, pahempaa vai pahinta? Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 63–85.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* vol.15 (4) 2007, 316–332.
- Laitinen, Merja (2009) Tabuilla merkitty mieheys ja elämäntilanne. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino, 226–246.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.
- Lastensuojelu 2009. Tilastoraportti 29/2010. 26.11.2010. Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2010. THL.
- Lavi, Veikko (1996) 20 suosikkia – Jokainen ihminen on laulun arvoinen. Iskelmä-cd. Warner Music Suomi.
- Lewis, Michael (1999) The Role of the Self in Cognition and Emotion. Teoksessa Dalglish, Tim & Power, Mick (toim.) *The Handbook of Cognition and Emotion*. Chichester: John Wiley & Sons, 125–142.
- Liljeström, Marianne (2004) (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Littlechild, Brian (2008) Child Protection Social Work: Risks of Fears and Fears of Risks – Impossible Task from Impossible Goals? *Social Policy & Administration*. vol 42, 662–675.
- Loseke, Donileen R. (2001) Lived Realities and Formula Stories of “Battered Women”. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Institutional Selves. Troubled Identities in Post Modern World*. New York & Oxford: Oxford University Press, 107–126.
- Lounavaara-Rintala, Helena, Varilo, Esko, Vuornos, Pirjo ja Wahlbeck, Jan-Christer (1997) Lastensuojelua käyttävät perheet. *Psykologia* 33 (1997), 4–10.
- LsL 52/1936. Lastensuojelulaki.
- LsL 683/183. Lastensuojelulaki.
- LsL 417/2007. Lastensuojelulaki.
- Madriz, Esther (2000) Focus groups in Feminist Research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonne S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research* 2nd ed. Thousand Oaks: Sage, 835–850.
- Malinen, Ben (2002) Häpeän monet kasvot. Sisällön analyysi aikuisten suomalaisten häpeästä omaelämäkertoissa. Pro gradu -tutkielma. Käytännöllisen teologian laitos. Helsingin yliopisto.
- Margalit, Avishai (2002) *The Ethics of Memory*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Marttunen, Matti (2008) Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. OPTL:n tutkimuksia 236. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

- Mason, Jennifer (1996) Gender, Care and Sensibility in Family and Kin Relationships. Teoksessa Janet Holland & Lisa Adkins (toim.) Sex, Sensibility and Gendered Body. Basingstoke: Macmillan, 15–36.
- Mauthner, Melanie L. (2002) Sistering. Power and Change in Female Relationships. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- May, Vanessa (2001) Lone Motherhood in Finnish Women's Life Stories: Creating Meaning in a Narrative Context. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- May, Vanessa. (2008) On Being a 'Good' Mother: The Moral Presentation of Self in Written Life Stories. *Sociology*, 42, 470–486.
- Milligan, Ian & Stevens, Irene (2006) Residential Child Care. Collaborative Practice. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Misztal, Barbara A. (2003) Theories of Social Remembering. Maidenhead Philadelphia: Open University Press.
- Muncey, Tessa (2005) Doing autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods*, 4(3), Article 5. Retrieved 30.6.2005 from http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/4_1pdf/muncey.pdf.
- Myllärniemi, Anniina (2005) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.
- Mäntysaari, Mikko (1996) Häpeän tunteita. Teoksessa Utelias järki ja sosiaalipolitiikka. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 37–48.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006) Ikäetiikka – elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):5, 515–526.
- Nykyri, Tuija (1998) Naisen viha. Jyväskylän yliopistopaino. Saarijärvi: SoPhi.
- Nykyri, Tuija (1999) Kun rakkaus rakoilee: parisuhteen ristiriitaiset tilanteet naisten kokemina. Teoksessa Sari Näre (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Näre, Sari (1999a) (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Näre, Sari (1999b) Tunteiden sosiologia yhteiskuntatutkimuksen kentässä. Teoksessa Sari Näre, Sari (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–15.
- Näre, Sari, Kirves, Jenni, Siltala, Juha & Strandberg, Joni (2007) (toim.) Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus. Porvoo: WSOY.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Helsinki: Gaudeamus.
- Ochs, Elinor & Capps, Lisa (2001) Living Narrative: Creating Lives in Everyday Storytelling. Cambridge: Harvard University Press.

- Oinas, Elina (2004) Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.
- Pasanen, Timo (2001) Lastenkodin asiakaskunta: psykiatrinen tutkimus lastenkotilasten kehityksellisistä riski- ja suojaavista tekijöistä, oirehdinnasta sekä hoidontarpeesta. Lisen-siaatintyö. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 170. Turku: Turun yliopisto.
- Pekkarinen, Elina (2006) Murrosikäisten tyttöjen kokemukset lastensuojelun ryhmätoimin-nasta. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–128.
- Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisuja 51, 2011.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996) Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Piirainen, Veikko (1974) *Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijä-järjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta*. Hämeenlinna: Karisto.
- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life 2. An Invitation to a Critical Humanism*. London: Sage.
- Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Johanna Hurtig & Merja Laitinen (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 42–62.
- Prince, Katie (1996) *Boring Records? Communication, Speech and Writing in Social Work*. London and Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuu luvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7–264.
- Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvu-olosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. *Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja* 2010:3.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tam-pere: Tampereen Yliopisto.
- Pösö, Tarja, Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (2004) Koulukoti tutkimuspuheenvuoro-jen aiheena. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–18.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

- Pösö, Tarja (2005a) Ilkeät ongelmat, hyvät käytännöt. *FinSoc* 2, 4–6.
- Pösö, Tarja (2005b) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2007a) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 65–82.
- Pösö, Tarja (2007b) Families: difficult to speak about? *Scottish Journal of Residential Care*, February/March 2007, 14–21.
- Pösö, Tarja (2010) Havainnot suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus* 18, 324–336.
- Pösö, Tarja, Kitinoja, Manu & Kekoni Taru (2010) Locking Up for the Best Interests of the Child –Some Preliminary Remarks on ‘Special Care’. *Youth Justice* 10(3), 245–257.
- Pöysä, Jyrki (2006) Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–244.
- Reder, Peter & Duncan, Sylvia (2004) Making the most of the Victoria Climbié inquiry report. *Child Abuse Review* 13, 95–114.
- Reinikainen, Sarianna (2009) Nuorisokodista maailmalle: Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsingin yliopisto, käyttäytymistieteellinen tiedekunta, kasvatustieteen laitos. Viitattu 5.12.2009.
<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/47168/nuorisok.pdf?sequence=1>
- Remes, Silja (2002) Kerrotut elämät – perhehoidossa kasvaneiden nuorten elämän tarinoita. *Sosiaalityön pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.
- Retzinger, Suzanne (1995) Identifying Shame and Anger in Discourse. Sage Publications Inc. *American Behavioral Scientist*. Vol. 38 No.8, August 1995, 1104–1113.
- Richardson, Laurel (2000) Writing. A Method of Inquiry. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonne S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research* 2d ed. 835–850. Thousand Oaks: Sage, 932–948.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative analysis*. London: Sage.
- Riessman, Catherine Kohler (1994a) (toim.) *Qualitative Studies in Social Work Research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Riessman, Catherine Kohler (1994b) Making Sense of Marital Violence: One Women’s Narrative. Teoksessa Catharine Kohler Riessman (toim.) *Qualitative Studies in Social Work Research*. Thousand Oaks, California: Sage, 113–132.
- Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for Human Sciences*. Thousand Oaks. California: Sage.

- Ronkainen, Suvi (1999a) Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Gaudeamus.
- Ronkainen, Suvi (1999b) Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Sari Näre (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 131–154.
- Roos, J.P. (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Roos, J.P. (2002) Huostaanottokirja. Viitattu 25.11.2009.
<http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/huostaanottokirja.htm>.
- Rostila, Ilmari (1988) Subjektina sosiaalitoimistossa? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten kautta. Sosiaalihuollituksen julkaisu 7/1988. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Saarikoski, Helena (1999) Tytön rakkaus ja häpeä huoran maineen säätelemänä. Teoksessa Sari Näre (toim.) Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 107–130.
- Sallnäs, Marie (2000) Barnavårdens institutioner - framväxt, ideologi och struktur. Institutionen för socialt arbete. Rapport nr.96. Stockholm: Stockholms universitet.
- Sallnäs, Marie & Vinnerljung, Bo & Kyhle Westermarck, Pia (2004) Breakdown of teenage placements in Swedish foster and residential care. *Child and Family Social Work* 9, 141–152.
- Salo, Mikko A. (2001) Runoutta vai laadullista tutkimusta? *Janus* 9 (4), 342–356.
- Saurama Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Schacter, Daniel L. (2001) Muisti. Aivot, mieli ja menneisyys. Helsinki: Terra Cognita.
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (1997) Shame, Anger and the Social Bond: The Theory of Sexual Offenders and Treatment. *Electronic Journal of Sociology* (1997)
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (2000a) Shame as the Master Emotion of Everyday Life. *Journal of Mundane Behavior*. Viitattu 30.5.2003.
<http://www.mundanebehavior.org./issues/v1n3/scheff-retzinger.htm>
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (2000b) Shame and Shaming in Restorative Justice. *The Red Feather Journal of Postmodern Criminology. An International Journal*. Viitattu 30.5.2003.
<http://www.tryoung.com/journal-pomocrim/vol-8-shaming/scheff.html>
- Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) *Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Shlonsky, Aron, Bellamy, Jennifer, Elkins, Jennifer & Ashare, Cary J. (2005) The other kin: Setting the course for research, policy, and practise with siblings in foster care. *Children and Youth Services Review*. 27, 697–716.

- Sinclair, Ian & Wilson, Kate (2003) Matches and mismatches: The contribution of carers and children to the success of foster placements, *British Journal of Social Work*, 33, 871–884.
- Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (2001) (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.
- Siren, Pirkko (1967) Ei kotia ei koulua. Teoksessa Lars D. Eriksson (toim.) Pakkoauttajat. Helsinki: Tammi.
- Smart, Carol (2007) *Personal Life. New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity Press.
- Stanley, Liz (1992) *The Auto/Biographical I; Theory and Practise of Feminist Auto/Biography*. Manchester: Manchester University Press.
- Stein, Mike (2006) Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*. 28, 422–434.
- Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI Köyhäinhuoltotilasto A 40, 1937.
- Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI A Huoltotilasto 2., 1945.
- Suoninen, Eero (1997) Miten tutkia moniäänistä ihmistä. *Acta Universitatis Tamperensis* 580. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Swift, Karen. J. (1995) *Manufacturing ‘Bad Mothers’ A Critical Perspective on Child Neglect*. Toronto: University of Toronto Press.
- Syrjälä, Leena, Estola, Eila, Uitto, Minna & Kaunisto, Saara-Leena (2006) Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 181–202.
- Taira, Teemu (2004) Identiteettipolitiikan vaihtoehto? Paikantuminen ja henkilökohtaisuus sitoutumisena. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 109–133.
- Tee, Stephen R. & Lathlean, Judith A (2004) The ethics of conducting a co-operative inquiry with vulnerable people. *Philosophical and ethical issues. Journal of Advanced Nursing*. 47 (5), 536–543.
- Tierney, William G. (2000) *Undaunted Courage: Life history and the Postmodern Challenge*. Teoksessa Norman K. Denzin, & Yvonne S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research* 2d ed. Thousand Oaks: Sage, 537–553.
- Tuomi, Arja (1992) *Sosiaalityöntekijä – tunnetyöntekijä. Ajatuksia sosiaalityöstä tunnetyönä*. Sosiaalipolitiikanlaitos. Tutkimuksia sarja B nro. 13. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tuurala, Timo (1992) *Avautuva laitos. Lastensuojelun porrasteisen palvelujärjestelmä kehittämisen ensimmäinen vuosi*. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto.

- Törrönen, Jukka (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 15–37.
- Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa: elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki : Helsinki University Press.
- Ukkonen, Taina (2000) Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, Taina (2006) Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Ungar, Michael (2001) The Social Construction of Resilience Among ”Problem” Youth in Out-of-Home Placement: A Study of Health-Enhancing Deviance. *Child and Youth Care Forum*, 30(3). June 2001, 137–154.
- Unrau, Yvonne A. (2007) Research on placement moves: Seeking the perspective of foster children. *Children and Youth Services Review* 29, 122–137.
- Urek, Monja (2005) Making a Case in Social Work. The Construction of an Unsuitable Mother. *Qualitative Social Work*, 4, 451–467.
- Uusitalo, Tuula (2009) Itsemurha – Vaiettu kuolema. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 117–149.
- Vehkalahti, Kaisa (2002) Vuorelan kasvatustutkimuksen tytöt ja pahantapaisuuden sukupuoli 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) Tulintoja tytöistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 244–250.
- Vehkalahti, Kaisa (2004) Lankeemuksen ja katumuksen tyttäret. Kulttuuriset konventiot 1900-luvun alun kasvatustutkimustyttöjen elämäkerrallisissa kuvauksissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisu 43, 61–94.
- Vehkalahti, Kaisa (2008) Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893-1923. *Cultural history*. Turku: University of Turku.
- Vilkko, Anni (1993) Oman elämän kielikuvat. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkko, Anni (1998) Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämän kerroista. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkuna, Janne (2007) Museoiden valikoiva muisti. Teoksessa Seppo Knuuttila ja Ulla Piela (toim.) Menneisyys on toista maata. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 177–187.

- Vinnerljung, Bo (1996) *Fosterbarn som vuxna*. Ystad: Arkiv.
- Vinnerljung, Bo & Öman, Maria & Gunnarson, Thomas (2005) Educational attainments of former child welfare clients – a Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare* 14, 265–276.
- Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie (2008) Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work* 13, 144–155.
- Virokannas, Elina (2004) *Normaalin rajan molemmilla puolilla: tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteetin rakentumisesta*. Helsinki: Satkes.
- Virokannas, Elina (2007) *Sattumukset ja tutkimusprosessi*. Teoksessa Merja Laitinen, Elina Virokannas, Kirsi Juhila, Ilse Jukunen ja Antti Karisto (2007) *Suunniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön tutkijakouluryhmässä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 41–63.
- Wertsch, James V. (2002) *Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilkins, Paul (2000) *Collaborative Approaches to Research*. Teoksessa Beth Humphries (toim.) *Research in Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 16–30.
- Wilson, Kate, Petrie, Steph & Sinclair, Ian (2003) A Kind of Loving: A Model of Effective Foster Care. *British Journal of Social Work*, 33, 991–1003.
- Wolf, Diane L. (1996) *Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork*. Teoksessa Diane L. Wolf (toim.) *Feminist Dilemmas in Fieldwork*. Colorado: Westview Press. 1–55.
- Överlien, Carolina (2004) *Girls on the Verge of Exploding? Voices of Sexual Abuse, Agency & Sexuality at a Youth Detention Home*. Linköping: UniTryck.

Kirjoituskutsu

Kirjoita kokemuksistasi lastenkotielämästä!

Suomessa on asunut ja asuu useita tuhansia lapsia lastenkodeissa, nuorisokodeissa, perhekodeissa tai perhekeskuksissa. Lapsen tai nuoren eläminen lastenkodissa vaikuttaa myös useiden omaisten ja sukulaisten elämään. Lapsuuden kokemukset ja kokemukset lastensuojelusta jäävät osaksi omaa elämänhistoriaa senkin jälkeen, kun varsinainen asiakkuus on jo päättynyt. Lastenkodissa asuessa ja sen jälkeen nämä kokemukset on jäsennettävä osaksi omaa elämää ja itseä. Olen kiinnostunut lastenkodeissa asuneiden ja asuvien lasten, nuorten ja heidän omaistensa elämäntarinoista ja siitä miten lapsen tai oma elämä lastenkodissa jäsentyy osaksi omaa elämänhistoriaa.

Lastenkotielämä on minulle tuttua monien vuosien ajalta. Olen työskennellyt 12 vuotta erilaisissa lastenkodeissa ja sosiaalityön eri tehtävissä. Välillä olin oman lapseni syntymän jälkeen perhepäivähoitajana kolme vuotta. Lasten ja vanhempien lähellä työskentelyyn liittyy monia niin omia kuin muiden tunteita ja välillä myös tunteiden ohittamista ja kieltämistä. Nämä lastensuojeluun liittyvät tunteet kiinnostavat minua ja siksi ryhdyin tekemään tätä työtä.

Ymmärtääkseni paremmin lastenkotielämää ja siihen liittyviä tunteita pyydän sinua kirjoittamaan omia kokemuksiasi esimerkiksi siitä: Millaista elämäsi oli ennen lastenkotiin tuloa? Muistele ja kerro millaista oli tulla lastenkotiin? Miten elämä alkoi sujua? Millaisia kokemuksia, tunteita ja merkityksiä sinulla liittyy lastenkodissa asumiseen ja elämiseen? Miten lastenkodissa asuminen muutti elämääsi? Miten lastenkodissa eläminen on muuttanut suhteita vanhempien, lasten ja omaisten välillä? Millaisia uusia suhteita ja asioita elämääsi on tullut lastenkodissa asuessa? Millaista oli lähteä lastenkodista? Jos elämässäsi on ollut erilaisia lastenkoti-, sijaisperhe-, perhekoti-, koulukoti- tai nuorisokotijaksoja niin kerro niiden merkityksestä itsellesi. Kerro miten pitkiä aikoja olet elänyt erilaisissa paikoissa ja mitä muutot paikasta toiseen ovat sinulle merkinneet? Kerro myös niihin liittyvistä tunteistasi. Kenen kanssa olet voinut puhua näistä kokemuksista lastenkodissa asuessasi ja/tai sen jälkeen? Miten nämä kokemukset vaikuttavat elämääsi ja käsitykseesi itsestäsi tänä päivänä?

Voit kirjoittaa elämäntarinasi nimimerkillä käsin tai koneella. Toivottavasti voit kuitenkin kertoa ikäsi, sukupuolesi ja muita sinulle tärkeitä tietoja itsestäsi ja elämästäsi tällä hetkellä. Mikäli haluat, että voin myös haastatella sinua niin liitä elämäntarinaasi yhteystietosi. Kirjoituksia käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja niitä käytetään vain tutkimustarkoituksiin. Tutkimus on väitöskirjatutkimukseni kokemuksista lastenkotielämästä, siihen liittyvistä merkityksistä ja tunteista. Teen sitä Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitokselle. Lähetä kirjoituksesi alla olevaan osoitteeseen 31.12.2004 mennessä.

Tutkija Tuija Eronen
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
33014 Tampereen yliopisto

Alkuperäisjulkaisut

- I. Eronen, Tuija (2004) Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. *Janus* vol. 12 (4), 359–378.
- II. Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. *Janus* vol.16 (1), 19–34.
- III. Eronen, Tuija (2009) Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista. *Gerontologia* 2/2009, 82–92.
- IV. Eronen, Tuija (2012) Three Stories about Mother – narratives by women who have lived in care. *Child & Family Social Work*. EarlyView 18.5.2011. doi: 10.1111/j.1365-2206.2011.00773.x

Tuija Eronen

Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerroissa

Aralla alueella

Kiinnostuin lastensuojelun ja häpeän välisestä suhteesta työskennellessäni lastenkodin johtajana ja perhekeskuksen arviointiosaston sosiaalityöntekijänä. Työssäni jouduin liikkumaan perheiden kanssa "aralla alueella", lapsiin kohdistuvan "pahan" tai lasten tekemän "pahan" kanssa. Näille ilmiöille meillä on välillä vähän yhteisiä käsitteitä, sanoja ja kieltä. Tilanteissa ääni katoaa tai muuttuu huudoksi, liikumme silloin usein häpeässä ja häpeän rajamailla. Halusin ymmärtää paremmin näitä lastensuojeluun liittyviä hankalia tunteita, niiden kanssa elämistä ja niiden työstämistä asiakkaiden näkökulmasta.

Häpeä on hankala tunne niin tutkijoille, auttajille kuin asiakkaillekin. Auttajat ja autettavat ovat sidoksissa toisiinsa kulttuurin tunnesääntöjen kautta. Kulttuuri määrittää tunteita monissa eri kohdissa, tunteiden tunnistamisessa, tunteiden nimeämisessä, tunteiden arvottamisessa, tunteiden hallinnassa ja tunteiden ilmaisemisessa (Hohchild 1998, 11). Häpeää on tutkittu aiemmin asiakkaan ja terapeutin välisessä suhteessa. Terapeuttisessa "uuden minän" rakentamissuhteessa häpeä on läsnä, ohitettuna ja vaijettuna. (Lewis 1971.) Goffmanin tuotannossa (1967; 1963), kasvokkaisen vuorovaikutuksen ja stigman tutkimuksissa, häpeällä on keskeinen asema. Hän analysoi erilaisia sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta, joissa hän on kiinnos-

tunut erityisesti häpeän tunteen toiminnallisuudesta ja sääntelystä joko kasvojen säilyttämisenä, menettämisenä tai leimatuksi tulemisena.

Sosiaalityössä on tärkeää tietää enemmän tunteiden dynamiikasta, sillä varsinkin lastensuojelutyössä, jossa puututaan lasten kokemaan tai tekemään pahaan, vallitsee tunteiden tungos. Keskustelua sosiaalityöstä tunnetyönä aloitettiin 1980-1990-lukujen taitteessa. Rostilan (1988, 108-123) tutkimuksen mukaan sosiaalityön asiakkuuteen liittyy nöyryytyksen, alistamisen ja häpeän tunteita. Toisaalta taas Tuomi (1992,64) kirjoittaa, että kukaan sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan halua tahallaan nöyryyttää, nolata tai alistaa asiakkaitaan. Leimaamisteorian pohjalta on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan sosiaalityö voi olla ja on yksi erilaisten asiakasryhmien leimaajista, häpäisijöistä. Siksi sosiaalityön interventioita tulisi välttää mahdollisimman pitkälle, jotta välttyttäisiin yksilölliseltä ja yhteisölliseltä leimaamiselta. Pisimmälle vietyinä tällä näkökulmalla voidaan perustella puuttumattomuutta. (Pösö 2002, 108-110, 113.) Toisaalta taas sellainen lastensuojelutyö, jossa vältetään vanhemman kokemaa ja aikuisten välistä häpeää, voi muodostua lapselle pitkittyneeksi kurjuudeksi. Uuden vuosituhannen myötä pahatkin tunteet on otettu sosiaalityössä tutkimuksen aiheiksi (Forsberg 2001; Laitinen & Hurtig 2002).

Lastensuojelussa sosiaalityöntekijän tehtävänä on nähdä ja puhua pahoista asioista, puuttua niihin, muuttaa lapsen olosuhteita ja ihmissuhteita turvallisemmiksi. Laitoksessa tai sijaisperheessä asuminen muuttaa lasten ja vanhempien välisiä suhteita ja luo lapselle uusia sosiaalisia suhteita. Silti lapsen kokemaan tai tekemään pahaan puuttuminen voi lastensuojelun käytännöissä olla lasta leimaavaa tai sen sivuuttaminen voi olla lasta mitätöivää. Tärkeänä tarkastelun kohteena lastensuojelutyössä tulisi olla ketä suojellaan ja kenen häpeää ohitetaan ja vältetään?

Lastensuojelua on viime aikoina ryhdytty tutkimaan lasten ja nuorten kokemuksena (esim. Pösö 2004; Kenoni 2004). Tällaiseen tutkimusotteeseen liittyvät lasten ja nuorten omat kertomukset, tunteet ja merkitykset. Artikkelini aineistona ovat omaelämäkerrat, joiden yhteisenä teemana ovat kokemukset lastensuojelun perhe- ja laitoshoidosta. Sosiaaliin suhteisiin liittyvät häpeän, häväistyksi tulemisen tai irrallisuuden teemat eivät ole tämän aineiston keskeinen anti, mutta ne ovat silti kiinnostukseni pääasiallinen kohde. Artikkelissani tarkastelen millaisia subjektipositiota, minän paikkoja, kertojat rakentavat omaelämäkerroissa itselleen. Miten he näissä subjektipositiossa jäsentävät häpeää? Miten häpeä säätelee suhdetta muihin ja itseseen?

Käytän artikkelissa laajaa häpeän käsitettä. Tarkasteluni lähtee siitä, että häpeä on sosiaalinen tunne, joka sijoittaa ihmisen suhteeseen toisten ja itsen kanssa. Häpeä kertoo meille, että olemme yhtä aikaa sekä yksilöitä että sosiaalisissa suhteissa toisiimme. Häpeällä säädellä

lään sosiaalisissa suhteissa etäisyyttä ja läheisyyttä, kuulumista ja vieraantumista, hetkestä hetkeen. Häpeä viittaa laajaan tunneperheeseen, joka vaihtelee lievästä epämukavuudesta, oudosta olostä, häpäisemisen ja kärsimyksen hetkiin sosiaalisissa suhteissa. (Retzinger 1995, 1105; Scheff & Retzinger 2000.) Se on analyttisena käsitteenä häilyvä, kuten seuraavissa luvuissa osoitan.

Häpeä sosiaalisena ja toiminnallisena tunteena

Länsimaisissa kulttuureissa häpeän käsite on kaventunut ajan myötä ja muotoutunut erilaiseksi kuin itäisissä kulttuureissa. Länsimainen häpeäsanasto on muuttunut miltei yksipuolisen negatiiviseksi. Moderneissa individualistisissa yhteiskunnissa häpeän eri muotoja pyritään välttämään ja ohittamaan. (Scheff & Retzinger 1997.) Häpeän dynamiikan esiin tuomiseksi häpeäsanastoa on laajennettava. Kun häpeä ymmärretään mahdollisimman laajana käsitteenä joka sisältää myös positiivisia toiminnallisia mahdollisuuksia, häpeää ei tarvitse yrittää kaikin voimin välttää, paeta tai tehdä näkymättömäksi. Tällöin häpeää voidaan pitää luonnollisena tunteena tilanteissa, joissa on hävettävää (Mäntysaari 1996, 47). Scheff ja Retzinger (1997; 2000a; 2000b) käsittelevät tutkimuksissaan häpeän ja sosiaalisten sidosten suhdetta. Heidän mukaansa häpeä liittyy sovinnon mahdollisuuteen niin yksilöllisellä kuin yhteisöllisellä tasolla. Goffmanin (1967) tavoin he käsittelevät häpeän liittyvän kaikkiin sosiaalisiin suhteisiin, joko olemassa olevana tai epämielilyttävänä mahdollisuutena. Tällainen laaja häpeän käsite pitää sisällään "omantunnon tuskat", joita voidaan pitää häpeän tajuna. Se pitää sisällään nolostumisen, vaatimattomuuden, nöyryyden, alistumisen, ujouden, epämukavan oudon olon tuntemukset, epäpätevyuden, torjutuksi ja hylätyksi tulemisen, epävarmuuden, kelpaamattomuuden, turvattomuuden kuin itsevarmuuden puutteenkin.

Häpeän voima liittyy Hellerin (1985) mukaan yksilöiden integroitumiseen yhteiskuntaan. Mitä enemmän häpeän voima on sisäistetty, sitä vähemmän tarvitaan ulkoista hallitsemista. Häpeällä on yhteiskuntaa koossa pitävä luonne. Tunne toimii välillä yksilön parhaaksi varoittamalla tilanteista, jotka eivät ole hänelle hyväksi. Häpeän voima perustuu siihen, että opimme yhteiskunnan keskeiset normit vain häpeämällä. Samalla, kun opimme häpeämään, opimme hyväksymään yhteiskunnan herruusrakenteet. (Heller 1985, 40.) Häpeä liittyy sosiaaliseen kontrolliin juuri häpeän tunnon kautta. Kaikissa sosiaalisissa suhteissa koetaan häpeää hetkittäin, mutta sitä pyritään välttämään niissä suhteissa, jotka ovat yksilölle tärkeitä. (Scheff 2000, 97.) Lewis (1987) kirjoittaa, että häpeän tunteminen edellyttää, että häpeävällä on emotionaalinen suhde toiseen ja hän välittää siitä mitä toinen ajattelee ja tuntee häntä kohtaan. Hän selittää, että naisten häpeän tunne johtuu riippuvuudesta lähiympäristöstä. Häpeää ei haluta tunnistaa

tai nimetä, koska se on kokijalleen ja myös lähiympäristölle niin tuskallinen ja tarttuva kokemus. Länsimainen ihminen häpeää jo sitä että häpeää. Häpeän vallassa eläminen uhkaa ihmisen kokemusta itsestä ja oman minän olemassaolo voi joutua vaakalaudalle jopa konkreettisenä fyysisenä kokemuksena.

Teoriassaan häpeästä Scheff ja Retzinger (1997) korostavat sosiaalisen siteen ja häpeän välistä suhdetta. He erottavat toisistaan kolme erilaista sosiaalisen siteen muotoa: solidaarisuuden, eristymisen ja sulautumisen. Tunteista ylpeys liittyy solidaarisuuteen kun taas häpeä liittyy eristymiseen ja sulautumiseen. Solidaarisessa suhteessa molemmat osapuolet tunnustavat toistensa suvereenisuuden ja tasapainottavat toisen aseman kunnioittamisen oman asemansa kunnioittamisella. Häpeä ja syyllisyys eroavat toisistaan siinä, että häpeä koskee koko itseä ja syyllisyys taas yksittäistä tekoa. Syyllisyys pitää sisällään tulokinnan siitä, että olen riittävän voimakas vahingoittaakseni toista ja myös hyvittääkseni tekemääni vahinkoa. Häpeä taas vie voimat. (Scheff 2000, 92.)

Häpeästä voidaan erottaa kaksi kestoltaan ja intensiteetiltään erilaista häpeän lajia, episodinen häpeä ja arvottoman häpeä. Häpeässä on kyse siitä miten tulee nähdä ja määritellyksi erilaisissa sosiaalisissa suhteissa ja tämän nähdäksi tulemisen arvioinnista hetkestä hetkeen (Retzinger 1995, 1104). Kasvot ovat häpeätilanteissa se, mitä pitää yrittää säilyttää (Goffman 1963). Nähdäksi tulemisen kokemus on lapsen ensimmäinen kokemus elämästä. Lapset muotoutuvat sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Lapsi näkee itsensä toisen eleissä, katseissa ja asennoissa. Katseen kohde näkee lapsen ja heijastaa takaisin, miten on hänet nähnyt. (Kosonen 1997, 21–24.) Episodisessa häpeässä saadaan kokemus minästä minälle ja se edellyttää minän rajoja, varmuutta itsestään ja omasta arvostaan. Episodin häpeä pohjaa valtasemaan tunnistetussa hierarkiassa. Tällaisen häpeän kokijalla on myös pääsy arvioivaan katseeseen. Arvioinnin kautta omaa toimintaa voidaan korjata niin että se näyttää taas hyvältä. (Ronkainen 1999a, 134–135.)

Toinen häpeän laji on arvottoman häpeä, joka köyhdyttää kokijansa. Tällaisessa häpeässä alempiarvoisuus ja huonommuus sisäistetään. Pelko ja uumoilu itsestä ei aivan samoihin asioihin oikeutettuna ja ei aivan yhtä hyvänä kuin muut saa vahvistuksensa. (Ronkainen 1999a, 134–135.) Siihen sisältyy toisto, kehämäisyys ja hetkistä tulee ikuisuus. Häpeä, viha ja muut tunteet, jotka kestävät useita minutteja, muuttuvat heijastuviksi. Häpeä on heijastuva tunne, joka voi aiheuttaa pitkään kestäviä sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä häpeän kehä. Voi olla häpeissään siitä, että häpeää ja kiertää tätä häpeä-häpeän kehää niin kauan kunnes masentuu tai vetäytyy. Toinen kehä on häpeä-vihan kehä. Voi olla vihainen siitä, että häpeää ja häpeissään, kun on vihainen ja jatkaa ympäri tätä kehää. Häpeä-vihan tai häpeä-häpeän

kehät voivat ilmetä myös vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa suhteissa missä ne voivat jatkuu loputtomiin. (Scheff & Retzinger 1997.)

Seuraavaksi tarkastelen omaelämäkertoja aineistona ja omaelämäkerroissa kerrottuja tunteita ja erityisesti häpeää. Häpeää lähestyn laajan häpeäkäsitteen avulla. Laaja häpeäkäsitem tuo esiin kestoiltaan ja intensiteetiltään erilaisia häpeäepisodeja ja häpeän kierteitä. Laaja häpeäkäsitem antaa analyysin pohjaksi myös perussananaston. Häpeää ilmaistaan kielessä erilaisilla sanoilla, joilla kuvataan ihmisten välisiä suhteita ja suhdetta itseän.

Omaelämäkerrat tunteiden ja erityisesti häpeän kuvastimina

Käytän aineistonani valmista omaelämäkertaa-aineistoa, jossa kirjoittaja ei ole erikseen ohjattu kertomaan häpeästä tai suoraan muistamaan tunteista. Aineistonani on 24 nimimerkillä kirjoitettua omaelämäkerta. Kirjoittajien ikä kirjoitushetkellä vaihtelee 12 vuodesta 75 vuoteen. Yhteisenä kokemuksena kirjoittajilla on lastensuojelun asiakkuus, laitoksessa tai sijaisperheessä eläminen jossakin oman elämän vaiheessa. Kirjoittajat kertovat elämästään erilaisissa sosiaalisissa sidoksissa ja suhteissa. Aineisto liittyy Stakesin Huostaanottoprojektin elämän taito -osioon, jossa avattiin kesällä 1999 tarinoiden keruu kutsumalla sijaisperheissä ja/tai laitoksissa eläneitä ja eläviä kirjoittamaan kokemuksistaan. Kertomuksista koottiin julkaisu *Elämäni tarina* (Bardy ym. 2000), jota olen käyttänyt aineistolähteenä. Aineistossa korostuvat naisten ja tyttöjen häpeän hetket.

Omaelämäkerran kertominen vaatii tavan puhua kokemastaan onnettomuudesta tai onnesta. Kertojen muisti on parhaimmillaankin enemmän konstrukttiivinen kuin tarkka rekisteri tapahtumista. Tämä koskee sekä ulkoisia tapahtumia, että niihin liitettyjä tunteita ja ajatuksia. Omaelämäkerrallisessa tarinassa kerrotaan siitä, miten tapahtumat halutaan ymmärtää ja miten tullaan ymmärretyksi. (Salo 2001, 350–351.) Remes (2002, 80) pohtii tutkimuksessaan perhehoidossa olleiden lapsuuden elämäntarinoita saman aineiston pohjalta, jota käytän tässä tutkimuksessa. Hän hämmästelee sitä, että kertojilla näyttää olevan käytössään erittäin yhtenäinen tarinavalikoima, josta pitää vain valita joko onnellinen tai onneton versio. Kerronnalla tavoitellaan ymmärrystä. Elämäkerrallinen itsensä ymmärtäminen on liikettä, keskustelua, jossa kuljetaan menneessä ja nykyisyydessä. (Granö 2000, 35.) Omaelämäkerta kerrotaan aina jonkun kulttuurin sisältä ja sitä kerrotaan kulttuurille sopivilla tavoilla. Lähestyn omaelämäkertoja narratiiveina. Narratiivien tutkimuksessa aineistolta kysytään sekä miten elämästä kerrotaan (kerronnan rakenne) että mitä elämästä kerrotaan (kertomuksen sisältö) (Gubrium & Holstein 1997, 148). Kertomus elämästä ei ole elämän suora heijastus. Riessman (1993, 2)

väittää, että ihmiset kertovat tarinoita usein sellaisista kokemuksista, joissa he ovat kokeneet kuilun ihanteellisen ja reaalisen välillä tai minän ja yhteiskunnan välillä.

Jokainen kirjoittajista kertoo sijoitushistoriansa (ks. Vilkkö 1998, 28). Elämäntarinan kerronnassa referentiaalinen funktio viittaa tapahtumien perättäisyyteen, todenperäisyyteen, kerronnan tarkkuuteen ja rajauksiin. Sijoitushistoria on näissä omaelämäkerroissa niiden referentiaalinen funktio. Evaluatiivinen, tapahtumia arvioiva ja merkityksiä antava funktio tuo menneiden tapahtumien keskelle nykyisen arvioivan minän. (Vilkkö 1997, 94.) Evaluatiivisen aineksen kautta rakentuu kirjoittajan subjektipositio. Subjektiposition käsite sopii tilanteisiin, joissa analysoidaan toiminnan rajoituksia. Kaikki positiot eivät ole yhtä aikaa mahdollisia. Itsemäärittely ja määrittelyksi tuleminen tapahtuvat sosiaalisissa käytännöissä. (Suoninen, 1997, 56–59.) Häpeä ja muut tunteet tuodaan omaelämäkertaan evaluatiivisen aineksen kautta menneeseen tästä päivästä käsin. Sosiaaliin suhteisiin liittyvästä tunteiden kirjosta ja erilaisista häpeän hetkistä kertoessaan kirjoittajat rakentavat itselleen erilaisia subjektipositioita.

Kun henkilö asettuu tiettyyn subjektipositioon, hän tulkitsee maailmaa tältä paikalta käsin. Hän tulkitsee maailmaa positioon liittyvien käsitteiden, siihen kytkeytyvien metaforien ja kerrontatapojen kautta. Jostakin subjektipositioista voi tulla eräänlainen minäkertomuksen johtomotiivi. Hallitseva subjektipositio kertoo millaisessa suhteessa olemme meitä määrittäviin diskursseihin. Kannattammeko niitä lämpimästi, vastustammeko, uskommeko, epäilemmekö, tyydymmekö niihin. Käytämmekö niitä rutiinomaisesti vai hyväksymmekö ne nihkeästi. (Ronkainen 1999b, 34–37.) Ronkainen (mt, 63) katsoo, että toiminnan kautta luodaan emotionaalinen suhde symbolimerkityksiin ja niiden sisältämiin jakoihin. Suhde voi syntyä mielihyvänä ja varmuutena tai yhtäläillä vastenmielisyytenä ja vierautena.

Olen käyttänyt subjektipositioiden, tunteiden ja häpeän hetkien löytämiseen vaiheittaista analyysimallia, jossa analyysin ensimmäisenä vaiheena oli tekstin perussävyn tai vireen jäljittäminen. (Kosonen 1998, 116.) Tarinoiden perusvire on vaikeuksista ja selviytymisestä kertominen. Tarinoissa vaihtelee sekä ilon ja tyytyväisyyden puhe että kärsimyksen puhe (vrt. Kosonen 1997). Tämän puheen sisältä olen erotellut kirjoittajien elämäkerrassaan käyttämää koko tunnekirjoa. Tunnekirjon tunnistamisessa olen käyttänyt Lewisin (1999, 125–127) tunnemallia ja antanut Lewisin nimeämille tunteille väreit. Olen erotellut eri väreillä värittämällä ilon/tyytyväisyyden puheesta ylöpeyden, ilon, kiinnostumisen, empatian tunteita ja kärsimyksen puheesta surun, pelon, vihan, inhon, hämmennyksen, häpeän ja syyllisyyden tunne-episodeja. Omaelämäkertojen kirjoittajien hallitsevat subjektipositiot, minän paikat, muodostuivat analyysin edetessä heidän käyttämästään erilaisesta tunnekielestä ja tunteiden kirjosta suhteessa heille tärkeisiin merkityksiin. Lopuksi keskityin eri subjektipo-

sitioiden häpeäepisodeihin ja niiden sosiaalisten suhteiden ja sisällön tarkasteluun. Aineistossa kirjoittajista vain kolme käyttää häpeä sanaa ja muut erilaisia metaforia tai sosiaalisten suhteiden ja episodien tarkkoja kuvauksia. Häpeäepisodeissa elämänkerran kirjoittajat kertovat siitä miten he ovat tulleet nähdyiksi ja määritellyiksi erilaisissa sosiaalisissa suhteissa. Episodit kertovat myös nähdyksi tulemisen arviinnista hetkestä hetkeen.

Olen joutunut määrittelemään uudelleen suhdettani kertojiin monien luku- ja kirjoittamiskertojen aikana. Kun sulauduin lukiessani ammattikuntaani joko sosiaalityöntekijänä tai lastenkodin johtajana, niin lasten ja nuorten kertomukset herättivät minussa lastensuojelutyöhön liittyviä omantunnon tuskia ja saivat minua joko työntämään kertojia kauemmas itsestäni tai määrittelemään itseäni ammattikuntani ulkopuolelle. Eläytyvänä lukijana taas elin ja koin kertomukset voimakkaasti ja sulauduin kertojan tunteisiin. Suoran ja kunnioittavan suhteen löytäminen minun ja kertojien välille on vaatinut yhä uusia tekstin lukemisen kertoja ja yhä uusia kirjoittamisen kertoja. (Vrt. Granfelt 2000, 105–108).

Tunteilla kerrottu minä

Kun joku kertojista käyttää elämäntarinansa kertomiseen Lewisin (1999) määrittelemän tunnekirjon koko laajuutta, niin toinen ilmaisee vain osaa tunteista. Kertomuksissa tunteita ei sanoiteta suoraan iloksi, suruksi, yllättymiseksi, häpeäksi tai syyllisyydeksi vaan tunteiden sanasto on myös metaforia ja metonymioita ja tekstin rakenteen yhteyksiä (Kaskisaari 1998). Häpeästä kerrotaan dialogeina ja tarinoina elämästä, joissa häpeä liittyy ihmisten välisiin suhteisiin ja toimintaan tai suhteeseen oman itsen kanssa. Joku kertoo pienellä äänellä pieniä julmia tarinoita. Toinen taas kertoo jatkuvasta kärsimyksestä ja mitättöimisestä.

Analyysin edetessä erilaiset subjektipositiot hahmottuivat erilaisen elämästä kertomisen kautta. Kun käytin analyysitekniikkana värittämistä, muodostuivat erilaiset subjektipositiot myös konkreettisesti eri värisiksi. Löytämässäni subjektipositioissa käytetään erilaista tunnekieltä ja ne ovat eri värisiä. Menneen väriskaala, paletin niukuus tai runsaus väritetään kuitenkin tästä hetkestä käsin. Erivärisissä subjektipositioissa ilmaistaan erilaista häpeää ja niiden aikajänne suhteessa häpeän hetkiin on erilainen. Kertojat asettuivat kiusatun, etsijän, tyytyväisen ja rikkaan subjektipositioihin.

Seuraavaksi kuvaan elämäntarinoissa kerrottuja erilaisia subjektipositioita. Kuvauksen rakenne on jokaisen subjektiposition kohdalla samanlainen. Aluksi hahmottelen kirjoittajien käyttämän vallitsevan subjektiposition, minän paikan, keskeiset piirteet. Nämä piirteet muodostuvat siitä tavasta, jolla kirjoittajat asettuvat kertomaan omaa ta-

rinaan. Miten he kertovat itsestään ja vastaavat kysymyksiin: kuka minä olen ja millaisissa suhteissa minä elän? Lopuksi keskityn erityisesti subjektiposition häpeäepisodien tarkasteluun, niiden keskeisiin teemoihin ja häpeän sääntelyn mahdollisuuksiin eri subjektipositiossa.

Kiusatut

Kiusatun subjektiposition rakentaa tarinaansa kuusi kirjoittajista: Sijaiskotilapsi 13 v., Tyttö nimeltä Mape 17 v., Aleksandra 17 v., Kalat-82 17 v., Suvi noin 30 v., Huumorin kukka 34v. Heidän sijoitushistoriansa ja ikänsä vaihtelevat, mutta he kaikki kertovat sosiaalisissa suhteissa kokemastaan turvattomuudesta. *"En ole tuntenut oloani turvalliseksi laitoksessa. Samalla osastolla asui pitkään vanhempi poika jota pelkäsin. Poika uhkaili minua jatkuvasti. Laitoksessa lasten ja nuorten välit on välillä tosi huonot esimerkiksi kiristystä, uhkailua, lyömistä, haukkumista."* Kalat-82 17 v.

Subjektiposition keskeiseksi piirteeksi nousevat kertomukset kiusatuksi tulemisesta ja uhriksi joutumisesta erilaisissa sekä menneissä että nykyisissä ihmissuhteissa. Tyttö nimeltään Mape on juuri siirretty sijaisperheestä lastenkotiin vastoin tahtoaan. Aleksandra on itse halunnut pois kotoa turvaan nuorisokotiin, mutta pettynyt siihen, ettei siellä olekaan turvallista. Kalat -82 kertoo suhteestaan poikaystävänsä ristiriitaisena ja kuvaa poikaystävänsä hyväksikäyttäjäksi. Suvin omat lapset ovat kirjoitushetkellä kriisiperheessä ja tätä kokemustaan lastensuojelusta hän kuvaa *"vihdoinkin hyväksi"*. Huumorin kukka miettii eroa miehestään, jonka hän on huomannut olevan mustasukkainen, väkivaltainen sekä itselleen että perheelleen, mutta hän on päättänyt antaa tälle vielä yhden mahdollisuuden. He kertovat elämästään turvattoman ja kiusatun paikalta. He kertovat elävänsä kirjoittamishetkellä sellaisessa riippuvuussuhteessa toisiin ihmisiin, jota heidän on itse vaikea hyväksyä.

...näin tappeluita, huumeiden käyttöä, alkavaa rikollisuutta ja henkistä väkivaltaa. En koskaan hyväksynyt sitä, että ympäristö muokkasi minua. – Tulin nuorisokotiin, koska tarvitsin turvaa ja huolenpitoa. Sain päinvastaista; jatkuva väkivallanuhka riippui ukkospilvenä ilmassa. Aleksandra 17 v.

Tämän hetken tilannettaan he kuvaavat pettymyksen ja helvetin rajalla olemisena suhteessa niihin ihmisiin, joista he itse välittävät, olivat nämä sitten sijaisvanhempia, oma puoliso, poikaystävä, laitoksen henkilökuntaa tai oma itse.

Sukupuoli ja ikä muodostuvat keskeiseksi syyllistämisen ja häpeän teemaksi kiusatun subjektipositiossa. Mape, Kalat -82 ja Huumorin kukka kertovat seksuaalisesta ahdistelusta, jota he ovat joutuneet ko-

kemaan läheissuhteissaan ja kaikki kertovat läheissuhteiden väkivaltaisuudesta. Näissä suhteissa kiusattuna oleminen ja kiusatun osaan tyytyminen on heille tarkkana olemista. Heidän on oltava jatkuvasti varuillaan sen suhteen miten he tulevat määritellyiksi. Varsinkin aikuisen turva riippuu siitä miten aikuiset määrittelevät lapsen.

Omahoitaja haukku mut "pikku huorax" kun mulla oli 12-vuotiaana fraiduja kaulassa. Toiset nuoret pitelivät musta kiinni ja yx poika imi minkä kerkes mun kaulaa ja mulle tuli sit sellanen olo että mä olisin syyllinen niihin fraiduihin!!! Kalat -82 17 v.

Aikuisen vallassa on tuleeko tyttö määritellyksi pikkutytöksi vai pikkuhuoraksi. Huora eristetään aikuisten turvan ulkopuolelle, häpeään (Saarikoski 1999). Seksuaalisuus on länsimaisessa ajattelussa keskeinen *hyvän* ja *huonon* tytön määrittelykriteeri. Hyvän tytön nähdään olevan puhdas ja viaton, kun taas paha tyttö on viettelevä, avoimen seksuaalinen, kutsuva ja siksi paheellinen. (Aaltonen & Honkatukia 2002, 209.) Seurustelun soveliaisuussääntöihin kuuluu perheessä tytön ja pojan iän vertaaminen. Aikuisen auktoriteettiasemaa käytetään määriteltäessä nuoria tytöksi, pikkutytöksi tai lapseksi. (Aapola 2002, 130.) Miehisissä porukoissa taas tytön turmaksi tulee "*huumorimiellinen*" kähmintä ja "*vaimoksi*" kouluttaminen kuten Huumorin kukalla. Kiusaamisen sääntelyssä huumorimieli antaa kiusaajille mahdollisuuden sellaiseen sulautumiseen, jossa kiusaajat voivat välttää häpeänsä. Sulautuminen tapahtuu, kun tekoa pidetään tavanomaisena, pikkurikkeenä, jonka kuka tahansa meistä olisi voinut tehdä. (Scheff & Retzinger 1997.) Kiusatun läheltä löytyy kiusaaja, jos sitä uskaltaa etsiä. Kiusatut tuovat toistuvasti kirjoituksissaan esiin hämmennystä siitä miksi läheiset aikuiset tai sosiaalityöntekijät eivät puutu väkivaltaan, alistamiseen ja kiusaamiseen, vaikka näkevätkin sen. (Ks. myös Honkatukia ym. 2004, 166-168). Huumorin kukka ihmettelee kertomuksessaan myös sitä miten hän on itse voinut olla niin sokea miehensä riippuvuudelle ja niellyt kaikki loukkaukset.

Kiusatut kertovat turvattomuudesta, pettymyksistä, häpeän välttämisestä ja häpeän pelosta läheissuhteissa. Tunteiden ilmaisemiseen he käyttävät kehollisia ilmaisuja, jolloin tunteita ilmaistaan "oloina". He käyttävät sosiaalisissa suhteissa kokemansa häpeän ilmaisemiseen seuraavia sanontoja: *sulkeuduin omaan maailmaani, sain kuulla ivaa ja rupesin itkemään, itku kuristaa kurkkuani, minua kuvotti, vatsan pohjassa kouristeli, tuntui pahalta, sattui, sain pettyä pahasti, minulla oli todella paha olo, masennuin, tuntuu kuin muista lapsista pidettäisiin enemmän kuin minusta, minä en kiinnostu ketään, tunsin oloni ylimääräiseksi, tunsin oloni yhä typerämmäksi, menin aivan lukkoon, pääni oli aivan sekaisin, tunsin itseni aivan hulluksi, vieraannuin, en jaksa selitellä, kyllä vähän hävetti.*

Kiusatun subjektipositiossa kirjoittajat kertovat käyttävänsä kiusaamisen aiheuttaman häpeän ja pahan olon sääntelyyn omaa puhu-

mattomuutta, jolla he pyrkivät osoittamaan toisille loukkaantumista, paheksuntaa ja närkästystä muiden käytöksestä (ks. Goffman 1967, 127). He kuvaavat miten puhuminen ylipäänsä saa aikaan ahdistavan olon ja toiveena on ymmärretyksi tuleminen puhumatta. *“Antaisin mitä vain jos joku ymmärtäisi miltä minusta tuntuu”* (Aleksandra 17v.). Malisen (2002, 48) mukaan häpeän aiheuttamaan syrjään jäämisen tunteeseen sisältyy voimakas kokemus omasta herkkyydestä tulkita toisten tunteita ja eleitä. Tähän sisältyy myös vastavuoroisesti oletus, että toiset pystyisivät myös näkemään omat tunteet ja tarpeet. Aikuisten näkemäksi, kuulemaksi ja oikein ymmärtämäksi tulemisen tilanteista kertominen on vähäistä, sen sijaan pahan olon kasvaminen jatkuu.

Vuonna -96 rupesin polttelemaan cannabistuotteita ja ottamaan pillereitä viinan kanssa. Vanhempani eivät tienneet mitään. Kävimme koulukuraattorin kanssa juttelemassa usein, mutta se ei hyödyttänyt. Minulla oli tuolloin todella paha olla. Tyttö nimeltä Mape 17 v.

Kiusatun subjektiosuhteissa paha olo saa Mapen vetäytymään sosiaalisista suhteista aikuisiin. Eristäytyminen, vetäytyminen ja sosiaalisten suhteiden rajoittaminen itselle *turvallisiin* muodostuu myös ongelmaksi, kun se estää avun saamisen. Kiusatuille on tärkeää turvallisuuden lisääminen tämän hetkisissä sosiaalisissa suhteissa.

Etsijät

Etsijän subjektiosuhteissa elämäntarinaansa rakentaa kuusi kertojaa: Destiny's child 14 v., Läpi vaikka harmaan kiven 17 v., Tyttö, pallo ja unelma 17 v., Sinilintu 37 v., Orporaukka 44 v., Tyttö vm-54 45 v. Heidän elämäntarinoidensa alkupuolelle liittyvät kertomukset itsestä selviytyjänä, turvana isälle, pikkuveljelle tai äidille. Heidän sijotushistoriansa ja sosiaalisten suhteidensa yhteisenä piirteenä ovat monet hylätyksi tulemisen kertomukset, erilaisuus, kuulumattomuus ja kiertolaisuus.

Etsijän subjektiosuhteissa keskeisimpänä piirteenä on voimakas tulevaisuuteen suuntautuminen. He etsivät tulevaisuudesta hyviä ja arvostavia sosiaalisia suhteita sekä muihin että itseen. Etsijät kertovat itsestään tilanteesta, jossa he odottavat tulevaisuudessa saavansa kiintymystä, luottamusta, rakkautta ja välittämistä sellaisissa sosiaalisissa suhteissa, jotka he ovat voineet itse itselleen valita. Etsijät kertovat pysähtymisestä, päättäväisestä omien tavoitteiden asettamisesta, hitaasta arkisten suhteiden rakentamisesta, sopimusten pitämisestä ja henkiin jäämisestä. *“Ystäviensä kanssa tai ilman, jatkan matkaani, koska olen pystynyt vahvan sydämeni, itsenäisen ja ahneuden ansioista pitämään suuren unelmani, jonka vielä toteutan.”* (Tyttö, pallo ja unelma, 17v.) Tyttö vm-54 haluaa tutustua omiin tunteisiinsa turvallisten ih-

misten kanssa niin ettei hänen tarvitse pelätä jatkuvasti muiden hyökkäyksiä. Sosiaalityön ja lastensuojelun nopeasti muuttuvilla ja etäisillä työntekijäsuhteilla on heistä erittäin vähän annettavaa apua tarvitseville.

Etsijöiden kertomuksissa häpeä liittyy menneisiin mitätöiviin ja leimaaviin sosiaalisiin suhteisiin. He kertovat elämäntarinaansa ja sijoitushistoriaansa niin, että menneisyys rakentuu täydellisestä hetkittäisestä tai pitkään jatkuneesta irrallisuudesta merkittävistä sosiaalisista suhteista. He kertovat asuneensa sukulaisten ja vanhempien luona, sijaisperheissä, erilaisissa laitoksissa, lastenkodeissa, nuorisokodeissa, koulukodissa, ensikodissa, turvakodissa ja/tai psykiatrisessa sairaalassa. Tyttö vm-54 kertoo oman arvottomuuden tunteen syntyneen myös siitä, että kukaan aikuinen ei uskonut hänestä tulevan mitään.

Ainoat eväät jotka minulla olivat, olivat ne sanat, ettei sinusta tule mitään, vaan hullu niin kuin äidistäsi, minähän vain odotin tulevani hulluksi, oli turha tehdä mitään.

Meillä oli ilmeisesti leima otsassa "ei kukaan". Olen törmännyt tähän seikkaan myös tutustuessani ystäväieni papereihin, meistä ei odotettu mitään ja monille tehtiin älykkyydestejä, jotka olivat todisteena ettei tämä lapsi kelpaa mihinkään...Tyttö vm-54

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaan mitätöimiseen ja arvottomuuden tunteen sisäistämiseen ei tarvita aikuisten lyöntejä, pelkkä aikuisen vaikeneminen ja esineenä kohteleva riittävät. (Vrt. Granfelt 1998, 157.) Eristävissä sosiaalisissa suhteissa muiden häpäisemäksi joutuminen ja huonompana pitäminen on satuttanut heitä.

Toisin kuin kiusatut, jotka puolustautuvat kiusaamista vastaan vetäytymällä, etsijät ovat puolustautuneet vihalla. He kertovat yhä laajenevasta häpeä-vihan kehistä, joissa vaihtelee viha ja hyökkäys muita vastaan tai hyökkäys itseä vastaa. Häpeä-vihassa oma käsitys itsestäkin on saattanut muuttua mustaksi. "Minulla huono ja likainen sydän. Minä en rakasta ketään, en välitä kenestäkään enkä omista tunteita". (Tyttö, pallo ja unelma 17 v.) Tällainen kehä voi ajan myötä muuttua kierteeksi sekä suhteessa itseän että suhteessa toisiin. Häpeän aiheuttaman vihan kontrollointi on voimakas kulttuurinen tunnesäätö, sillä tällaisen vihan ilmaiseminen on myös muille niin tuskallista, että enemmin puututaan häpeän aiheuttaman vihan kontrollointiin kuin häpeän alkuperän selvittämiseen ja mahdolliseen sovintoon. Vihan kontrolloinnin vaatimus esitetään tavallisissa arkisissa suhteissa.

Jos mua kiusataan tai mulla on muuten vaan vaikeeta niin mulle sanotaan: "et älä viitti" tai "anna olla." "Hei älä nyt viitti!" Mun 1-9 luokkien todistus oli niin huono, ihan vaan siksi että tällaset sanat ku: "killisilmä", "mutakuono", "jättisilmä". Kuulu turhan usein. Ne sattu tosi lujaa. Sitä kipua ei edes lihavaksi haukuttu voi ymmärtää. Se on erilaista.

Sua kiusataan sellaisesta mistä muut vaan haaveilee! Mut ei se tunnu kovin kivalta, kun koulussa, kerhossa, harkoissa tai kaupungilla sua pidetään huonompana sun erilaisen ulkokuoren takii. Tyttö, pallo ja unelma 17v.

Sosiaalisissa suhteissa voi muodostua kierre, jossa itse vihaa muiden halveksimaksi joutumista ja huonompana pitämistä ja läheiset vaativat itseä hillitsemään tätä vihaa. Vihan hillintä voi johtaa häpeämään omaa vihaa ja raivostumista. Raivoamisen hävettävyydessä on Nykyrin (1999,165) mukaan jotain erityisesti naiseuteen kytkeytyvää. Naiset jaetaan vihan ilmaisun suhteen pyhimyksiin ja raivottariin. Vihaitten tyttöjen katsotaan myös olevan miehistymässä (Aaltonen & Honkatukia 2002, 213). Naisen ja tytön viha on kulttuurisesti vaikea tunne.

Etsijöiden subjektiosuhteissa sukupuoli ja ikä tuotetaan suhteessa vihan kontrollointiin. Kun naisen ja tytön viha on joko lapsellista tai miehistä, niin silloin ei hyväksytä ilmaistua tunnetta eikä tyytymättömyyttä vaan molemmat mitätöidään. Jos vihan lähettämää viestiä ei ymmärretä vaan tämä viesti mitätöidään ja häpäistään, on seurauksena suurempi viha. (Nykyri 1999, 167.) Läpi vaikka harmaan kiven kertoo monista yrityksistään saada sosiaalityöntekijä kuuntelemaan tyytymättömyyttään sijaisperheessä.

Mä kirjotin kirjeen sille sosiaalivirkailijalle joka hoiti mun asioita ja kerroin et mä haluan siältä pois ja et mä karkaan seuraavaks vähä pidemmälle. Lähen pois koko paikkakunnalta. Se kirje oli mun koulupöydän laatikossa. Tämä sijaisperheen äiti oli sitten ilmeisesti tutkinut mun laatikoita ja se oli löytänyt sen kirjeen. Ne tykkäs lukee ain silloin tällöin mun päiväkirjaakin ilman lupaa. – No joo, se sijaisäiti oli löytänyt kirjeen se oli mennyt ja soittanut sille sosiaalitötöselle ja lukenut sen kirjeen sille puhelimesta. Sitte se sijaisäiti haukku mut lapselliseksi ym. Musta se oli tosi törkeetä ja se vain lisäs mun haluuni päästä pois. Läpi vaikka harmaan kiven 16v.

Etsijät ovat sanoutuneet irti helppona kiusattuna olemisesta ja osaan sa tyytymisestä. Mitätöivissä sosiaalisissa suhteissa he ovat tulleet näkyviksi ja kuuluviksi niillä tavoilla, jotka ovat olleet käytettävissä. Vehkalahden (2002, 243) mukaan nuorilla on omat päämääränsä ja tavoitteensa myös tilanteissa, joissa viranomaisten ja kasvatuslaitoksen henkilökunnan kanssa nuorten neuvotteluasema on olematon. Aikuiskeskeisissä sosiaalityön käytännöissä nuoren ainoat keinot tyytymättömyyden ilmaisemiseen ja omien päämäärien aktiiviseen tavoitteluun voivat olla karkaaminen ja viha.

Tyytyväiset

Tyytyväisen subjektiposition rakentaa omaelämäkerrassaan viisi kirjoittaja: Elämästä selvinnyt 13 v., Jimmy 13 v., Soja 15 v., Ehkäpä minulla kävi hyvä onni 15 v., Johanna 18 v. Keskeisenä piirteenä tyytyväisten subjektipositiossa on, että nuoret kertovat elämänsä olevan tällä hetkellä tasapainossa. He kertovat olevansa tyytyväisiä ja turvassa. Heidän sijoitushistoriansa ovat erilaisia, mutta yhteistä niissä on käsitys siitä, että jossakin vaiheessa sijoitus on ollut pysyvä. He korostavat myös sosiaalisten suhteiden uudelleen määrittelyä. Nämä piirteet tiivistyvät *Elämästä selvinneen* kertomuksessa.

Aloitin uuden elämän. Aloin alusta pitäen sanomaan sijaisvanhempiani "Äidiksi" ja "Isäksi". Nyt siitä on kulunut kuusi vuotta ja olen 13-vuotias. Asun edelleen samassa perheessä. Käyn ala-asteen kuudetta luokkaa, eikä kukaan ole koskaan kiusannut minua siitä, että olen sijaislapsi. Kaverini pitävät minua aivan samanlaisena ihmisenä kuin muutkin. Tapaan äitiä, silloin tällöin. Isästäni en tiedä mitään. Perheeseen on tullut yksi lisää. Minua kolme vuotta vanhempi tyttö, joka on ollut jo kolme ja puoli vuotta. Minulla on hyvä olla kun tiedän, ettei minun tarvitse pois lähteä. Elämästä selvinnyt 13 v.

Edellä olevassa episodissa Elämästä selvinnyt viittaa kiusatuksi tai leimatuksi tulemisen mahdollisuuteen, koska hän on sijaislapsi. Tyytyväiset tasapainottavat kertomuksissaan menneitä hankalia kokemuksiaan kertomalla tämänhetkisistä hyvistä ihmissuhteista ja omasta hyväksyvästä suhtautumisesta itseän. He kertovat ilosta ja ylpeydestä, joka syntyy arkisissa tilanteissa, jotka eivät tuntu vaikeilta tai jos tuntuvat, niin he ovat huomanneet oman rohkeutensa lisääntyneen. Heille ylpeys on oman itsen ja toisten arvostamista, asioiden sujumista. *"Harrastan jalkapalloa ja asiani on hyvässä jamassa. Toikkari on kohtalainen ja pysyn koulussa kärryillä. Olen muutenkin tyytyväinen itteeni."* (Jimmy 13v.). Tyytyväisen subjektipositiossa nuorilla on vapaa pääsy lapselliseen iloon ja ylpeyteen ja tämän tunteen jakamiseen muiden kanssa (Nathanson 1987, 187–188).

Toisena keskeisenä piirteenä tyytyväisten subjektipositiossa ovat nuorten raportoivat kertomukset vanhemmista ja kotitilanteesta ennen huostaanottoa. Kertomukset ovat sivusta seuraamista kuten Elämästä selvinneen kertomuksessa *"Söin homeista perunalimppua, kun muutakaan ei ollut eikä äiti jaksanut laittaa ruokaa. Äitini meni vielä huonompaan kuntoon. Viranomaiset tulivat taas ja he veivät minut lastenkotiin kahdeksi kolmeksi päiväksi ja äitini hoitoon."* Kertomuksissa äitiyden puutteet ovat tekoja ja nuoret kertovat hakeneensa ja saaneensa turvaa myös muilta aikuisilta, yläkerran naiselta, päiväkodista, lastenkodista ja/tai sijaisvanhemmilta. He ovat voineet hakea ja saada turvaa vierailta ihmisiltä ollessaan kylmissään ja peloissaan.

Olin ypöyksin kylmässä rappukäytävässä. Aloin itkeä. Käteni olivat niin jäässä, että sormia tuskin pystyi liikuttamaan. En muista kuinka kauan siinä olin, mutta jonkin ajan päästä tuli yläkerran keski-ikäinen nainen kysymään, että mikä oli hätänä. Minä itkin ja selitin että olin ollut pihalla ja kukaan ei avannut ovea. Nainen vei minut asuntoonsa. Hän antoi syötävää. Elämästä selvinnyt 13 v.

Samalla tavoin nuoret kertovat pettymyksistä ja epäonnistumista vanhempien tapaamisissa. Avoin suhtautumien vanhempien mielenterveys- tai alkoholiongelmiin on mahdollista vain sellaisissa vuorovaikutussuhteissa, joissa se sallitaan. Näissä vuorovaikutussuhteissa kaikki osapuolet tietävät ja myöntävät tilanteen ja ottavat sen toiminnassaan huomioon. Vaikka avoin suhtautuminen ei tee nuoren suhteesta vanhempiin yhtään helpompaa tai parempaa, nuoren ei kuitenkaan tarvitse jatkuvasti miettiä mitä pitää salata ja mitä saa kertoa. (Vrt. Bluebond-Langner 1978, 220–223.)

Tyytyväisten subjektipositiossa häpeä ei jäsennä elämäntarinaa. He kertovat elämäntarinaansa voimakkaasti pienillä eleillä ja episoodeilla, joissa he eivät myöskään mitätöi omia vaikeita kokemuksiaan tai vanhempien ongelmia.

En haluaisi kenenkään kokevan samaa mitä itse olen 11 vuotta sitten kokenut. – Olen pyrkinyt käymään vanhempieni luona joka kuukausi, joka ei aina onnistu, sillä heillä on vielä tänä päivöinäkin alkoholiongelma. Tilanne on onneksi sielläkin päin paljon rauhallisempi, vaikka joka päiväinen kysymys on, koska viina vie heidät hautaan. Olen kuitenkin kaikesta huolimatta tasapainoisessa elämäntilanteessa ja saan olla iloinen, että minun tapauksessani kävi loppujen lopuksi näin. Soja 15 v.

Soja erottaa oman elämän ja omat tunteet vanhempien tunteista ja elämästä. Hänen oma elämänsä on tasapainossa kaikesta huolimatta, mutta vanhempien elämä voi olla traagista draamaa.

Jimmyyn tavoin omasta erilaisuudestaan kertovat tunnistavat erotumisensa muista tekoina ja asioina.

Aloin erottua muista koulukavereista, jutut oli erilaisia. Kun muut puhui lätkäkorteista, minä puhuin röökistä. – Kun olin neljännellä luokalla, en ollut ollenkaan koulussa. Olin aina kavereiden kanssa pyörimässä. Kaikki asiat mitä kotona sovittiin, niin en noudattanu niitä. Tulin myöhässä kotiin ja olin varmaan ekan kerran jurrissa. Viidennellä olin enemmän poissa koulusta kuin koulussa. Silloin jouduin ekan kerran lastenkotiin. En saanut unta ollenkaan ja silloin aloin miettiä miksi olin tehnyt kaikki asiat päin honkia. Jimmy 13v.

Tyytyväisten minän paikalla nuorten kertomukset kiusatuksi joutumisesta, irrallisuudesta ja erilaisuudesta eroavat kiusattujen ja etsijöiden kertomuksista. He eivät liitä näihin tilanteisiin vetäytymisen ker-

tomuksia kuten kiusatun subjektiositiossa. He eivät liitä tilanteisiin myöskään kertomuksia vihasta, joka syntyy muiden leimaamaksi tai pettämäksi tulemisesta kuten etsijöiden subjektiositiossa. Häpeä, josta he kertovat, on episodista häpeää.

Rikkaat

Kuusi kirjoittajaa rakentaa omasta elämästään kertoessaan rikkaan subjektiositiossa. He ovat iältään nuorin ja vanhin ja kolme hyvin pitkän kertomuksen kirjoittanutta kertojaa: Mä-87 12 v., Maria Millasnoora 21 v., Kuutamotyttö 25 v., Liisa 26 v., Lastenkodissa onnellisesti asunut lapsi 37 v. ja Helena Kulonen 75 v. Heidän sijoitushistoriansa ovat erilaisia. He ovat käyttäneet erilaisia lastensuojelun palveluja, olleet sijoitettuina perheisiin tai laitoksiin. Heidän asiakkuutensa pituudet vaihtelevat muutamasta kuukaudesta vuosiin. Keskeisenä piirteenä rikkaan subjektiositiossa on, että kirjoittajat kertovat sijoitushistoriansa ja omia elämän kokemuksiaan tällä hetkellä turvasta eli paikasta, joka on heille korostetusti oma koti. He kirjoittavat laajasti kuvaillen ja arvioiden elämänsä tapahtumia, omia tunteitaan, läheisiä ja kivuliaita ihmissuhteita ja tilanteita. He korostavat kerronnassaan Maria Millasnooran ja Helenan tavoin tämän hetkistä elämäntilannettaan sellaiseksi, että he voivat olla ylpeitä niin muista kuin itsestäänkin.

Tänään olen 21-vuotias. Tunnen olevani rikas, kun minulla on ollut niin monta perhettä ja kotia. Olen kokenut kaikenlaista, mutta koen myös saaneeni enemmän kuin muut. Olen monesti miettinyt, millaista olisi ollut asua omien vanhempiensa kanssa perheenä. Kuinka tietämätön elämästä olisinkaan! Olen tyytyväinen, että kävi niin kuin kävi. - - Jumala varasi minulle parhaat sijaisvanhemmat. Olen kiitollinen, ja arvostan heidän työtään suuresti. Heille pitäisi antaa kasapäin mitaleja ja diplomeja. He tekevät todella suuren työn RAKKAUDESTA, ei rahasta. Maria Millasnoora 21v.

Olen nyt 75-vuotias vanha äiti. Minulla on 5 lasta ja 8 lastenlasta, sekä yksi lastenlasten lapsi. Elämä on ollut rikasta 54 vuotta kestäneessä avioliitossa. Olen antanut anteeksi, mutta unohtaa en voi. Nämä lapsuuteni ajat ovat vamma sielussani, vaikka uskon, että toisilla on ollut vaikeampaa. Helena Kulonen 75 v.

Rikkaan subjektiositiossa kaikki kirjoittajat nuorimmasta vanhimpaan kertovat antaneensa anteeksi. Helena on saanut lapsuuden nöyryytyksiin ja häpäisemiseen iän myötä välimatkaa, kun oma elämä on rakentunut tyttärenä, vaimona, äitinä, mummona ja isomummona ja kun omat läheiset tukevat häntä kirjoittamaan ja kertomaan. Rikkaan subjektiositiossa elämän rikkaus on syntynyt oman paikan löytämi-

sestä, itsensä puolustamisesta ja muuttamisesta sosiaalisten sidosten ja suhteiden ketjussa. Tältä minän paikalta kertojat käyttävät tarinansa koko tunnekirjoa.

Vaikka kertojat rakentavat elämäntarinoissaan nykyhetkeen minän paikakseen rikkaan subjektiposition, heidän kertomuksiinsa lapsuudesta ja nuoruudesta liittyy samanlaisia häpeän hetkiä kuin kiusatun subjektipositiossa: alistamista, mitätöintiä, kiusaamista, seksuaalista nolaamista ja myös hyväksikäyttöä. Näistä he eivät ole lapsena tai nuorena voineet kertoa kenellekään. Näitä häpeän hetkiä he kertovat säädelleensä salaamisella, puhumattomuudella, näkymättömyydellä ja tilanteiden välttämällä samoin kuin kiusatun subjektipositiossa.

Salaaminen liittyy seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Liisasta salaaminen oli ainoa tapa olla joutumatta sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle, syytetyksi ja leimatuksi. Siksi hän salasi sijaisiskon miehen seksuaalisen hyväksikäytön ja vuosia jatkuneen ahdistelun. Sekä Liisa että Maria Millasnoora ihmettelevät, miten kukaan aikuisista ei heti huomannut heidän sulkeutumistaan ja välttelemistään tai sitä, että he alkoivat *"hyppiä seinille"*. Myös Kuutamotyttö kertoo huomanneensa, että aikuisilta voi pitää piilossa *"salattuja kansioita"*, jotka koskevat lasten omia kokemuksia ennen laitokseen tulemistä. Näitä kokemuksia kukaan aikuinen ei kysynyt häneltä eikä muilta tulijoilta. Liisalla sekä omiin että muiden salaisuuksiin liittyy kuitenkin kokemus ulkopuolisuudesta. *"Kyllä minä tunsin, että minusta välitettiin ja minut hyväksyttiin sijaisperheessä, mutta vähän sellainen vierasolo oli kuitenkin aina. Vaikka olen vaiennut seksuaalisesta hyväksikäytöstäni, muuten en halua salata, miten asiat ovat elämässäni olleet."* (Liisa 26v.)

Rikkaan subjektipositiossa keskeiseksi häpeän teemaksi nousee seksuaalisen hyväksikäytön ja sen salaamisen rinnalle äidin hylkääminen ja/tai äidin hylkäämäksi joutuminen.

Oliko se elämäntilanne, teimmekö me isosiskoni kanssa jotakin, huusimme ko me. Olen tosiaan ajatellut että mitä voi olla lapsessa vialla kun oma äiti haluaa lähteä. Tai ehkä isosiskoni kanssa perheessä vielä meni ihan hyvin, ehkä se olin minä kun pilasin kaiken. En tiedä, tällaisia olen miettinyt. Toisaalta tiedän samanikäisten lasten äitinä, että vaikka lapset voivat olla rasittavia mikään ei kuitenkaan oikeuttaisi minua sanomaan että hyvästi. Liisa 26v.

Liisalle äidin hylkäämäksi joutuminen on asia jota hän on yrittänyt ymmärtää monista erilaisista näkökulmista, joista mikään ei ole antanut hänelle riittävää vastausta. Hän on halunnut selvittää asian loppuun asti. *"Kyllä toisinaan tekisi mieli kysellä äidiltä jotakin, mutta en oikein rohkene kun hän ei tunnu edes tutulta, ihan ventovieras. Äiti ei ole pitänyt minuun mitään yhteyttä. Kerran jo menin tapaamaan. Avasin oven: äiti makasi alasti sängyllä sammuneena ja tupa oli täynnä juopuneita miehiä. Paikasin oven kiinni ja lähdin."* (Liisa 26v.) Tapaamisen jälkeen Liisa

tietää sen miksi hän hylkäsi äidin. Äidin ja tyttären suhde syntyy kai-puuna, eroina, häpeänä ja hylkäämisenä. Muista subjektiposiitiosta elämäänsä kertovat eivät käsittele tätä teemaa tai siihen liittyvää hä-peää. Kuutamotyön 25v mielestä *"tavallinen lapsi kuuluu lähelle aikuis-ta, joka antaa turvaa ja tukee kaikessa loppuun asti. Niinkin, että jos oma äiti puuttuu, voi joku toinen nainen saada kunnian olla vaikka lapsen mummo."* Hänelle kukaan ei voi tulla äidin paikalle.

Totuuden puhuminen ja kipeiden elämäkokemusten kertominen korostuu rikkaan subjektiposiitiota rakentavien kertomuksissa. He ei-vät suostu enää häpeilevään puhumattomuuteen, vaikka läheisetkin voivat sitä heiltä toivoa.

"Kun ihmiset alkaa juoruilla", hän mutisi. Pyyntö tuntui minusta pahal-ta. Tunsin itseni petetyksi, kun aviomieheni häpesi sijaisperheessä vietet-tyä lapsuuttani. "Enkä häpee sua, mä rakastan sua..." En antanut hänen jatkaa. Puhukoot, mitä puhuvat, se ei minua haittaa! Ihmisten pitääkin saada tietää enemmän sijaisperheissä kasvaneista. Jos saan tilaisuuden, ker-ron kyllä ihmisille kokemuksistani. Minä en aio olla siitä hiljaa! Maria Millasnoora 21 v.

Rikkaan subjektiposiitiassa kertojat tunnistavat ja nimeävät monia eri-laisia häpeän tunteita ja asteita. He ovat käsitelleet ja säädelleet häpe-ää sekä puhumalla että vaikenemalla, sinnittelemällä, nöyrytmällä ja minäprojektein, joissa itsestä muokataan kelvollista. He liittävät omantunnontuskia episodeihin, joissa he kertovat omasta valehtelus-ta ja salaamisesta. Rikkaan subjektiposiitiassa kaikille kertojille totuu-udessa pysyminen, pahoista asioista puhuminen ja tunteiden läpikäy-minen rikkomaton arvo.

Lopuksi

Asetin tavoitteekseni tarkastella millaisia subjektiposiitioita, minän paikkoja, kertojat rakentavat omaelämäkerroissa itselleen. Miten hä-peä säätelee näissä omaelämäkerroissa suhdetta muihin ja itseen? Laajan häpeäkäsitteen ja myös muiden tunteiden tarkastelun avulla löysin erilaisia subjektiposiitioita, joissa häpeä on erilaista ja sitä käsi-tellään erilaisilla tavoilla.

Näissä kertomuksissa häpeä ei liity yksioikoisesti arvottoman hä-peään eikä siihen, että kertoja on itse kasvanut ja elänyt lastenkodissa tai sijaisperheessä. Myöhempäänkään sosiaalityön asiakkuuteen kaik-ki kertojat eivät liitä arvottoman häpeää, mutta etsijöillä tähän suh-teeseen liittyy voimakasta leimatuksi tulemisen vastustusta ja vihaa. Toisissa kertomuksissa asiakkuus ja kotoa pois pääseminen ovat vä-hentäneet häpeää. Olosuhteiden muuttaminen, lapsen tai nuoren si-jottaminen laitokseen tai sijaisperheeseen, ei yksin riitä tekemään

lapsen tai nuoren oloa turvalliseksi ellei se samalla jäsenä sosiaalisia suhteita uudella tavalla solidaarisemmiksi ja turvallisemmiksi.

Kiusatuilla häpeä on liittynyt turvattomiin ja alistaviin sosiaalisiin suhteisiin, joista he ovat olleet liian riippuvaisia. Etsijöillä häpeä on liittynyt eristäviin, mitätöiviin ja esineistäviin suhteisiin, joissa he ovat joutuneet puolustautumaan joko vihalla tai pakenemalla. Tyytyväiset kertovat taas solidaarisista suhteissa, joissa häpeä ei määritä elämää. Heidän kokemansa häpeä on ollut kerrontahetkellä episodista. Rikkaan subjektiosuhteissa häpeä, nolostumisena ja omantunnon tuskina, on toiminut myös sovinnon edellytyksenä, vapauttavasti. He kertovat antaneensa anteeksi, ottaneensa opiksi toisten sanomisista ja oppineensa pitämään puolensa. Ulkoisia olosuhteita tärkeämmäksi nousevat sosiaaliset suhteet, ja se, ovatko suhteet, joissa lapset ja nuoret sijaishuollossa elävät, solidaarisia, eristäviä vai sulauttavia. Tärkeää on se millaisen minän paikan lapsi tai nuori voi itselleen näissä suhteissa rakentaa.

Häpeä liittyy tässä aineistossa myös kasvamiseen tytöstä naiseksi. Kiusatuilla naiseksi kasvaminen on ollut pelottavaa ja tarkkaa puuhaa, hyväksikäytetyksi joutumista, alistumista ja maineen menetystä. Etsijän naiseuteen on kuulunut häpeä omasta "miehisestä" tai "lapsellisesta" vihasta, joka eristää heitä sosiaalisissa suhteissa. Tyytyväisille kasvaminen on ollut itsenäistymistä, "lapsellisen" iloinen ja ylpeä asia, eikä siinä ole otettu kantaa sukupuoleen. Rikkaille naiseuden päämääränä on tulla omaa äitiä rikkaammaksi: rakastavammaksi ja tyytyväisemmäksi suhteissaan.

Omaelämäkerroissa kertojat asettuivat myös kyselijän ja kyseenalaistajan positioon. He kysyivät kysymyksiä, joihin joko omat vanhemmat tai sosiaalityöntekijät vastailevat kierrellen tai joita ei lapsesta eikä aikuisenakaan vielä saisi kysyä. Yksi jatkotutkimuksen suunta on tutkia, miten lastensuojelun käytännöissä käsitellään lapsen kanssa niitä tietoa, jotka ovat "papereissa", esimerkiksi sitä, että lapsella on diagnosoitu FAS. Toinen jatkotutkimuksen suunta on erilaisten sovintoon liittyvien sosiaalityön työmenetelmien kehittäminen, joissa ei ohiteta eikä häpäistä erilaisia lapsen ja nuoren häpeän kokemuksia ei myöskään vihaa näistä kokemuksista.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (2002) Kovat kimmat otsikoissa ja otsikoiden takana. Teoksessa Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) Tulkintoja tytöistä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 207-223.
- Aapola, Sinikka (2002) Pikku tyttöjä vai puoliaikuisia? Teoksessa Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) Tulkintoja tytöistä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 129-147.
- Bardy Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.) (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.
- Bluebond-Langner, Myra (1978) *The Private World of Dying Children*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Forsberg, Hannele (2001) Palaverin päätyttyä pihisimme vihasta. Väkiältä, auttajat ja kirjoitetut tunteet. *Janus* 9 (1), 3–21.
- Goffman, Erving (1967) *Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma. Notes of the Management of Spoiled Identity*. New York: Englewood Cliffs.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta (2000) *Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista*. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaaliryönten tutkimus. Metodologisia suuntauksia*. Jyväskylä: SoPhi, 99–116.
- Granö, Päivi (2000) *Taiteilijan lapsuuden kuvat. Lapsuus ja taide samassa hetkessä. Taiteellisen korkeakoulun julkaisusarja A 30*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.
- Heller, Agnes (1985) *The Power of Shame. A Rational Perspective*. London, Boston, Melbourne & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Hochschild, Arlie Russel (1998) *The sociology of emotion as a way of seeing*. Teoksessa Gillian Bendelow & Simon J. Williams (toim.) *Emotions in Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*. London & New York: Routledge, 3–15.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) *Väkiältä koulukodista käsin*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kenoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Kaskisaari, Marja (1998) *Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 273–309.
- Kenoni, Taru (2004) *Koulukoti kertomuksena*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kenoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 43*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 331–352.
- Kosonen, Päivi (1998) *Muodottomat ja sukupuolettomat. Georges Perecin ja Nathalie Sarrauten katkoniset kirjailija omaelämäkerrat*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 103–124.
- Kosonen, Ulla (1997) *Nähdyksi tulemisen kaipuu ja häpeä*. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Laitinen, Merja (2002) *Insestitilanteen ulottuvuuksia. Pahaa, pahempaa vai pahinta?* Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus, 63–85.
- Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) (2002) *Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus.
- Lewis, Helen Block (1971) *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.
- Lewis, Helen Block (1987) *The Role of Shame In Depression Over Life Span*. Teoksessa H.B. Lewis (toim.) *The Role of Shame in Symptom Formation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 29–50.
- Lewis, Michael (1999) *The Role of the Self in Cognition and Emotion*. Teoksessa Tim Dalgleish & Mick Power (toim.) *The Handbook of Cognition and Emotion*. Chichester: John Wiley & Sons, 125–142.
- Malinen, Ben (2002) *Häpeän monet kasvot. Sisällön analyysi aikuisten suomalaisten häpeästä omaelämäkertoissa. Pro gradu-tutkielma. Käytännöllisen teologian laitos. Helsingin yliopisto*.
- Mäntysaari, Mikko (1996) *Häpeän tunteita*. Teoksessa Utelias järki ja sosiaalipolitiikka. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 37–48.
- Nathanson, Donald (1987) *The Shame/Pride Axis*. Teoksessa H.B. Lewis (toim.) *The Role of Shame in Symptom Formation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 183–205.

- Nykyri, Tuija (1999) Kun rakkaus rakoilee: parisuhteen ristiriitatilanteet naisten kokemina. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Hämeenlinna: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 155–175.
- Pösö, Tarja (2002) Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus, 108–126.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 133.
- Remes, Silja (2002) Kerrotut elämät – perhehoidossa kasvaneiden nuorten elämän tarinoita. *Sosiaalityön pro gradu – tutkielma*. Sosiaalipolitiikan laitos. Helsingin yliopisto.
- Retzinger Suzanne (1995) Identifying Shame and Anger in Discourse. *Sage Publications Inc. American Behavioral Scientist* 38 (8), August 1995, 1104–1113.
- Riessman, Catharine Kohler (1993) *Narrative analysis*. London: Sage.
- Rostila, Ilmari (1988) Subjektina sosiaalityössä? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten kautta. Helsinki: Sosiaalivaltiohallitus. *Sosiaalivaltion julkaisu* 7/1988.
- Ronkainen, Suvi (1999a) Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Hämeenlinna: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 131–154.
- Ronkainen, Suvi (1999b) *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Tampere: Gaudeamus.
- Saarikoski, Helena (1999) Tytön rakkaus ja häpeä huoran maineen säätelemänä. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Hämeenlinna: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 107–130.
- Salo, Mikko A. (2001) Runoutta vai laadullista tutkimusta? *Janus* 9 (4), 342–356
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (1997) *Shame, Anger and the Social Bond: The Theory of Sexual Offenders and Treatment*. *Electronic Journal of Sociology* (1997)
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (2000a) *Shame As The Master Emotion of Everyday Life*. *Journal of Mundane Behavior*. <http://www.mundanebehavior.org./issues/v1n3/scheff-retzinger.html>
- Scheff, Thomas & Retzinger, Suzanne (2000b) *Shame and Shaming in Restorative Justice*. *The Red Feather Journal of Postmodern Criminology. An International Journal*. <http://www.tryoung.com/journal-pomocrim/vol-8-shaming/scheff.html>
- Scheff, Thomas (2000) *Shame and the Social Bond: A Sociological Theory*. *Sociological Theory* 18(1) March 2000, 84–99.
- Suoninen, Eero (1997) *Miten tutkia moniäänistä ihmistä*. Tampere: Acta Universitatis Tampereensis 580.
- Tuomi, Arja (1992) *Sosiaalityöntekijä – tunnetyöntekijä. Ajatuksia sosiaalityöstä tunnetyönä*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikanlaitos. Tutkimuksia sarja B nro. 13.
- Vehkalahti, Kaisa (2002) *Vuorelan kasvatuslaitoksen tytöt ja pahantapaisuuden sukupuoli 1900-luvun alun Suomessa*. Teoksessa Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 224–250.
- Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Tampere: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Vilkko, Anni (1998) *Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 27–72.

Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna

Tuija Eronen: *YTL, tutkija, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto.*

Janus vol. 16 (1) 2008, 19-34

 Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa kerrotaan siitä, mitä dokumentit ja yhdessä muistelu tuovat näkyväksi lastenkodista. Artikkelissa yhdistyvät sosiaalityön dokumenttien tutkimus ja narratiivinen tutkimus kanssatutkimuksen menetelmän kautta. Yhdessä tutkimisen ja muistelun avulla tarkastellaan kahden lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa erilaisia dokumentteja, jotka kertovat heidän elämästään samassa lastenkodissa 1990-luvun lopussa. Nuoret naiset ovat itse valinneet keskusteluissa tutkitaviksi päivittäisraportin, yhteenvedon, valokuvia ja retkivideoita. Dokumentit on jaettu analyysivaiheessa institutionaalsiin ja oman ja yhteisön elämän dokumentteihin. Erilaisten dokumenttien ja yhdessä muistelun kautta lastenkodista ja lapsuudesta syntyy moniääninen tarina. Lastenkodissa ja sen jälkeen tulisi olla mahdollisuuksia voimaannuttavaan yhdessä muisteluun, jossa oma elämä voidaan kertoa osaksi muiden tarinoita ja osaksi kulttuuria oman jatkuvuuden säilyttämiseksi. Tähän tarkoitukseen institutionaalinen asiakirjodokumentointi on liian kapeaa.

Artikkelissa tarkastellaan, mitä erilaiset dokumentit ja yhdessä muistelu tuovat näkyväksi ja kerrottavaksi lastenkodista. Kirjoittaminen lähti liikkeelle kolmesta suunnasta: Ensimmäinen niistä liittyy narratiivisen tutkimuksen mahdollisuuksiin tuottaa asiakaslähtöistä kokemuksellista tietoa lastensuojelusta ja erityisesti lastenkodis-

Abstract

The article looks at what different types of documents and co-remembering can tell about life in a children's home. In this article co-operative research is used to combine social work documentation research and narrative inquiry. Co-research and co-remembering are used with two young adult women to research different documents of their lives in a children's home. They lived in the same children's home in the late 1990's. The young adults brought daily reports, case summaries, photographs and videos to discussion sessions. In analysis these documents were divided into institutional and personal/community documents. These different types of documentation together with co-remembering produce a multivocal story about the children's home and childhood there. Documentation of life in children's homes should include both personal/community and institutional documents. During and after living in children's homes people should be given opportunities to co-remember and tell stories together to ensure empowering personal and cultural continuity. Institutional documentation alone is too restricted for this.

ta yhtenä sen vanhimpana instituutioon. Toinen juonne liittyy lastensuojelun sosiaalityön tiedontuottamisesta käytävään keskusteluun. Tästä keskustelusta puuttuvat miltei kokonaan lastenkodille ominaisten dokumenttien tarkastelu ja asiakasnäkökulma dokumentteihin. Kolmas juonne oli puhdas sattuma.

Artikkelissa tarkastelen kahden lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa erilaisia dokumentteja, jotka kertovat heidän elämästään. Yhdessä tutkimisen menetelmällä tutkimuksesta muodostuu vuorovaikutuksellinen käytäntö, jossa voidaan osin purkaa myös tutkijan ja tutkittavien hierarkkista suhdetta tiedontuottajina (Shaw & Gould 2001, 38–39; Tee & Lathlean 2004). Koska tarkastelemme mennyttä aikaa, joka on meille osin yhteistä, tutkimuksessa painottuvat myös kollektiivisen muistamisen ja unohtamisen elementit (Misztal 2003). Analyysissä nostan erityisesti esille tiedon todeksi määrittelyn, vastustuksen ja hämmennyksen hetkiä suhteessa erilaisiin sekä institutionaalsiin että oman ja yhteisön elämän dokumentteihin.

Kerronta, dokumentointi ja lastenkoti

Elämästä kertominen on sotkuista puuhaa. Se tapahtuu monissa tilanteissa ja muodoissa ja muuttuu kerronnan ajasta, tarkoituksesta ja paikasta riippuen. Se on joskus hiljaista ja toisinaan kovaäänistä. Elämästä kertominen on Ken Plummerin (2001, 78–79) mukaan kiihtynyt niin paljon, että voisimme puhua jopa elämäkerrallisesta yhteiskunnasta. Länsimaissa pitkään jatkunut kehitys on johtanut kerronnan muodon muuttumiseen suullisesta yhä enemmän kirjoitetuksi. Kertomaan ovat päässeet myös ne yhteiskunnan jäsenet, joilla on vähemmän valtaa. Paradoksina on, että lisääntynyt kerronta voi auttaa ihmisiä ymmärtämään paremmin elämänsä ja voimaannuttaa, mutta samalla se voi tulla kontrollin välineeksi, jossa elämä kavennetaan kulttuuriseksi mallitarinaksi ja kertomiselta riistetään sen autenttisuus. Kerronnan kiihtymisen liittyä sekä institutionaaliseen dokumentointiin että arkisen elämän dokumentointiin.

Viime vuosina on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa nostettu esille tiedon tuottamiseen liittyviä haasteita ja kehittämisen tarpeita, jotka liittyvät sekä virallisen että nk. toisen tie-

don kehittämiseen ja tutkimuseetiikkaan (esim. Hänninen ym. 2006; Laitinen & Uusitalo 2007). Lastensuojeluun liittyen Tarja Heino ja Tarja Pösö (2003; myös Pösö 2007) ovat tuoneet esiin valtakunnallisesti tuotetun virallisen tiedon puutteita. Lapsikeskeinen näkökulma taas pyrkii tekemään näkyväksi lapsen asemaa sosiaalityön kohtaamisissa ja lapsen tietoa (esim. Forsberg ym. 2006). Ian Shaw ja Nick Gould (2001, 18) väittävät, että institutionaalinen dokumentointi on yksi keskeinen tapa tuottaa tietoa sekä instituutiosta itsestään että sen tavoista luoda, käsitteellistää ja ymmärtää todellisuutta. Asiakirjoihin, niiden sisältöihin ja tuottamisen käytäntöihin perustuva näkökulma on ollut voimakkaasti esillä viimeaikaisessa suomalaisessa lastensuojelun tutkimuksessa (esim. Mäenpää & Törrönen 1996; Heino 1997; Saurama 2002; Kääriäinen 2003; Kitinoja 2004; Raitakari 2006).

Dokumenteilla on kiistaton ja samalla hankala asema lastensuojelutyön tiedonmuodostuksessa. Katie Princen (1996, ix) tutkimuksessa sekä asiakkaat että työntekijät näkivät dokumentoinnin tutkimuksen alussa "tylsäksi" rutiiniksi, joka tapahtui varsinaisen kohtaamisen jälkeen. Hänen mukaansa tällä asenteella pyrittiin välttämään dokumentointiin liittyviä jännitteitä. Sosiaalityön dokumentoinnissa arkinen eletty, puhuttu ja tulkittu kohtaaminen kirjoitetaan sanoiksi, jotka ovat luettavissa ja uudelleen tulkittavissa vuosien ja vuosikymmentenkin kuluttua eri tilanteissa ja ehkäpä erilaisiin tarkoituksiin. Erja Saurama (2002, 51–52) korostaa, että institutionaalisten dokumenttien tehtävänä ei ole vain asioiden muistiin merkitseminen vaan asiakirjat tuotetaan aina hallinnon näkökulmasta ja niiden pohjalta tehdään päätöksiä. Siksi on olennaista, kenen tulkinnat tilanteista päätyvät asiakirjoihin ja dokumentteihin. Tulkinnat tilanteista voivat olla hyvinkin ristiriitaisia. Aino Kääriäinen (2005, 166–167) näkee dokumentoinnin olevan keskeinen osa lastensuojelun sosiaalityön tiedontuotannossa. Hän toivoo Princen (1996, 187) tavoin, että dokumentointi voisi toimia

asiakkaan ja työntekijän välisen ymmärryksen lisääjänä.

Käytännöllisten painotusten lisäksi asiakkaan tieto nähdään tärkeänä myös tutkimuksellisesti. Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö (2006, 214) pitävät asiakasnäkökulmaa tärkeänä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa silloin, kun on syytä olettaa, että ilmiö näyttäytyy erilaisena eri toimijoille. Elizabeth Withmoren (2001, 85) mukaan asiakasnäkökulmaa ja erityisesti kanssattutkijuuutta painottava sosiaalityön tutkimuksen tuottama tieto on myös "täydempää", koska se sisältää tietoa sekä vallan keskuksesta että marginaalista ja antaa tutkittaville mahdollisuuden määritellä tietoa todeksi tai vastustaa sitä. Tällainen tutkimus mahdollistaa informaation keräämisen ja analysoinnin toisin ja tekee tilaa toisin tietämiselle.

Lastenkodit ovat yksi lastensuojelutyön vanhimmista institutionaalisista toimintamuodoista. Lastenkoteihin liittyvästä asiakastyön dokumentoinnista tai arkisesta elämän dokumentoinnista ei ole tutkimuksia eikä kovin paljon ammatillista keskusteluaakaan. Suomalainen lastensuojelun laitostutkimus on kokonaisuudessaan hyvin vähäistä. Tieto laitoksista perustuu enemminkin itsestään selvyysiin ja stereotypioihin kuin tutkimukseen. On surullista toistaa tätä jo niin monen muun käyttämää lausetta (ks. Pösö 2005, 129.) Sekä lastenkoteja että koulukoteja on kuitenkin tutkittu etnografisissa tutkimuksissa (esim. Törrönen 1999; Pösö 2004), joissa muuhun aineistonkeruuseen yhdistyy usein asiakirjojen käyttö ja haastattelut. Laitoksissa tuotetaan päivittäin rikkaita narratiivisen tutkimuksen aineistoja (Shaw & Gould 2001, 154). Lastensuojelun narratiivinen tutkimus on Suomessa kuitenkin vielä ohutta ja perustuu muutamiiin artikkeleihin julkaistuihin tutkimuksiin (Eronen 2004; Kekoni 2004).

Kertomukset ja tarinat ovat Catharine Kohler Riessmanin (1994, 68–69) mukaan ensisijainen

tapa, jolla ihmiset tekevät kokemaansa ymmärrettäväksi. Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa tulisi kunnioittaa kertojien tapaa merkityksellistää kertomaansa. Tarinan kerronnassa on aina kyse itselle kertomisen lisäksi myös muille kertomisesta. Tarinoiden kertominen ja yhdessä muistelu ovat neuvottelua kontekstista. Jerome Brunner (1991, 17) ajattelee, että juuri kontekstisensitiivisyys tekee tarinallisesta keskustelusta elävän mahdollisuuden neuvotella kulttuurisista merkityksistä. Sinä kerrot oman versiosi ja minä omani, emmekä useinkaan tarvitse ulkopuolisia ratkaisemaan tilannetta. Kun narratiivit kerrotaan yhdessä, kerronta vaatii neuvottelua positiivisista merkityksistä, jotka vaikuttavat kerronnan etenemiseen. Myötämielisyys ja oletus relevanssista tasapainotetaan epäilyn ja tietämättömyyden kanssa.

Arkisessa vuorovaikutuksessa erilaisten tarinoiden ja versioiden yhtäaikaista olemista voi jopa pitää rikkautena. Liz Stanley (1992, 158) käyttää mikroskoopin ja kaleidoskoopin metaforia selittäessään kahta erilaista näkemystä ja niihin liittyviä todellisuuskäsityksiä suhteessa kerrottuihin tapahtumiin. Kun tarinaan tai dokumenttiin suhtaudutaan realistisena kerrontana, oletetaan, että riittävän tarkasti katsoen siitä voidaan löytää asioiden todellinen kulku tai kertojan sisin minä. Mikroskoopilla voidaan syventää ja tarkentaa tätä kuvaa niin, että se lopulta piirtyy tarkasti. Vastakohtana tälle Stanley (emt.) pitää kerrontaa enemmän kaleidoskoopimaisina. Jokaisella uudella katsomiskerralla kuva muodostuukin erilaiseksi. Kuva koostuu samoista elementeistä, mutta ne muuttavat hivenen järjestystään ja muodostavat uuden kuvan.

Lastenkodissa yhdistyvät useat kertomukset ja dokumentit toisiinsa päällekkäisiksi tai yhtäaikaiksi versioiksi lapsen elämästä. Kertojina voivat olla lapset itse, vanhemmat, lapsen sukulaiset, laitoksen työntekijät, sosiaalityöntekijät, koulun ja terveydenhuollon ammattilaiset. Samalla siellä yhdistyvät erilaiset kerronnan ja dokumen-

toinnin jännitteiset tavoitteet. Lastenkodista tarkasteltuna dokumentin käsite laajenee tarkoittamaan muutakin kuin institutionaalista asiakirjadokumenttia (Princen 1996). Dokumentit ovat rajallisia, säilytettävissä olevia tallenteita elämästä, kokemuksista ja sosiaalisista käytännöistä. Ne voivat olla myös luovan prosessin tuloksia. (Morgan 2000, 119.) Lastenkodissa tuotetut dokumentit voi jakaa karkeasti kahteen eri ryhmään kertojan ja kerronnan tarkoituksen mukaan. Ensimmäinen ryhmä koostuu institutionaalista dokumenteista, jotka on tuotettu instituution tarpeisiin ja joiden tehtävänä on kannatella institutionaalista muistamista ja toimia erilaisten päätösten perusteluina. Toinen dokumenttien ryhmä taas sisältää kirjoitetut tai kuvatut dokumentit, joiden tehtävänä on yksilöllisen ja yhteisöllisen muistin kannattelu. Kaikkeen dokumentointiin sisältyy valtasuhde kertojan ja kuulijan, kirjoittajan ja lukijan tai kuvaajan ja katsojan välillä. Valtasuhteeseen liittyvät usein myös tarinan kerronnan vaikeudet lastenkodissa. (Överlien 2004, 37–38.) Kerronnalla ja dokumentoinnilla säädellään nähdyksi tulemistä, yksilöllistä ja sosiaalista muistia.

Tutkimuksen asetelma, jossa luimme ja katsoimme yhdessä lastenkotiaikaisia dokumentteja ja keskustelimme niiden erilaisista merkityksistä, poikkeaa aiemmista suomalaisista lastensuojelun dokumentointiin liittyvistä tutkimuksista ja myös narratiivisesta elämäkerrallisesta tutkimuksesta. Shaw ja Gould (2001, 38) väittävät, että sosiaalityön tutkimuksessa ja laadullisessa tutkimuksessa yleensäkin ollaan ottamassa askelta postmodernista ja narratiivisesta tutkimuksesta kohti kansatutkijuuutta, voimaannuttavaa ja positionaalista tutkimusta. Tällöin narratiivin käsite muuttuu kirjaimellisesta elämäntarinan kertomisesta laajemmaksi ja lopulta väitteeksi, että tutkimuksen tuottamat teoriat ja metodit ovat eräitä retoriikan muotoja, suostuttelua tai jopa itsessään tarinan kerrontaa. Tällaisen tutkimuksen "äänien" vaihtelu ja puhujien päällekkäisyys

voi myös luoda uusia mahdollisuuksia voimaantumiselle.

Sattuma ja yhdessä kertominen

Kun olin keväällä 2004 aloittamassa lastenkodissa asuneiden elämäntarinoiden keräämistä tutkimukseni aineistoksi, tapasin Katin, Katjan ja Johannan. He olivat poikenneet lastenkodissa tutustumassa papereihinsa ja lainaamassa lomavideoita kopioitavaksi. Nuoret naiset olivat asuneet lastenkodissa osan lapsuuttaan ja nuoruuttaan. Minä taas olin ollut siellä jonkin aikaa työssä vuosituhannen vaihteessa. En ollut puhunut heille tutkimushankkeestani aiemmin, mutta en voinut antaa tilaisuuden mennä ohi. Kerroin olevani kiinnostunut siitä, miten ja mitä lastenkodista voi puhua, kirjoittaa ja kertoa. Miten lastenkodissa asuminen jäsentyy osaksi omaa tarinaa? Nuoret naiset suhtautuivat sanoihini kukin tavallaan. Johanna innostui. Jos haluaisin haastatella häntä, hän voisi kertoa elämästään lastenkodissa. Katja kysyi, olinko lukenut Elämäni tarina nimisen kirjan (Bardy & al. 2000), sillä siinähan oli jo monia elämäkertoja, joista saisin tietoa tutkimukseeni. Tosin hänen mielestään monet niistä kertoivat vanhoista ajoista ja lastenkodit olivat siitä muuttuneet jo ihan toisenlaiseksi. Kati kysyi, miksi lastenkodista pitäisi erityisesti puhua, sillä eihän siinä ole mitään ihmeellistä kerrottavaa. Tästä keskustelusta alkoi retkemme erilaisten dokumenttien maailmaan. Tällä sattumalla oli artikkelin aineiston ja tutkimusmenetelmän valinnan suhteen suuri merkitys (ks. myös Virokannas 2007.)

Kolmen nuoren naisen ryhmä kutistui kahteen, sillä Johanna muutti toiselle paikkakunnalle opiskelemaan. Meitä oli keskustelemassa ja yhdessä tutkimassa kolme: minä Tuija (43v.), Kati (19v.) ja Katja (21v.). Yhdessä tutkiminen tarkoittaa Paul Wilkinsin (2000) mukaan laajimmillaan, että tutkimusta tekee ihminen ihmisten kanssa eikä ihmisistä. Tällainen tutkimustapa tuo mu-

kanaan eettisiä haasteita, joita ei voi ennakolta tietää vaan ne on ratkaistava tutkimuksen kuluessa. Tutkimuksen eettisyys rakentuu siitä, miten näitä tilanteita matkan varrella kohdataan, eritellään ja mitä niistä raportissa kerrotaan. (ks. Tee & Lathlean 2004; myös Syrjälä ym. 2006.) Kanssatutkijuudella voidaan tasa-arvoistaa tutkijan ja tutkittavien suhdetta aineistoa kerättyä ja osin myös sitä analysoitaessa. Katin ja Katjan vapaaehtoisuuden ja itsemääräämisen korostaminen oli minulle tärkeää ja siirtyminen keskustelujen läheisestä ilmapiiristä analyttisempaan tutkimuksen kirjoittamiseen oli tuskallista. Kanssatutkijuus ei poista tutkijan vastuuta ja valtaa tutkimuksen tekemiseen liittyvistä valinnoista ja eikä tietoisien oman tunnetyön tekemistä siirryttäessä keskustelujen läheisestä tunnelmasta toisten elämästä kirjoittamiseen. Läheisestä tutkimussuhteesta irrottautuminen vei paljon aikaa. (ks. Laitinen & Uusitalo 2007.) Ruthellen Josselsonin (2004) mukaan narratiivinen tutkimus on toisten elämästä kirjoittamista ja osin myös tunkeilua, sillä läheisessä suhteessa tuotettu tieto on kuitenkin tarkoitettu julkaistavaksi.

Neuvottelimme alussa kanssatutkijuuden taustasta, jossa yhtenä muotona olisi ollut yhdessä kirjoittaminen, jota Kati ja Katja pitivät kuitenkin itselleen liiallisena. He halusivat osallistua tutkimiseen enemmän "aineistona" kuten Katja sitä kuvasi ja niin, että minä olen tutkija. Keskustelimme myös tutkimuksen tavoitteista, mahdollisista hyödyistä ja haitoista, joita tutkimuksella voi olla. Nuoret naiset pohtivat, ettei tutkimukseen osallistumisesta olisi heille itselleen hyötyä eikä haittaa, mutta he halusivat auttaa minua ymmärtämään paremmin lastenkodissa elettyä lapsuuttaan. Elämästä lastenkodissa ei voi kertoa kertomatta myös muista ihmisistä. Olen muuttanut Katin, Katjan ja muiden tutkimuksessa esiintyvien henkilöiden tunnistettavuuteen liittyvät tiedot.

Keskustelumme olivat sekoitus aktivoivaa, dialogista haastattelua ja lähestyivät paikoin arkista

jutustelua ja vuorovaikutusta (ks. Gubrium & Holstein 2003, 39–45). Josselsonin (1995, 31) mukaan narratiivisessa tutkimuksessa juuri läheisyys mahdollistaa ymmärtämisen. Kirjoittaessani olen pyrkinyt olemaan uskollinen läheisyydessä syntyneelle ymmärrykselle. Nuoret saivat itse valita mitä dokumentteja he toivat yhdessä luettaviksi ja tutkittaviksi. Tapasimme kuusi kertaa syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana minun kotonani. Tapaamisemme kestivät kerrallaan noin kolme tuntia ja osa keskusteluistamme on nauhoitettu. Nauhoittamatta jäivät keskustelut, jotka kävimme autossa ennen tai jälkeen "virallisen" keskusteluosuuden. Osan litteroiduista nauhoituksista Kati ja Katja lukivat ennen seuraavaa tapaamista.

Dokumenteissa on sekä lastenkodin työntekijöiden kirjoittamia raportteja että nuorten itsensä ottamia valokuvia ja kuvaamia videoita. Katjalla oli myös sukulaisilta saatuja valokuvia. Aineistoa analysoitiin ja merkityksellistettiin vuorovaikutuksellisessa prosessissa samaan aikaan, kun sitä luettiin tai katseltiin. Dokumenttien pohjalta syntyvät keskustelut ja tulokset ovat eräänlaisia kollektiivisen muistin tiivistymiä, joissa sekä muistaminen että unohtaminen tulevat yhteisöllisesti säädellyiksi. Muistaminen ja menneen reflektointi on mahdollista vain nykyhetken käsittein, tästä hetkestä, identiteetistä ja tämän päivän kontekstista käsin. (ks. Misztal 2003, 11–14.) Olen pyrkinyt tuomaan esille dokumenttien kerronnasta ja käymistämme keskusteluista kohdat, joissa erityisesti yritimme löytää yhteistä ymmärrystä ja joko löysimme sen tai jäimme hiljaisina hämmennyksen valtaan. Tietoa ei voi aina kiistää tai vastustaa eikä vahvistaa sitä myötämielisyydellä vaan toisinaan edessä on vain hämmennys. Seuraavaksi siirryn analysoimaan tätä prosessia.

Institutionaaliset dokumentit

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän dokumentointityö, erilaisten päätösasiakirjojen ja suun-

nitelmien tuottaminen määrittyi nuorten aikuisten näkökulmasta lastenkodissa asuessa näkymättömäksi ja marginaaliseksi. He kertoivat päätösten kuvaavan enemmänkin vanhempien elämää kuin heidän elämäänsä. Molemmat nuoret naiset olivat käyneet lukemassa paperinsa tai niitä oli löytynyt sattumalta elämän erilaisissa tilanteissa. Suullisen ja kirjallisen kerronnan perinteet eroavat toisistaan siinä, että suullisessa muistelussa siirretään tarinoita sukupolvelta toiselle puheen ja läsnäolon välityksellä, kun taas kirjallinen kerronta jättää lukijan aina oman tulkinnan varaan (Plummer 2001, 79). Sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat dokumentit jäävät yhä nuorten oman tulkinnan varaan. Yhdessä tutkimisen ja muistelun kautta tutustuimme Katin raporttikirjan monistettuihin lehtiin, jotka hän oli hakenut lastenkodista tultuaan täysikäiseksi ja yhteen yhteenvedoon, jonka hän oli myös saanut monistettuna itselleen. Nämä institutionaaliset dokumentit kertovat menneestä ajasta 1990 – luvulla.

Yhteenvedot eli koko elämä neljällä sivulla

Laitosten dokumentointikäytäntöihin voivat kuulua yhteenvedot, joita tehdään työnhajuksellisessa tarkoituksessa erilaisiin oppimistilanteisiin tai lähetetään sosiaalityöntekijälle yhteenvedoina lapsen tai nuoren tilanteesta ennen huoltosuunnitelmanevottelua. Yhteenvedoissa on piirteitä case -tutkimuksesta, jossa lapsen tilannetta yritetään ymmärtää tietyistä näkökulmasta ja mahdollisimman tiiviisti kirjoittaen. Katin yhteenvedon näkökulmaksi oli määritelty lapsen näkökulma. Tosin keskustelussa Kati ei muistanut, että yhteenvedon tekijä olisi erityisesti haastatellut häntä tai jutellut hänen kanssaan. Näkökulma oli tuotettu pikemminkin eläytymällä. Vaikka molemmat nuoret naiset olivat lukeneet yhteenvedon ja heidän välisensä luottamus rohkaisi minua lukemaan sitä, olin epävarma. Keskeytin lukemiseni monia kertoja varmistaakseni,

että molemmat halusivat jatkaa, sillä muuten en olisi uskaltanut kysyä mitään näin arkoja asioita. Keskustelimme yhteenvedosta ja Kati kuvasi sitä todentuntuiseksi tapahtumien kuvaukseksi ja sanoi, että hän voisi kirjoittaa itsekin elämästään samoja asioita.

Tuija: No..mmmm...sitten tässä sanotaan **”Tällä hetkellä Katin tilanne näyttää siltä, että hän tulee asumaan lastenkodissa isoksi asti.”**

Kati: (nauraen) Isoksi asti...

Tuija: (rykii) Sillä siis tarkotetaan, että 18-vuotiaaksi asti. **”Hänen tilanteensa huomioon ottaen se voi olla hyvinkin paras tarjolla oleva vaihtoehto. Kati asuu lastenkodissa ihan mielellään. Mieluummin hän sanoi asuvansa kotona, mutta koska isä on kuollut lastenkotikin on ihan hyvä paikka.”**

Katja: Lastenkotikin on ihan hyvä paikka... (lyhyt hiljaisuus)

Tuija: Niin...mut ...no...mut jos olet siis sanonut näin?

Kati: mmm

Tuija: Et mieluummin asuisit kotona, mut koska isä on kuollut, ni lastenkotiki on ihan hyvä paikka.

Kati: mmm.

Tuija: Ni tässähan todetaan, et sitä vaihtoehtoa ei enää ole, jolloin lastenkotikin on parempi paikka kun...siis mikä?

Kati: Niin mikä? (lyhyt hiljaisuus)

Tuija: Ku sähän olit asunu siskolla ja tädin luona...

Kati: Joo. (pitkä hiljaisuus) (H3)

Katkelmassa myötämielisyys, kiistäminen ja hämmennys seuraavat toisiaan ja muuttuvat toistoissa ”lastenkotikin on ihan hyvä paikka” miltei poeettiseen muotoon, jota pitäisi tekstisäkin seurata pitkä hiljaisuus.

Muistot ja kertomukset lastenkotiin asettumisesta, vaihtoehtottomuudesta, viimesijaisuudesta ja vastentahtoisuudesta tulivat keskusteluhimme yhteenvedoa lukemalla.

Tuija: No sitten täällä kerrotaan sinusta. **”Kati oli sulkeutunut ja arka lapsi. Hän ei pahemmin puhunut asioistaan. Ensin siis täytyy lastenkodissa pyrkiä luomaan luottamuksellinen suhde tyttöön. Erityisesti omahoitajat lähtivät tietoisesti luomaan tätä suhdetta”**. (hiljaisuus)

Tuija: Tuntuuko tää semmoselta, sun mielestä, niinku todelta?

Kati: Joo.

Katja: Eiks Päivi ollu sulla ekaks omahoitajana?

Kati: ...joo.

Katja: Niin sen mä muistan, et se olikin niinku sellanen ihminen.

Kati: Niin oli. (H3)

Merkitseekö Katin ”joo” kysymykseeni, että hän hyväksyi itsestään tulkinnan arkana ja hiljaisena lapsena? Ei välttämättä. Kuitenkin hyväksyimme yhdessä käsityksen Päivistä ihmisenä, joka osaa lähestyä myös arkoja, sulkeutuneita ja hiljaisia lapsia ja olla lähellä. Lastenkotiin tuloajasta keskusteluun liittyi samanaikaisesti hiljainen surumieliisyys, johon sekoittui lämmin, arvostava ja helläkin vire ensimmäistä omahoitajaa kohtaan.

Myötämielisyyttä tekstiä ja sen kuvausta kohtaan murtui kuitenkin hiljalleen, kun kirjoittaja alkoi käyttää tavoitteiden asettamisen ja kuntoutuksen sanastoa.

Tuija: ... No, sitten tääl on tämmönen arvio, että **”lastenkodissa on pystytty selvästi edistämään ja kehittämään Katin toimintakykyä”**.

Katja: Toi on kauhee... Ihan ku sä oisit joku laite...

Kati: Niin...niin..

Katja: Et niinku tänä vuonna on parantunu 50%

Kati: Niin...niin... (hiljaisuus) (H3)

Jos olisin lukenut yhteenvettoa yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa, lause olisi saanut meidät vakuuttamaan, että sijoitus oli onnistunut. Katjan kiivas keskeytys ja Katin vahvistus saivat minut hiljaiseksi ja hämmennyksiin. En ollut tullut ajatelleeksi, että toimintakyky tosiaankin voisi liittyä

erilaisten laitteiden tehojen parantamiseen, sillä pidin itsestään selvänä oppimaani käsitystä, että kuntoutuksen kieli on aktivoivaa ja neutraalia.

Raporttikansiot eli lapsi lastenkodin ajassa ja tilassa

Lastenkotien käytännön työssä raporttikansioilla on keskeinen tiedonvälittämisen tehtävä. Lastensuojelulaitosten asiakasdokumentointikäytännöt perustuvat nykyään 2000-luvun vaihteen yksityisyyden suojaa korostavaan lainsäädäntöön¹, mutta ennen tätä lainsäädäntöä lasten yksilölliset raporttikansiot saattoivat olla laitoksissa harvinaisia. Raporttikansioon kirjoittaminen ja sen lukeminen oli kuitenkin tärkein arkisten asioiden jatkuvuuden varmistamisen ja tiedonvälittämisen keino laitoksissa, joissa tehdään kolmivuorotyötä. Raporttikansiot ovat myös eräänlainen institutionaalinen muisti, jonka avulla kerätään ja välitetään tietoa lapsesta laitoksessa työntekijältä toiselle ja myös sosiaalityöntekijöille.

Lasten ja nuorten laitoshoitoon liittyy moninkertainen määrittelyksi tuleminen, mikä vaikuttaa ruumiin sijoittumiseen aikaan ja paikkaan. Määrittelyt eivät ole vain kielellistä kamppailua identiteetistä ja strategioita, vaan niillä merkittäviä ja peruuttamattomia vaikutuksia ruumiillisena kokemuksena, paikan ja sosiaalisten suhteiden laadun muutosten seurauksina (Karnik 2001). Molemmat nuoret olivat lukeneet osia raporttikansioitaan jo aikaisemmin, mutta oman raporttikansion lukeminen täysi-ikäisenä oli heille hämmäntävä ja outo kokemus kuten Katja kertoo: **”Oikeesti se, miten ne oli kääntynyt ne asiat ihan päällelleen. Tai oikeesti aika vähänhän**

¹ Lainsäädäntöön asiakkaan oikeuksista ja säädöksiin asiakastietojen tuottamisesta ja hallinnasta sekä kunnallisissa että yksityisissä laitoksissa voi tutustua www.tietosuojafi.fi – sivuston kautta. Tässä tutkimuksessa näkökulma dokumentteihin ei ole juridis-hallinnollinen.

musta oli kirjoitettu, kun mähän olin niin tavallinen ja kiltti ja normaali ihminen –heh-heh- et mut jotkut asiat, jotka oli ihan pieniä, niin niit oli saatettu paisuttaa ihan. ”(H1)

Raporttikansioista voi siis lukea Katjan tavoin työntekijöiden erilaisia kirjaamistapoja. Oma tavallisuus ja ”normaalius” näkyy heti kansion koosta. Onko niin, että mitä ohuempi kansio on, sitä paremmin asiat menevät? Lapsen arjen raportointiin laitoksessa liittyy samoja elementtejä kuin sosiaalityöntekijän tekemään lastensuojelutöiden ylläpitoon. Myös lastenkodin työntekijät joutuvat ”nimettömien ilmiöiden nimeämisprosessiin” (Saurama 2002, 52) ja tekemään nopeitakin päätöksiä tekemiensä tulkintojen perusteella. Työntekijän on tulkintansa perusteella ratkaistava erilaisia arkisia lasta koskevia asioita.

Tuija: --”*Puhuin Katille*”... siis sä olet valittanu päänsärkyä ja vatsakipua, ”*psykosomaattisista oireista, epäillen hänellä näitä olevan. Ruoka ja tupakka...*”

Katja: (keskeyttää) Nyt toi alkaa oleen jo ihan vainoharhasta. Väittäks ne, et ku oikeen niinku psyykkaa itteensä, ni tulee maha kipeeks?

Tuija: Ni, idea on se, et on ajateltu, et sä (Kati) yrität lintsata tavalla tai toisella siitä liikunnasta...

Kati: mmm

Tuija: .. ja oli se tapa niinku mikä tahansa tai mitä tahansa sä sanot, ni se on ikään kuin jotain millä sä yritän päästä siitä liikunnasta.

Kati: mmm

Tuija: Näinkinhan voi joskus tehdä, mutta sitten taas... niin siinä on siis ajateltu. No, sitten on ... ”*Ruoka ja tupakka maistui myös illan aikana, josta en malttanut olla Katille mainitsematta. Kati nukkumaan ilman kipuja ja särkyjä. Muodon vuoksi mittasimme lämpöäkin.*” Sitten on käyny niin hyvin että... voiko olla tosiaan näin, et täst sitten puuttuu sivuja... ”*Muodon vuoksi mittasimme lämpöäkin tuossa illan suussa 36.8.*” Kyl tää jatkuu ihan tästä, mut sit

tästä vaan puuttuu viikko. Sitten jatkuu taas jälki-istunnoilla ja ...

Katja: Ois hyvä kattoo kyl käsialasta, et kuka ain kirjottaa? (H3)

Raporttikansion sivuja lukiessa kiinnitin huomiota aukkoisuuteen ja siihen, että tarinat jäävät kesken, sillä kansioista saattoi puuttua kaikki merkinnät viikonkin ajalta. Ymmärrystapani oli lukemishetkellä kiinni myötämielisessä oletuksessa, että työntekijät raportoivat faktoja ja pitivät huolta heille annetusta tehtävästä ”huolehtia lapsen terveydestä ja kehityksestä”. Katja tuo esiin voimakkaan vastustuksen ”Nyt toi alkaa oleen jo ihan vainoharhasta”. Minä taas yritän selvittää yliselittämällä ja kuvittelemalla työntekijän ajatuksia rivien välistä ja aiemmasta tekstistä, joissa kerrottiin Katin poissaoloista liikuntatunneilta. Yritäkö puolustaa vainoharhaisuutta? Edellä olevassa katkelmassa kamppailua käydään lapsen paikasta ja oikeudesta sairaille varattuun erityishoivaan. Työntekijä tekee raportoidessaan määrittelyään vilpin tai ”psykosomaattisen oireilun” epäilyn läpi. Katin ”mmm” oli minusta vahvistus ajatukseeni raportointiaikaa värittäneestä epäilystä. Keskustelussamme Kati toteaa, että oli myös pahempia asioita, joita työntekijät eivät edes osanneet epäillä. Joskus vallalla on siis ollut epäilyn, epäluottamuksen ja vainoharhaisuuden ilmapiiri aikuisten ja lasten välisissä suhteissa. Raportointikäytännön Kati ja Katja kertoivat myös johtaneen laitoksessa asuessa siihen, että kaikkia asioita ei voinut kertoa aikuisille. Kokemuksen myötä oppii salaamaan ja olemaan kertomatta.

Työntekijät voivat valita kirjoitustyyliänsä, kirjoittamisen määrän ja myös asiat, joita he kirjoittavat. He olivat voineet kirjoittaa myös nimettömyyden suojassa, sillä raporttikansioon ei vielä tuohon aikaan, 1990-luvulla, laitettu edes työntekijän nimikirjaimia. Raporttikansion lehtiä lukiessa nuoria alkoi kiinnostaa työntekijöiden yksilöllinen kirjoitustyyli ja raportointitote. Raportoitujen asioiden totuudellisuus murtui ja kiinnostavaksi nousikin työntekijän persoonalli-

suus ja nuoren oma, ehkäpä ristiriitainen suhde työntekijään.

Katja: Mut sellai, et justii, ku Marjatta kirjottaa sit asioista ja Heidi kirjottaa tommost hirveen asenteellista tekstiä, mistä mun mielest...

Kati: Ja samoin Hannele, et sielt tulee ihan hirveest tekstii...

Tuija: mmm

Katja: Se on, et niil sanamuodoilla ja valinnoilla tekee siit tosiaankin jotenkin silleen, et miten se oma asenne näkyy. (H3)

Tulkinta siitä, että raporttikansion paksuus ja kirjoitetun tekstin määrä olisi jotenkin suhteessa omaan "normaaliuteen" tai tavallisuuteen murtui. Kiinnostavaksi nousikin kirjoittaja ja hänen tekstinsä.

Seuraava pieni tekstin ote tulee tulkituksi tilanteeseen liittyvien muistojen kautta työntekijän "asioista kirjoittamiseksi", joka tarkoittaa tapahtumien kuvaamista ja puhutun kirjaamista. Arka ja intiimi tilanne on kirjoitettu lyhyesti ja siihen liittyvät tunnemuistot tulevat käsitellyksi haastattelutilanteessa karnevalistisesti, näytteläisellä ja naurulla.

Tuija: No, sit tääl on, et **"Aamulla Kati kävi ehkäisyneuvolassa hakemassa reseptiä, jota ei saanut, kun omahoitaja on niin "vammainen"**. (H3)

Kati ja Katja purskahtavat hillittömään nauruun ja näyttelivät kohtauksen ehkäisyneuvolassa, jossa molemmat ottavat terveydenhoitajan roolin. Katin sanat omahoitajan vammaisuudesta siirretään kohtauksessa terveydenhoitajan suuhun "faktana".

Kati: Niin etten mä anna sitä nyt siks, ku...

Katja: ...niin, ku omahoitaja, se on niin vamma-ne... (Yhdessä hihitystä).

Tuija: mmmm **"Suuttui, kun katseli siivouslistaa ja väitti, ettei hänellä ole mattojen tamppausta**

ja vetäisi kaikki nimilaput lattialle. Rauhoittui pian ja nyt keräilee mattoja." (H3)

Keskustelimme siitä, miksi tämä kirjoittamistyylituntui tilanteeseen liittyen sopivalta ja jopa asialliselta. Miksi Marjatan teksti tuli tulkituksi niin myötämielisesti? Tulkinta kirjoittamisen "asiallisuudesta" muodostui sen tiedon varassa, joka meillä oli Katin ja omahoitaja Marjatan suhteesta. Katja muisteli, että Marjatta oli herkkä ihminen ja itkikin välillä riitojen jälkeen, jotka hänen muistinsa mukaan olivat äänekkaita. Marjatta on kuvannut Katin suuttumuksen ja vihan selittämättä tai tulkitsematta sitä. Hän olisi voinut kirjoittaa myös toisin. Keskustelun aikana Katin vihaisuus puettiin koomiseksi kohtaukseksi. Tällainen kirjoittaminen hyväksyttiin ja se tuntui meistä kaikista hyvältä, koska se antoi tilaa omille tunnemuistoille teini-ikäisenä olemisesta ja tilanteen jännitteisyyttä voi katsella vuosien päästä toisin silmin.

Omat ja yhteisön dokumentit

Yhdessä tutkimisen ulkopuolelle jäivät päiväkirjat ja kirjoitetut elämäntarinat, jotka määrittivät yksityiseksi tavaksi jäsentää ja pohtia oman elämän tapahtumia ja niihin liittyviä tunteita ja merkityksiä. Toisaalta elämäntarinan kirjoittaminen nähtiin myös rutiiniksi. Molemmat nuoret ovat kirjoittaneet omaelämäkertansa. Katja piti sitä antoisana itselle tapahtuvana oman elämän jäsentämisen ja pohtimisen tapana. Kati taas oli kirjoittanut omansa kolme kertaa erilaisille yleisöille: kouluun, nuorisokotiin ja perhekotiin. Hän kertoi kirjoittaneensa sen joka kerta samalla tavalla, koska ei jaksanut kirjoittaa kaikkea.

Elämäkerran kirjoittaminen voi aikuisten ohjaamissa käytännöissä muuttua rutiiniksi, jossa oman tarinansa joutuu kirjoittamaan yhä uudestaan, koska se kuuluu koulussa ja lastensuojelussa käytettäviin työmenetelmiin. Menetelmästä toistosta voi kuitenkin jäädä puuttumaan

kaikki elämäkerralliselle työskentelylle asetetut sosiaaliset tavoitteet. Elämäkerrallisessa työskentelyssä on tavoitteena liittää oma tarina muiden tarinoihin (Bardy & Barkman 2005). Päivi Känkäsen (2004, 215) mukaan omaelämäkerrallisen työskentelyn tulisi oman elämän ymmärtämisen lisäksi syventää nuoren ja aikuisen välistä vuorovaikutussuhdetta, luoda yhteistä sosiaalista tilaa ja yhteenkuuluvuutta yksinäisyyden sijaan. Keskusteluissamme yhteenkuuluvuus ja yhteinen sosiaalinen tila näkyivät lastenkoti-aikana 1990-luvun lopulla kuvatuissa retkivideoissa ja Katjan valokuvissa, jotka kuvaavat hänen elämäänsä 1980-luvun alkupuolelta itsenäistymiseen asti.

Valokuvat: ”Tohon on äiti kirjottanu”

Barbara A. Misztalin (2003, 24) mukaan suullisessa perinteessä säilyy yhdessä muistelu. On erilaista kuulla tarinoita itsestä kuin lukea niitä tai katsella kuvia. Kirjoitetussa ja kuvallisessa dokumentissa menneisyys fragmentoituu ja pysähtyy hetkiin. Se on poistettu elävästä muistista ja siirretty tekstiin tai kuviin, mutta siitä voi silti tulla yhteinen ja jaettu. Valokuvien katselu ja niistä käyty keskustelu oli tapaamisissamme pääsääntöisesti myötämelistä katselua ja keskustelua.

Tuija: No ooks sä valokuvannu sitte, ku sä sanoit, et sulla oli kamera ihan pienestä pitäen?

Kati: En tai en ainakaan pitkään aikaan.

Katja: Hei Kati, et Katista ainakin huomaa sen, et mä tarviin paljon enemmän semmost konkreettista, et kirjottamista ja valokuvia ja sä ehkä pärjätät enemmän sillai et vaan on. (H1)

Katin ja Katjan ero valokuvien kautta elämändokumentoinnina tuli ymmärretyksi elämän erilaisuutena ja rikkautena, jossa kiinnostus valokuvaamisen vaihtelee elämän eri kohdissa. Katjan huomio dokumenttien erilaisesta merkityksestä hänelle itselleen ja Katille selittyi myös sillä, että

Kati tapasi sukulaisiaan keskustelujen aikaan päivittäin. Katjalla ei ollut siihen mahdollisuutta. Kuten Misztal (2003, 19) toteaa, ovat varhaisimmat muistomme usein toisten kertomia. Muistot ovat päällekkäisiä tarinoita narratiivisessa ympäristössämme, joka värittää muistojemme tyylin, värin ja sisällön.

Vaikka meillä ei ollut keskusteluissa läsnä yhtään dokumentteja kirjoittanutta työntekijää tai valokuvissa ja videoilla esiintyneitä lapsia ja aikuisia, niin meillä oli läsnä muistomme näistä ihmisistä, jotka välittyvät kuvien kautta ja pienistä teksteistä, joilla muistoja kannatellaan.

Katja: Tohon on äiti kirjottanu. Se kirjotti aina hirveesti valokuvien taakse. Oon mäkin kirjottanu aina jotain.

Tuija: mmmm

Katja: Se on ihan hyvä, ku sit tietää ketä niissä on.

Tuija: Martta-äiti.

Katja: Niin, ku kirjottaa itestäänkin kaikki tiedot.

Tuija: Niin, ku tässä sanotaan, et *”Tässä kuvassa on Heikki 7v. ja Katja 1v. ja Pertti-isä ja Martta-äiti”*. Se on jotenkin kaikille niille, joita asia kiinnostaa myöhemmin. (H4)

Valokuvat asettuvat aikaan ennen lastenkotiin tuloa, siellä asuessa ja sen jälkeen. Äidin kuoltua valokuvia oli jaettu isoveljen kanssa ja hän oli saanut niistä ehkä suurimman osan. Valokuvia katsellessamme jaoimme sen hiljaisuuden, joka näkyi kuvissa muutoksena äidin olemuksessa. Valokuvissa näkyi myös kulttuurinen tapa olla valokuvassa ja kuvata erilaisia hetkiä elämässä. Suuri osa kuvista liittyi kesäisiin lastenkodin, oman suvun tai koululuokan retkiin sekä Suomessa että ulkomailla.

Katjalla oli kuvia myös lastenkodin arjesta, muista lapsista ja joistakin työntekijöistä. Valokuvissa lastenkoti ei poikkeakaan mistään muusta kodista eivätkä lapset ja aikuiset muista lapsista tai aikuisista. Pelkkää valokuvaa katselemalla ei muo-

dostunut minkäänlaisia erityismerkityksiä lastenkodista vaan ne täytyi tuoda keskusteluun kuvan ulkopuolelta, kuten Katja oli tehnyt kirjoittaessaan kuviin reunahuomautuksia.

Tuija: Sä oot kirjottanu marginaaliin, et **”Lastenkodin normaalielämää.”**

Katja: Joo, niin oon.

Tuija: Mut kylhän tää valokuviss näyttää ihan normaalilta.

Katja: Niin kyl tää näyttää.

Tuija: Eiks näytä.

Katja: Ku kattoo eikä tiedä niin näyttäis.

Tuija: Näishän ihmiset on semmosia, ku ne valokuvissa on. Pikkusen vaivautuneita tai näyttää kieltä tai vähän poseeraa tai vähän enemmän tai on yllätetty. (H4)

”Kun kattoo eikä tiedä niin näyttäis” kertoo kuitenkin sen, että kuvien ympäristö ei ole mikä tahansa koti. Kuvat vähän poseeraavista tai vaivautuneista lapsista ja aikuisista voisivat toki olla mistä tahansa. Jos kuvia tutkisi ulkopuolisena, ei niistä avautuisi samoja merkityksiä kuin mitä kuvanottajalla ja kuvassa olevalla liittyy näihin hetkiin.

Keskustelimme myös siitä, miten lastenkodissa eletystä lapsuudesta voi kertoa nykyisille kavereille. Kuten Brunner (1991, 17) toteaa, omaelämäkerrallinen kerronta on riippuvaista mahdollisuudesta liittää oma tarina osaksi muiden tarinoita. Se on liitettävä osaksi jatkumoa, joka on konstruoitu toisten tarinoista ja jaetusta sosiaalisesta historiasta ja jonne voimme paikantaa itsemme ja oman henkilökohtaisen jatkuvuutemme. Lapsuudesta puhuminen arkisissa tilanteissa on sosiaalinen tapa lisätä yhteenkuuluvuutta ihmisten välillä. Kati ja Katja totesivat lapsuuden lastenkodissa tulevan puheeksi jossakin vaiheessa, mutta silloin on vaikea tietää miten toiset siihen suhtautuvat ja sen ymmärtävät. **”Siin on sellain pien asenne sitä kohtaan. Tavallinen kotihan se mulle on ain ollu, mut ei muut sitä ymmärrä, jotka ei siel oo ollu.”** (Katja H2.) Katja

kertoi, että kun kaverit kertovat käyneensä lapsena jossakin, niin hänkin saattoi toisinaan sanoa, että siellä käytiin ”lastenkodin kanssa”.

Retkikuvissa näkyivät retkien rasitukset, väsymys ja pienet ilot. Minulle niissä näkyivät myös lapset, jotka muistin tai olin unohtanut. Valokuvia katsellessa yhdessä muistaminen ei ollut äänestä vaan hiljaista myhäilyä.

Tuija: Nää on söpöjä. (**Katselemme kuvaa auton takapenkille turvavöihin nukahtaneesta Timo-pojasta.**)

Katja: Niin.

Tuija: Shewits-patukka.

Kati: nauraa. . .

Katja: Tiukasti kourassa.

Tuija: . . .niin tiukasti kourassa. Muut on varmaan syöny jo omansa.

Seuraavassa kuvassa ryhmä lapsia ja aikuisia seisoo bussin vieressä syömässä jotakin.

Tuija: Perinteinen Lintsi -reissu. Kukas tää on?

Kati: Aapo.

Tuija: Niin niin. Ja sit on mehutauko. Perinteinen. Vai onko ollu oikeen limsaa mukana?

Katja: Kyhän siel oli aina limsaa mukana. Se oli juhla hetki.

Tuija: Niin. Kiva, ku on ollu siedettävä ilma. (H4)

Pystyimme muistamaan retkien tunnelman, joka välillä oli ainutkertaista mutta toisinaan vuodesta toiseen toistuvaa saman retkikaavan, ”juhlimsän”, toistoa, jossa sään vaihtelu on ollut keväisen huvipuistoretken suurin yllätys. Valokuvia katsellessamme keskustelusta ja kerronnasta tuli lyhyttä ja toteavaa, mutta keskustelun ja muistelun sävy oli lämmin, hyväksyvä ja myötämielinen suhteessa valokuvien ottajiin ja niissä esiintyviin lapsiin, nuoriin ja aikuisiin.

Itse otetut tai muilta saadut valokuvat ovat tapa dokumentoida omaa ja yhteisön elämää, elämän tapahtumia, paikkoja ja niitä ihmisiä, jotka liittyvät omaan elämään ja joiden kanssa on yhteinen menneisyys.

Tuija: Hmm...Ku kattelee näitä kuvia Roomasta ja Italiasta ja sä oot luokan kanssa siellä, niin näissä kuvissa se elämä rakentuu niin monesta muustakin asiasta ku lastenkodista. Katja: Mä liikuin aika paljon muissa porukoissa. Eihän me sit enää tehtykään Lastenkodista mitään retkiä tai matkoja. (H4)

Katjan valokuvat kertovat sekä hänen oman elämänsä muutoksesta, itsenäistymisestä että lastenkodin toiminnallisista muutoksista ja yhteisöllisyyden rapautumisesta, jossa pitkät yhteiset matkat muuttuivat päivän retkeiksi, joita työntekijät voivat tehdä työpäivänsä aikana.

Villit videot: ”Et kaikki huutaa, mut ei siel kukaan itkenny”

Katilla ja Katjalla oli myös kopioita lastenkodin retki- ja juhlavideoista. Katja kertoi, että ensimmäiset videot joita kuvattiin, olivat aikuisten kuvaamia ja hyvin jäykkiä. Videointi on tapa dokumentoida yhteisön ”huippuhetkiä” ja toimia näin yhteisöllisen muistin kannattelijoina. Koska videointi oli aika uusi tapa dokumentoida lastenkodin elämää ja tapahtumia, siihen sisältyi julklausuttuja sosiaalisia sääntöjä, joita muistelimme yhdessä. Erityisen tärkeää retkivideoissa oli, että kaikki mukana olleet piti saada kuvaan ainakin kerran ja ehkä myös kertomaan omista kokemuksistaan tai tunnelmistaan. Videot pitivät sisällään pieniä haastatteluja, joihin sekä haastattelija että haastateltava suhtautuivat vaihtelevalla vakavuudella. Osin videot muistuttivatkin dokumentaarista kuvausta, mutta ne olivat tyyliltään myös videopäiväkirjamaisia, joissa kuvaaja kertoi itse kameran edessä retkitunnelmiaan. Videoissa dokumentaarinen asiatyyli muuttui välillä lasten väliseksi sanailuksi tai riehakkaaksi pelleilyksi ja karnevalisoinniksi.

Tyylilajin muutos tulee näkyviin Katin ja Katjan teini-ikäisinä yhdessä kuvaamissa videoissa, mutta erityisesti yhdessä pääasiassa Katin kuva-

massa videossa talvilomaretkeltä. Video oli heittänyt jälkeensä narkästystä erityisesti niissä aikuisissa, jotka eivät olleet retkellä mukana ja he olivat vaatineet, että se pitää tuhota. Yhteisölliselle muistamiselle on tyypillistä myös unohdettujen vaatimusten, jos tietyt tarinat uhkaavat yhteisön käsitystä itsestään ja ”kunnian päivistään” (ks. Misztal 2003, 16–17). Tämä oli ainoa muistamamme työntekijöiden kiivas vastustus, joka liittyi käsittelemäämme dokumenttimateriaaliin. Pohdimme yhdessä sitä, mikä videossa oli niin merkittävää ja poikkeavaa, ettei sitä olisi saanut säilyttää. Katjan mielestä video oli jopa niin tylsä, ettei hän ollut koskaan aiemmin jaksanut katsoa sitä kokonaan, sillä häntä itseään eivät kuvausajana kiinnostaneet lastenkodin tapahtumat. Samaan aikaan, kun muut olivat retkellä, oli Katjalla vanhojen tanssit. Kuitenkin yhdessä katsellessa videon merkitys menneen ilmapiiriin, ihmisten välisten suhteiden, erilaisten äänien ja kosketusten kuvaajana korostui.

Tuija: Jos aattelee sitä, et kenest se antaa huonon kuvan tai ei oikeestaan minkäänlaista kuvaa niin aikuisista, jotka on kauheen passiivisia.

Katja: Niin, mut eihän siinä paljon oo aikuisia. Tai en mä tiä onko se huono kuva? Ei ne oo sen kummempia, ku muutenkaan.

Tuija: No niin. Mikä siinä on sitten, et mitä siinä on niin hankalaa, et se ois pitänyt tuhota? Miettikääs nyt.

Katja: Mä aattelen, et ainoo siin ois toi kielenkäyttö, et jos joku vanhempi näkis, et mitä siel on lastenkodis, et retuutetaan pienempiä ja huudetaan, et saatana paska-aivo. Niin se vois olla. Et antaaks se nyt kasvatuksesta oikeen hyvän kuvan? Et kaikki huutaa, mut ei siel kukaan itkenny.

Tuija: Niin, ei siel kukaan itkenny. Eikä siel aikuisetkaan näyttäneet kovin huonosti.

Katja: Niin, ei siin aikuisetkaan hermostunu.

Tuija: No ei. Ne aikuiset, ketkä siel on ollut paikalla, niin ne näytti ihan lepposilta.

Katja: Eihän se todellisuus kumminkaan ihan tollasta ollu, mut retkillä oli aina vähän tollasta. Tai sattuhan sitä semmosia päiviä, et oli tollasta ihan oikeesti, mut kun oli kouluajat ja kaikki niin eihän se sillon. (H5)

Video määrittyy hankalaksi lasten ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen ja lastenkodissa annetun kasvatuksen kuvaksi oletetun yleisön, vanhempien, vuoksi. Tapahtumat määrittävät yhteisessä keskustelussamme kuitenkin poikkeustilailmapiiriksi, jossa lasten huudosta ja melskeestä huolimatta pystyttiin säilyttämään jonkinlaiset henkilökohtaisen koskemattomuuden rajat, sillä kukaan ei itkenyt.

Katille videolla oli oma merkityksensä, koska siinä on poika, johon hän oli ihastunut ja jonka kanssa hän seurusteli. Nuorten välinen ihastuminen ja erityisesti seurustelu eivät olleet lastenkodissa suotavia, mutta eivät myöskään kiellettyjä. Toisin kuin muissa dokumenteissa videolla tulee näkyväksi sukupuoli ja kiinnostus toisesta sukupuolesta. Toisessa retkivideossa Kati ja Katja kuvaavat ohikulkevaa miestä ja Kati toteaa, että "se on varmaan pedofiili". Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat lastenkotiympäristössä vaikeasti sanoiksi puettavia aiheita, joka on myös joskus "aikuisten kesken sellasta".

Tuija: Siis näkyhän se, et tunnistaa, et toinen on mies ja toinen on nainen?

Katja: Niin näkyhän se.

Kati: Onneks näkyy.

Katja: Tai sekin kai riippuu vähän ihmisestä, et välillä on aikuisten kesken sellasta... sellasta...

Tuija: Sellasta?

Katja: niin

Tuija: ...sanailua...jännitettä...

Katja: Jännitettä on aika hyvä sana.

Tuija: No, sit ku mä oikein virittäydyn tähän aiheeseen, ni sithän siel oli yhel videol mainittu nää pedofiilit?

Katja: No, kyl ne oli aika hurjii, ne meidän videot.

Kati: Niin.

Tuija: Emmä tiedä, et hurjii. Vai onks se sellanen asia, joka pitää ottaa huomioon?

Pitkä hiljaisuus

Tuija: Onko tää semmonen aihe, josta voi keskustella?

Katja: Joo keskustele vaan.

Kati: Ihan rauhassa. (H6)

Aihe osoittautui mahdottomaksi keskusteltavaksi, sillä se oli joko sosiaalisesti liian sensitiivinen tai suhteessa muihin merkityksiin täysin toissijainen. Ehkäpä elämästä voi ja pitääkin välillä kertoa "hurjasti" eikä sillä ole sen suurempaa merkitystä kuin, että se on hauskaa. Videolla lapset kertoivat seksuaalisuudesta karnevalisoiden sitä sekä ruumiillisesti eleillä ja ilmeillä että liioitteleamalla puheessaan sekä uhkia että mahdollisuuksia, mutta keskustelua tästä aiheesta voitiin haastattelutilanteessa käydä vain sanoja hapuilen. Kerronnassa on jotakin samansuuntaista kuin mitä Honkatukia, Nyqvist ja Pösö (2006, 221) toteavat liittyvän nuorten ryhmähaastatteluihin heidän kertoessaan väkivallasta. Vahva puhe dominoi haastatteluissa määrällisesti. Vahvaa puhetta luonnehtii kerronnan yksimielisyys ja puhumien helppous. Heikko puhe taas ilmeni salaisuuksina ja vaikenemisenä. Salaisuuksiin liittyy epävarmuutta siitä, miten paljon tietystä aiheesta voi puhua ja vaikenemiseen taas se, että tietystä aiheesta ei puhuta ollenkaan.

Päätelmät

Asetin artikkelini tavoitteeksi ensinnäkin laajentaa sosiaaliryönnön tutkimuksen tiedontuotannosta ja dokumentoinnista käytävää keskustelua ja toiseksi tarkastella yhdessä tutkimisen menetelmää käyttäen kahden lapsuutensa lastenkodissa asuneen nuoren naisen kanssa heidän elämästään kertovia dokumentteja. Analyysissä nostin esille hetkiä tiedon todeksi määrittelystä

eli myötämielisyydestä, vastustuksesta eli kiistämisestä ja hämmennyksestä suhteessa erilaisiin dokumentteihin.

Tutkimukseni on paikallinen ja siinä tutkitut dokumentit kertovat 1980–90 –luvusta ja yhdestä lastenkodista. Dokumenttien analyysissä olen tehnyt jaottelun yhtäältä institutionaalsiin dokumentteihin ja toisaalta oman ja yhteisön elämän dokumentointiin. Tällä jaolla pyrin laajentamaan sosiaalityön dokumentoinnin ja tiedontuottamisen ymmärrystä. Kun pohditaan erityisesti lastenkotien dokumentoinnin kehittämistä, tulisi olla tietoinen siitä, että on olemassa muitakin merkittäviä dokumentoinnin lajeja asiakaskohdattaisen asiakirjakirjoittamisen lisäksi.

Sosiaalityön ja erityisesti lastenkotien dokumentointikäytäntöjen asiakaslähtöinen pohdinta voi lisätä sellaisia kerronnan muotoja, jotka voivat auttaa lastenkodissa asuvia ja asuneita lapsia ymmärtämään paremmin elämäänsä ja johtaa voimaantumiseen. Jos olisimme lukeneet yhdessä vain institutionaalisia dokumentteja, joissa kuvataan lasta lastenkodin ajassa ja tilassa ja mahdollisesti myös mitataan ”edistymistä”, kertomus lastenkodista ja myös itsestä olisi ahdas. Yhdessä muistella ja keskustella tähänkin kerrontaan tuli mukaan myötämielisiä ja helliä muistoja ihmisistä tekstien takana. Jos taas olisimme rakentaneet keskustelujamme ainoastaan valokuvien ja videoiden kautta, kerronnassa olisivat korostuneet hiljaisen myötämielisyyden hetket, joissa oma tarina rakentuu osaksi suvun, lastenkotiyhteisön, aikuistuvan ikäpolven tarinaa ja jossa muistetaan myös käydyt kamppailuja sosiaalisesti sopivista muistoista ja unohtamisesta kuten aikuisille syystä tai toisesta kiusallinen retkivideo osoitti.

Dokumentit, niin institutionaaliset kuin henkilökohtaisetkin, ovat aina fragmentaarista kerrontaa, jossa kertoja valikoi sen, mitä hän kertoo ja miten hän kertoo. Yksilöllinen kerronta on mahdollista vain sosiaalisen sisällä, jonka normit

ja rakenteet sääntelevät kerrottua ja sen tarkoituksia. Kerronnalla ravistellaan välillä myös sosiaalisesti sopivan kerronnan rajoja. Sosiaalityön käytännöissä ja myös tutkimuksessa tulisi olla tietoisempi näistä sosiaalisista rakenteista, niiden muutoksista ja vaikutuksista. Kati ja Katja ovat tutustuneet asiakirjoihinsa 2000-luvulla, jolloin niitä koskeva lainsäädäntö ja asiakirjahallinto ovat muuttuneet asiakkaille avoimemmaksi ja yksityisyyden suojaan nähden tiukemmaksi. Nykyisissä äärimmilleen viedyissä tietosuojan ja huoltajien lupaan perustuvissa valokuvauskäytännöissä lapsen esiintyminen ryhmäkuvassa tai toisen lapsen albumissa saattaa muodostua lastenkodissa sellaiseksi ongelmaksi, jonka seurauksena tällaisia kuvia ei enää oteta.

Yksilöllistyvät dokumentointikäytännöt voivat äärimmilleen vietyinä kokonaan syrjäyttää tai poistaa yhteisöllisen dokumentoinnin ja muistin ja muuttua unohtamisen käytännöiksi, jolloin vuosien lastenkotiajalta ei olekaan enää yhtään valokuvaa itselle tärkeistä tapahtumista tai ihmisistä. Lastenkotien dokumentoinnin tulisi tarjota lapsille ja aikuisille mahdollisuuksia sekä lastenkodissa asuessa että sen jälkeen yhdessä muisteluun ja kohtaamiseen, jossa oma elämä voidaan kertoa osaksi muiden tarinoita ja osaksi kulttuuria oman jatkuvuuden säilyttämiseksi. Tähän tarkoitukseen asiakirjadokumentointi on liian kapeaa.

Kirjallisuus

- Bardy, Marjatta, Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.) (2000) *Elämäni tarina*. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) *Omat ja toisten tarinat*. Ihmissyyttä vaalimassa. Helsinki: Stakes.
- Bruner, Jerome (1991) The narrative construction of reality. *Critical Inquiry* 18 (1), 1-21.

- Eronen, Tuija (2004) Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. *Janus* vol. 12 (4), 359–378.
- Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) 2006 *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Gubrium, Jaber F & Holstein, James A. (2003) *From the Individual Interview to the Interview Society*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein. (toim.) *Postmodern Interviewing*. Thousand Oaks: Sage, 21–49.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heino Tarja & Pösö Tarja (2003) *Tilastot ja tarinat lastensuojelussa*. Yhteiskuntapolitiikka 68 (6), 584–597.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2006) *Rikokset nuorten "juttuina" – narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia*. Teoksessa Päivi Honkatukia ja Janne Kivivuori (toim.) *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66, Nuorisasian neuvottelukunta, julkaisuja 33, 211–234.
- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) 2005 *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes.
- Josselsson, Ruthellen (1995) *Imagining the Real. Empathy, Narrative and the Dialogic Self*. Teoksessa Ruthellen Josselsson ja Amia Lieblich (eds.) *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives. Volume 3*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 27–44.
- Josselsson, Ruthellen (2004) *Nimeämistä, tunkeillua ja vallankäyttöä? Toisten elämän kirjoittamisesta*. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen ja Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 292–305.
- Karnik, Niranjana S. (2001) *Between Victim and Victimizer: The Narrow Corporeal Path of Being a Foster Child*. *Children and Youth Services Review*. 23 (9/10), 743–759.
- Kekoni, Taru (2004) *Koulukoti kertomuksena*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 331–352.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti*. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.
- Känkänen, Päivi (2004) *Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 214–235.
- Kääriäinen, Aino (2003) *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kääriäinen, Aino (2005) *Dokumentointi tiedonmuodostuksena*. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia –kustannus, 159–171.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) *Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet*. *Janus* 15 (4) 2007, 316–332.
- Misztal, Barbara A. (2003) *Theories of Social Remembering*. Maidenhead Philadelphia: Open University Press.
- Morgan, Steve (2000) *Documentary and Text Analysis: Uncovering the Meaning in a Worked Example*. Teoksessa Beth Humphries (ed.) *Research in Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 119 – 131.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) *Dokumentoitu lapsi - Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Aiheita 4*. Helsinki: Stakes.
- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life 2. An Invitation to a Critical Humanism*. London: Sage.
- Prince, Katie (1996) *Boring Records? Communication, Speech and Writing in Social Work*. London and Bristol: Jessica Kingsley Publishers.

- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Tutkimuksia* 133. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino. 65–82.
- Raitakari, Suvu (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retoriisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1183. Tampere: Tampere University Press.
- Riessman, Catharine Kohler (1994) ed. *Qualitative Studies in Social Work Research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) *Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Stanley, Liz (1992) *The Auto/Biographical I: Theory and Practice of Feminist Auto/Biography*. Manchester: Manchester University Press.
- Syrjälä, Leena, Estola, Eila, Uitto, Minna ja Kaunisto, Saara-Leena (2006) Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 181–202.
- Tee, Stephen R. & Lathlean, Judith A (2004) The ethics of conducting a co-operative inquiry with vulnerable people. *Philosophical and ethical issues. Journal of Advanced Nursing*. 47 (5), 536–543.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa: elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Whitmore, Elizabeth (2001) 'People Listened to What We Had to Say': Reflections on an Emancipatory Qualitative Evaluation. Teoksessa Ian Shaw and Nick Gould (eds.) *Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 83–99.
- Wilkins, Paul (2000) Collaborative Approaches to Research. Teoksessa Beth Humphries (ed.) *Research in Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 16–30.
- Virokannas, Elina (2007) Sattumukset ja tutkimusprosessi. Teoksessa Merja Laitinen, Elina Virokannas, Kirsi Juhila, Ilse Jukunen ja Antti Karisto (2007) *Suunniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön tutkijakouluryhmässä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 41–63.
- Överlien, Carolina (2004) *Girls on the Verge of Exploding? Voices of Sexual Abuse, Agency & Sexuality at a Youth Detention Home*. Linköping: UniTryck.

Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista

Lastenkodit ovat instituutioina vanhin osa suomalaista lastensuojelujärjestelmää, mutta niiden tutkimus muisteltuna ja kerrottuna kokemuksena on vähäistä. Tässä artikkelissa tutkin lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuutta iäkkäiden ihmisten elämäkerrallisten haastattelujen kautta. Lähestyn lastenkotimuistoja narratiivisen tutkimusotteen ja erityisesti kerrottavuuden käsitteen avulla. Kerrottavuuden käsite liittyy sekä muistamiseen että kertomiseen, joita molempia sääntelevät narratiiviset käytännöt ja ympäristöt. Paikansin neljä keskeistä iäkkäiden ihmisten lastenkotimuistojen kerrottavuuden ulottuvuutta. Lastenkodista kerrottiin 1. menneelle ajalle uskollisena ja omana selviytymisenä, 2. osana oman perheen ja suvun tarinaa, 3. tämän päivän valittamattomuutena, 4. tunteina, joista tässä aineistossa korostui häpeän tunne. Lastenkotimuistot ovat vaikeasti kerrottavia, mutta jokainen kerrottavuuden ulottuvuus valottaa omalta osaltaan näiden muistojen kertomiseen liittyviä mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Tuija Eronen

Johdanto

Yrittäessäni tavoittaa lastenkodissa asuneita ihmisiä, jotka voisivat kertoa tutkimustani varten lastenkodista osana elämäntarinaansa, koh-tasin ennen kaikkea iäkkäitä kertojia. Tässä yhteydessä tapasin Hilman, Veikon, Marien ja Irman¹, jotka olivat eläneet lapsuutensa samassa itärajan tuntumassa sijainneessa lastenkodissa 1930–40-luvuilla. Heidän kertomustensa kautta ymmärsin, että lastensuojelun ja sosiaalityön yhteiskunnalliset interventiot säilyvät muistoissa läpi elämän. Osa näistä muistoista muuttuu myös kerrotuiksi tarinoiksi. Tässä artikkelissa tuon esiin erilaisia kerrottavuuden ulottuvuuksia, joita iäkkäät ihmiset käyttivät näissä elämäkerrallisissa haastatteluissa kertoessaan lapsuudestaan lastenkodissa ja pohtiessaan lastenkodissa eletyn lapsuuden merkityksiä tästä päivästä käsin.

Kiinnityn tutkimuksessani narratiiviseen tutkimusotteeseen ja lastensuojelun tiedon tuottamisesta käytävään tutkimuskeskusteluun. Suomalaista lastensuojelua on pitkän aikaa kuvattu pääasiassa tilastojen avulla ja vasta 2000-luvulla ovat toiseksi kertomisen tavaksi nousseet erilaiset lastensuojeluun liittyvät henkilökohtaiset tarinat (esim. Bardy

ym. 2000). Tarja Heino ja Tarja Pösö (2003, 593) ehdottavat, että samalla, kun nykykäytäntöjen tilastollista tiedontuotantoa vahvistetaan, olisi myös eri toimijoiden tarinoiden kuuntelemista tuotava osaksi vallitsevaa lastensuojeluyymmärrystä. He muistuttavat kuitenkin, että ”lastensuojelussa on aina alueita, jotka eivät vaivatta tule julkisiksi – niistä puhutaan usein lasten ja perheiden salaisuuksina – ja joiden kuvaamiseen löytyy heikosti välineitä ja sanoja”. Tässä tutkimuksessa haastatteleman iäkkäät ihmiset lisäävät omalta osaltaan kokemuksellista ja tarinallista lastensuojelun tietoa.

Kertojien ikä ja se, että he tunsivat toisensa, teki kertomisen tutkimuksessa mahdolliseksi, mutta samalle se asetti omat rajansa tutkimuksessa kerrottavalle tarinalle. Tutkimuksen kirjoittamistapa pyrkii samalla sekä suojelemaan tutkimukseen osallistuneiden intiimiyttä ja salaisuuksia että tuomaan esille kertojien tarinoita ja ääntä.

Aika, muistaminen ja lastenkodista kertominen

Ajalla, muistamisella ja tarinan kerronnalla on kompleksinen suhde toisiinsa. Jyrki Jyrkämä (2001, 128–129) viittaa David Lewisin ja Andrew Weigertin (1981) näkemykseen sosiaalisen ajan si-

¹ Haastateltavien nimet on muutettu.

säkkäisyydestä ja kietoutuneisuudesta. Aikaa voidaan analysoida yksilö-, ryhmä-, instituutio- tai kulttuuritasoilla. Sosiaalisen ajan elämänhistoriallinen rakenne liittyy ”yksilöaikaan”. Yksilöajassa vuosien takaiset tapahtumat voivat olla yhtä lähellä kuin viisi minuuttia sitten tapahtuneet. Muistelu tuo menneisyyden nykyisyyteen ja järjestelee sen uudelleen. Barbara A. Misztal (2003, 11–19) korostaa, että muistaminen tai unohtaminen ei ole vain yksilöllinen kyky vaan molemmat ovat myös sosiaalisesti rakentuvia. Omaelämäkerrallinen kerronta on riippuvaista mahdollisuudesta liittää oma tarina osaksi muiden tarinoita. Se on liitettävä osaksi jatkumoa, joka on konstruoitu toisten tarinoista ja jaetusta sosiaalisesta historiasta, jonne voi paikantaa itsensä ja oman henkilökohtaisen jatkuvuutensa. Kuulumisen tunne tähän yhteiseen menneisyyteen antaa mahdollisuuden kertoa myös omia tarinoita. (Bruner 1991.) Tarinoita kerrotaan aina joillekin, jossakin, tietyssä aikana ja kertomisella on vaikutuksia sekä kertojiin että kuulijoihin. Erilaiset narratiiviset ympäristöt muokkaavat kertomuksiamme kannustaen kertomaan tiettyjä tarinoita ja vaikenemaan toisista. (Gubrium ja Holstein 2008, 247; 252–254.) Henkilökohtainen muistelu ja kerronta ovat mahdollista osana sosiaalista muistelua ja kerrontaa. Erilaiset muistelun yhteisöt kuten perhe, ryhmä tai kansakunta, määrittelevät miten kauas tulee muistaa, mitä unohdamme, muistamme ja mitä kerromme. Muistelu asettaa menneen tietoisesti reflektoitavaksi ja kerrottavaksi tarinan muodossa tästä päivästä käsin. Erilaisten yhteisöjen kautta, yhdessä muistellen, opimme sen mikä kääntyy kerrottavaksi. (Misztal 2003, 6–15.) Arkisiakaan tarinoita ei kerrota samalla tavalla puolisolle, ystäville, sisaruksille, lapsille tai vieraille vaan kerrottavuutta säätelee kertojan ja kuulijan välinen suhde. Jotta kerrottavuutta voidaan tarkastella itsenäisesti, on tehtävä ero kertomuksen (mitä kerrotaan) ja kerrontaprosessin (miten kerrotaan) välillä. Tällöin voidaan analysoida kertomuksia, jotka ovat joko samanlaisia tai erilaisia. (Gubrium ja Holstein 2008, 241.)

Osa ihmisistä muistaa ja muistelee paljon. He voivat rakentaa tarinoitaan etenemään ajassa askel askeleelta loogisiksi kokonaisuuksiksi ja elämän arvioinneiksi. Toisten elämäntarinat hapuilevat ja murtuvat ja voivat myös tietyssä näkökulmasta vaikuttaa valheilta tai ”kieltämiseltä”. Tällainen yksilöllinen kerronnan arviointi jättää kuitenkin huomiotta perustavanlaatuisen kerrottavuuteen liittyvän sosiaalisen ulottuvuuden. Tätä ulottuvuutta Jaber F. Gubrium ja James A. Holstein (2008, 247) kutsuvat narratiiviseksi käytännöksi. Narratiivinen käytäntö on terminä laaja. Se pitää sisällään kerronnan sisällön ja kerronnan sisäisen organisoinnin, mutta myös kerrontahetken vuorovaikutuksellisen

tilanteen ja ne resurssit, joiden mukaan narratiivit koostetaan ja vastaanotetaan arkisessa ympäristössä. Monimutkainen ja päällekkäinen kerronta muodostaa narratiivisen ympäristön. Narratiivisen käytännön ja narratiivisen ympäristön käsitteiden avulla voidaan välttää arvottamasta kertomuksia yksilöllisen muistamisen, rationaalisuuden ja kommunikatiivisuuden näkökulmista. Tässä artikkelissa ymmärrän kerrottavuuden ulottuvuudet erilaisiksi narratiivisiksi käytännöiksi, joiden avulla muistellaan ja kerrotaan lastenkodista ja sen merkityksistä samalla tehden elettyä elämää ymmärrettäväksi sekä itselle että muille. Kerrottavuus viittaa siihen mitä/miten kertojalle on mahdollista kertoa lastenkodista osana elettyä elämää.

Lastenkodit ovat instituutioina vanhin osa suomalaista lastensuojelujärjestelmää. Laitossijoitus on vahva yhteiskunnallinen interventio lapsuuteen ja perhesuhteisiin. Se heijastaa aikansa kannanottoa soveliaasta lapsuudesta ja perhe-elämästä. Suomessa lastenkoteihin liittyy samanaikaisesti tilastollinen näkyvyys ja kulttuurinen hiljaisuus. (Eronen ym., tulossa.) Tilastojen kautta voidaan saada tietoa laitoksissa olleiden lasten määrästä ja löytää murrosvaiheita, jolloin yhteiskunnan puuttuminen perheiden ja lasten elämään on ollut erityisen laajaa. Ensimmäinen kasvun kausi liittyy kansalaissodan jälkeiseen sotaorpo-ongelman ratkaisemiseen (ks. Piirainen 1974, 63–65). Kansalaissodan jälkeen lama-aika lisäsi köyhäinhoidon avustettavien lasten määriä. Vuoteen 1937 asti kaikki laitoksiin sijoitetut lapset olivat tilastoituina köyhäinhoidon varsinaisiksi alle 16-vuotiaiksi avunsaajiksi. Lapsille suunnattuja avunmuotoja olivat laitossijoitus, yksityishoito ja kotiin annettavat avustukset. Vuonna 1935 oli köyhäinhoidon varsinaisten avustusten piirissä 35 730 alle 16-vuotiaista, joista laitoksissa asui 13077. (Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI Köyhäinhuoltotilasto A 40, 1937, 15, 17.)

Ensimmäinen lastensuojelulaki, joka tuli voimaan vuonna 1937, erotteli lastensuojelun perusteiden sijoitetut lapset köyhäinhoidon lapsista. Vuonna 1938 lastensuojelun perusteiden huostaanotettujen lasten määrä oli 31 817 lasta, joka oli 0,9 % koko Suomen henkikirjoitetusta väestöstä. Laitoksiin sijoitettuja näistä lapsista oli 9 770. Laitokset, joissa lapsia hoidettiin, olivat pääasiassa kuntien ja yksityisten omistamia lastenkoteja, kunnalliskoteja ja kasvatuslaitoksia, tylsämielisten hoitolaita tai muita erityislaatuista sairaaloita ja parantoloita. (Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI A Huoltotilasto 2., 1945, 30–32.) Tälläkin hetkellä on kodin ulkopuolelle sijoitettuna 16 059 lasta ja nuorta (0,3 % koko henkikirjoitetusta väestöstä), joista laitoksissa asuu 8095 lasta (Lastensuojelu

2007). Kysymys lastenkodissa asumisesta on siis varsin pysyvä osa suomalaista yhteiskuntaelämää.

Lastenkotikokemuksista kertominen ei ole yksinkertaista, sillä ne liittyvät kansallisella tasolla vaikeasti kerrottaviin tarinoihin, joiden unohtamisella, muistamisella ja kertomisella on ollut sekä yksilöllisiä, sosiaalisia että poliittisia tavoitteita. Samalla ne kietoutuvat perheiden ja sukujen perhesalaisuuksiin, henkilökohtaisiin salaisuuksiin ja ehkäpä myös kärsimykseen. Tarja Pösö (2004) kuvasi tutkimuksessaan koulukodissa asuvien nuorten kokemusten kerrottavuuden hankaluutta. Välillä tutkijaa vastapäätä olivat vain vakavat silmät. Lastenkodissa kasvaminen on voinut olla tarkoin varjeltu perhesalaisuus, jonka aika, edellisen sukupolven kuoleminen ja yhteiskunnalliset muutokset tekevät kerrottavaksi kuten Carol Smart (2007, 112–116) kertoo omaan sukuunsa liittyvässä pienoistutkimuksessa. Kokemuksiin lastenkodista saattaa liittyä myös monenlaisia häpeän tunteita (Eronen 2004). Häpeän tunne on kivulias ja yleensä kätkeyty. Tutkiessaan eri-ikäisten naisten koululiikuntaan liittyviä muistoja Ulla Kosonen (1997, 32) totesi, että naisten kouluaikaisista päiväkirjoista pahan olon ilmaiset puuttuivat, mutta aikuisina ne olivat heidän muistoissaan ja kertomuksissaan läsnä. Muistot saattoivat yhä herättää kärsimystä, mutta niiden kerrottavuus lisääntyi iän myötä. Lastensuojelun tiedon kannalta laitoksissa asuneiden elämäkertoilla voi olla merkitystä ymmärryksen laajentamisessa, yhtäläillä lastensuojelupolitiikan kuin erilaisten tutkimuskäytäntöjen suunnittelussa (Plummer 2001, 246–248). Pirjo Nikander ja Minna Zechner (2006) ovat tuoneet esiin lapsiin ja vanhuksiin kohdistuvan sosiaalitieteellisen tutkimuksen eettisiä yhteneväisyyksiä. Lähtökohtaisena oletuksena elämäntieteen ääripäihin liittyvässä tutkimuksessa on tutkittavien haavoittuvuus. Haavoittuvuuden korostaminen on kohderyhmän suojelua, mutta se voi muuttua myös ylisuojeluksi, joka riisuu toimijuutta ja alleviivaa marginaalisuutta. Vanhuusiässä tapahtuvaa muistelua on Marja Saarenheimon (1997, 33–35, 208) mukaan käsitelty yhtenä psyykkisen hyvinvoinnin ja elämään tyytyväisyyden takaajana. Iäkkäiden omista puheista muistot ovat ennen kaikkea keino vakuuttua oman eletyn elämän arvosta. Lastensuojelun tarinoiden tutkimuksessa nämä molemmat puolet sekä kertojien haavoittuvuus että muistelun ja kertomisen liittyminen oman elämän arvokkuuteen tulisi ottaa vakavasti.

Aineistosta ja analyysistä

Löytääkseni ihmisiä, jotka olisivat halukkaita kertoamaan lastenkotikokemuksista välitin kirjoitus-

pyyntöäni järjestöjen (Perhehoitoliitto, Sininauha, Huostaan otettujen lasten vanhempien yhdistys) ja lehtien (Etelä-Suomen Sanomat, Keskiuomalainen, Perhehoito-lehti, Sininauha-lehti) kautta. Pyyisin erityisesti lastenkodissa asuneita, mutta myös heidän vanhempiaan tai sukulaisiaan kirjoittamaan kokemuksistaan. Kirjoittamista ohjeistin seuraavalla kysymyksillä: Millaista elämäsi oli ennen lastenkotiin tuloa? Muistele ja kerro millaista oli tulla lastenkotiin? Miten elämä alkoi sujua? Millaaisia kokemuksia, tunteita ja merkityksiä sinulla liittyy lastenkodissa asumiseen ja elämiseen? Miten lastenkodissa eläminen on muuttanut suhteita vanhempien, lasten ja omaisten välillä? Valintani välittää tutkimuspyyntöä näin oli tutkimuseettinen. Se liittyi käsitykseen aiheen sensitiivisyydestä ja toivoin, että kertominen olisi vapaaehtoista ja varmasti kertojan oma valinta. Sain kirjoituspyyntöni hämmäntävän vähän vastauksia. Kirjoitettuja elämäkertoja oli yhteensä vain neljä. Kolme niistä oli eri-ikäisiltä naisilta ja yksi oli nimimerkillä kirjoitettu miehen tarina.² Kirjoitettujen elämäntarinoiden joukossa oli 75-vuotiaan Hilman kertomus. Hilman kautta sain muut tämän artikkelin haastattelut, joita ovat Hilman puoliso, 81-vuotias Veikko, haastatteluviikolla 80-vuotissyntymäpäiväänsä viettänyt Irma ja 72-vuotias Maire. He olivat kaikki olleet samassa lastenkodissa, joskin vähän eri aikaa.

Aineistonani ovat elämäkerralliset haastattelut, joissa lapsuus ja lastenkoti olivat yksi osa pyydettyä elämäntarinaa. Haastattelut kestivät noin kahdesta tunnista kolmeen tuntiin. Litteroin ne kirjalliseen muotoon niin, että kerrontahetkeen liittyvät selkeät tunnelmaiset kuten itku, nauru ja hiljaisuudet on kirjattu tekstiin. Kerrotut dialogit on kursivoitu artikkelissa. Tunnistettavuuden poistamiseksi paikkojen nimet ja henkilöiden nimet on muutettu. Paikkakuntien nimissä päädyin käyttämään kokoon viittaavia käsitteitä: kylä, kauppala ja kaupunki. Haastattelut noudattivat elämäkerrallisen haastattelun ideaalia, jossa pyritään tukemaan kertojien omaa kerrontaa ja merkityksenantoa. Analyysissä en päätenyt noudattamaan sellaista elämäkerrallisen tutkimuksen analyysiä, jonka lopputuloksena olisi kertojan äänellä rakennettu kokonainen elämäntarina, josta on poistettu tutkijan kysymykset ja tulkinnat. (ks. Atkinson 2007, 236–237.) Valintani oli tutkimuseettinen ja perustui siihen, että haastattelut tuntevat toisensa, mutta eivät ehkä ole kerrotut toisilleen koko elämäntarinaansa.

Ruthellen Josselson (2007, 538–539) on pohtinut narratiivisen tutkimuksen etiikkaa. Hänen mu-

² Kolmen naisen kirjoitetut elämäkerrat ja elämäkerralliset haastattelut ovat aineistona vielä julkaisemattomassa artikkelissa.

kaansa elämäkerrallisten haastattelujen tekemiseen liittyy aina tutkijan kohtelias tunkeilu ihmisten elämään ja kertojien halukkuus auttaa tutkijaa ymmärtämään tutkijalle merkityksellisiä kysymyksiä. Tutkimuksen eettiset ulottuvuudet liittyvät tunnistettavuuden poistamisen lisäksi siihen kaksinaiseen suhteeseen, jossa tutkija on tutkimusta tehdessään. Tutkija on toisaalta intiimissä ja luottamuksellisessa suhteessa elämästään kertoviin ihmisiin ja toisaalta vastuullinen tiedeyhteisön jäsen. Haastateltaviin päin eettinen vastuu käsittää kertojien arvokkuuden, yksityisyyden ja hyvinvoinnin takaamisen, kun taas tiedeyhteisön vaateet liittyvät tarkkuuteen, autenttisuuteen ja tulkintaan. Oman eettisen pulmansa tutkimuksen kirjoittamiselle asetti se, että haastateltavat tunsivat toisensa. Tuttuus helpotti haastattelemaan pääsemistä. Samoin se, että haastateltavat olivat puhuneet elämästään lastenkodissa myös yhdessä eri tilanteissa, joiden narratiiviset käytännöt pohjautuivat tuttavuudelle, ystävyydelle, puolisoiden väliselle suhteelle tai lehtihaastatteluihin. Tutkimushaastatteluissakin heidän välisensä tuttuus ja intiimiys tulivat esille. Kirjoitetussa tutkimuksessa kerrottavuuden rajat määrittävät suojelemaan yksityisen kertojan arvokkuutta, yksityisyyttä ja hyvinvointia ja myös heidän välisiä suhteitaan.

Analyysissä etsin erilaisia lastenkotiin liittyviä kerrottavuuden ulottuvuuksia. Tutkimussuhteessa syntyvä narratiivinen käytäntö tavoittaa kerrottavuudesta sen osan, joka siinä tilanteessa on tullut muistelluksi ja kerrotuksi. Empiirisesti ulottuvuudet eroavat toisistaan erityisesti kerronnan sisällön (mitä kerrotaan) ja sisäisen organisoinnin (miten kerrotaan) mukaan, mutta myös haastattelutilanteen vuorovaikutuksen mukaan. Vahvat ulottuvuudet olivat tarinoita, jotka olivat haastateltavien valmiiksi miettimiä ja joita he lähtivät miltei omaloitteisesti kertomaan heti tutkimussuhteen alussa. Analysoimalla kutakin haastattelua ensin itsenäisesti ja sitten vertaamalla niitä toisiinsa sain esille sekä vahvoja että hiljaisempia kertomuksia, jotka tulevat kerrotuksi haastattelun myötä. (ks. Riessman 2008, 41). Analyysitapanani oli haastattelujen lähiluku ja tulkinnassani pyrin olemaan uskollinen haastateltavien kertomalleen antamille merkityksille.

Kerrottavuuden ulottuvuuksia

Lastenkotiin liittyviä kokemuksia muisteltiin ja kerrottiin vuosien takaa niin, että muistelemisesta ja kertomisesta on tunnistettavissa neljä erilaista kerrottavuuden ulottuvuutta. Lastenkodista voitiin kertoa: 1. Uskollisena menneelle ajalle, jolloin kerrotuksi tuli kollektiivinen kertomus tiukoista ajoista

ja selviytymisestä. 2. Osana perheen ja suvun tarinaa, jolloin oma tarina kietoutui niihin ja tuli ymmärretyksi ja kerrotuksi niiden kautta. 3. Määrittelemällä kertominen valittamattomuudeksi, jolloin kerrottiin myös lastenkotiin aikaan liittyneistä epäoikeudenmukaisuuksista. 4. Tunteina, joista tässä aineistoissa korostui häpeä. Kukin analyysin osa esitetään yhden kertojan äänellä, vaikka niihin liittyvät kerrottavuuden ulottuvuudet ovat olleet läsnä myös toisten kerronnassa hiljaisempina tai miltei vaiettuina.

Ajalle uskollinen kerronta ja selviytyminen

Kerrottavuuden ulottuvuuksista ajalle uskollinen kerronta ja selviytymisen tarina nousi voimakkaimmin esiin kertojista nuorimman, 72-vuotiaan, Mairen haastattelussa. Olen poistanut otteesta omia kerrontaa tukevia sanojani, koska kertomus oli Mairen valmiiksi miettimä. Kerronnassa tulivat esille Mairelle tärkeät teemat ja myös se miten hän aikoi kokemuksistaan kertoa.

Maire: Mie jouvuin lastenkotiin sillon, mitä se oli, kolkkytäviis. Äitin kuoleman jälkeen.

Meit joutu neljä. Neljä lasta. Niin, meit ol neljä lasta. Ja vanhin oli vajaa kymmenen vuotinen ja mie olin vasta kaheksan kuukautta. Ja sit mie olin P:n sairaalassa, tuota, olin viis kuukautta melkein ja sit vasta vietiin uuestaan. Nii mie olin melkein kakstoista vuotta yhteiseen. Ku lasketaan yhteiseen. Kakstoista vuotta yhteiseen se oloaika.

Enkä minä moiti. Jotkut ovat vähä katkeriaki – ja heidän täytys päästä pois siitä kierteestä. Jollain tavalla se ympyrä...emmie tiitä. En mie oo...

Eihän siellä jaksettu hellii kettään erikseen. Siel oli niin paljo sitä porukkaa. Siel ol sota-aikana justiin saatto olla, et yli kuuskymmentä ja olikin varmasti yli kuuskymmentä henkee. Hoitajat ja harjottelijat...olhan sitä mahotonta. Kaikil oli sama kuri.

Niin sekin oli, kyl kuri pittää olla.

Mairen päättelyn mukaan lastenkodissa hoitajien oli mahdotonta osoittaa hellyyttä lapsille, koska lapsia oli niin paljon. Niissä oloissa kuritus ja kurilla kasvattaminen olivat ymmärrettäviä asioita. Maire kietoi kertomuksensa aikaan, vuosilukuihin, kuukausiin ja vuosiin ja myös sota-aikaan. Sota-ajan voi olettaa olleen kollektiivisesti monia lapsia kohdannutta vaikeaa aikaa. Kun lastenkodista ja sota-ajasta kerrotaan samaan aikaan, niin aikuisilta saadun turvan ja hellyyden mahdottomuus tulee moninkertaisesti kerrotuksi. Sari Näre ja Jenni Kirves (2007, 12–14) kirjoittavat sota-ajan tunneperinnöstä ja pärjäämisen kulttuurista, jossa kylmästä tunneilmastosta ja yksin pärjäämisestä tehtiin lapsille hyve. Sota-aika merkitsi lapsille kasvamista

oloissa, joissa vanhempien antama turva puuttui miltei kokonaan.

Maire kuitenkin kertoi mielihyvää äänessään evakkomatkan sisään pienen kertomuksen välittämisestä ja hellyydestä.

Maire: --Kyllä se ol ihan...en mie tiiä. Mie ku lähin karkuu ni: ”Tiina, mitä Tupu-Tiina?” Miun nimi oli Tupu-Tiina. Ni johtajatar sano, et ”Mitä Tupu-Tiina?”

Tuija: nii...

Maire: Se tykkäs kyllä.

Kertomus oli ristiriidassa sen kanssa, ettei kehtään hellitty erikseen. Mairella oli hellittelynimi, jolla karkaavaa tyttöä huudeltiin lempeästi takaisin. Lastenkotiajasta Maire kertoi arkisten toistuvien töiden rytminä ja erityisesti lastenkodin jouluja hän muisteli nostalgisesti (esim. Korkiakangas 1999). Hän, kuten toisetkin haastatellut, kertoi lasten tekemästä työstä, kukkapenkkiä kitkemisestä, pienempien lasten vahtimisesta ja kirkkoveneellä tehdyistä marjareissuista. Mairen käyttämä sävy oli ehkäpä hivenen iloisempi kuin toisten ja hän kertoi kollektiivista muistoista passiivimuodossa tai käytti niistä kertoessaan ”myö”-sanaa. Mairen kertomuksessa oli mukana vähäeleinen minämuotoinen tarina.

Tuija: Mites sitte kesäajat? Onko kesistä jäänyt mitään muistoja?

Maire: Kesäajat. Kyllähä myö. Kesällä kitkettiin kasvimaata ja käytiin marjassakkii. Miekiin olin muutaman kerran mukana. Minnuu ei tahtoneet sinne mehtään aina laittaa, ku sinne ei viety raiskoja keräämään.

Lastenkodissa Mairen elämänpiiri oli ollut muita lapsia kapeampi, mutta hän kertoi hyvin vähän siitä, miten riisitauti lapsena vaikutti hänen elämäänsä. Myöhemmin valokuvia katsellessamme tällainen kertomus vilahti muutamalla rivillä. ”*Se on Niemessä uimakopilla. Siin harjottelija Airi (Sukunimi) oli ottanu sen kuvan. Pääsin justiin silloin vähän kävelemään*”. Haastattelun ollessa miltei lopussa Maire lähti hakemaan jotakin komerosta ja ojensi minulle lehtiartikkelin luettavaksi.

Tuija: Tässä sanotaan, että ”*sisukkaan naisen positii- vinen elämänasenne kelpaisi malliksi monille.*”

Maire: (nauraa iloisesti ja tyytyväisesti)

Tuija: Niinhän siinä sanotaan. Eikös sanota.

Maire: Mie tien sellassii, ketkä on niinku lastenkotil ollu, et ei heiän huoli tuntee katkeruutta yhtään. Et kuka ottaa sen asenteen. Miul ei olt ainakaan, ku miul ei olt sen parempaa kottiikaan.

Syntymäpäiväartikkelit ovat oma narratiivinen käytäntönsä ja ympäristönsä, jonka kautta Mairella

on ollut mahdollisuus kertoa elämästään ja tulla kerrotuksi. Artikkelissa Mairen tarinaa oli kerrottu sekä tutuille että tuntemattomille. Hän oli selvästi tyytyväinen siihen tapaan, jolla toimittaja oli hänen elämänsä jäsentänyt ja miten sisukkaaksi hänet oli tässä paikallislehteen tehdyssä artikkelissa kuvattu. Tänä (72-vuotiaana) ei ole mitään perustelua katkeruudelle siitä, että aikanaan kasvoi lastenkodissa, koska ”ei olt sen parempaa kottiikaan”. Ajalle uskollinen kerronta ottaa etäisyyttä lapsuuden aikaan ja arvioi lastenkotia tämän päivän selviytymisen läpi.

Perheen ja suvun tarina

Käytän Veikon haastattelua nostaakseni esiin perheen ja suvun tarinan yhtenä kerrottavuuden ulottuvuutena. Yritin aloittaa haastattelua kysymällä taustakysymyksiä, mutta sainkin hänet muistelemaan isäänsä.

Veikko: Mä olen Karjalassa syntynyt -24. Ja isä on ollu kuulemma silloin siellä kauppalassa virkamiehenä. (Poistettu tarina isän työstä.) -- Niin isä oli semmonen urheilullinen ja pitkä mies, 195 pitkä ja 95 aina paino, se ei ollu semmonen maharumppa vaan voimamies. Ja silloin oli ministeri (sukunimi) hallituksessa ja ukko oli salkunkantaja, sitä se muisti sanoo. Ei kelvannu muut miehet.

Kerronnassa korostui se, että hän oli syntynyt isänsä pojaksi ja haastattelun kuluksa kaikki mitä Veikko kertoi, tuli kerrotuksi isän ja suvun tarinoihin kietoutuneena. Carol Smartin (2007, 81) mukaan aikamme yleisenä käsityksenä on, että omien juurien tunteminen takaa ihmisille ontologisen turvallisuuden ja itsetunnon. Perhesuhteet, suvun tarinat ja perheen historian tunteminen voivat olla monelle itsestäänselvyys. Pakolaisilla, orvoilla tai adoptoiduilla näiden tilalla saattaa kuitenkin olla täydellinen hiljaisuus. Myös lastensuojelun perhesuhteet voivat olla vaikeasti kerrottavia. Veikko kertoi haastattelussa heti aluksi isänsä eläväksi ja vasta sitten siirtyi omiin muistoihinsa.

Veikko: -- Sitten se kuva on, että me varmaan jouduttiin kolmen-neljän vuoden ikänsä lapsenkodille. Äiti kun kuoli. Sen mä muistankin, et isä teki ruumisarkun siinä pienessä tuvassa, koska oli leveet pitkät laudat ja tuota, me velipojan kanssa käytiin sitten toinen toiseen päähän, toinen toiseen päähän, soviteltiin sitä. Ja ei meidän järki sanonut vielä, että mitä se on, kun se olis ollu niinku leikkilaatikkona hyvä. Ja sit oli semmonen, muistan, että siinä oli hevosia pihassa aika paljon. Se oli hautajaisista sitten semmonen kuva viimeks. Ja sit jouduttiin lastenkotiin ja siellä Hilikka (-)nen, se johtajatar, sano mulle sit monta kertaa, et ei kukaan ikävöinyt niin paljon kun

minä. Joo, ja mä muistan, kun mä keittiön pöydän alla olin, niin Hilikka-täti kävi monta kertaa kahtomas- ja aina vaan huusin. Ja sit, kun yö tuli niin pitkäle, niin kyllä johonkin piti lähteä nukkumaan sit.

Kaikkien haastateltujen kertomukseen lastenkotiin joutumisesta liittyy tavalla tai toisella jommankumman vanhemman kuolema tai hylkäämäksi joutuminen, perheen köyhyys, kulkutaudit, lapsikuoleisuus, nälkä tai nälästä johtuvat lastentaudit. Näitä tarinoita oli joko kuultu muilta tai niitä oli itse järjeltä ja päätelty. Kollektiivisen muistin ylläpitäminen ei edellytä, että kertoja olisi ollut osallisena tapahtumissa. Sen resurssina ovat kertomukset, jotka tekevät tapahtumat ymmärrettäviksi. (Wertsch 2002.) Ne, jotka olivat puhuneet tai vienneet lapset lastenkotiin olivat naapureita, ystäviä ja sukulaisia. Päivä, jona lastenkotiin oli tultu, kerrottiin vähin sanoin joko omana muistona tai muistona muiden lasten itkusta lastenkodin keittiössä. Veikon kertomuksessa tulo lastenkotiin, ikävä ja itku, oli myös tilanne, jota poikien talon johtajatar, Hilikka-täti, oli kertonut hänelle myöhemmin monta kertaa. Tulopäivään liittynyttä surua ja itkun määrää oli yhdessä muisteltu ja vertailtu.

Isä kietoutui Veikon kertomuksissa lastenkoti-aikaan suvulta perittynä musikaalisuutena. Veikko muisteli isää rakentamassa mandoliinia haapalastuista ja soittamassa pienessä kotituvassa. Hän kertoi sedästä, joka oli kierrellyt maailmaa orkesterinsa kanssa päätyen lopulta Venäjälle. *”Mut yks kirje tuli, et heiltä on kaikki henkilökohtaiset tavarat otettu pois. Hänen kallis soitto meni, mies tuli vaan ja tempas, ja tuskin enää voi kirjettä laittaa. Niin, että tää oli suuri virhe.”* Sedästä ei sen koommin kuulunut mitään, mutta omaa musikaalista lahjakkuuttaan Veikko oli päässyt käyttämään lastenkodissa. *”Mulla ku oli niin kova kiinnostus siihen soittoon, että ei se Hilikka-täti paljoo minnuu jee-sannu niissä nuoteiss. Mä soitin siihen aikaan koraalikirjasta kaikki kaksiäänisesti.”* Perheen ja suvun tarinan kerrottavuuteen liittyi erityisyyden, ainutkertaisuuden ja poikkeuksellisuuden korostaminen.

Veikko: --Mutta se on meillä kyllä niin erikoista, että onkohan kylän historiassa toistunut tämmönen koskaan, että isä oli semmonen jumalansanankieltäjä, saa sanna ja, hän sano niin *”ettei oo kuin kaks pahaa maailmassa: tohtori ja pappi. Niin että tohtori myrkyttää ruumiin ja pappi sielun”*. Ja se oli ilmeisesti, koska hän niin paljon vihas pappiskuntaa, niin ei meitä viety ripil-, ei ripille, mutta kasteelle.

Isä ei ollut antanut kastaa lapsia eikä lapsilla ollut virallisia nimiä, joten lastenkodissa Hilikka-täti oli keksinyt pojalle nimen Eino. Tämä nimi seurasi Veikkoa aikuisuuteen ja nytkin vanhat koulukaverit

kutsuvat häntä Einoksi. Veikko ei kuitenkaan kertonut tarinaansa oman nimen muuttamisesta uhritarinana, vaikka siinä olisi monia aineksia tällaiselle kerronnalle. Nimestä koituneen haitan hän rajoitti ajassa aikuisikään ja nimen menettämisen tarina tuli ymmärretyksi osana suvun tarinoina, joissa oli menetetty paljon enemmänkin kuin nimi.

Haastattelun loppupuolella kysyin, milloin Veikko oli kuullut isän kertomuksia. Silloin hän kertoi seuraavan tarinan.

Veikko: Sillon, kun me oltiin sitten, rakennettiin tuolla pitäjällä taloa, ja yhdenkin kerran oltiin (paikan nimi) oltiin harjakaisissa ja ukko otti harjakaisissa. Viinapullo siinä oli ja se jäi sinne hiprakkaan. Mie läksin siihen sillalle onkimaan. Mulla oli onki mukana. Ja ihan tahto itku tulla niin, että ukko joi. No, sit mie olin niin sisukkaana toisena aamuna. Mie jo sanoin sitten niin, että *”sen täin meni konkurssiin meidänkin se talo, kun siinä oli juotu ja muuta, et mie kuulin naapureilta, että se oli heittänyt joskus äitinkin pakkasella ulos. Ja ilmeisesti lentävä keuhkautauti sai hyvän alun siitä, ko heikko ihminen pienissä vehkeissä pakkaseen heitetään”*. Mä sanoin näin ja ukko oli hiljaa. Sit minä: *”Se meni talo ja joutu jokainen lähtemään”*. Siihen ukko sano: *”Niin, kyllä meillä oli niin tiukat ajat silloin. Silloin ei tahtonut apua saada mistään.”* Joo, että hän katto niin, että kyllä se on paljon parempi. Kyl hää sen oivalti niin, et lastenkottii lapset pääsee niin, että se on ainut paikka.

Dialogina kerrottu tarina vie lukijan/kuulijan noin parikymppisen Veikon ja isän kesäiseen yhteiseen rakennuksilla vietettyyn aikaan. Veikko oli kertojista ainoa, joka kertoi ottaneensa vanhempien kanssa puheeksi lastenkotiin joutumisen. Vastauksena oli niukka toteamus *”Niin, kyllä meillä oli niin tiukat ajat silloin. Silloin ei tahtonut apua saada mistään.”* Uhmakkaan pojan ja hiljaisen isän keskustelu vuosien takaa oli myös haastattelutilanteessa pysähdyttävä. Aiemmin Veikko oli kuvannut isää tunnustetuksi tekijämieheksi, musikaaliseksi ja iloiseksi, ministerin salkunkantajaksi, rehvakkaaksi ja voimakkaaksi mieheksi. Isän hiljaisuus voidaan ymmärtää osaksi edellisen sukupolven ”elämän pakkorako” -kerrontaa. Elämän pakkorakoon on sopeuduttava ja alistuttava. Tällaisen asenteen katsotaan kuuluvan talonpoikaiseen elämäntapaan, joka korostuu Roosin (1987) mukaan erityisesti ensimmäisen pulan ja sotien sukupolven elämäkerroissa. Kun lastenkodista ja sinne ”pääsemisestä” kerrotaan osana perheen ja suvun tarinaa, kerrottavaksi tulee kuitenkin enemmän kuin ”tavallisten” suomalaisten elämäkerroissa. Kerrottavuuden erityisyytenä ovat eri sukupolvien kokemat menetykset, selviytyminen ja virhearvioinnit, jotka kietoutuvat toisiinsa.

Tämän päivän valittamattomuus

Kolmantena kerrottavuuden ulottuvuutena nostan esiin Irman haastattelun avulla kerrontahetkeen liittyvän valittamattomuuden. Seuraavassa haastatteluotteessa tulee esiin se, miten Irma otti heti haastattelun alussa kantaa kokemuksiinsa lastenkodista ja niistä kertomiseen.

Tuija: Lastenkodeissa on paljonkin lapsia vuosittain, mut tiedetään hyvin vähän siitä, että miltä se lastenkoti koettuna tuntuu tai miten se elämässä omasta mielestä vaikuttaa?

Irma: Ei miulla oo ainakaan mittään valittamista.

Tuija: mmm

Irma: Turha siel olt olla tuhmakii, mut välist tul sit kärsittyä semmosetkii, mit ei ollu ite aiheuttanu. (nauraa). Se ol sillee. Et ol semmosii tappuksia, et tuota, vaikka tuon yhen jouluaaton haastasin. -- Tytöt tullee, se yks tyttö tullee miulle sanomaan, et ”*ku hyö ei saa sitä raanaa sulkenee, et se vaan vuotaa, vaik hyö kuin kiertää, et lähe sie sinne*”. No, ehän mie olu sen viisaamp, ku hyökään, mut mie koitan kiertää sitä, jot pitähän se lakata se tuleminen. Koitan vaik miten ja tullooki hoitaja sinne ja nääkkööt miut kiertämässä. Mie jouvuin siihen syypääks sitte, vaik mie olin toisiin pyynnös siinä jelppaamassa sitä, et saatais se vesi loppumaan. (nauraa)

Tuija: mmm

Irma: No, mie olin sit syypää ja se oli sit se jouluaatto, sit vähän pilalla, ku mie olin tuhma.

Tuija: No, mitä siitä sitte seurasi?

Irma: No, se ol vaan, et tuota, arestii ja nurkkaa ja...

Irma kertoi minämuodossa lapsuuden kärsimyksistä, tapauksista, jotka liittyivät lasten välisiin suhteisiin, lasten ja aikuisten suhteisiin, lastenkodin arkeen ja juhlaan. Kertomuksessa omasta mielestään auttavainen Irma tulee nähdyksi ja määritellyksi ”pahanteossa” olevana. Tällainen nähdyksi tuleminen ja ”syypään” löytäminen oli ollut tärkeämpää kuin toiminnan syiden selvittely. Seurauksina olivat häpeärangaistukset.

Seuraavassa otteessa Irma palauttaa mieleensä lapsuuden maisemaa ja lastenkodin tiloja. Lastenkodin pohjapiirustuksen avulla Irma vei minut haastattelutilanteesta tilojen läpi, esitellen sekä tilat että niissä asuneet ihmiset. Tämän kuvauksen avulla hän kertoi myös lastenkodin tilojen rakentamasta sosiaalisesta järjestyksestä.

Irma: Sillo ihan alkuaikaan, kun siel ei ollu vessaa vielä lastenkoilla. Miul on piirustus. Mie piirtelin ihan sen talon kuvan. Et tääl oli, tääl nurkassa maantien laissa, se keittäjän huone ja sit oli keittiö ja sit keittiöstä tultiin ruokasalliin. Ja sit ruokasalist, sit tänne isojen tyttöjen huoneeseen tai siin oli eteinen välillä. Tultiin isojen tyttöjen huoneeseen ja sit ol iso sali mis oli semmoset keski-ikäiset tai keskinkertaset tytöt, kaiken pienimmät ol sit täällä mehän lajassa,

täällä nurkkauksessa. Ja sit se osaston, mikä ol se Alli-tät siellä. Se ol niinku tyttöjen johtaja siellä. Niin hänen huone oli täällä. Alli-tätin huoneen ja pienten tyttöjen huoneen välissä ol semmonen pikkunen, -- niinku tuulkaapiks nykysin sannoot. Siel oli sitten pissaämpäri, mihi saip pienemmät käyvä tekemässä. Miulle jäi se mieleen, et ku sitä ei välil tyhjennetty ja tuota ne valu sinne pitkin lattiaa. (nauraa)

Tuija: Et se oli niin täynnä?

Irma: (nauraa) niin se ol niin täynnä, et meni yli äytäräitten.

Tuija: Mut pissalla oli käytävä kuitenkin?

Irma: Niin pakko oli käyvä. Niin eihän ne tietysti harjottelijat ja hoitajat aina kerrenneet kahtomaan, ku niitä tyttöjäkkii ol kolmenkymmenen maissa, sillon ku miekiin olin.

Irman kerronta on lainauksen lopussa hyvin samanlaista kuin aiemmin esille nostamani ajalle uskollinen kerronta, mutta tämän päivän valittamattomuudesta käsin voi kertoa myös epämiellyttäviä muistoja ja lastenkodissa koettua epäoikeudenmukaisuutta. Kerrontahetkellä Irman ääni oli hyväntahtoinen ja yhä haastattelun pätkää lukiessani miltei haistan eteisessä leijailleen pinttyneen pissan hajun. Ämpäri oli antanut pienemmille mahdollisuuden olla menemättä ulos pimeään yöllä pissalle ja ollut pienimmille varattua erityishoivaa ja huolenpitoa. Mutta toisaalta se kertoo myös kiireestä, välinpitämättömyydestä ja huonosta hoidosta, jota Irma nyt iäkkäänä yrittää ymmärtää. Irma noudatti kerronnassaan Kerstin Arbæuksen (1993, 49–51) havaitsemia lapsuuden ympäristöön liittyviä kerronnan rakennetasoja. Hän etenee yleisestä yhteisön tilojen kuvauksesta, kokemukselliseen kerrontaan ja kolmannen tason tunnekerrontaan.

Paikkoihin, esineisiin ja maisemaan liittyvän kerronnan avulla Irma kertoi minulle, ulkopuoliselle, lastenkodin lasten arjesta. Suruista ja kaikille sallituista iloista kuten suolaheinän syönnistä vessan takana. Seuraavassa kertomuksessa hyvin pieni yksilöllinen ilo muuttui kohtuuttomuudeksi, jota Irma itki vielä 80-vuotiaana.

Irma: Sit sattu tuota kerran silleen, et miun täti tul. Mie olin menossa vessaan tai sinne ulkokuoneeseen ja täti tul siinä tiellä vastaan ja se anto miulle onnitte-lukortin, ku miulla oli nimipäivät siinä. Me tullaan sieltä vessasta pois ja sit se keittäjä-Edit näki, et mie kaavvuin siin tiellä, ku siinä joutu väkisin tulemaan maantien yli ja laittaa. Hää näki, et mie kaavvuin siinä ja se tempais miulta se kortin, et ”*Mistä sie oot tiän saanu?*” Mie sanoin, et ”*Täti anto*” ja se, että ”*Eikös tuota*” (ääni häviää itkuun ja sitten Irma jatkaa itkien) ja se otti sen kortin pois. Ja sit piti lauainta viii piiska saunaa ja... -- Nii se on jäant sillai vaivaamaan, ku olin olevinnaan hyvillään ja... (Irma nyyhki)

Tuija: mmm...joo...nii... (Hiljaisuus).

Lastenkoti rakentui Irman kerronnassa maise-maksi ja sosiaalisiksi suhteiksi, jossa ennalta arvaamaton ilo muuttui äkkiarvaamatta suruksi ja rangaistukseksi. Yhteyttä omiin sukulaisiin ei Irman eikä muiden kohdalla tuettu. Kukaan kertojista ei kertonut nimipäivistä eikä syntymäpäivistä, mutta sen sijaan joulu, pääsiäinen ja kevätjuhla tulivat muistelluiksi. Irma kertoi lastenkodissa lapsen kohdistuneesta aikuisen katseesta, joka oli usein välinpitämätön, toisinaan julma ja epäilevä. Kertomuksessa nähdyn tuleminen ei johtanut lohdutukseen, jota voisi olettaa lapsen saavan, kun hän oli kaatunut ja loukannut polvensa. Oliko tädin sattumalta tapaaminen vai tädiltä saatu kortti selkäsauvan syy vai luultiinko Irman varastaneen kortin? Tätä en pystynyt haastattelussa kysymään ja hiljaisuuden jälkeen Irma alkoi kertoa lastenkodin kesistä ja lasten tekemästä puutarhatyöstä osana ajan lapsuutta (esim. Korkiakangas 1996). Haastattelun alussa luotu valittamattomuuden ulottuvuus antoi mahdollisuuden kertoa lastenkotiin liittyvistä eloisista muistoista ja koetusta epäoikeudenmukaisuudesta, mutta perheen ja suvun tarina jäi miltei kokonaan kertomatta. Lapsuuden perheen ja suvun tarina oli hiljainen kertomus. Se oli tarina äidin sokeudesta ja matkasta lastenkotiin, jonka hän kertoi vasta haastattelun loppupuolella, kun sitä erikseen kysyin.

Tunteet ja erityisesti häpeä

Hilma kertoi heti haastattelun alussa hänelle tärkeimmästä lastenkodissa elettyyn lapsuuteen liittyneestä kerrottavuuden ulottuvuudesta, joka oli lastenkodissa kasvamiseen ja vanhempiin liittynyt häpeä. Tähän häpeään kuului Hilman elämän varrella yhtä lailla salaaminen, unohtaminen kuin mieleen palautumisen kipeys. Lapsuusmuistot olivat palautuneet mieleen, kun hän oli työeläkkeelle jäätyään muuttanut takaisin lapsuuden maisemiin puolisonsa Veikon kanssa. Hilma kertoi lastenkotiin päätymisestään toisaalta ajalle uskollisesti ja myös osana perheen ja suvun tarinaa, mutta kerrontaan liittyvät voimakkaat häpeän tunteet sekä omina kokemuksina että muistoina äidin osakseen saamasta hyljek-sinnästä.

Tuija: Niin sä kirjoitit äidistä että, et äiti oli kerjäläisäiti. Mitä se tarkoittaa, mitä se niinku oli silloin?

Hilma: No se oli siihen aikaan sellasta. Hän, hänen omat vanhemmat oli potkassut hänet ulos, kun hän sai yksinäisiä lapsia. Ja hän täällä veteli meitä kellossa pitkin kylää ja oli yötä missä kukakin otti. Ja tuota, ja sitähan mä pelkäsin kauheesti, kun mä tulin tänne kylälle, että kukahan mulle ensimmäiseksi tulee sanomaan, että... Se oli niin pelottavaa, se oli niin pelottavaa. Ja mä menin siellä kuuroon, kun mä oon

ikäni tykänny laulamista, ja siinä kuorossa oli yks (sukunimi), joka tuli sit sanomaan mulle, että ”*oletsa entinen (-)sen Hilma*” ja mä sanoin, että ”*olen*”. Et siellä minä (hiljaisuus). Hän sano: ”*Kuule, kyllä äitis oli teidän kanssa meillä niin paljon tuossa rajan takana*”. Sillon kun tuo raja oli vielä tuonnempana. Niin hyvin kauniisti, mutta kyllä mä sillonkin, mä ajattelin, että ”*ei itku auta, että kyllähän ne tuntee*”.

Kerjäläisäidin aviottomana lapsena tunnistetuksi tulemisen kipeys kuului Hilman puheessa, vaikka tunnustaja puhuikin ”niin hyvin kauniisti”. Hilma kertoi häpeästä myös isättömyyden kautta, joka merkitsi yhä tyhjää riviä virallisissa papereissa. Äiti säilytti salaisuutensa lasten isästä (isistä) läpi elämänsä eikä Hilma siitä koskaan äidiltään kysynyt. Hilman lapsuuden aikaan biologiseen vanhemmuuteen liittyneitä salaisuuksia on ollut mahdollista säilyttää (vrt. Smart 2007, 122–124).

Hilma muisteli äidin saaneen lastenkotiin porttikiellon, koska oli ”varastanut” sieltä lapsensa. Lapset oli toimitettu takaisin poliisivoimin eikä äidillä enää ollut lupaa tulla lastenkodin lähelle.

Hilma: --Ei hän, mut hän aina odotteli tuolla, tienvarsissa. Kun mä lenkillä kävin ja muistelin noita, missä aina olikin, jonkun voileivän kanssa. Ei hänellä mitään pahaa ollu, mutta kun mua opetettiin, että hän on paha ihminen. Sekin oli vähän niinku väärin. Mutta tämä johtajatar, jonka luona minä sitten kävin niin paljon, hän oli hyvin ankara, hän oli hyvin ankara. Jos ei heti kuullut, mitä hän sanoi niin... Mehän pelättiin häntä hirveesti. Mut sit, kun hän oli vanha, ja käytiin häntä aina kattomassa, kun hän monta kertaa pyys anteeks sitä, että kuin väärin hän kasvatti. Mut ei sillon tullu mieleen (hiljaisuus). Ja mie olin sairaalassa töissä, kun hän, hänen sisko, (hiljaisuus) kuolivat molemmat. Niin, mä sit sanoin hänelle, että ”*se oli sitä aikaa ja meitä oli paljon lapsia*”. Ja mä yritin sanoa, että mä ymmärrän, että en, ei tullut koskaan mieleen, ajatella miten mä olin unohtanut tämän pahan. Miten mä olin unohtanut.

Hilma eritteli edellisessä kertomuksessa ajatuksiaan ja tunteitaan eri ikäkausiansa näkökulmista ja käytti erilaisia kerrottavuuden ulottuvuuksia ymmärtääkseen kokemaansa. Keski-ikäisenä hän oli käyttänyt ymmärryksen rakentamiseen ja anteeksi-antamiseen menneelle ajalle uskollista kerrottavuuden ulottuvuutta: ”*Se oli sitä aikaa ja meitä lapsia oli niin paljon*.” Ajalle uskollinen kerronta vaatii kuitenkin unohtamaan pahan, jota nyt iäkkäämpänä hän ei halua tai voi tehdä.

Hilman kertomuksessa lastenkodissa elettyyn lapsuuteen ja sen hävettävyyteen liittyi aikuisiällä sekä peittelemisen että kertomisen pohdinta erilaisissa tilanteissa ja narratiivisissa ympäristöissä.

Hilma: Se on niinku hävettävä, hävettää. Jotenkin... häpeää niin, et ei, siis enhän mä puhunu työmaalla, sanonu, että mä oon lastenkodin laps. En mä sitä niinku peitelly, jos esimerkiksi yks esimies, kun tuli siellä, kun me hoitajat juotiin päiväkahvia ja, ja, (hiljaisuus) ei siellä kukaan tiennyt mun menneisyyttä (hiljaisuus). Siellä sitten ne hoitajat puhui lastenkodin lapsista ja, ja sit sano, että *"ne lastenkodin lapset, ne on kaikki varkaita ja ne on hirveitä, ne on semmosia roistoja ja rosvoja"*. Ja siis kaikkea mahdollista, mitä nyt lastenkodin lapsesta voi sanoa. Ja mä kolme päivää sitä mietin. Kolme päivää mä mietin sitä ja... Sit mä otin sen apulaisosastonhoitajan, ja sit mä sanoin, et *"kuule, et täs on yks lastenkodin laps. Ja kun mä tiedän, että kylän lastenkodin lapsista ei oo yksikään minun tietääkseni, oli siellä yksinkertaisiä"*, jonka minä sitten sanoin sille. -- sit se hoitaja säikähti ihan, että *"ei me sua tarkotettu, ei me sua tarkotettu!"* Mä sanoin, *"en mä sen takia, että mä mitään tässä pinnoja keräisin, mutta sen takia, että kun ihmiset puhuu enemmän mitä ne tietävät"*. Kyl mua se koski niin kovasti.

Leimaavat käsitykset lastenkotilapsista voivat olla osana työpaikan kahvipöytäkeskusteluja. Aikuisella iällä työkavereiden puheista loukkaantuminen sai Hilman puolustamaan itseään, muita lastenkodin lapsia, äitiä ja ehkäpä maaseudun asukkaita yleensä. Yksilöllinen puolustautuminen, vaikeamisen ja häpeän kehästä ulos murtautuminen ei muuttanut yleistä käsitystä lastenkotilapsista, mutta se johti Hilman mukaan siihen, että häneen suhtauduttiin kertomisen jälkeen eri tavalla. Haastattelun aikana Hilma kertoi itsestään erilaisissa tilanteissa ja eri-ikäisenä pohtimassa lastenkodin merkityksiä elämässään. Hilma lapsuus lastenkodissa ja siihen liittyneet muistot olivat olleet nuoruusiällä taakse jätettyjä ja vaiettuja, keski-ikäisenä anteeksipyydettyä ja annettua. Osa muistoista ja häpeästä oli ollut unohdettuja ja äkkiä eläkeiässä taas kipeästi läsnä arkisissa tilanteissa niin kuorossa kuin lenkkipoluilla.

Pohdinta

Lastenkodista kertominen osana omaa elämäntarinaa ei ole yksinkertaista eikä yksinäistä. Tässä artikkelissa olen pyrkinyt hahmottelemaan erilaisia kerrottavuuden ulottuvuuksia, joita iäkkäät ihmiset käyttivät elämäkerrallisissa haastatteluissa kertoakseen lapsuudestaan lastenkodissa ja lastenkodin merkityksistä elämässään. Kerrottavuuden ulottuvuudet olen ymmärtänyt erilaisiksi narratiivisiksi käytännöiksi, joiden avulla lastenkodista kerrotaan ja elettyä elämää tehdään ymmärrettäväksi sekä itselle että muille. Yhdessä nämä erilaiset ulottuvuudet muodostavat laajemman tutkimussuhteessa syn-

tyneen lastenkodista kertomisen narratiivisen ympäristön.

Se, että tavoitin tutkimukseeni pääasiassa iäkkäitä ihmisiä, kertoo osaltaan lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuudesta. Ajallinen etäisyys ja eletty elämä tekivät lastenkodissa kertomisen mahdolliseksi. Ajallinen etäisyys lapsuuteen antoi mahdollisuuden tarkastella lastenkodin merkityksiä erilaisissa menneissä ikävaiheissa ja erilaisissa narratiivisissa ympäristöissä tästä päivästä käsin. Toisaalta ajallinen etäisyys lapsuuteen saattoi haastatteluissa hetkittäin hävitä miltei kokonaan, kun kerrottavaksi tulivat yksilöaikaan liittyvät lapsuusmuistot hajuineen, makuineen, äänineen ja tunteineen. Elämäkerrallisten haastattelujen analyysi toi esiin neljä erilaista vahvaa kerrottavuuden ulottuvuutta, joiden mahdollisuuksia ja rajoituksia pohdin seuraavaksi.

Lastenkodista voitiin kertoa uskollisena menneelle ajalle, jolloin kerrottiin kollektiivinen kertomus tiukoista ajoista. Oma tarina kietoutui osaksi kansallista historiallista aikaa, johon liitettiin henkilökohtainen selviytymiskertomus. Lapsuudesta ja lastenkodista kerrottiin osana oman sukupolven kovaa lapsuutta ja korostettiin omaa sitkeää selviytymistä ja katkeruuden välttämistä. Jäin pohtimaan sitä, onko tämä kerronta sitä mitä Roos (1987) kutsuu vaikeuksista voittoon kerronnaksi, jonka hän ajattelee olevan erityisen sukupolvispesifiä vai saattaisivatko myös nuoremmat lastenkodissa olleet käyttää tällaista kerrottavuuden ulottuvuutta oman tarinansa kertomiseen. Selviytymiskertomusten rakenne toistuu erilaisissa suomalaistutkimuksissa tarinoiden sisällöllisenä rakenteena, joissa elämä on kovaa, mutta on yritettävä selvitä, lopulta selviytään ja ollaan siitä ylpeitä. (Kortteinen 1992, 43–44, myös Saarenheimo 1997, 180–182). Selviytymistarina elämä hahmotetaan nousevan kaaren mukaan ja tämä rakenne säätelee tarinaan liittyvien tunteiden kuvausta (Nätkin 1997, 269). Kertomukseen ei liitetä pelon, ahdistuksen tai epävarmuuden tunteita eikä liioin korosteta osaksi tullutta huonoa kohtelua. Ajalle uskolliset selviytymiskertomukset ovat tärkeitä lastensuojelun tarinoina, koska niiden avulla omasta elämästä voidaan kertoa tavallisena ja samalla rakentaa positiivista kertojan asemaa tähän päivään. On kuitenkin hyvä muistaa tämän kerrottavuuden ulottuvuuden rajoitukset, sillä jos tästä muodostuu korostetusti toivottu kulttuurinen kerronnan rakenne, niin se johtaa väistämättä monien vaikeamiseen.

Kun lastenkodista ja sinne päätymistä kerrottiin osana oman perheen ja suvun tarinaa, niin kerronnassa korostui tavallisuuden sijaan poikkeuksellisuus. Oma tarina kietoutui suvun tarinoihin, joihin liittyi yhtäläillä selviytymistä, virhearviointeja kuin menetyksiäkin. Köyhyys, nälkä, sairaudet, kulku-

taudit ja toisen vanhemman kuolema koskettivat perhettä. Aikana, jolloin avun tarvitsijoiden määrä oli suuri ja yhteiskunnan institutionaalinen apu lapsille ja perheille annettiin köyhäinhoidon avustusten kautta pääasiassa joko yksityis- tai laitossijoituksina, lastenkotiin oli samaan aikaan sekä päästy että jouduttu. Kerronnassa korostuu samanlainen ymmärrys vanhempia ja vanhempien elämäntilannetta kohtaan kuin minkä Molly Andrews (2004) totesi tutkiessaan neljän 75–90-vuotiaan englantilaisen elämäntarinoihin liittyviä muistoja äidistä. Kertomuksiin sisältynyt henkilökohtainen, traumaattinenkin, lapsuuden kokemus tuli tulkituksi ja ymmärretyksi osana suvun tarinaa, jossa se liittyi myös yhteiskuntapoliittisiin ilmiöihin ja rakenteisiin. Kerrottavuuden ulottuvuus korostaa poliittisen ja henkilökohtaisen toisiinsa kietoutumista.

Valittamattomuus toi kerrottavaksi lastenkodin arkisiin käytäntöihin liittyneitä tarinoita epäoikeudenmukaisuuksista, pienistä iloista, hoivan puutteista ja aikuisten välillä julmastakin lapsiin kohdistuneesta katseesta. Tällöin oli mahdollista kertoa lastenkodista tilana, paikkana ja sen rakentamina jännitteisinä sosiaalisina suhteina. Toisin kuin ajalle uskollinen selviytymisen kerronta, valittamattomuus sallii lastenkotiin liittyen laajemman tunteiden ja muistojen kerronnan kirjon. Kun lastenkodista kerrottiin tunteina, niin tässä aineistossa korostui erityisesti häpeän tunne, joka oli syntynyt ajan perhesalaisuuksien ja moraalikäsitteiden myötä. Lastenkodit heijastavat aikansa yhteiskunnan käsityksiä hyvästä ja huonosta lapsesta ja vanhemmuudesta. Nämä käsitykset välittyvät lastenkodissa kasvaville lapsille arkisten suhteiden kautta. Häpeää oli voitu yrittää jättää taakse, unohtaa tai antaa anteeksi, mutta lapsuuden häpeä saattoi silti olla eläkeiässäkin kipeästi läsnä. Lapsuuden haavoja ja hoivan puutteita joudutaan varmaankin kohtaamaan vielä vanhusten palveluissa. Tämän ymmärtäminen vaatii toisaalta lastensuojelun nykyisten käytäntöjen pohdintaa ja kehittämistä, vaikkakin ajassa rakentuvaa sosiaalista häpeää ja epäoikeudenmukaisuutta saattaa olla mahdollista tarkastella vain jälkikäteen ja vasta vuosien kuluttua. Lapsuuden haavojen ja häpeän kohtaaminen vaatii myös tilaa erilaisille kerrottavuuden ulottuvuuksille vanhusten palvelujen osana. Ehkäpä lapsuuden hoivan puutteiden, välinpitämättömyyden ja häpeän kokemusten kautta kerrotaan myös jotakin siitä hoivasta, jota toivottaisiin vielä olevan mahdollista saada.

Lastenkodissa eletyn lapsuuden kerrottavuuden ääripäihin liittyivät iäkkäillä ihmisillä yhtäläillä lapsuuden kerronta osaksi tavallista kovaa lapsuutta, mutta myös lapsuuteen liittyvä häpeä. Tätä häpeää luovat osaltaan sekä lastenkoteihin ja ”lastenkotilapsiin” liittyvät leimaavat ja stereotyyppiset käsitykset että kulttuurinen hiljaisuus, joita tulisi

murtaa yhteiskunnallisella tasolla. Aika ja kollektiivisen kerronnan lisääntyminen voivat tehdä pitkäänkin vaietun henkilökohtaisen kokemuksen kerrotun mahdolliseksi. Sodan aikana Suomesta lähetettiin noin 70 000 lasta sotalapsiksi Ruotsiin. Viime vuosikymmeninä sota-ajan lapset ja sotalapset ovat päässeet kertomaan kokemuksistaan. (Näre ym. 2007.) Myös lastenkodeissa vuosien saatossa asuneiden lasten määrä on niin merkittävä, että hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurin sijaan olisi luotava mahdollisuuksia kerrottavuudelle.

Tämän artikkelin kirjoittaminen oli mahdollista Suomen Kulttuurirahaston Harry Hendusen rahaston taloudellisella tuella.

Kirjallisuus

- Andrews M. Memories of mother: Counter-narratives of early maternal influence. Kirjassa: Considering counter-narratives. Narrating, resisting, making sense, s. 7-26. Toim. Bamberg M, Andrews M. Studies in Narrative. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2004.
- Arbaeus K. Att berättat sin barndom. Kirjassa: Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällspegel, s. 47-60. Toim. Arvidsson A. Etnologiska skrifter Nr 2. Etnologiska institutionen, Umeå universitet 1993.
- Atkinson R. The life story interview as a bridge in narrative inquiry. Kirjassa: Handbook of narrative inquiry. Mapping a methodology, s. 224-245. Toim. Clandinin J D. Sage Publications Ltd, Thousand Oaks CA 2007.
- Bardy M, Barkman J, Janhunen T. (toim.) Elämäni tarina. Luke-misto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Stakes, Helsinki 2000.
- Bruner J. The narrative construction of reality. Critical Inquiry 18(1): 1-21, 1991.
- Eronen T. Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. Janus 12(4): 359-378, 2004.
- Eronen T, Laakso R, Pösö T. Now you see them – now you don't. Institutions in Finnish Child Protection Policy. Kirjassa: Social work and child welfare politics: through Nordic lenses. Toim. Forsberg H, Kröger T. Policy Press. Tulossa.
- Gubrium J F, Holstein J A. Narrative ethnography. Kirjassa: Handbook of emergent methods, s. 241-264. Toim. Nagy Hesse-Biber S, Leavy P. The Guilford Press, London/New York 2008.
- Heino T, Pösö T. Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 68(6): 584-596, 2003.
- Josselson R. The ethical attitude in narrative research: Principles and practicalities. Kirjassa: Handbook of narrative inquiry. Mapping a methodology, s. 537-566. Toim. Clandinin J D. Sage Publications Ltd, Thousand Oaks CA 2007.
- Jyrkämä J. Aika tutkimuksessa ja elämäkultussa. Kirjassa: Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa, s. 117-157. Toim. Sankari A, Jyrkämä J. Vastapaino, Tampere 2001.
- Korkiakangas P. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikin myhtelussa. Kansatieteellinen Arkisto 42. Suomen muinaismuisto yhdistys, Helsinki 1996.
- Korkiakangas P. Muisti, muistelu, perinne. Kirjassa: Kulttuurin muuttuvat kasvot, s. 155-176. Toim. Lönnqvist B, Kiuru E, Uusitalo E. SKS, Helsinki 1999.
- Kortteinen M. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää, Hämeenlinna 1992.
- Kosonen U. Nähdäksesi tulemisen kaipuu ja häpeä. Kirjassa: Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta, s. 21-41. Toim. Jokinen E. Vastapaino, Tampere 1997.

- Lastensuojelu 2007. Viitattu 22.9.2008 <http://www.stakes.fi/FI/ti-lastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>
- Misztal B A. Theories of social remembering. Open University Press, Philadelphia 2003.
- Nikander P, Zechner M. Ikäetiikka – elämänkulun ääripää, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(5): 515–526, 2006.
- Näre S, Kirves J, Siltala J, ym. (toim.) Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus. WSOY, Porvoo 2007.
- Näre S, Kirves J. Lapsuus sodan keskellä. Kirjassa: Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus, s. 9-19. Toim. Näre S, Kirves J, Siltala J, ym. WSOY, Porvoo 2007.
- Nätkin R. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. *Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus, Helsinki 1997.
- Piirainen V. Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. *Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta*. Karisto, Hämeenlinna 1974.
- Plummer K. *Documents of Life 2. An invitation to a critical humanism*. Sage Publications Ltd, London 2001.
- Pösö T. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Tutkimuksia* 133. Stakes, Helsinki 2004.
- Riessman C K. *Narrative methods for human sciences*. Sage Publications Ltd, Thousand Oaks CA 2008.
- Roos J.P. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1987.
- Saarenheimo M. *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Vastapaino, Tampere 1997.
- Smart C. *Personal life. New directions in sociological thinking*. Polity Press, Cambridge 2007.
- Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI Köyhäinhuoltotilasto A 40. Köyhäinhuolto vuonna 1935. XXI Fattigvårdsstatistik A 40. Fattigvården år 1935. *Assistance publique des communes, année 1935*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1937.
- Suomen virallinen tilasto – Finlands officiella statistik. XXI A Huoltotilasto 2. Köyhäinhuolto, lastensuojelu, irtolais- ja alkoholihuolto vuosina 1938–1940. A Vårdstatistik 2. Fattigvården, barnsyddet, lösdrivar- och alkoholistvården åren 1938–1940. *Assistance sociale des communes, années 1938–1940*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945.
- Wertsch J V. *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Three stories about mother: narratives by women who have lived in care

Tuija Eronen

Lic. Soc. Sc., Researcher, School of Social Sciences and Humanities, University of Tampere, Finland

Correspondence:

Tuija Eronen,
School of Social Sciences and
Humanities,
33014 University of Tampere,
Finland
E-mail: tuija.eronen@uta.fi

Keywords: child welfare, life stories,
living in care, moral characters,
mother, narrative methods

Accepted for publication: March 2011

ABSTRACT

Families and social work interventions in their lives are at the core of child welfare. Child welfare practices can shape children's and parents' family memories and narratives of different family relations. However, there is little social work research so far based on the personal narratives of people who have lived in care. The study data consist of the written life stories and biographical interviews of three women who have lived part of their childhood in children's homes. In their narratives, the most central family relation was their relationship to the mother. They used different narrative strategies in their stories while trying to manage both living their childhood in care and presenting their mother morally in the same story. The central moral and emotional stance in the narratives of the mother–daughter relationship was love. Through the analysis, three moral characters of the mother were constructed. The first told about an absent mother, the second a loved and loving mother and in the third, the mother's moral character was continuously negotiated and contested. Constructing a personal story and moral character of oneself and of one's mother can be truly risky in the context of a childhood in care.

INTRODUCTION

Interventions in the lives of families and the processes of parenthood are at the core of child protection. Despite the considerable number of children living in substitute care, which in Finland, e.g. has been on the rise ever since the late 1990s, there is a lack of comprehensive research on how children cope with being taken into care (Eronen 2007). The rising number of children living in care and this phenomenon's close but complex relation with families and narratives of family relations are the basic reasons for my interest in examining the life stories of people who have lived their childhood in care.

Very little is known about the families and kin relations of those who have lived in care, at least through their own narratives. There are few studies that remind us that one dimension of understanding a childhood lived in care and one's own life story is to connect it to previous generations, family and kinship stories, espe-

cially when narrators are elderly people (Eronen 2009). Adults who have lived in substitute care may have little, fragmented and contradictory information of their family history. Their childhood memories and narratives can be based on institutional documents, but there are also many different personal stories (Eronen 2008) of (extra)ordinary lives (Holland *et al.* 2008).

The right of those who have lived in care to know about their past and to construct their life story is nowadays supported through various policies and practices, such as the life story books and legislative changes allowing those who have lived in care to have broader rights to study documents related to them personally (Horrocks & Goddard 2006). These practices arise from the current conception that, although the emotions related to one's own family history may be experienced as extremely personal, the experience is linked to a socio-historical context in which knowing one's roots and family history is considered

socially acceptable and necessary (Smart 2007, pp. 49–50). Telling a narrative can be understood as an act of ‘building a moral philosophy of how one ought to live’ and constructing moral characters (Ochs & Capps 2001, p. 46).

In this paper, I argue the importance of family relations in general and the specificity of narrating about family relations in the context of child protection. I examine the personal narratives of family relations of those adults who have lived their childhood in care. The research process led me to study stories about the mother because the mother was the most central character of the family and of the kin relations in the narratives of these different aged adults. My research data consist of both their written life stories and biographical interviews; in analysing these, I focus on thematic narrative analysis, memories about the mother (see Riessman 2008, p. 54) and on dialogic/performance analysis; how the mother’s character was co-constructed during the interview. In this paper, I present three narrative constructions about family (mother) relations and the moral characters of the mother.

TELLING A STORY OF FAMILY RELATIONS

Families and the changing expectations and negotiability related to family relationships have in recent decades been at the centre of sociological family research (e.g. Giddens 1992; Beck-Gernsheim 2002). Families are shaped as both daily practices and cultural narratives, and these must be taken into account considering families in child welfare. According to cultural historian John Gillis (1997, p. xv), a very strong western narrative convention associated with families is considered to be that

we all have two families, one we live *with*, and another one we live *by*. We would like the two to be the same, but they are not. Too often the families we live with exhibit the kind of self-interested, competitive, divisive behaviour that we have to come to associate with the market economy and the public sphere. Often fragmented and impermanent, they are much less reliable than the imagined families we live by. The latter are never allowed to let us down. Constituted through myth, ritual, and image, they must be forever nurturing and protective, even if it means mystifying the realities of family life.

Gillis (1997) argues that both these families are in a state of continuous change and reconstruction.

In this paper, I take the standpoint that the families we live with and live by are shaped through memory

work, in addition to the practices mentioned by Gillis (1997). Memory work can be used in situations where there actually has not been any family to live with, but only the imagined family to live by; this is an important notion for child welfare research. Barbara Misztal (2003, p. 15) stresses that families are mnemonic communities. Just like other mnemonic communities, families provide the context of learning what should be remembered and what should be forgotten and what family stories are passed on to the next generation. The facts that are remembered and the memory rituals of a family are selective and vary from one family to the next, but selection can only be made from what is known. Families often have particular record keepers and narrators who keep the myths and legends of each family. Recording family memories is often the task of women and particularly of mothers (Gillis 1997, p. xvi). Melanie Mauthner (2002) argues that our earliest memories are often created in relation to our parents or siblings. These social relationships are also the milieu of the deepest emotions, which include not only love but also rejection and hate, contempt and envy, the feeling of security and fear. On the other hand, memories of the family we lived with and parent–child relationships can also be ‘toxic’ and, looked at from a particular angle, may in adulthood prevent the construction of a life story that brings emotional satisfaction (Giddens 1992, p. 108).

Personal narratives about family life are an important forum for establishing moral characters (Ochs & Capps 2001). The construction and reconstruction of family life becomes visible when everyday, families and personal experiences of ‘the families we live with’ collide with cultural normative narratives and stories, ‘the families we live by’. Culture itself speaks through an individual’s personal narrative (Riessman 1993). Different narratives enable us to describe who we are and to define our place in a relationship. Constructing a personal life story also requires imagination. By means of imagination and thought, difficult moments are incorporated in personal life history, in order to decrease fragmentation and increase continuity. Narratives enable us to unite and give meaning to the self, the environment and society, and to link the past, present and future with each other. However, describing culturally legitimate emotions in narratives is often subjected to significant restrictions (Riessman 1994, pp. 114–115).

To take an example from mothering, mothers are measured by the quality of care and their moral character in child welfare, and taking children into care is described as ‘helping’ or ‘rescuing’ (Swift 1995,

pp. 118–119; pp. 124–125), emphasizing the moral element of child welfare. The moral stance assumed by tellers is also central to the narrative perspective in stories of personal experiences (Ochs & Capps 2001, p. 45). These standards on goodness – who is to blame, who is to be praised or who are morally accountable for their actions – are core factors in narrating about family relations. However, we cannot assume that the same moral stances about family relations are shared in the context of child protection by social workers, children and parents.

DATA, RESEARCH ETHICS AND ANALYSIS

In Finland, collecting life stories for research purposes through press advertisements or writing competitions has been a fruitful way of collecting sociological data on individuals' lives and even family relationships (Roos 1987; May 2001). At the early stages of my research project, I also requested the public to write to me through the press. I asked people who had lived in children's homes, as well as their parents or relatives, to write about their experiences of their family relations. My decision to gather the data by means of a public request was based on research ethics and my understanding of the topic as a sensitive one. I wanted to stress that participation in the study and writing about one's personal life was voluntary, autonomous and consensual.

My request was met with a baffling lack of response. In all, I received four written life stories. As the data for this paper, I selected the autobiographies of the three women who were also willing to be interviewed. The women told me that they had reworked their emotions and experiences in various therapy relationships throughout their lives. Two of them had shown their texts to their therapists before sending them to me. They had also consulted family members and friends before sending their stories. As a researcher, I had thought that post-modern, free individuals can make a decision to write about their lives, become the author of their own lives (see Smart 2007, p. 81), without asking permission and support of others to do so.

In the course of my work, the ethical starting points of the study, based on the autonomy of the narrators, were replaced by relational ethical reflection (Edwards & Mauthner 2002). According to Ruthellen Josselson (2007), who has discussed the ethical dimensions of narrative research, research always involves the researcher's polite intrusion into people's lives, as well as people's willingness to help the researcher. The

ethical responsibility towards the narrators includes safeguarding their dignity, privacy and well-being, while the research community expects accuracy, authenticity and interpretation. In gathering, processing and keeping the data for my study, I have followed the code of research ethics within the social sciences in Finland (e.g. Kuula 2006), as well as respected the women's way of telling their story by allowing them as much time as needed to tell their stories. In reading and analysing their stories, this respect meant also the ethical consideration of safeguarding their privacy and family ties. Dealing with all stories of family and kin relationships in one paper would have significantly weakened the anonymity of the narrators.

The data consist of autobiographical texts and biographical interviews that were 2 to 3 hours in length. Data gathering was based on the philosophy that stories are co-constructed. This means that stories can be seen as a co-authored product of the speaker's voice and voices of the past. Stories can also be co-authored products of the speaker and the person presently interacting with the speaker. Capps & Ochs (1995, p. 117) state relevantly that 'this fusion of voices within the collaborative construction (co-construction) of stories takes place on interactional as well as historical planes'. The biographical interviews also repeated the stories and memories included in the texts. By nature, the written autobiographies were growth narratives with a plot; in them, moral assessment and reasoning were applied to personal life as lived and its relationship to normative 'ordinary' life. Their moral tone may be described by Arthur Frank's (2002) point cited by Vanessa May (2008, p. 482), which states that 'narrating a moral dilemma is always a risky enterprise because the narrator's moral reputation can be undermined if the audience does not share the narrator's morality'; in face-to-face interviews, the speaker can check and double-check that the listener has got the right impression. The interview transcriptions include the tones of voice of both the interviewer and the interviewee, silences of varying lengths, searches for words and notations to mark the expression of strong emotions (crying and laughing) (Poindexter 2002; Riessman 2008, p. 116).

The analysis of the family relationship was twofold. The first step was to extract thematic stories related with family relations that came up in both the written and spoken stories. In a total of 77 stories, the mother was one of the characters in every story. The father was mentioned in 43 stories, a brother in 35, a sister in 24, while grandparents, aunts, uncles and cousins were only mentioned a few times. Each narrator had a

different cast of characters, and the meaning of these family and kin relationships was different for each individual. However, in both data sets, the greatest number of stories concerned mothers and the mother–daughter relationships, which is why I decided to study them in more detail. The mother was a central character in the life stories of three women who had lived in care, regardless of whether she was alive or dead or how many years they had lived together. At the second step of the analysis, I therefore focused on the mother–daughter relationships and used dialogic/performance analysis.

Following the suggestions given by Riessman (2008, pp. 53–55) about the analysis of thematic stories, I focused my gaze on what was ‘told’ about the mother and also the aspect of ‘telling’: how the mother’s character was co-constructed during the interview. I also focused on how the narrator’s choices affect the reader/listener. In performance analysis, meaning is not located in the text, but in how it is read. The reader/listener completes the text by making interpretations (Urek 2005). I study how women express their mothers in their life stories from today’s perspective: how they narrate the moral character of the mother and use personal vs. normative expectations of family life as interpretative resources in their storytelling to persuade the reader/listener of the particular state of affairs (Riessman & Quinney 2005; Urek 2005; Riessman 2008, pp. 105–137). By means of these analyses, I attempt to highlight some characteristics of mother–daughter relationships and memories of the mother shaped in child protection.

NARRATING THE MORAL CHARACTER OF THE MOTHER

In both the written life stories and the interviews, all narrators described themselves in relation to their mothers, which was the main and most important family relationship. When narrating about the mother, the women talked about caring and love, against which the mother’s goodness and moral responsibility in relation to the child were mirrored. On the other hand, in particular in the interviews, women highlighted moral tension, that is, how to talk at this moment both about the mother morally and about childhood lived in a children’s home.

The personal life stories presented narratives of one unique mother who could not be replaced, and narratives about the mother were constructed actively from the perspective of today. Three different moral characterizations about the mother were developed.

The first one spoke of the absence of loving care and respect remembered in adulthood, while the second one spoke of a loved and loving mother and looked for signs of the mother’s care and love. In the third one, the mother–daughter relationship was constructed through active negotiation as the narrative of an adult daughter caring for her mother. Each chapter of analysis in the following opens with the beginning of a written life story, which brings together the narrator’s moral stance and the mother’s moral character. This places the beginning of the co-construction of the mother in the context of a childhood in care.

Absent mother

The youngest writer, Sara, wrote her life story by hand, as did the others. Sara is a student of the social services, and she had divided her eight-page life story into chapters as follows: background information, things leading to her entering into care, life in the foster family and life at present. She thought long about whether to be interviewed, and in the end, the interview took place at my home. I lead my readers to the place of the mother in the daughter’s story in the same way as it was constructed for me when reading the life story and making the interview. Sara’s mother was a character in 17 stories, mainly in the written life story (11). The following fragment from the transcription marks the beginning of Sara’s life story, where she is narrating the moral character of the mother she lived with before entering into care.

‘My mother has always been an alcoholic. She has, however, also had periods of abstinence. Because of her emotional inadequacy, my mother has never been a present and loving mother.

I can’t remember ever having been held by my mother except when she spanked me. Afterwards I have understood that my mother really did something wrong when she cut “warts” off my skin with a pair of scissors and took nude photographs of me. I also had to show myself naked in front of my maternal uncle. At that time I had already begun to develop a little. These events created a feeling of shame and anger inside me. However, that was not why I was taken into care.’

The mothering of Sara’s mother and the family she lived with were constructed as a collection of negative acts, in terms of abuse, towards Sara, which she had only interpreted as such in her adulthood. As a storytelling resource, Sara uses a categorization in which childhood experiences and, to some extent, the plot of the narrative are organized and selected according to a kind of logic customary in child welfare work: line by line, the lack of sensitivity and care was constructed in

Sara's story in relation to both her mother and child welfare. The mother is characterized as a 'bad mother' as regards the child's emotions and body, as well as in terms of providing security. In Finnish research, experiences of childhood abuse are often recounted by adults in the same narrative manner as one finds at the beginning of Sara's life story, so perhaps, this is a culturally specific way of depicting it (e.g. Jähi 2004; Laitinen 2004; Itäpuisto 2005). Sara's story is coloured with the absence of such rights as that of being heard, cared for and respected (see Giddens 1992, pp. 108–109). This moral stance in Sara's story may also arouse a strong feeling of anger in the reader/listener, towards both the mother and the child welfare. This is also the intention behind the opening of the story; a moral reader can have no other choice than to take the child's side. Emotional narratives on the non-intervention of child welfare are not only told by individual Finns, but they also form a more general narrative of child welfare (Featherstone 1999).

Sara's moral stance and construction of 'her case' at the start of her written life story was so convincing and strong that, as I interviewed Sara, I did not ask any direct questions about her mother. The interview showed, however, how a tension-ridden and conflicting relationship with the mother was created during Sara's time in the family group home. While talking about the other children at the foster home and its daily practices which she had difficulty accepting, Sara herself took up the lack of appreciation for her biological parents.

Tuija: So how did it come out then, that the parents were seen . . . (in a negative light)

Sara: Well, it's that they would say quite openly. (changes tone of voice): 'So, did you at least get something to eat over the weekend?' and so on. It isn't that they'd have said, 'they're completely stupid.' Nothing like that. But the kind of sort of covert.

Tuija: Mm . . . so there was a kind of suspicion that your parents had not looked after you?

Sara: Yes and otherwise as well, like they were not really appreciated, like they'd been of a slightly lower caste.

Silence

Tuija: But in any case you got the feeling that they didn't place much value [on the parents]?

Sara: Yes, that's it. (silence) Like, they did value some parents, since not all of us were from an alcoholic family or a substance abuse family or that, so those parents were actually appreciated (silence) the ones who didn't have this bit of a problem.

Sara used the term 'biological parents' and I continued using the term 'parents', but it was the mother we were talking about. In the interview, the construc-

tion of a shared morality (cf. May 2008) was easier when the discussion moved to a more general level, at least for a while. In this case, we could speak both about the mother and the morality of child welfare in relation to the children's parents. The narrative of the mother's worth was constructed gradually, hesitantly and less definitely, out of small fragments in the interview. On the one hand, the foster home supported the parent-child relationship, but at the same time, the mother's perceived worth and inferiority could be understood between the lines, from tones of voice and daily practices. It was more difficult for Sara to speak in the interview about the lack of appreciation for her biological parents experienced while living in care than to narrate the mother's moral character as 'a bad mother' in the written story. There were long pauses and silences, which Sara used to convert the moral evaluation from the individual to a societal one. The parents' social position was morally assessed. When speaking of the lack of appreciation for her mother, Sara had to look for words, concepts and understanding in another culture, using the metaphor of the caste system. Here, Sara describes how other people defined the mother's character with this extreme categorization of a 'lower caste'. By using this categorization, the worth of Sara's mother had become predetermined and unchanging. Such a story can be understood through the conflict that is created by practices that support the parent-child relationship at the ideological level, while simultaneously viewing parenting through its deficiencies and defining parents as unequal in social or moral value. In Sara's story, both Sara and child protection workers determine the mother's moral character, but on different grounds. For Sara, it was very difficult to accept the child welfare workers' criteria.

Mother as loving and loved

Tina sent me a long (23-page) handwritten life story, and her interview took almost 3 hours. During the interview, we also looked at photos that she wanted to show me. Her mother was a character in 25 of Tina's stories. Tina narrated the moral character of her mother equally in written (11) and spoken data (14). Tina (38), who was now the mother of six children and who worked in the family business with her husband, began her written life story as follows:

'My own mother died of cancer when I was two. The disease had been diagnosed while she was pregnant, but my mother had decided not to undergo any treatment for her disease, let alone terminate the pregnancy. The cancer was a melanoma

that had started as a mole. The story goes that the maternity girdle had chafed the mole. I suppose no one knows for certain.

All we know is that the disease started, progressed and got the upper hand. Myself, I can't remember my mother at all. I haven't the slightest memory, for I was only two when I was left motherless.'

What constitutes being a 'good mother' and how to narrate the moral character of her own mother without childhood memories is the main moral dilemma in Tina's story. By using such terms as 'my own mother' in her written life story, Tina makes a distinction between her mother and her foster mother. At the same time, this serves to distinguish her own siblings from her stepsiblings, whose stories and memories of her mother are constructed otherwise. The moral character of her own mother was narrated as self-sacrifice, the act of dying so that the child could live. This may be regarded as the ultimate moral act of love, which in Tina's narrative also had a religious meaning.

However, in the families we live by, mothers are not supposed to die and leave their children motherless. Tina had no personal memories of her mother and she described herself as motherless, yet her mother is a central character in her life story. During the interview, we did not discuss the mother's death, or the hidden accusation, written and unwritten in the line 'The story goes that the maternity girdle had chafed the mole', or that it was Tina's birth that caused her mother's death. If the discussion had gone like this, it could equally have been Tina's, her mother's, as well as my moral character that would have been questioned. I did, indeed, ask who had told her stories about her mother. Tina's earliest childhood had been memorized by her own sister and her mother's sisters. Tina was doubtful about these stories and did not use them as facts in her own narrative. In the interview, she stressed that the stories about her mother were intertwined with her sister's bitterness and her aunt's silence. Tina did not consider them to be reliable co-authors, whose stories of her mother she would have believed. Language, speech and silence can both open up and close the opportunities of shaping our memories (Mauthner 2002, pp. 72–75). Tina was aware of different narratives and counter-narratives of the mother she lived with. She also actively introduced cultural narratives of early childhood influences and even the cycle idea. According to Karen J. Swift (1995, p. 99), the ideological character of the cycle idea depends on making a connection between psychological theories and particular cases; in this case, mothers

who have not received adequate care from their (own) mothers are unable to care for their children. Tina had pondered on how far her mother's illness might have affected her own feeling of security, but she was of the opinion that such ponderings just spoil one's life.

Learning to know the history of her birth family and collecting the fragments were the things that Tina had started gradually during the 1990s, after the death of her father. The smallest fragments of her childhood became significant, such as her health card from the mother-and-child clinic, which she regarded as proof that her mother had cared for her and taken her to the scheduled clinic visits.

Tina: There are no photos of me that I could find where I was with my mother. They would be really important to me, but there are none. I'm sure if I had one, it'd have been worn to pieces long ago, but you'd think there'd be something of the very first times . . . If you're ill with that kind of disease . . .

Tina had no personal memories of her mother, but an imaginary photo of herself with her mother had a great significance. She assumed that such a photo might nevertheless exist. At the end of the interview, she said she definitely felt that her mother had loved her with a capital L. Tina, who started off by describing herself as motherless, had worked hard to construct a story of herself as the cared-for, loved and loving daughter of a mother. Tina thought quite a lot about collecting photos of her birth family and was confused that photos both did and did not exist. Here, the moral character of a 'good mother' was constructed by the mother's keeping pictures in family albums, especially pictures of herself with her children. Culturally, Tina's mother had become an object of remembrance as so often occurs in western societies where normative and personal childhood memories are often memories of the mother (see Gillis 1997, p. xvi; pp. 124–125).

Mother continuously negotiated and contested

Anna's handwritten life story was 14 pages long, and her interview took 2.5 hours. Her mother was included as a character or described in 35 stories, of which 16 were included in the written life story and 19 in the interview. Anna, who had a lengthy working career in care for the elderly, started her written life story as follows:

'It was in 1930, the spring (date), that I was born as the second child of my beggar mother.

I was ignorant and carefree, just as all newborns are. My first memory about my mother is that she pulled me in a sled along the shore road. As far as I can remember, I was happy, and my

brother, my elder by three years, was running alongside. I don't know where she might have spent her nights, for we had no home. The local authority considered that she could not keep us like that and placed us in the children's home.'

At the beginning of her story, Anna described her mother with the words 'my beggar mother' and herself as a happy and carefree child, and in the little memory vignette, she describes the family she lived with as a homeless but 'happy family'. Anna uses extreme poverty as an interpretative resource while framing her mother's moral character in her story. The economic depression, the consequent rural poverty in the 1930s, the beggar's life and the paucity of various social support systems are the societal facts in Anna's story. The mother–daughter relationship was narrated later by means of moral characters in a scene between an adult, working daughter and an ageing mother in need of care.

Tuija: So did you and your mother ever talk about what childhood was like?

Anna: No, we didn't get to talk about that.

Tuija: Not ever?

Anna: Not ever. Never, mother wouldn't have (silence). Though I always visited her here and looked after her house and tried to talk her into coming with me. Every vacation I came here and sorted things out, but even here, just think about it, the welfare director said to me, when I went to the council offices and said 'I'll take my mother with me into town'. So this is what he said, . . . he said, in the hearing of all the people at the office, 'Look at this girl, like she thinks she'll be able to cope with the old lady, when no one here can deal with her, and she's thinking of caring for her even.' I went all, like I went, I went all quiet. I said, 'She is my mother. She is my mother.'

Negotiation about care in this scene is negotiation between the personal vs. normative expectations of family life. Anna defends her right to a caring mother–daughter relationship and her right to be seen and defined as a good daughter. A daughter who has spent her life in a children's home is not expected to start caring for a mother. In the eyes of others, this is still an impossible family to live with. The mother was woven into Anna's story as unquestionable moral obligations and rights, yet these are the subject of a very mundane negotiation concerning personal resources and the observance of personal and others' feelings. Anna pondered on the dimensions of active care in a mother–daughter relationship.

In Anna's narrative, neither the mother nor the daughter is perfect; rather, both have achieved the journey into being mother and daughter through repeated negotiations. In the end, the daughter's

moral character, actions and her way of taking them are seen as something that other mothers could be envious of.

Anna: – And then, when I prepared her for the journey, with the nurse, she said this to me: 'Listen here Anna . . . she has two daughters. I don't suppose either of them will come to her deathbed the way you did.' Everybody went quiet, they went to the nurses' station and nearly all of them cried there. – And I was so happy that I had been able to give back even a little bit of what I had lost, for she did want to keep us, if only she had been up to it. I do know that she loved us. She did not hate us.

At the mother's deathbed, the mother–daughter relationship took the shape of a momentary union of the families we live by and the families we live with. Personal life met the expectations of the moral stance. In Anna's story, the nurse is used as a moral witness to praise Anna's action. A daughter that cares for her aged mother is a strong cultural image of the mother–daughter relationship, but its obligation is not linked with a passive role or a genealogical location in the relationship; instead, it receives its meaning and sense by how the relationship and commitment to it have been negotiated (Mason 1996). For Anna, living with her mother and caring for her meant making good the losses of childhood both for herself and her mother.

DISCUSSION

In the current socio-historical context, knowing one's roots and family history is considered socially acceptable and necessary (Smart 2007, pp. 49–50). Knowing one's 'roots' has moral and normative power over us, but constructing a personal story and moral character of oneself and of one's mother is truly risky in the context of a childhood in care. Living in care can be conceptualized following Sally Holland *et al.* (2008) as living (extra) ordinary lives. Memories about (extra) ordinary childhood in the family we lived with are not the kind of narratives that are repeated or jointly reminisced about in a family. In their adulthood, the women in this study created a place for themselves as reminiscers and narrators of stories about their mothers and families. They constructed their own stories and moral evaluations actively from small fragments where disjointed memories or words were given a great significance and were interpreted in adulthood as signs of either the mother's love or its absence. To construct their life stories, the women had not looked for information about themselves or their families in social work documents, although this would have been possible for the younger women at least. The mother's moral character and the narrator's

acts were interpreted via the emotion of love. Jennifer Mason (1996) stresses that the experience of being cared for is also associated with how it feels. Everyday acts of caring may 'seem' the same, whether or not they are done out of love, but they 'feel' different. In the personal narrative, this moral stance of emotions is emphasized.

The opening of each life story in the data was strongly and convincingly narrated. When the women narrated their childhood lived in the children's home and spoke about their mother in the context of child protection, they characterized their mothers as being alcoholic, dead or being a beggar. These categorizations led them to assess the moral character of their mothers from very divergent perspectives. When talking about a childhood spent in care, the demand for love and such rights as being cared for and respected were particularly associated with the mother, but partly also with child welfare actors. This moral stance was constructed in the personal stories as tensions between families we live with and live by. In the narrative of the absent mother, the plot of the story was narrated in grammatical, causal and logical order to create a case of 'real neglect' (Swift 1995, p. 67). The narrative tension was constructed on different moral evaluations of the mother. The narrator's own interpretation of the goodness or badness of the mother was inconsistent with interpretations of social workers, equally before being taken into care, as well as in care or after it. In the narrative of the loved and loving mother, the structure of the story was a counter-narrative, in which stories and interpretations of the mother put forward by others could be rejected. In this narrative, the 'good' mother was constructed of small things interpreted as facts about the mother's care and love. In the third narrative, the moral stance includes a negotiation between loving, caring and respecting one's mother and the story about a deficient and contested mother.

When child protection work deals with past experiences, and with family relations and the emotions related to one's own family, we should understand that not all children have memories of the family they lived with. Memories and stories of and about the families we lived with, or that we live by, are constructed moral stories of good, bad and the moral responsibility between family members. The children's moral stance to their family relations and also towards child protection should be heard. Child welfare practices should allow for the different possibilities concerning personal narratives about family relations and also in narrating the moral character of

the mother. In child protection in particular, we should be aware of the differences in institutional vs. personal narratives of mothers and be sensitive to different moral stories about the mother, child and child protection. Moral narratives about mothering and being mothered are not unchanging and static.

ACKNOWLEDGEMENTS

My thanks are due to the Harry Hendunen Fund administered by the Finnish Cultural Foundation for the financial support that enabled the writing of this paper.

REFERENCES

- Beck-Gernsheim, E. (2002) *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Polity, Cambridge.
- Capps, L. & Ochs, E. (1995) *Constructing Panic: The Discourse of Agoraphobia*. Harvard University Press, Cambridge.
- Edwards, R. & Mauthner, M. (2002) Ethics in feminist research: theory and practice. In: *Ethics in Qualitative Research* (eds M. Mauthner, M. Birch, J. Jessop & T. Miller), pp. 14–31. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Eronen, T. (2007) *Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen* [Overview in the Finnish child welfare research published in 2000s]. Available at: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3bee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf> (accessed 15 September 2010).
- Eronen, T. (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna [Children's home as documented, narrated and co-remembered]. *Janus*, **16**, 19–34.
- Eronen, T. (2009) Kerrottavuuden ulottuvuuksia – iäkkäiden kertomuksia lastenkodista [Dimensions of narrativity – elderly people's stories about children's home]. *Gerontologia*, **23**, 82–92.
- Featherstone, B. (1999) Taking mothering seriously: the implications for child protection. *Child and Family Social Work*, **4**, 43–53.
- Frank, A.W. (2002) Why study people's stories? The dialogical ethics of narrative analysis. *International Journal of Qualitative Methods*, **1**, Article 6. Available at: <http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/IJQM/article/view/4616/3765> (accessed 17 March 2011).
- Giddens, A. (1992) *Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.
- Gillis, J.R. (1997) *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Harvard University Press, Cambridge.
- Holland, S., Renold, E., Ross, N. & Hillman, A. (2008) The everyday lives of children in care: using a sociological perspective to inform social work practice. In: *Direct Work: Social Work with Children and Young People* (eds B. Luckcock & M. Lefevre),

- pp. 77–94. British Association for Adoption and Fostering (BAAF), London.
- Horrocks, C. & Goddard, J. (2006) Adults who grew up in care: constructing the self and accessing care files. *Child and Family Social Work*, 11, 264–272.
- Itäpuisto, M. (2005) *Kokemuksia Alkoholiongelmaisten Vanhempien Kanssa Eletystä Lapsuudesta [Childhood Experiences of Living with Problem-Drinking Parent]*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Jähi, R. (2004) *Työstää, Tarinoita, Selviytyä. Vanhemman Psykkinen Sairaus Lapsuuden Kokemuksena [To Work Through, to Narrate, to Survive. Parental Mental Illness As a Childhood Experience]*. Acta Universitatis Tampereensis 1015. Tampere University Press, Tampere.
- Josselson, R. (2007) The ethical attitude in narrative research: principles and practicalities. In: *Handbook of Narrative Inquiry. Mapping a Methodology* (ed. J.D. Clandinin), pp. 537–566. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Kuula, A. (2006) *Tutkimusetiikka. Aineistojen Hankinta, Käyttö ja Säilytys [Research Ethics. Data Collection, Use and Storage]*. Vastapaino, Tampere.
- Laitinen, M. (2004) *Häväistyt Ruumiit, Rikotut Mielel: Tutkimus Lapsina Läheissuhteissa Hyväksikäytettyjen Naisten ja Miesten Elämästä [Violated Bodies, Broken Minds. A Study on the Lives of Men and Women Who Were Sexually Abused As Children by Intrafamily Perpetrators]*. Vastapaino, Tampere.
- Mason, J. (1996) Gender, care and sensibility in family and kin relationships. In: *Sex, Sensibility and Gendered Body* (eds J. Holland & L. Atkins), pp. 15–36. Macmillan, Basingstoke.
- Mauthner, M.L. (2002) *Sistering. Power and Change in Female Relationships*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- May, V. (2001) *Lone Motherhood in Finnish Women's Life Stories: Creating Meaning in a Narrative Context*. Åbo Akademi University Press, Åbo.
- May, V. (2008) On being a 'good' mother: the moral presentation of self in written life stories. *Sociology*, 42, 470–486.
- Misztal, B.A. (2003) *Theories of Social Remembering*. Open University Press, Maidenhead, Philadelphia.
- Ochs, E. & Capps, L. (2001) *Living Narrative: Creating Lives in Everyday Storytelling*. Harvard University Press, Cambridge.
- Poindexter, C.C. (2002) Meaning from methods. Re-presenting narratives of an HIV-affected caregiver. *Qualitative Social Work*, 1, 59–78.
- Riessman, C.K. (1993) *Narrative Analysis*. Sage, Newbury Park, CA.
- Riessman, C.K. (1994) Making sense of marital violence: one woman's narrative. In: *Qualitative Studies in Social Work Research* (ed. C.K. Riessman), pp. 113–132. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Riessman, C.K. & Quinney, L. (2005) Narrative in social work. A critical review. *Qualitative Social Work*, 4, 391–412.
- Riessman, C.K. (2008) *Narrative Methods for Human Sciences*. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen Elämä: Tutkimus Tavallisten Suomalaisen Elämäkertoista [Finnish Life/A Finnish Life: A Study of Life Stories of Ordinary Finns]*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Smart, C. (2007) *Personal Life. New Directions in Sociological Thinking*. Polity Press, Cambridge.
- Swift, K.J. (1995) *Manufacturing 'Bad Mothers'. A Critical Perspective on Child Neglect*. University of Toronto Press, Toronto.
- Urek, M. (2005) Making a case in social work. The construction of an unsuitable mother. *Qualitative Social Work*, 4, 451–467.